
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

1937'DEN ÇOK PARTİLİ HAYATA POLİS SİYASET İLİŞKİSİ

Yasin TURNA

DOKTORA TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAZİRAN 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasin TURNA

23.06.2021

1937’den Çok Partili Hayata Polis Siyaset İlişkisi

(Doktora Tezi)

Yasin TURNA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran, 2021

ÖZET

Bu çalışmada, cumhuriyet devrinin kırılma noktalarından biri olan tek parti döneminin belirli bir evresinde, Türk Polis Teşkilatının siyasal hayat içerisindeki rolü incelenmeye çalışılmıştır. Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşmasında önemli bir evre olan 1937 yılından itibaren Cumhuriyet rejiminin devlet inşa sürecinde yüklendiği yeni görevler ile beraber siyasal sürece doğrudan dahil olduğu değerlendirilmiştir. Tek parti ideolojisinin ışığı altında yapılan devrimlerde Türk Polis Teşkilatına verilen rol, iktidarın idealize ettiği devlet ve toplumsal formasyonlara karşı çıkışları bertaraf etmek üzerine formüle edilmiştir. Bunun sonucunda iktidarın kendini meşrulaştırması ve egemenliğini güçlü kılması için polisiye tedbirlerle siyasal alana tesir edebilmiştir. Bu bağlamda tezin ilk bölümünde, modern polis kavramının egemen ve toplum ilişkisi içerisinde varlık nedeni açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde, köklü bir geçmişe sahip olan Türk Polis Teşkilatının tarihsel süreç içerisinde bir iç güvenlik kurumu olarak uzmanlaşmasında geçirdiği değişim incelenmiştir. Son bölümde ise, polisin istihbarat faaliyetleri üzerinden siyasal iktidarın, siyasal hayatı dizayn etmek için polisi nasıl araçsallaştırdığına dair örneklere yer verilmiştir.

Bilim Kodu	: 113204
Anahtar Kelimeler	: Polis, Siyaset, Tek Partili Dönem, Çok Partili Hayat
Sayfa Adedi	: 242
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

The Relation of Police & Politics from 1937 to Multi-Party System

(Ph. D. Thesis)

Yasin TURNA

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

June, 2021

ABSTRACT

In this study, at a certain stage of the one-party period, which is one of the breaking points of the Republican era, the role of the Turkish police organization in political life is analysed. Since 1937, which is a significant stage in the institutionalization of the Turkish police enforcement, it is concluded that the Turkish police enforcement is directly involved in the political process along with the new duties imposed in the state building process by the Republican regime.The role given to the Turkish police force in the revolutions within the light of one-party ideology was formulated to eliminate oppositions towards the state and social formations idealized by the government in power. As a result, the government in power was able to influence the political sphere with police measures to legitimize itself and strengthen its sovereignty. Within this context, in the first part of the thesis, the existence of the modern concept of police for the relationships between the sovereign and the society is explained with reasons. In the second and third sections, within a historical time period, the change in the specialization of the deep-rooted Turkish police enforcement towards an internal security institution, is examined. In the last chapter, examples of how political power, through the intelligence activities of the police, instrumentalize the police force to design political life are displayed.

Science Code : 113204

Key Words : Police, Politics, Single Party Period, Multi-Party System

Page Number : 242

Supervisor : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

TEŞEKKÜR

Zorlu bir sürecin ardından tamamlanan bu tezin ortaya çıkmasında en büyük destek, tez konusunun belirlenmesinden kütüphanesinin kapısını ardına kadar açarak ulaşmamın mümkün olmayacağı kaynaklarla araştırmanın yürütülmesine dek sınırsız desteğini esirgemeyen ve fahri danışmanlığımı yürüten hocam Prof. Dr. Ali BİRİNCİ'ye şükranlarımı sunmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Kendisinin tezime göstermiş olduğu ilgisinin yanında şahsıma gösterdiği alaka ve sarsılmaz desteğine minnettarım. Tez konum hakkındaki görüşlerimi sabırla dinleyen danışmanım Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ'e; tezin yazım aşamalarındaki kontrolleri ve önerileriyle yol gösteren ve jüri üyeliğimi kabul eden Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK'a; tez savunması sırasında ufuk açıcı eleştirileriyle teze olgunluk kazandıran Pof. Dr. Tuncay ÖNDER, Prof. Dr. Barış ÖVGÜN ve Y. Furkan ŞEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Polislik teorilerinin pratikteki işlevini deneyimleyen ve bunu en gerçekçi haliyle aktararak polisin anlam dünyasını kavramama yardımcı olan sayısız Türk Polis Teşkilatı mensubunun emsalsiz katkısını ifade etmeliyim. Polislik mesleğinin zorluklarının yanında, tez yazım sürecinin tüm sıkıntılarına da benimle katlanırken farkında olmadan her gün saha gözlemi imkânı sunan eşim Komiser Meryem'e teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca çocukluğumdan itibaren polis karakollarını ve polisin gündelik hayatını hemen her gün deneyimlememi ve bugünlerimi görmemi sağlayan polis memuru babamın ve annemin; her danıştığımda polislikle ilgili kavramları en yalın haliyle izah etme sabrı gösteren Polis Memuru Murat ÇAKIR'ın, Ankara günlerimde evlerinin kapısını açarak sabır ve ilgi gösteren kıymetli dostlarım Tuğçe ve Okay SÖZEN'in, tezin son aşamasında imla ve noktalama hususunda yardımları için Adnan TURNA'ya ve teze ilişkin süreçlerde inanılmaz derecede destekleyici olan değerli meslektaşım Onur AKDOĞAN'ın haklarını ödeyemem.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ŞEKİLLER LİSTESİ..... xii

KISALTMALAR..... xvi

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

MODERN POLİS TEŞKİLATININ OLUŞUMU

1.1. Polisin Ortaya Çıkması ve Dönüşümü 9

1.1.1. Polis Kavramı..... 9

1.1.2. Polisin Görevleri ve Polislik 13

1.1.3. Polislik Felsefesi ve Türleri..... 21

1.1.4. Polis Kültürü 26

1.2. Devlet Otoritesi ve Güvenlik Bağlamında Polis-Siyaset İlişkisi 30

1.3. Toplumsal Düzeni Sağlama Aracı Olarak Polis 43

2. BÖLÜM

TÜRK POLİS TEŞKİLATI'NIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Polis Teşkilatının Tarihsel Gelişimi 55

2.1.1. Türk Polis Teşkilatının Kökenleri ve Klasik Dönem Osmanlı Polis Birimleri 56

2.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatının Kurumsallaşması..... 65

2.1.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatı (1923-1937)..... 72

2.2. Türk Polis Teşkilatının Yeniden İnşası: 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu Hazırlayan Etken ve Sebepler..... 79

2.3. Türkiye'de Modern Polisin İnşasında Eğitim..... 83

2.3.1. Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Uluslararası Polis İş Birlikleri ve Çeviri Eserler 88

2.3.2. Türkiye'de Polis Eğitiminde Kullanılan Ders Kitapları..... 91

2.4. Polis-Asker İlişkisinde Köken ve Rol Model Tartışması 96

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE POLİSLİK FAALİYETLERİ EKSENİNDE POLİS BÜROKRASİSİNİN ŞEKİLLENİŞİ

3.1. Polisin Toplumsal Hayata Sirayeti..... 107

3.2. Polislik Faaliyetlerinin Biçimlenişini Polis Teftişleri Üzerinden Okumak 111

3.2.1. 1935-1937 Yılları Arası Polis Teftişleri ve Karakollar..... 116

3.2.1.1. Vazife Taksimatı ve Kadroların Vaziyeti..... 119

3.2.1.2. Karakolların Vaziyeti 123

3.2.1.3. Memurların Sağlık Durumu..... 125

3.2.1.4. Disiplin, Kıyafet ve Teçhizat..... 126

3.2.1.5. Madun ve Mafevk Arasında Münasebet 127

3.2.1.6. Memurların Halk ile Münasebeti ve Halk Nazarında Vaziyeti 129

3.2.1.7. Memurların Mesleki Bilgileri 130

3.2.1.8. Muamelâtın Teftiş ve Tetkik Neticeleri 131

3.2.1.8.1. Siyasî Kısım 133

3.2.1.8.2. Adlî Kısım 135

3.2.1.8.3. İdarî Kısım 138

3.2.1.9. Karakol Defterleri 139

4. BÖLÜM

BİR SİYASÎ ARAÇ OLARAK POLİS

4.1. Tek Parti Dönemi'nde Siyasal Muhalefetin Gelişimi 141

4.2. Polisin Siyasal Alanı Kontrol Altında Tutmada Yükselen Rolü: Önemli İşler Müdürlüğü 149

4.3. Polis İstihbarat Raporları Üzerinden Tek Partinin Muhalefetle Mücadelesini Okumak 152

4.3.1. Polisin Komünizmle Mücadelesi 156

4.3.2. Polisin Casuslarla Mücadelesi 164

4.3.3. Polisin Nazizm ve Faşizmi Takibi 166

4.3.4. Polisin Taassup Hareketleriyle Mücadelesi 169

4.3.5. Ara Dönem Tevkifatı: 1944 Milliyetçiler ve Turancılar Davası 178

4.4. Çok Partili Hayat Seçimlerinde Polisin Rolü 182

SONUÇ 195

KAYNAKLAR 205

EKLER 223

EK-1. Polis Koleji'nin Beyoğlu Kazası Emniyet Amirliğine Yazısı 224

EK-2. Polis Koleji'ne Girmek İsteyen Talebenin Durumu Hakkında Yazı 225

EK-3. Polis Kolejine Girmek İsteyen Öğrenci Hakkında İstihbarat Bilgisi Niteliğinde Yazı 226

EK-4A. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi 227

EK-4B. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi 228

EK-5. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi 229

EK-6. Bir Polis Koleji Öğrencisinin Askerliğe Hazırlık Ders Not Cetveli 230

EK-7. Siyasî Suçlara İlişkin Bilgi Notu 231

EK-8. DP Maraş İl İdare Kurulu Başkanı Selahattin Hüdaioğlu imzasıyla yayımlanan "Seçime Fesat Karıştı" başlıklı beyanname 232

EK-9. DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu 233

EK-10. Maraş Valisi Nuri Atay'ın Demokrat Partisi toplantılarına hakkında hazırlanan istihbarat raporu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiğine dair yazı 234

EK-11. Maraş Valisi Nuri Atay'ın Demokrat Partisi toplantılarına hakkında hazırlanan istihbarat raporu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiğine dair bir diğer yazı 235

EK-12. Demokrat Parti Maraş İl Başkanı Selahattin Hüdaioğlu'nun Demokrat Parti Kongresi'ndeki Konuşması 236

EK-13. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu 237

EK-13B. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu 238

EK-13C. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat

raporu 239

EK-14. Edirne İtalyan Konsolosluğu'nda bazı çocuklara Papaz Ugo Polani tarafından ders verdiğine ilişkin istihbarat raporu 240

EK-15. Yahudice gizli tedrisat yapıldığı 1939 yılına ait bir istihbarat raporu 241

EK-16. Sansayan Han'daki Tabutlukları tasvir eden bir resim 242

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 3.1. 122

Şekil 3.2. 137

Şekil 3.3. 138

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A-RMHG	Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu
Akt.	Aktaran
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
DVEUM	Dahiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü
Ed.	Editör
ETK	Emniyet Teşkilatı Kanunu
EUM	Emniyet Umum Müdürlüğü
Haz.	Hazırlayan
İTC.	İttihat ve Terakki Cemiyeti
PVSK	Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
ss.	Sayfa Sayısı
TBMMGCZ	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMTD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası
TKGB	Türkiye Komünist Gençler Birliği
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

Anayasasında belirlenen sınırlarla egemenlik hakkını kullanan modern devlet, sahip olduğu ayrıcalıkla toplumsal alana etki eder. Devletin egemenliğini kullanma biçimi, doğrudan rejimiyle de alakalıdır. Rejimler, devletin toplumla olan ilişkisini ve sahip olduğu mekanizmaların işleyişi hakkında bir öngörü sunar. Devletin toplumla olan ilişkisinde en ayırt edici etmen, egemenliğine bağlı olan zor kullanımı hakkıdır. Devlet gücü, yalnızca ceberut bir zoru değil, aynı zamanda toplumun güvencesini de temsil eder.

Devlet, kamu güvenliğini sağladığı kurumlarla egemenlik hakkını ulusal ve uluslararası alanda muhafaza eder. Hudutlarını daha ziyade askerle koruyan devlet, içeride çok daha ayrı bir güvenlik perspektifine sahip bir güç olan polisi kullanır. Modern bir kurum olan polis teşkilatları, modern devletin ayrılmaz bir parçası olarak egemenin iradesinin maddi ve sembolik bir yansıması olmakla birlikte, hak ve talepleri güvence altından tutmak ya da hepsini içine alacak şekilde ifade edecek olursak kamu güvenliğini sağlamak üzere kurulmuşlardır.

Polis, modern devlete geçiş sürecinde ön plana çıkan kapsayıcı bir kavramdır. 17 ve 18. yüzyılda devletin yaptığı işlerin tümünü ifade eden polis, zamanla bugün anladığımız biçimde bir kamu kurumuna evrilmiştir. Polis kavramının sahip olduğu anlam yoğunluğu, bugün ihtiva ettiği rolü anlamlı kılmaktadır. Artık geçmişteki geniş içeriğine sahip olmayan polis kavramı, kamu güvenliğini yasalara dayalı biçimde ve kendine özgü metotlar kullanarak sağlayan etkili bir güçtür.

Polis, modern devlet çatısı altında da doğrudan topluma yönelik icat edilmiş pratik bir araçtır. Bu bakımdan polise yapılan her hukuki veya siyasal temas, ayniyle topluma tesir eder. Anayasal hakların sınırlandırılmasında, hukuk kurallarından daha sık biçimde polis yönetmeliklerinin uygulandığı göz önünde bulundurulduğunda polisin ve polislik faaliyetlerinin biçimlenmesinin sosyal ve siyasal alanda çarpan etkisiyle bir karşılığı olur. Bu yönüyle polis, modern ulus devletin inşa sürecinde etkili bir rol oynamış ve egemen için siyasal bir araç vazifesi görmüştür. Polisin sahip olduğu bu güç, siyasal süreçlere yön verecek biçimde her zaman potansiyelini korumaktadır.

Bu tezde, Cumhuriyet Devri'nin kırılma noktalarından biri olan çok partili hayata geçiş sürecinde, Türk Polis Teşkilatının siyasal hayat içerisindeki rolü incelenecektir. Osmanlı Devleti'nden devralınan ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk Polis Teşkilatı, tarihsel süreç içerisinde yapılanma gayreti geçirmişse de modern bir çehreye uzun bir sürecin sonucu kavuşmuştur. Cumhuriyetle birlikte modern bir kamu kurumuna dönüşen Türk Polis Teşkilatı, 1937 yılında yürürlüğe giren 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu ile bir iç güvenlik birimi yapılanması olarak büyük bir reform geçirmiş ve bu tarihten itibaren sahip olduğu yeni birimlerle ve teknik imkânlarla daha aktif bir role kavuşmuştur.

Tezin konusu olan dönemin ruhu, gerektiğinde yeniden inşa edilerek tesis edilen Kemalist rejimin pratiğinde cisimleşmiştir. Rejimin yönlendirici karakteri, bürokrasiyle eklektik biçimde siyasaları belirleyen seçkinci kadroda temerküz etmiştir. Kemalist kadrolar, yeni kurulan devleti ayakta tutacak ulusu ideolojik aygıtlarla endoktrinasyon sürecinden geçirdiği gibi, kendisine karşı olan her türlü muhalefete karşı da güvenlikçi politikaları elden bırakmamıştır. Toplumsal alanı denetim sürecinde tutan ve rejimi koruma gayreti içerisinde olan güvenlik politikalarında Türk Polis Teşkilatına önemli vazifeler yüklenmiştir. Bu doğrultuda tek parti döneminin özgün koşulları içerisinde modernleşen Türk Polis Teşkilatı, rejimin tesiri altında siyasal bir araç rolü olmuştur.

Tezde, Türk Polis Teşkilatının genç Cumhuriyet bürokrasisindeki gelişim süreci incelenecektir. Polis tarih içerisinde demokratikleşerek farklı kategorilerde hizmet ve görevleri olmasına rağmen, temelde hukukun sağlanması için gerekli olan bir araçtır. Polis, devletin hukuk nizamı için ya da devlete karşı olarak yapılan eylemlere karşı bir müdahale aracıdır. Türkiye'de polisin gelişimi farklı evrelerde biçimlenen bir tarihselliğe sahiptir. Bu evre içerisinde özgün bir süreci kapsayan tek parti döneminde, polis, siyasal hayat içerisinde iktidarı korumanın ve kuvvetlendirmenin bir aracına dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle polis, varlık nedeninin aksine siyasal iktidarın uygulanmasının aracı olmuştur. Siyasal alanın otoritesine koşulsuz itaat eden bir teşkilat kültürü, oluşumunun ilk yıllardan itibaren içselleştirilmiştir. Lakin Türk Polis Teşkilatının siyasal alanla organik bağının sınırlarının hangi noktadan itibaren polis devleti uygulamalarını çağrıştıracak cinsten bir totalitarizme vardığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Tek parti ideolojisinin ışığı altında yapılan devrimlerde Türk Polis Teşkilatının toplumu denetleme görevinin dönüşüm sürecindeki rolü ve tesiri gözlemlenecektir. Ayrıca, bilhassa çok partili hayata geçiş sürecinde polislik faaliyetlerinin siyasal alana olan tesiri ve güvenlik politikalarındaki değişiklikler tartışma konusu olacaktır.

Türk Polis Teşkilatının modern devletlerde olması gerektiği gibi kanunlara dayalı bir biçimde süreklilik arz eden meşruiyeti göz önünde tutan bir profesyonellikte mi; yoksa konjonktüre göre şekil değiştiren bir politik figür mü olduğu da tartışılacaktır.

Polisin gerçekleştirdiği faaliyetler, bürokrasi mekanizmasındaki rolü ve hukuk kurallarının doğasından kaynaklı olarak siyasal iktidarın kurguladığı kamu politikalarına paralellik arz etmektedir. Modern hukuk kaideleri içerisinde meşru hukuk kurallarına ve düzenine aykırılıkları tespit etme ve bunlarla mücadele etme hususunda birincil öneme sahip olan polis; eleştirilere, isyana ve eylemlere sebebiyet vermeyecek şekilde, yani toplumsal rızayı göz önünde bulunduracak şekilde sınırlarına riayet göstermesi beklenir. Bilhassa, devletin elinde bulundurduğu anayasal hakları sınırlandırabilme yetkisinin kullanımında toplumsal rıza ya da kamu vicdanına uygun hareket etmesi gerekir. Tezde, bu savların polislik faaliyetlerine yansıması, Türk siyasal hayatının kırılma noktalarından olan çok partili hayata geçiş süreci çerçevesinde irdelenecektir. Tek partili hayatın politikalarıyla hercümerç olan bürokratik blok, çok partili hayatla birlikte genişleyen siyasal hayatta demokratik teamüllere ayak uyduramasa da farklı bürokratik elitlerin oluşumuna ve iktidarın politikalarını hızla uygulamasındaki kullanışlılığına örnek teşkil etmiştir. Nitekim tek parti bloğundan çıkan Demokrat Partililer, iktidara geldiklerinde birlikte çalışacakları bürokratik kadrolara çok da yabancı sayılmasalar da 1946 seçimlerinden itibaren bürokrasi eliyle karşılaştıkları engellerden dolayı bürokrasiyi kendine uyumlu hale getirmeye çalışması bu minvalde değerlendirilebilir.

Polis kavramı ve faaliyetleri hususunda çalışmada yapılan analizlerin temel varsayımları, kanun, bürokrasi, gündelik hayat, devlet erki, siyasal süreç, merkezileşme, ekonomi ve devlet inşa süreci ile polis arasındaki organik münasebet üzerine konumlanmıştır. Bu varsayımlardan hareketle, yedi başlıkta Türkiye'de polisin siyasal süreç içerisindeki dahli tartışılmıştır. Buna göre ilk olarak, Türkiye'de polis, kanunların uygulanmasında ve bürokraside önemli bir görev ifa eder. Polis, yasal sistemin temsilcisi sıfatıyla gündelik hayatı merkezi otorite adına denetlerken, toplum tarafından devlet erkinin doğrudan bir simgesi olarak algılanır. Bu anlamda polis, devletin topluma nüfuz etme sürecinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

İkincisi; devlet inşa sürecinde devletin iktidar yapılanmaları insanların gündelik hayatlarını etkileyen en önemli aygıtlarından birisi de polistir. Devlet inşa sürecinde ve

toplumsal kontrolü sağlamada önemli bir rolü olan ordunun, modern polisin de temelini oluşturduğu düşünüldüğünde, polisin ordudan özerkleşmesi ve profesyonelleşmesi demokratikleşmede önemli bir adım olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncüsü; savaş ve çatışma tehdidi Türkiye'de polisin örgütlenmesine engel teşkil etmiştir. Çatışma tehdidi toplumsal alanda şiddet kullanmayı ya da kullanma tehdidini diri tutar. Ordu perspektifli bir güvenlik anlayışından, daha toplumsal bir analitikle hareket eden polis merkezli bir güvenlikçi yaklaşım, devletin anayasal haklarını sınırlanmasının uygulaması bakımından önemlidir. Bu bakımdan, Türkiye'de polisin kurumsallaşması ile demokratikleşmenin doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır.

Dördüncüsü; konu edinen dönemin Türkiye'sinde demokratik teamüller içerisinde rekabetçi bir siyasal sistemin yeterince gelişmemiş olması, birçok siyasal hareketi yer altına itmiş, polis de saldırgan bir istihbarat faaliyetinde bulunmuştur. Bu durumun, aynı zamanda müesses nizamın işaret ettiği her siyasal olanı da kapsaması gibi despotik bir sistemi doğurduğu savunulmuştur.

Beşincisi; polisin modernleşmesi, bastırma/caydırmaya dönük bir denetleme sisteminden, topluma dair istihbaratı daha kapsamlı kullanan bir sisteme geçişe tekabül eder. Modernleşmenin, polisin teşkilatlanmasında değişikliklere yol açtığı gibi, toplumsal ilişkilerin dönüşümü de polisten beklenen hizmete ilişkin talepleri farklılaştırdığının tespiti yapılmıştır.

Altıncısı; polisin sermaye birikimini ve yatırımları takip etme vazifesi bulunmaktadır. Bu vazife, seferberlik durumunda emri altına alacağı tüm güç kaynaklarını etkin biçimde kullanmasını sağlayacağı gibi, Kemalist rejimin "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle" amacına uygun politikaları inşa etmek için de denetleyici bir araçtır. Ayrıca, işgücüne dâhil olmayanlar kentleşmeyle birlikte artan toplumsal çatışmaların kaynaklarından görünerek takip altına alınmıştır. Bu sebeple, polis tarafından aylaklık ya da serserilik kategorisinde görünen bu kişilerin, anarşi tehdidi olarak algılandığı ve denetim altında tutulduğu polis raporlarından anlaşılmaktadır.

Tezde esas analiz noktamız olan Türk Polis Teşkilatının dönüşümünü ve devlet aygıtı içerisinde nasıl siyasî bir araçsallık arz ettiğini belirlerken Türkiye Cumhuriyeti'nin

modernleşme sürecinde anayasal hak ve özgürlüklere riayet ettiği de görülecektir. Siyasal alanın şekillenmesinde polisin dahil olduğu bu evre, Türk siyasal hayatının geleneksel yapısını da anlamlandırmada ihmal edilmiş farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Tezin hazırlanmasında istifade edilen kaynakların sınırlılığı, polislik literatürünün henüz yeterince zenginliğe sahip olmamasından kaynaklıdır. Polislik çalışmaları, dünyada belirli bir yol kat etmişse de henüz Türkiye'de oldukça kısırdır. Türkiye'deki polislik çalışmalarının sınırlılığı bir yana, emekli polis müdürlerinin yazdıkları anılardan faydalanmak da oldukça güçtür. Çünkü bu anılar, polislik üzerine kuramsal veya tarihsel içerik bakımından tatmin edici olmamakla birlikte polis anıları, polisin anlam dünyasını gözlemleme fırsatı sunması bağlamında yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Tezin muhtevasına uygun biçimde, özellikle polislik ve siyaset ilişkisi üzerine yaklaşımlarıyla Mark Neocleous, Robert Reiner ve David Bayley isimleri dikkat çekmektedir. Mark Neocleous'un "The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power" (2000), Toplumsal Düzenin İnşası" (2013), "Savaş Erki Polis Erki" (2014), "Güvenliğin Eleştirisi" (2014) kitapları; David Bayley'in "The Police and Political Development in Europe" (1975), "Patterns of Policing: A Comparative International Analysis" (1985) ve "Gelecek İçin Polis" (2006) kitapları ile Reiner'ın "The Politics of the Police" (1985) kitabı, söz konusu literatürün öne çıkan kaynaklarıdır. Çalışmada bu kaynaklardan önemli ölçüde istifade edilecektir.

Türkiye'de polis tarihi çalışmalarıyla ön plana çıkan Derviş Okçabol, Hikmet Tongur ve Halim Tevfik Alyot bu alanda klasik eserleri ile tanınmaktadır. Derviş Okçabol'un Türkiye'de emniyet tarihiyle ilgili olarak basılmış ilk kitap ve ders kitabı "Meslek Tarihi" (1939) ve "Zabıta Tarihi" (1940a) kitapları, Hikmet Tongur'un "Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi" (1946) kitabı, Halim Tevfik Alyot'un "Türkiye'de Zabıta" (1947) çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye'de polis ve siyaset ilişkisi içerisinde basılan tek çalışma ise Ferdan Ergut'un "Modern Devlet ve Polis" (2015) kitabıdır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, modern polis kavramının egemen ve toplum ilişkisi içerisinde varlık nedeni kuramsal yöntemle açıklanmaya çalışmıştır. Polis kavramının tarihsel süreklilik içerisinde değişen muhtevası üzerinden farklı anlam içeriklerine dönüşerek müstakil bir kurum haline geldiği ve modern devlet çatısı altında

devlet ve toplum formasyonlarının tümüne ilişkin görev ve sorumluluklarının biçimlenişi tartışılmıştır. Modern anlamda polisliğin görevinin yasalara karşı işlenen suçlarla mücadele etmek ve asayişin sağlanmasından başka, devleti tehditlerden koruması rolüne sahip olduğundan hareketle genel kabul gören işlevlerine değinilmiştir. Buradan hareketle, modern devlet özelinde siyasal iktidarın belirleyiciliğinde rejimle doğrudan alaklı bir biçimde polisin görevlerinin, polislik felsefesi ve kültürünün biçimlenişi açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde, birinci bölümdeki kavramsal açıklamaların tarihsel arka planını oluşturacak mahiyette Türk Polis Teşkilatının uzmanlaşmış bir kurum olarak gelişim süreci ele alınacaktır. Orta Asya Türk Devletlerinden Osmanlı'ya miras kalan kolluk tecrübesi, modernleşme süreci içerisinde bir dizi değişim geçirmiş ve nihayet Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Osmanlı'nın son döneminden itibaren modern devletin bir kurumu olarak ortaya çıkan modern polisin formlarını alarak iktidar ve toplumla olan münasebetini buna göre tesis edecektir. Türk Polis Teşkilatı, Cumhuriyet rejiminin devlet ve toplum formasyonlarının tümünü yeniden inşa etmeye çalıştığı bir süreçte, bu sürece uygun biçimde modernleşmesini sürdürecektir. Türk polisi, siyasal iktidarın devlete ve topluma ilişkin medenileştirme projesi içerisinde önemli görevler üstlenerek ülke genelinde kadrolaşacak ve yeni görev tanımlamalarıyla görevini ifa edecektir. Bu doğrultuda gelişim gösteren Türk Polis Teşkilatı açısından 1937 yılı, yeniden resterasyon sürecinin ilan edildiği bir dönem olarak görülebilir. Zira günümüze kadar varlığını koruyan polis mevzuatları, yeni polisin sembolik iktidarını yansıtan üniformalar, ilk kadın polisler, polis birimleri ve eğitim kurumları 1937 yılına tesadüf etmiş kazanımlardır.

Bu dönemde yeni polis eğitim kurumlarında okutulan ders kitaplarından ve polis adaylarından beklenen nitelikliklerden hareketle, yeni polisin Cumhuriyet modernleşmesi içerisinde üstelendiğe role ilişkin felsefi arka plan anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca polislik mesleğinin icra edildiği karakolların ve polisin sahip olduğu teçhizatların durumu hakkında ayrıtılı bilgilere yer vermesi ve ilgili dönem polisinin iş ve işlemlerinin gözlemlenmesine olanak tanıyan mühim bir kaynak niteliğini taşıyan 1935-1937 yılları arası dönemi kapsayan polis teftiş raporları da incelenmiştir. Polis memurlarının meslekî ve sosyal hayatı üzerine çıkarımlarda bulunmamıza olanak tanıyan polis teftiş raporlarında polisin artan görevlerine rağmen henüz yeterli eğitimle desteklenmemesi, karakolların gayrisıhhi ve yetersiz binalarda bulunması, yeterli teknik araçlara sahip olmaması ve zamanının neredeyse

tümünü karakolda geçirmek durumunda kalması sebebiyle özel hayatından mahrum kaldığı gibi gerçekleri yansıtır. Bu bilgilerden hareketle, dönemin polisinin anlam dünyası gözlemlenerek hangi zor şartlarda fedakârca çalıştığı ortaya konacaktır.

Çalışmamızın son bölümünde ise, parti-devlet bütünleşmesinin sağlandığı bir dönemde polisin kaçınılmaz olarak patizanlaştığı ve siyasal süreçlere ne şekilde dahil olduğu tarihsel yöntem çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu bölümde, polisin siyasal iktidarın devamlılığının sağlanmasında araçsal bir role sahip olduğu istihbarat arşiv belgeleriyle desteklenmiştir. Polis-siyaset ilişkisinin gündelik hayata sirayetini betimleyen arşiv belgelerinden başka, bu döneme şahitlik etmiş siyasetçi ve mülki idare amirlerin anılarından istifade edilmiştir. Polisin çok partili seçimlere doğrudan müdahil olarak idarenin yönlendirmesiyle tek partiden yana aldığı tavır, zaman zaman toplumda infiale varan itirazları arttırmış ve polisin partizanca uygulamaları TBMM zabıtlarına da yansımıştır.

Tek partinin idealize ettiği toplumsal ve siyasal düzene karşı çıkışları denetleyen polis, siyasî polis olarak adlandırılan uzmanlaşmış bir istihbarat birimi ile yeraltına inmiş muhalif hareketleri dahi saldırgan bir istihbarat faaliyeti ile bertaraf etmeyi başarmıştır. Düşmanın kim olduğuna ilişkin karar veren iktidarın kontrolünde polis, dahilden ve hariçten yönelen tehditlere karşı verdiği mücadelede zor gücünün sınırlarını aşabilecek tedbirlere başvurabilmiştir. Tek parti valilerinin emrinde toplumsal alanı tümüyle gözetim altında tutan polis, siyasî emniyet rolüyle zaman zaman siyasal muhalefeti bastırmakla görevlendirildiği örneklere rastlanmaktadır. Bu doğrultuda polisin Türk siyasal hayatı içerisinde önemli bir belirleyici olduğunu söylemek olanaklıdır.

1937'den çok partili siyasal hayatın başladığı döneme kadarki süreçle ilgili sosyal bilimler alanındaki hemen her konuda Türk siyasal hayatını şerh eden pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat dönemin konjonktürü içinde Türk polisinin yerine ve önemine ilişkin dikkate değer çalışmaların pek az olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Türk polisinin modernleşme sürecinde önemli bir dönemeç olan 1937 yılından tek parti rejiminin sona erdiği 1950 yılına kadar geçen süreyi merkezine alarak siyasal iktidarla ilişkisini incelemektedir. Türk siyasal hayatına polislik faaliyetleri üzerinden bakmanın Türk siyasasını doğru anlamak için anlamlı bir fikir sunduğu iddiası taşımaktadır. Polis-siyaset ilişkisi bağlamında yapılan arşiv çalışmaları neticesinde ulaşılan kaynaklar ilk defa bu tezde

işlenecektir. Bu sebeple tezin, Türk Polis Teşkilatı tarihi ile çok partili siyasal hayata geçiş süreci açısından literatüre önemli bir katkı sağlanması da amaçlanmaktadır.

1. BÖLÜM

MODERN POLİS TEŞKİLATININ OLUŞUMU

1.1. Polisin Ortaya Çıkması ve Dönüşümü

1.1.1. Polis Kavramı

Polis kavramı, devletin oluşumuyla birlikte ortaya çıkmış ve tarihsel süreç içerisinde farklı anlam içeriklerine dönüşerek müstakil bir kurum haline gelmiştir. Polis, güvenlik ve asayişi sağlamak üzere her toplumda farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Cesar Augustus, Roma'da askerlerinin bir kısmını polis olarak kullanmış ve imparatorluktan diğer uluslara bir örnek oluşturmuştur (Çağlar, 1999: 126). Batı'da olduğu gibi, Doğu toplumlarında da polis, askeri bir sistem içerisinden doğmuştur. Orta Asya'da Göktürkler, askeri hizmetlerin dışında emniyet ve asayişi sağlamada Börüler Teşkilatı'nı kurmuşlardır (Taşağıl, 2017). Ancak bu dönemde ortaya çıkan örgütlenmeler, ordunun savaş zamanı önünü alan veya ardında asayişi tesis eden ve barış zamanlarında iç güvenlik hizmetini sağlamak için bekleyen birlikler olarak değerlendirilebilir.

Modern anlamda polis kavramı, Batı Avrupa'da yaşanan modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkmıştır. Sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin tüm dünyayı etkisi altına alacak şekilde devrimsel değişimler yaşattığı bir süreçte oluşan modern devlet, beraberinde polisi de şekillendirmiştir. Fransızcadaki "policie" kelimesinden türeyen "polis" kelimesi, 15. yüzyıldan itibaren bütün Avrupa'ya yayılmıştır.[1] Polis kelimesinin telaffuzu dilden dile değişiklik arz etse de anlam bakımından her dilde benzerlik taşımaktadır (Neocleous, 2000: 1): Toplumsal refahın ve iyi bir düzenin sağlanması için kanuni ve idari düzenlenmelerle sosyal hayatın sistematik olarak bir düzene sokulması/disiplin altına alınmasıdır. Bu bakımdan, polis kelimesinin anlamında devlet formasyonunun görev ve sorumluluklarının temerküz ettiği görülmektedir.

Kıta Avrupası'nda polisliğin tarihini kavramak için polis teriminin ifade ettiği kapsama değinmek gerekir. Polis kavramının dönüşümünü modern devletle birlikte

[1] *Policie* kelimesi Avrupa'da farklı dillere uyarlanmıştır: "'Police', 'Policei', 'Pollicei', 'Policey', 'Pollicey', 'Pollizey', 'Pollizei', 'Politzey', 'Pollucey', and 'Pullucey' (Neocleus, 2000: 1)."

irtibatlandıran Foucault, ilk defa polis kavramını siyasî ve tarihî sosyolojide yeni anlayışlar için harekete geçirmeye çalışmıştır (Neocleous, 2014: 27). Foucault, bizim polis terime yüklediğimiz anlamdan çok farklı olarak, 15 ve 16. yüzyıllarda sıkça kullanılan "polis" kelimesinin iki içeriğe sahip olduğunu belirtir: İlkinde, kamusal bir otorite tarafından idare edilen bir cemaate; ikincisinde, topluluk biçimine veya politik bir iktidara, kamusal bir otoriteye benzer bir şeyin üzerinde uygulandığı insan topluluğuna "polis" denir (2013: 270). "17 ve 18. yüzyıl yazarlarının 'polis'ten anladıkları ise devlet bünyesi içinde işleyen bir kurum ya da mekanizma değil; devlete özgü olan bir yönetim teknolojisi, yani devletin müdahale ettiği alanlar, teknikler ve hedeflerdir (Foucault, 2011: 47-48)."

18 ve 19. yüzyılın sonuna kadar olan süreçte polis, yani Eski Rejim'in son zamanlarına kadar polis adı verilen şey, yalnızca polis kurumu değil; "düzeni, zenginliklerin belirli bir yönde büyümesini, 'genel olarak' sağlığın baki kılınma koşullarını sağlayan" mekanizmaların tümünü ifade etmekteydi. Kısaca bu dönemde polis, toplulukları kamu otoritesi altında idare eden edimlerin tümüne denirdi. Sonuç olarak 17. yüzyıldan itibaren devletin kuvvetlerini, devletin düzenini bozmaksızın arttırma araçlarının bütününe "polis" denmeye başlanacaktır. Bu noktadan sonra, toplumun iyi düzeninin bekasını sağlayan her şey polisin alanına dahildir (Foucault, 2013: 270).[2]

Bugün atfettiğimiz anlamdan farklı olarak orijinal anlamıyla polis terimi, devlet faaliyetlerinin genelini ifade eden bir manaya sahipken, 17. yüzyılın sonundan itibaren başta adliye olmak üzere, kamu politikası, askerî işler ve maliye idaresi gibi diğer devlet işleri polis kavramının dışında sayılmaya başlandı (Derbil, 1943: 474).[3] 18. yüzyılın ortalarından itibaren ise yargısal fonksiyonların ayrımı ile polis faaliyetlerinin alanı kabaca iki ana çizgi üzerinde daraldı: 'güvenlik polisi' ve 'huzur polisi'. Bunlardan ilki, kişinin canını ve malını tehdit eden tehlikelerden korunmasını; ikincisi ise, toplum yararına istekleri geliştirerek daha çok kamu huzurunun sağlamasını ihtiva eder. Zamanla, yasa ve yargı yorumlarıyla polis terimi, bu iki fonksiyondan ilkine indirgenmiştir. Nihayet polis faaliyeti, tüm iç yönetimin kendisi olmaktan çıkmış ve yalnızca iç yönetimin yüzlerinden biri haline gelmiştir (Fosdick:

[2] Dean'e göre (1994: 28), Foucault'nun tanımındaki şekliyle, on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki, siyasî alanda "a well-governed" şeklinde sağlanan bir koşul olarak polis kavramı ve uygulaması, yirminci yüzyılda polisin büründüğü, yasa ve düzenin korunması ile görevli bir zor kuvveti halini anlaşılır kılmakta yetersiz ve eksiktir.

[3] Fransa'da ihtilalin ardından çıkarılan "Suçlar ve Cezalar Kanunu"nun 16. maddesine göre polis, kamusal düzen, ferdi hürriyet, tasarruf ve güvenliği korumak için tesis edilmiş olduğu vurgulanıyordu (Derbil, 1948: 475).

2006, 11). Polis kavramının geçirdiği bu değişime rağmen Villiers'in polis kavramına yaklaşımı, Foucault'nun belirttiği şekliyle polisin hâlâ egemenin sahip olduğu gücü yansıtacak boyuttadır. Bu durumun altında yatan en önemli neden toplumun ve egemenin polise duyduğu ihtiyaca dayalıdır. Dünyanın her yerinde toplumlar, anlaşmazlığın, saldırganlığın, şiddetin ve yıkıcı birtakım durumların üstesinden gelebilmek için kendi hukuki ve kültürel dünyasına uygun biçimde polis teşkilatını oluşturmuştur. Bununla birlikte, egemen iktidarın geniş topluluklar üzerindeki kontrolünü sürdürme ihtiyacı sonucu resmî "polislik" ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda toplum üzerinde egemenin bir uzantısı olarak resmî adı veya görevi ne olursa olsun, yapılan her uygulama veya hizmet bir polis hizmetidir (Villiers, 2004: 15).

Avrupa'da polisliğin ortaya çıkması ilk aşamada özel birtakım önlemlerin ifasına tekabül etmektedir. Polislik mülkiyetin korunması kadar, devlet inşa sürecine katkı sağladığı gibi bu sürece karşı olan muhalefetin bertaraf edilmesinde etkin bir rol üstlenir. Bu aşamada polislik faaliyeti, ortaya çıkan toplumsal sorunlara ve krizlere karşı geleneksel hukukla uyum içerisinde hareket eden bir nevi "bir acil durum yasası" olarak düşünülebilir. İkinci aşamada ise polis teşkilatı, artık acil bir müdahale aracı olmaktan ziyade, iktidarın idealize ettiği düzen ilkesine dayanan daha aktif ve bilinçli bir toplumsal müdahale biçimine dönüşür. Bu noktada polis mevzuatları önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren polis mevzuatlarının amacı artık kusur ve ihlalleri düzenlemekten çok daha fazladır; polis mevzuatları toplumsal formasyonlara ilişkin yeni değişiklikler getirerek düzenlemelerde bulunur (Neocleous, 2000: 5-6). Polisin içeriği belirli bir uzmanlık alanıyla alakalı olarak daraltılsa da mevzuatları üzerinden doğrudan toplumsal alana temas etme yetkisi, onu ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere, devlet inşa sürecinde ve sonrası siyasal süreçlerde yer alan bir araca büründürecektir.

Modern polisin ortaya çıkışı üzerine yapılan sosyal ve siyasal yönün yanında, ekonomi perspektifli birtakım değerlendirmeler de bulunmaktadır. Konuya buu açıdan bakan Bayley (2006: 129), modern polisin ilk olarak hükümetin yatırımlarını korumak amacıyla oluşturulduğunu iddia eder. Yani polis, devlet gücünün yeni gelişen merkezlerinin kontrolünde olan elitler için düzeni korumuştur. Bu durum kabaca, Batı Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarından itibaren 19. yüzyıl boyunca sürüp gelmiştir. Sonuç olarak polisin temel fonksiyonu devlet polisliği/devlet için polislik (state-directed policing) olarak tanımlanabilir. Benzer bir bakış açısını sunan Ergut (2011: 86), "geleneksel polis

tarihçilerinin söylediği gibi polisin kanun ve nizamın yüzyıllar boyunca evrilerek gelişen temsilcisi" olmadığını savunur. Ergut'a göre, "yeni polise mündemiç bir sınıf perspektifi vardır ve adi suçlardan ziyade kamu düzeni bağlamında polise bakış, bu perspektifi açığa çıkardığı gibi incelenen rejimin de sınıfsal karakterini ortaya koyabilir." Bu dönemde polisin sahip olduğu yoğun içerik, tam olarak Des Essarts'ın "Dictionnaire de Police" adlı eserinde yaptığı polis tanımına uygundur. Foucault (2006, 636)'nun Des Essarts'dan aktardığına göre, Fransız polisinin en tepesinde bulunan polis komutanının yargıç ve yönetici görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerinden ilkinde yasa, ikincisinde ise hükümet adamı olarak vazifelendirilmiştir. Des Essarts, bu tanımdan yola çıkarak polisin yetkilerinin "ulusun yönetiminin bu kısmının yok edilmesi veya hiç değilse, yurttaşların özgürlüklerinin ihlal edilemez bir şekilde güvence altına alınacağı biçimde düzeltilmesi gerektiğini" belirtir. Nitekim Fransız Devrimi'nden hemen sonra polisin geniş yetkileri yeninden düzenlenmiştir. Gerçekten de bu haliyle demokratik rejimlerin güçlenmesi ve anayasacılık faaliyetleriyle birlikte polisin tanımı uzmanlaşan bir kurum hüviyetine bürünerek daralmıştır.

Polis kavramının içeriğindeki geniş yorum, devlet aygıtlarının iş bölüşümü ve uzmanlaşması neticesinde zamanla değişim geçirmiştir. Polis kavramı ilk olarak devlet fonksiyonlarını ifade eden bir anlamda kullanılırken sonraları belli başlı konularda uzmanlaşmış bir devlet teşkilatı olarak görevi tanımlanmıştır.[4] 19. yüzyıla kadar polislik, herkesin dahil olduğu toplumsal bir görev iken bu tarihten itibaren polislik uzmanlaşmış bir devlet kurumu tarafından yapılmaya başlanmıştır (Reiner, 1985: 8). Polisliğin esas olarak devleti tehditlerden koruma rolü şeklinde tanımlandığı ve "yeni polis" olarak da ifade edilen ilk modern polis teşkilatı, geleneksel toplumu dönüştüren Sanayi Devrimi'nin sonunda, 1829 yılında İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Villiers: 2009: 16). 1829'da Sir Robert Peel tarafından kurulan Londra Metropolü Polisi ilk modern polis teşkilatı olarak kabul edilir. Bu tarihten itibaren diğer ülkelerde de modern polis teşkilatları kurulmaya başlanmış ve pek çok gelişmiş demokrasinin polis teşkilatına kavuşması yüz ila yüz eli yıl sonra olmuştur (Osse: 2015: 43).

19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yeni polis, modern devlete anayasalarca verilen toplumun belirli bir düzen içerisinde idare olunması sorumluluğunca hareket eden bir

[4] Sözcük İngilizcede "ilk olarak 1530 civarında 'policy' yani sivil yönetimin eşanlamlısı olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyıl ortalarına dek, İngilizcede 'police' sözcüğü hem 'civil administration' (sivil yönetim) hem de Fransızcadan ödünç alındığı haliyle 'administration of public order' (kamu düzeni/asayişi yönetimi) anlamında kullanılmıştır (Online Etymological Dictionary: www.etymonline.com, 2018)."

kuruma dönüşmüştür. Düzenin korunması ile toplumun emniyete alınması modern polis kavramının muhtevasında gizlidir. Modern anlamda polis kavramı, kişilerin yasal haklarını koruyan anayasal bir güçtür (Fosdick: 2006, 1). Anayasaların devletin egemenliğini belirleyen bir güç kaynağı olmasından başka, toplumun menfaatlerinin devlet tarafından garanti altına alınmasını temsil eden yönü itibariyle polisin bu açıdan işlevselliği iki yönlüdür. Polis, toplumsal açından hem asayişi sağlarken hem de Şenel'in ortodoks bakış açısındaki gibi alelade asayişi koruma hizmetlerinin çok ötesinde, devlet güvenliği açısından önemli bir hizmetle yükümlüdür (Şenel, 1969: 128). Bu bakımdan modern bir hüviyete bürünerek anlam sahası daralan polis, yalnızca genel asayiş ve emniyeti sağlama müddetince sınırlanmış bir güvenlik aygıtından çok daha fazlasını ifade etmeye devam etmiştir. Gerçekten de tarihsel ve olgusal bakımdan polis, suçla mücadelenin yanı sıra geniş vazifelerle görevlendirilmiştir. Bir başka ifadeyle yalnızca kriminal suçla mücadele etmek polisliğin tanımına tekabül edemez. Polis, kamu düzenine zarar verebilecek faaliyetlerle de ilgilenmektedir (Reiner, 1985: 172). Bu bakımdan polis, sivil hayatın korunması için gereken her alanda yer alır. Ünlü Fransız polis şefi ve teorisyeni Nicolas Delamare'a göre polis, toplumun ortak iyiliğinin sağlanması için yasaların uygulanmasını sağlayan bir kurumdan daha ziyade bir yönetim aygıtıdır (Neocleous, 2000: 4). Sonuç olarak "polisin en önemli, polislikle en alakalı görevi kamu düzeninin sağlanmasıdır. Polisin diğer tüm görevleri bundan kaynaklanır (Osse, 2015: 52)."

Neocleous (2014: 53)'a göre "polis" kategorisinin ortaya çıkması, iyi bir düzeninin ve genel refahın desteklenmesi için toplumsal hayatın yasal ve idari yönden düzenlenmesine yöneliktir. Bir başka ifadeyle polis, toplumsal düzen inşasının aracı haline gelmektedir. Polis hem medeni ve siyasî hem de ekonomik ve sosyal hakların kullanımında güvence sağlarken, aynı zamanda da devlet adına hakların sınırlandırılmasının sahadaki yansıması olur. Ayrıca polisin, kaynakların denetlenmesi bakımından da toplumsal refahla doğrudan bir ilişkisi vardır.[5]

1.1.2. Polisin Görevleri ve Polislik

Polis, iç güvenliğin en önemli teminatıdır ve görevi, kamu güvenliğine yönelik tehlikelere karşı koymak, suçlarla önleyici mücadele etmektir (Ahlf, 2007:99). Bu dar tanım

[5] Türkiye'deki polislik faaliyetleri ele alacağımız bölümde, bu savı doğrular biçimde polisin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatı nasıl kayıt altına aldığı ve sıkı bir biçimde takip ettiği görülecektir.

her ne kadar geniş kapsamlı biçimde polisin rolünü özetlese de polis, net bir tanıma sığmayacak kadar geniş bir alanda hizmet veren ve süreğen biçimde rolleri çeşitlenen bir kurumun çalışanıdır.

Polis, kelime kökenini ihtiva ettiği manada şehirli ve modernleşen bir kurumdur. Bu yüzden de şehirlerin sahip olduğu ve ürettiği her türlü sorun aynı zamanda polisin de sorunudur. Şehirlerin demografik yapısı, demokrasi kültürü ve iktisadi özellikleri, kendine has özellikler taşır. Üstelik şehir olgusunun barındırdığı süreğen değişkenlik polisin görevlerinde ve polislik biçimlerinde yenilikleri zorunlu kılar.

Ergut (2011: 64)'a göre "polis, devletin topluma en yakın unsurlarından biridir ve her ne kadar devletle en çok özdeşleştirilen kurum olsa da içinde bulundukları toplumsal çevreden de en fazla etkilenen devlet kurumudur." Benzer biçimde Fosdick (2006: 2) de polisin değişken yüzüne dikkat çeker ve polisliğin her ülkede aynı biçimde uygulanan bir hizmet olamayacağını belirtir. Ülkeden ülkeye farklılıklar arz ettiği gibi, yerleşim yerlerinin barındırdığı çeşitli ihtiyaçlar ve özellikler de farklı polislik biçimlerini gerekli kılar. Suç istatistikleri konusunda yapılan çalışmalarda, müreffeh ülkeler ile ekonomisi yavaş gelişen ülkelerin suç oranları ve çeşitliliği bakımından farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Modern ekonomik gelişimlerini hızla sürdürmekte olan ülkelerde dolandırıcılık, zimmet ve sahtecilik gibi suçlar yükseliş eğiliminde olmakta iken diğer ülkelerde bu tip suçlarda bir artış görülmekte ve adam öldürme, gasp, tecavüz gibi ağır suçlar yüksek oranda işlenmektedir. Bu farklılıklar, ülke içindeki ekonomik ve sosyal bir dizi değişkene sahip bölgelere göre de değişkenlik göstermektedir (Fosdick, 2006: 6). Bu durum, sürekli değişkenlik gösteren şartlara göre kendini ayarlamak zorunda hissettiği için sahip olduğu en büyük handikaptır. Bilhassa büyük imalat sanayi merkezlerini barındıran büyük kentlerde polislik yapmak ve süreci yönetmek, küçük kentlere göre daha zordur. Küçük kentlerdeki suçların toplam hacmi ve suç türleri, büyük kentlere göre daha azdır. Buna benzer biçimde, kent nüfusunun homojen veya heterojen olmasına göre de polis sorunları değişkenlik gösterir. Gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları ve ırki özellikleri farklı olan toplumu yönetmek, birbirine benzer özellikler barındıran toplumu yönetmek kadar kolay olmaz.

Polisin görevleri ve polislik biçimleri, bölgesel ve yerel koşullara göre farklılık arz etse de dünyanın hemen her yerinde polisin değişmeyen temel birtakım görevleri vardır. Polis güvenliği sağlamakla birlikte çok çeşitli vazifelerle donatılmıştır. Polisin görevlerini

tanımlayan bir uluslararası standardın bulunmamasına rağmen hukukun üstünlüğünü kabul eden demokratik devlet yapılarında polisin görevlerinin ne olduğu hususunda zamanla tanımlamalar getirilmiştir.[6] Bu tanımlamalardan yola çıkarak polisliğin genel kabul gören üç ana işlevi bulunur (Osse, 2015: 28, 80, 84):

- Suçu önleme ve suçu tespit etmek,
- Kamu düzeninin devamlılığını sağlamak,
- Kamuya yardımın tedariki/yardıma ihtiyacı olanlara destek olmak.

Polisin bu temel görevlerinin yanında, bazıları ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren, "yangın söndürme görevleri, cezaevi görevleri, ulaştırma görevleri, idari görevler (pasaport ve ruhsat vermek), kovuşturma işlemleri, ulusal güvenlik ve istihbarat işlevi, çok önemli kimselerin korunması" (Osse, 2015: 84) gibi sorumlulukları vardır. Ayrıca özelde mevzuatta bile yeterince belirlenmeyen, günlük koşullara ve toplumsal beklentilere göre yerleşmiş çok sayıda görevi vardır. Polisin mevzuata dayalı işinin yanında, bir de zaman içerisinde teamüllere göre şekillenmiş vazifeleri de bulunur. Polis, "ağaçta kalan kediyi kurtarmaktan yangında su pompalamaya, annesini kaybetmiş bir çocuğun evini bulmaktan parası bitmiş yolcuyu memleketine göndermeye kadar her türlü konuyu kendisine iş edinen (Koca, 2013: 87)" bir memurdur.

Polislik mesleği daha ziyade devlet tarafından suç olarak kabul edilen ve toplumun üyelerinin rızasını göz önünde bulundurarak insan haklarını koruması beklenen bir meslektir. Böylesi hassas bir görevi kimi zaman şiddet kullanarak ve hayatını riske atarak yapan polis, mesleki pek çok dezavantaja da sahiptir. Karşılaştırmalı polislik çalışmalarında polisin içinde bulunduğu zor şartların tüm dünyada benzerlik taşıdığı görülmektedir. Osse'ye göre (2015: 47) polisin içinde bulunduğu şartlar pek çok ülkede zorlayıcıdır:

> "Polis memurları çoğunlukla oldukça uzun saatler çalışır; az maaş alır; yeterli koruma olmaksızın tehlikeli işler yapar; hem eğitim hem de teçhizat açısından belli

[6] "Avrupa Polis Etiği Kupaları'nın 1. maddesine göre hukukun üstünlüğü ilkesiyle yönetilen demokratik bir yönetimde polisin temel görevi topluma yardım ve "hizmet" sunmaktır."

> işleri yapabilmek için ihtiyaç duydukları hazırlıktan yoksundur; toplumun alt sosyal katmanlarından gelir ve herkesten eleştiri alırlar."

Bayley (2006: 79)'in saha çalışmasında yaptığı gözlemler, polisin çalışma alanının zor şartlarını betimlemektedir:

> "Polislik diğer mesleklere benzemez, polis görevlileri kontrol ettikleri çevrelerde çalışmazlar. Polis görevlileri, geri kalanımızın gitmek istemediği karanlık arka sokaklarda, çerçöpün saçıldığı caddelerde, asansörleri sidik kokan evlerin bulunduğu, sarhoş kavgalarının olduğu, el ve ayakları tutmayan yaşlıların koltuk değnekleriyle yürüdüğü, pis restoranlar ve evsizlerin kulübelerinin bulunduğu yerlerde çalışırlar."

Polis, çalışma sahasının zor koşullarına ayak uydurmak için belirli bir çalışma alışkanlığı ve meslek kültürü geliştirmiştir. Bu bağışıklık kazanma hâli, aynı zamanda polisi diğer mesleklerden ayıran hususiyetini ortaya koyar. Polisliğin devlet bürokrasisi içerisindeki diğer mesleklerden farklılığı, her şeyden evvel polisliğin pek çok polis için zamanla bir tür yaşam öğretisi haline gelmesidir. Koca (2013: 82)'ya göre bu durumun nedeni polisliğin sokakta ve olayların sıcaklığı içerisinde icra edilmesidir. Olayın geçtiği yer bir muayenehane, mahkeme salonu ya da masa başı ortamlar değildir. Hadise karakola intikal etmişse bile polis mutlaka olay yerinde çalışmasını yapar. "Aksi halde polislik değil, kayıt tutan bir masa başı memuru gibi çalışmış olur ki polisler kendi aralarında sokaktan uzak durmaya çalışarak merkez birimlerde masa başı işlere önem veren memurlara pejoratif bir anlam yükleyerek 'sivil memur' derler." Polisin bu bakış açısı gibi polisliği içselleştiren pek çok unsur, "polis kültürü"[7] içerisinde perçinlenir ve mesleğin genelinde hâkim olan bir kanaat halini alır.

Polisin çalışma şartlarının güçlüğü bir tarafa, iş yükü de aynı nispette karmaşık ve zorludur. En başından beri polislik, sorunların çözümüne ilişkin bir meslek olsa da geleneksel polislikten farklı olarak modern polislikle birlikte, kamu güvenliğine yönelik sorunların çözümünün de benimsemesi gerekmektedir. Bir polisin halletmesi gereken problemler, muhtemelen başka bir meslekte karşılaşılan sorunlardan çok daha fazladır. Dolayısıyla, polisin etkili olabilmesi için problemleri kısıtlı bir zaman diliminde çözebilme

[7] Bkz. (1.1.4. Bölüm)

yeteneğine sahip olması gerekir (Rutzebeck ve Thurman, 2005: 3). Üstelik polislik mesleği, büyük tehlikeleri barındıran bilinmezliklere rağmen harekete geçmeyi gerektirir. Korku, heyecan ve şaşkınlık gibi haller ani kararların verilmesini gerekli kılan tehlikeli durumlarda geri dönülemez sorunlara yol açabilir. Korku ve heyecan ise ancak cesaret duygusunun içinde erir. Bu bakımdan polislik çoğu zamanda cesaret gerektiren bir iştir (Crank, 2004: 235).[8]

Polis davranışlarını belirleyen önemli faktörlerden bir diğeri de mesleki özellikleridir. Polisler profesyonel biçimde mesleklerini icra ettikleri iddiasındadır. Sürekli zaman çizelgeleri ve programlamalarla hareket ederek işlemlerini kayıt altına alırlar ve bu sayede disiplinli biçimde hareket ettiklerini düşünürler. Ancak performans ile disiplin arasındaki bağıntı her zaman doğrusallık arz etmediği gibi disiplin, yöneticiler tarafından kullanılan bir silaha dönüşebilir. Bununla birlikte mesleki iş yükü ve ücret karşılaştırması yapıldığında da motive edici bir tablo ile karşılaşılmaz. Bayley (2006: 74-76)'e göre dünyanın pek çok yerinde polislik "fakir insanın" işidir. Polis maaşları, beyaz yakalılara denk olsa bile çalışma koşulları bakımından polisler mavi yakalı kalırlar. Böyle bile olsa her polis para ile motive olmaz. Polislik mesai şartları çetin ve çoğu zaman belirsiz olan bir iştir. Üstelik hayati riski barındıran bir savaş düzeni içerisinde işini yaparken toplum tarafından kendi insani özelliklerinden münezzehmiş gibi algılanır. İnsanların korkup kaçtığı şeylere karşı polisin tersi biçimde üzerine doğru gitmesi beklenir. Bu bakımdan vatandaşlar, polisten bilinmeyeni tanımlayıp sorunları çözmesini, yani kendilerinden farklı olmalarını ister (Crank, 2004: 141). Polis bu duruma uygun biçimde kendisinin ve arkadaşlarının ölümünü ya da yaralanmasını her an hesaba katarken karşılaşabileceği bütün risklere rağmen kendini mümkün mertebe masum vatandaşlara hissettirmeden görevini yapmak gibi bir güçlüğü göğüsler. Nitekim polisin çalışma sahası, "polisin statüsü"nü inşa ederken aynı zamanda davranışsal faktörünü belirleyen önemli bir unsurdur.

Polisin statüsü, yaptığı işin algılanma biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Halk, polisi silah taşıyan ve suçluları yakalayan/tutuklayan birisi olarak görür. Nitekim "polis kirli işlerle mücadele eder ve bu onu hep kusmuk, idrar ve kanla kaplı, kirli ve pis kokan insanlarla yakın temasa getirir (Bayley, 2006: 77)." Çoğu zaman bu işlerle uğraşırken polis hayatını tehlikeye

[8] Her an patlama riski taşıyan bir bombaya yaklaşmak ve onu imha etmek, bir terör eylemini en az zayiat vererek engellemek ve hatta gerekirse polisin kendini bu uğurda feda etmesi, sıcak çatışma bölgelerine girip çıkmak ve adeta açık bir hedef gibi nöbet tutmak gibi…

atar. Her ne kadar polis kısmi bir savaş durumunda olsa da "araştırmalar, sürekli polis ve halk arasında fiziksel güç kullanımı gerektiren karşılaşmaların %5'den daha fazla olmadığını göstermiştir (Bayley ve Garogal, 1989; Reis, 1971; Worden, 1993'den Akt. Bayley, 2006: 78)." Bu yüzden polisin toplumla kuracağı münasebette, suçla mücadelede geçirdiği tecrübeyi içselleştirmeden profesyonelce dengede tutması gerekir. Polisin suçlu ile kurduğu ilişkinin neticesinde maruz kaldığı psikolojik tahribat, toplumun geneline sirayet ederek polis-halk ilişkisini zedelememelidir. Bayley'in polislerle gerçekleştirdiği antropolojik çalışmasında bir polis şefinin belirttiği gibi (2006:111) "eğer tüm çevrenizi çöp görürseniz çöp gibi davranmaya başlarsınız." Bu durumdan kaçınmak için belirli bir standardın ve etik ölçütün[9] polis tarafından daima profesyonelce sağlanması gerekir.

Polisin profesyonelleşememesi veya geleneksel yöntemlerden yana tavır takınması, mesleki deformasyonun da etkisiyle saf şiddeti ilk başvurulan araç haline getirir. Polisin güç kullanma yetkisi polisliği farklı kılan ve onu sadece "sıradan" insanlardan değil, aynı zamanda öteki mesleklerden de ayıran tanımlayıcı bir güçtür. Ancak polislik, şiddet tekeli esasına dayalı bir zor kullanmanın ötesinde, karmaşık ve pek çok farklı güç birimini barındıran bir niteliğe sahiptir. Polis, gündelik işini yaparken sadece kaba kuvvete başvurmaz. Polis; manipülasyon, ikna, otorite gibi duruma, yere ve şartlara göre değişken biçimde zor kullanmadan başka içerikleri de kullanır (Koca, 2013: 149, 261). Polisin güç kullanımı dışındaki bu geniş yelpazede yer alan diğer müdahale yöntemlerini kullanması Ahlf (2007: 101)'e göre, polisin toplumdaki işlevi hem güce hem de uzlaşmaya yönelik olduğu için polisin rolü tezatlarla dolu olması bakımından oldukça zordur. Bu sebeple Ahlf, polisiye bir olayın güç kullanmadan konsensüsle sağlanması tıpkı bir sosyal sözleşmeye insanların hep birlikte katılması ve rıza göstermesi kadar ütopik görür.

Polisin mevzuatlardan aldığı güçle yasalara rıza göstermeyenleri kontrol altına almaya çalışması zorlayıcı gücünü temsil eder. Zorlayıcı güç, ölümcül güç kullanımını veya şüphelilerin gözaltına alınması için uygulanan fiziki şiddeti içerdiği gibi şüphelinin bilgi

[9] Ahlf (2007: 56) "polis etiği"ni, "polisle ilgili resmi ama gayrı resmi normlar ve değerlerle hem de polisteki mikro, meso ve makro düzeylerde ve bu normların ve değerlerin özellikle polis yönetimi ve polis teşkilatı için doğuracağı sonuçları konu edinen bir disiplin olarak izah eder ve polis etiğinin alanını ilgilendiren altı kuralı tespit eder (2007: 120-126): 1. Anayasada belirtilen temel haklara ve değer yargılarına bağlılık-devletin zorlayıcılığını ve gücünü kullanma. 2. Kontrolden önce yardım etme, bilgilendirme ve desteklemeye öncelik verme-vatandaşa yakınlık. 3. Açıklık ilkesi ve diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği. 4. Siyasîlerin tepeden yönetmesi. 5. Organizasyonel alttan yönetme. 6. Polisin yaptığı işin kalitesi.

vermeye direndiği durumlarda bilgiyi elde etmek için şüpheli kişiye yalan söylemek[10] şeklinde de tezahür edebilir. Ayrıca polisler silahlarını ya da diğer sembolik araçlarını göz korkutucu bir şekilde göstererek de zorlayıcı güçlerini kullanabilirler; ki polis üniformaları, rütbeleri, yetkileri ve silahları, polis otoritesinin güçlü birer caydırıcı imgeleridir (Crank, 2004: 78, 239). Polisler zorlayıcı güç kullanımında geniş yetkilere sahip olsa da bu durumun keyfiyete dayalı ve yerindeliği aşacak şekilde gerçekleşmesini engelleyen pek çok etmen vardır. Öyle ki çoğu zaman polisler yetkisizlikten ve sınırlanmalarından dolayı yakınmaktadır. Polisi kuşatan yasalar, iç denetim aygıtları, mesleki öğretiler, adli ve idari davalara konu olma riski, kamuoyunun isyanı ya da şikâyeti, medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının gözetimi ve polisin disiplin cezası alması ya da mesleğini kaybedebilme ihtimali gibi pek çok caydırıcı etmen, polisin zorlayıcı gücünü kullanımını sınırlandırmaktadır.

Polisin gündelik hayatta zora dayalı, bir nevi despotik bir rejimin ruhuna uygun biçimde uygulamalarda bulunması her zaman için düşünülemez. Üstelik polis sadece suçla mücadele etmemekte, aynı zamanda polisin vatandaşların ihtiyaç duyduğu güven duygusuna hitap etmek gibi bir rolü de vardır. Her iki rolünde de işlevsel bir sonuç elde etmesine yardımcı olacak en caydırıcı aracı üniformasıdır. Üniformanın taşıdığı yoğun anlam, polisin meşruluğunu da içinde barındıran bir gücü temsil eder. Keza Bourdieu, "en basit devlet semboliğinin; meşru bir vekil, meşru bir yetkili olan, devlet adına *plena potentia agendi*'yi[11] elinde bulundurduğunu söyleme hakkına sahip olan, devlet adına hareket etmek üzere tam yetkili devlet adamının, yani memurun giyeceği üniformanın icadının ne kadar önemli olduğunu (2015: 251)" belirtir. Bourdieu'nun üniformanın simgesel gücü hakkındaki yorumu, üniformanın sahip olduğu gücü anlamlı kılar. Üniforma, sadece bir şekli unsurdan ziyade, devletin ete kemiğe bürünmüş bir yansımasıdır. Bu durum, toplumsal otoritenin sağlanması için işlevsellik arz ettiği kadar despotik rejimlerde görüldüğü gibi polisin öznelliği ile üniformanın taşıdığı sembolik gücün birleşimi birtakım riskleri beraberinde

[10] Polisin burada başvurduğu yalan "zarf atmak" şeklinde ifade edebileceğimiz, Barker, Friey ve Carter (1994)'ın yaptığı saha çalışmasında polis Teşkilatında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Polislerin başvurduğu üç yalan çeşidinden birisi olan bu yöntem, polis tarafından doğrunun ortaya çıkması için uygulanan bir tekniktir. Polislerin başvurduğu diğer yalan biçimleri ise kriz anında toplumu sakinleştirmek ya da masumiyet karinesine zeval gelmemesi için söylenen "kabul edilebilir yalanlar" ile yasal mevzuatları ihlal etmenin sonucunda doğacak cezalardan kurtulmak için uydurulan "sapkın yalanlar"dır. Araştırmanın bulguları, bu yalan türlerinden ilki için polislerin yüzde seksen altısı tarafından kabul edilebilir bir davranış olarak gördüğünü; "sapkın yalanları" mazur görenlerin sayısı ise yalnızca yüzde sekizdir.

[11] Bir nevi vekâlet durumu…

getirir.[12] Ancak demokratik hukuk devletlerinde polis üniformasının yarattığı imaj çok daha farklıdır. Polis üniforması, merkezi bir birliğin sembolü olarak ülkenin her yerinde yasaların aynı kararlılıkla uygulanacağının ve yasalara aykırı davrananların herhangi bir ayrıcalığa tabi olmadan her vatandaşa eşit şekilde muamele edileceğinin simgesidir. Ayrıca üniforma, polisi bireysel kimliğinden çıkararak polise profesyonel bir rol kazandırır. Bu rol, toplumun gözünde de yasaların uygulama gücünün sokaktaki temsilcisi olarak polisin görülmesinin sembolünü temsil eder (Koca, 2013: 161).

Polisin zor gücüne başvurması hoş karşılanmasa bile çoğu zaman zor kullanımı polisin keyfi verdiği bir karar değildir. Eskiden beri kendi kanaatinin aksine de olsa gerekirse güç kullanarak kamu düzenini savunmak polisin klasik görevleri arasındadır (Ahlf, 2007: 101). Polisin bu yönü paradoksal bir durumu ifade eder. Vatandaşların maruz kaldığında yakındığı zor gücünü, ihtiyaç duyduklarında kendileri çağırır ve kimi zaman da polisin zor kullanmaması toplum için endişe verici bir hâl alır. Bu durum güvenlik kavramının sahip olduğu ikilemle alakalıdır. Çünkü güvenlik yalnızca bir amaç olarak değil, bir sonuç olarak da tanımlanabilir. Kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalıncaya kadar güvenliğin ne kadar önemli bir kavram olduğu anlaşılmayabilir. Dolayısıyla bir anlamda güvenlik, tehdit eden faktör tarafından tanımlanır ve değerlenir. Gerçekten de ulusal güvenliği şekillendiren en önemli etmen tehditlerdir. Ulusu tehdit eden ve yaşam kalitesini düşüren eylem ve olaylar güvenliğe olan ihtiyacı perçinleyen nedenlerdir. Savaşlardan iç isyanlara, ablukalardan boykotlara, hammadde kıtlıklarına ve salgın hastalıklardan doğal felaketlere kadar çeşitli tehditler toplumun refahını büyük ölçüde zarara uğrattığı için güvenliğe olan ihtiyacı doğurur (Ullmann, 1983: 113). Bu yüzdendir ki toplum sözleşmecilerinin kastettiği biçimde, güvenliğe duyulan ihtiyaç için özgürlüklerin bir kısmından feragat edilir.

1.1.3. Polislik Felsefesi ve Türleri

Polisin ne yaptığı kısmen polisin verdiği hizmetlere duyulan ihtiyaçlar ve kısmen de polisin kendi iç dinamikleri ile aldığı kararlar tarafından belirlenir. Polis, verdiği hizmetlerde en az maliyetle tatmin sağlamayı amaçlar (Bayley, 2006: 54). Sınırlı bir mesai dilimi içinde toplumdan gelen ihtiyaçlardan, çok çeşitli adli ve idari görevlere kadar polisin üstesinden gelmesi gereken bir dizi görevi vardır. Merkezi bir örgütlenmeye sahip olan polis teşkilatları,

[12] İlerleyen bölümlerde, polisin siyasallaşması, despotik bir rejim tesis etmesi gibi anayasal hukuk sistemi ve demokrasiyle bağdaşmayan sorunların kaynağında bu risk bulunmaktadır.

merkezden aşağıya doğru alınan kararları uygular. Merkezi otoritenin polis üzerindeki en önemli etkisi toplumun genel refahını belirleyici polislik uygulamalarına yön vermesidir. Bu ölçekte polisin hizmet vermesinde etkili olan bakış açısı polislik felsefesi olarak ifade edilir.

Polislik felsefesi, polislik biçimini belirleyen en önemli etmenlerden biridir. Polisin suçla mücadelede ve toplumla olan münasebetinde hangi yöntemleri kullanacağı gibi polisin hedeflerini nasıl hayata geçirdiği hususu polislik felsefesini yansıtır. Polislik felsefesi, hükümet felsefesiyle yakından ilgilidir. Polislik süregelen ve daimî olarak değişen bir süreçtir. Toplumun ve yöneticilerin polisten beklentileri; ülkenin tarihi, kültürel ve ekonomik arka planı polisin görevini yerine getiriş biçimini etkiler (Osse, 2015: 93-94). Bu bakımdan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimler, polisin yaklaşımlarını ve dönüşümünü belirler.

Ahlf (2007: 56)'e göre polis felsefesi kavramının siyasî ve etik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bu bakımdan polis felsefesi, bir taraftan kamuoyunda polis sisteminin mânâsı ve meşruiyet sorunu ile alakalı olmakla birlikte, polisin hedeflenen amaçlarıyla da (siyasî boyutu) uğraşmaktadır. Diğer taraftan polis felsefesi; polislerin değer, tutum ve yönelimlerinin çerçevesini belirler.

Polis felsefeleri, büyük ölçüde polisin yaklaşımlarını proaktif bir ölçekte değiştirmeye yöneliktir (Famega, 2005: 403). İster devlet kontrolünü güçlü kılacak şekilde olsun, isterse toplumsal rızayı önceleyen biçimde oluşan bilinçli bir tercih olsun, daimî biçimde süreklilik arz eden bir polislik biçiminin sağlanması olanaksızdır. Bu yüzden de polislik felsefesi, şartlara göre değişkenlik gösterir. Polislik çalışmalarında belirlenen polislik felsefeleri (Osse, 2015: 94-103); "kriz odaklı polislik, otoriter polislik, toplum destekli polislik, problem odaklı polislik ve bilgi/istihbarat temelli polislik" başlıklarında incelenmektedir.

"Kriz odaklı polislik", bir felsefe olmaktan ziyade felsefe eksikliği olarak tanımlanmaktadır. Düzenin bozulduğu ya da beka sorunun ortaya çıktığı hallerde tercih edilen baskıcı bir polislik biçimidir. Bu felsefe, devletin kontrolü sağlamakta güçlük çektiği ya da kaybettiği zamanlarda ülkenin tamamında veya belirli bölgelerinde uygulanabilir. Kriz odaklı polisliğin en önemli göstergesi, polisin güç odaklı bir Teşkilata dönüşmesi ve suçu önlemek yerine suçun ortaya çıkarılması ve düzenin sağlanmasına öncelik tanınmasıdır.

Hem polislik faaliyetlerinde hem de Teşkilatın yönetiminde sivil ilkelerden ziyade askerî bir jargon ve yöntem uygulanmaktadır (Osse, 2015: 94). Bu bakımdan "kriz odaklı polislik", içsel olarak olağanüstü hâl potansiyelini barındırır. Olağanüstü hâl, Agamben'in (2008: 50) belirttiği gibi normu askıya alarak özgül olarak hukuki olan biçimsel bir öge olan "karar"ı tam bir saflıkla açığa vurur. Karar, egemenliğin devamlılığını sağlayan en önemli unsurdur. Egemenin iyi düzen ve toplum adına vereceği karar, Bourdieu'nun meşru sembolik şiddet tekelinin tesisi meselesi ifadesinde cevap bulur. Bourdieu'ya göre (2015: 111) "devlet, arkasında toplumsal mutabakat bulunan, kamu yararını, yani kamusal olarak kamu için, kamuyu tanımlayan insanların tamamı için neyin yararlı olduğunu tanımlamakla yükümlü mercie dair bir mutabakatı barındıran, tanınıp kabul edilmiş bir iktidarın mekânıdır." Sonuç olarak "kriz odaklı polislik" anlayışı, devlet otoritesini tesis etmek için uygulanan zor gücünü ifade eden bir düzensizlik hâlinin göstergesidir de.

Polisin toplumla olan ilişkisini ve polislik faaliyetini belirleyen en büyük etmen ülkenin rejimidir. Otoriter veya totaliter bir devlet yönetimi altında genellikle "otoriter polislik" felsefesi uygulanmaktadır. Bu felsefe, otoriter/totaliter devletlerde uygulandığı gibi demokrasiye geçişten sonra da devam edebilir. Otoriter polislikte amaç toplumun ihtiyaçlarını gözeterek halkla birliktelik oluşturmaktan ziyade toplumu kontrol etmektir. Otoriter polisliğin tek taraflı biçimde güvenlikçi bir esasa dayalı olması sebebiyle, polisin toplumsal rızayı gözetmesine ve hesap verilebilirlik ilkesine göre hareket etmesine katkıda bulunduğu söylenemez. Bu polisliği belirleyen hükümetler olduğu için, "politik polislik" olarak da isimlendirilebilir (Osse, 2015: 94-95).

Modern polisten beklenen, liberal demokratik ülkelerde olduğu gibi halkın istemlerini karşılaması ve çok geniş hesap verme kanalları karşısında kendini ifade etmesidir. Buna karşın otokratik hükümetlerin altında bulunan polis, gücünü yönetici sınıfın kuvvetli silahı yapar. Otoritenin hizmetkârı olan polis, halkın üzerinde fevkalade bir güce sahiptir ve halkla herhangi bir ilişki kurma ihtiyacı duymaz. Üstelik normal şartlarda hükümetten izin alınmadıkça kanuna aykırı hareketi için hakkında dava bile açılamaz (Fosdick, 2006: 7). Ülke rejimlerinin ve demokrasi anlayışlarının polis üzerindeki doğrudan etkisi, kanunlara, ceza soruşturmalarına ve yargılama süreçlerine kadar uzanır. Suç soruşturmalarında zor kullanarak ifade almak veya sorunu çözmeye çalışmak ve uzun gözaltı süreleri uygulamak gibi vatandaşlar üzerinde doğrudan kötü muamelede bulunması ile

siyasal iktidarın keyfi emir ve talimatlarını yerine getirmek gibi anti-demokratik pek çok faaliyet, polisin içinde bulunduğu hukuk sisteminin bir yansımasıdır.

Polis, düzenin devamlılığı için tasarlanmış mevzuatları uygulayan bir devlet aygıtıdır. Polisin hukuk kuralarıyla olan içkin durumu sebebiyle ülke rejimi ve kanunların sertliği polisin davranışlarının doğrudan belirleyicisidir. Bunun yanında, polis davranışlarına etki eden bir diğer faktör ise içinde bulunduğu toplumun sosyolojik etmenleridir. Öyle ki toplumsal hayat içerisinde polis, kimi zaman hukuk kurallarını esneterek, toplumsal kabulleri göz önünde bulundurarak hareket etmeyi tercih edebilmektedir. Bu durumu M. Banton (akt. Gleizal, Domenach ve Journes, 2000: 273), polisin davranışını hukuk kurallarından çok, halka özgü ahlaka dayandırarak açıklar. Bu yönüyle polis, kanun görevlisinden ziyade kamu barışının görevlisi gibidir ve suçun niteliği ile suçlunun kişiliğine bağlı olarak kanunu uygulamayabilmektedir.

"Otoriter polislik", toplumu kontrole dayalı bir polislik biçimi olması bakımında sıklıkla bilgi toplama gücüne ve espiyonaj faaliyetlerine ağırlık verir. Bu yönüyle öne çıkan polis, sahip olduğu şiddet tekelinin yanında bilgi toplama gücü ile de egemen için muazzam bir araçsallığı barındırır. "Bilgi güçtür" temel yaklaşımından hareketle, güvenliğin sağlanmasında en mühim enstrümanlardan biri de bilgidir. Güvenlik bürokrasisi doğrudan ya da dolaylı yollarla sahip olduğu bilgi ile kamusal güvenliği sağlamaya çalışır. Bu bakımdan bilgi ile güven arasında doğrudan bir ilişki vardır. Simmel'e göre "güven, gelecekteki davranışa dair bir hipotezdir. (…) Bu hipotez, başka biri hakkında bilgi sahibi olmak ve olmamak arasında bir orta seviyedir. Eksiksiz bilgiye sahip olmak güven ihtiyacını ortadan kaldırır, bilgiden tamamen yoksun olmaksa güveni imkânsız hale getirir (Simmel, 2017: 13)." Bu durum, bilhassa despotik rejimlerde kendini yakıcı biçimde gösterir. Despotik rejimler, geniş bir örgütlenmeye sahip ve iyi finanse edilmiş gizli polis birimleri kurarak toplumun her kesimine nüfuz ederler. Tıpkı Napolyon'un emri altındaki bir polis şefinin, "Paris'te bir araya gelen her üç kişiden biri polis casusudur." iddiasındaki gibi despotik rejimlerde polisler, bu abartılı teşbihe benzer biçimde faaliyetler güdebilmektedir. Örneğin, eski Doğu Almanya devlet güvenlik sistemindeki (Stasi) gibi polisler, vatandaşlarının Doğu Almanya gibi bir sosyalist cenneti terk etmemeleri veya kaçmasına

yardım edenleri cezalandırmalarına yönelik faaliyetleri yapabilmektedir.[13] Üstelik sadece bu ülkeler özelinde değil, her ülkenin gizli polis birimleri bir biçimde benzer faaliyetler yürütebilmektedir (Villiers, 2009: 16). İstihbarat birimleri, "otoriter polislik" içerisinde büyük bir baskı gücünü temsil ederken demokratik sistemlerde "bilgi/istihbarat temelli polislik" yaklaşımını ortaya koyar.

"Bilgi/İstihbarat temelli polislik", toplanan bilginin analiz edilmesi biçiminde yapılan bir polislik faaliyetidir. Polisle birlikte pek çok merci tarafından toplanan bilgiler, polisin işini yapmasında en önemli kaynaklardan birini oluşturur. Bilgi, toplumla sağlanan yakın temasla doğrudan alakalı olduğu gibi, açık ve kapalı kaynaklar üzerinden de elde edilir. İstihbarat faaliyetleri çoğu zaman istihbarat servislerinin teknik imkânları ve elemanları sayesinde elde edilip işlendiği gibi bir kanı oluşsa da bilgi daha ziyade herkes içim açık bir nitelik taşıyan "açık kaynaklı" verilerdir (Osse, 2015: 103). İstihbarat faaliyeti; haber alma, yönlendirme ve önceden müdahale etme gibi imkânları dolayısıyla proaktif bir polislik biçimidir.

Bir diğer çağdaş polislik felsefesi olan "toplum destekli polislik" anlayışı ise demokratik rejimlerde yaşanan bürokratik devrimin bir sonucudur. Yirminci yüzyılın başlarında, demokratik ülkelerin polislik anlayışında da büyük bir değişim meydana geldi. Politik katılımda yaşanan genişleme ile birlikte iletişim kaynaklarının artması gibi değişimler, polis hizmetlerine olan istemi arttırdı. Ayrıca polis, faaliyetlerinden dolayı topluma karşı daha fazla sorumlu hâle geldi. Bu durum, devletin verdiği bir karardan ziyade demokratikleşmenin sonucu olarak yeni bir polislik anlayışını ortaya çıkardı. Bu değişim, devletin cebri otoritesinin ehlileştirildiği/evcilleştirildiği bir polisliği ifade eder (Bayley, 2006: 129). Polisliğin demokratikleşmesi olarak ifade edebileceğimiz bu sürecin çıktılarından olan "toplum destekli polislik"[14], suç ve kargaşa gibi sorunların çözülebilmesi için toplum ve polisin iş birliğine dayanan bir anlayıştır. Toplum destekli polisliğin amaçları (Osse, 2015: 95): "Suçun önlenmesi ve soruşturulması, suç korkusunun azaltılması ve toplum ile polis arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi"dir. Proaktif bir polislik faaliyeti olan

[13] Polisin suça ilişkin istihbarat yerine siyasî istihbarat toplayan bir kuruma dönüşmesi Romanya Sosyalist Cumhuriyeti dönemindeki "Securitate" tipi polis teşkilatları gibi örgütleri ortaya çıkarabilmektedir. Böyle bir durum, toplumsal hayatta kalıcı pek çok sorunu doğuran bir gerilemeye sebep olacaktır (Osse, 2015: 103).

[14] Dünyada toplum destekli polislik anlayışı farklı adlandırmalarla görülmektedir. Bu felsefenin uygulanmasında, toplumda polisin algılanan rolünü yansıtan şekilde farklı Teşkilat adlandırmaları yapılmıştır. Flemenkçe'de "alanla ilgili polislik"; Fransaca, İspanyolca ve Portekizce'de "yakın çevre polisliği" tanımlamaları kullanılmaktadır (Osse, 2015: 97).

"toplum destekli polislik", suçun henüz oluşmadan mücadele edilmesini içeren ve aynı zamanda toplum karşısında polisin imajını kuvvetlendiren bir yaklaşımdır.

Sürekli gelişen ve değişen polislik felsefelerinden sonuncusu toplum destekli polislikten evrilen bir polislik anlayışı olan "problem odaklı polislik"tir. Modern polislikle birlikte gelişen bir yaklaşım olan problem odaklı polislik, suç karşısında tepkisel bir polislik yerine suçun oluşumuna neden olan etmenleri analiz eden, problemin nedenini tespit ettikten sonra buna uygun bir biçimde mücadele yöntemlerinin geliştirilmesini ihtiva eder. Kısaca problem odaklı polislik, "suçlunun değerlendirmesinden çok genel problemin değerlendirilmesi" olarak ifade edilebilecek bir polislik felsefesidir (Osse, 2015: 102). Problem odaklı polislik, her türlü suç ve kargaşa durumunda başvurulabilecek bir yöntem sunar. Hawkins ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada, tıpkı suç olgusu gibi toplumsal düzeni ve yaşam kalitesini tehdit eden bir unsur olan terörizmle kalıcı bir mücadele etmek için problem odaklı polislikten yararlanılması gerektiğini önerirler. Çünkü kolluk kuvvetlerinin terörizmle kalıcı biçimde başa çıkabilmesi için sadece teknik açıdan donanıma sahip olması yeterli olmaz; aynı zamanda kanunların uygulanmasında kalıcı bir rol oynayacak biçimde toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesine, kamu politikalarına uygun biçimde problem çözme taktiklerine de önem vermesi gerekir (Hawkins, Carl ve Docobo, 2005: 29).

1.1.4. Polis Kültürü

"Polis kültürü" kavramı, polis Teşkilatının organizasyon yapısını ve aynı zamanda uygulanan değer yargılarına, normlara, yönelim kalıplarına, ideallere vs. bağımlı olan polise özgü davranışları, sembolleri merasimleri, törenleri, tarzları tanımlamaktadır. Polisin işletme kültürü olarak da ifade edilen bu kavram, polisliğin özgün koşulları içerisinde biçimlendiği için diğer işletme kültürlerinden oldukça farklı bir yapıyı ihtiva eder. Çünkü polis, özellikle güçlü normatif bağlılığı yüzünden (bilhassa temel haklar, polis yasaları, polis yönetmelikleri, polis hizmet kuralları, amir kurumun genelgelerine ve talimatlarına bağlılık) aşırı derecede dışarıdan yönlendirilir. Ayrıca polis teşkilatları içinde çeşitli kültürel yapılar söz konusudur ve haliyle polisin kendi içinde homojen bir bütünlük arz etmediği açıktır. Bu bakımdan ortak bir polis kültürünün olup olmadığı şüphelidir (Ahlf, 2007: 54-56).

Polis kültürü üzerine yapılan çalışmaları inceleyen Crank (2004), üç farklı çerçevede değerlendirmelerin ağırlık kazandığının tespitini yapar: İlk çerçevede polis kültürü bir yerel kültür olarak değerlendirilir. Buna göre polis memurlarının bakış açıları ve eğilimleri, çalışma ortamından kaynaklı bir yerel kültürdür. İkinci çerçevede polis teşkilatlarına alt kültürler üzerinden bakmakta ve bu alt kültürlerin karşılıklı etkileşiminden doğan, ortak bir kurumsal bakış açısı oluşmaktadır. Polis kültürüne yönelik son yaklaşım ise polis teşkilatlarında çok sayıda kültürün birlikte var olduğunu iddia etmektedir.

Polis kültürünün yerel bir kültür olarak değerlendirilmesi haklı bir tespittir. Polis, devletlerin hukukunda kendine yer ettiğinden beri sürekli bir reform çizgisi içerisinde zamanın koşullarına göre biçimlenmektedir. Polisliğin yapılış biçimi ve toplumsal formasyona etkisi de bu koşullar altında değişkenlik gösterir. Osse'nin (2015: 22) de belirttiği gibi "polise, ulusal şartları göz ardı ederek sanki her yerde aynıymış gibi davranmak yanlış bir yönlendirme ve uygunsuz olur. Ülkeler hem kaynakları hem kültürleri bakımından farklılık gösterirler ve bu da polisliğin biçimini etkiler." Keza polisliğin yerel özelliklere uygun biçimde belirlenmesi gibi polis de en nihayetinde toplumun içinden çıkan bireylerden oluşan bir kimlik olması bakımından polislik kültürü yerel kültürden etkilenir.

Polisliğin nasıl bir iş olduğu, polisin kültürel dünyasıyla yakından alakalıdır. Polis kültürü hakkında, polisin gizli ve hoş olmayan özelliklerini yansıttığına yönelik medyada ve akademik çalışmalarda olumsuz birtakım algılar görülmektedir. Bu bakımdan polis kültürünü tanımlarken "şiddet kültürü", "aşırı şüphecilik", "ırkçı önyargı", "maçoluk", "güvensizlik" ve "kuşatılmışlık duygusu" gibi kavramlar kullanılmıştır (Crank, 2004: 13, 14). Bir başka ifadeyle polis kültürü, bir dizi olumsuz değer ve uygulamaları ifade için kullanılan bir terim gibidir. Koca'ya (2013, 244, 245) göre literatürde polis kültürü, geleneksel bir aktarım gibi görünse de bütünüyle böyle değildir. Polisler, olduğu gibi polis kültürünü benimsemedikleri gibi zamana ve duruma göre polis kültürünü şekillendirerek yeniden üretirler. Bu anlamda polis kültürü, polislerin kişisel nitelik ve kapasiteleri ile sosyal ve siyasal bağlamlarıyla da ilişkilidir.

Polis kültürü, kültürün sosyal ve insani bağlamından farklı biçimde ortaya çıkmaz. Polis kültürünün ortaya çıkmasında bir birey olarak polisin bilgi ve eylemleri ile birlikte polislik pratiğinin etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan her polis, kültürel bilgi ve kurumsal uygulamaların inşası ile polis kültürünün yeniden üretilmesinde aktif birer katılımcıdır

(Chan'den Akt. Crank, 2004: 24-25). Kültürün yeniden üretiminde eğitimin, yerel değerlerin, polisin içinde bulunan alt kültürlerin ve amirlerin etkisi vardır. Çevresel ve bireysel etkileşimin yanı sıra, karar alma süreçlerinde polislerin dahil olmasını sağlayan bir yönetim anlayışı ile nihayet çağdaş bir eğitim anlayışı, polis kültürünü önemli bir biçimde etkiler. Ancak Osse (2015: 38)'e göre polis eğitimi, polislikten kaynaklı sorunların önüne geçmede tek başına yeterli değildir. İnsan hakları sorunları, eğitimden ziyade yeterli standartların ve kuralların eksik olmasıyla ortaya çıkar. Polis eğitimlerinin yetersizliğinin nedenlerinden birisi de eğitimlerin alt rütbeli memurlara yönelik olmasıdır. Oysaki polis kültürünün üzerinde üst düzey yöneticilerin etkisi küçümsenmeyecek kadar önem arz etmektedir. Polisin eğitim kurumlarında aldığı eğitimin ardından maruz kaldığı sosyalleşme ve iş başındayken gördüklerinden edindiği tecrübeler polis davranışını şekillendirir. Polis eğitiminin sorunlu yanına yönelik bu tespit, mesleki eğitim anlayışının muhtevasından kaynaklıdır. Huntington'un askerî kurumlar üzerine kuramsal yaklaşımı, mesleki birtakım benzerlikler taşıyan yönleri bakımından polis için de geçerli kabul edilebilir. Huntington (2006: 18), şiddetin örgütlenmesi ve uygulanışına ait yöntemleri, toplumun kültür kalıbının bütünüyle yakından ilgili olduğunu belirtir. Buradan hareketle tarih, siyaset, iktisat, sosyoloji ve psikolojinin sınırları ile hukukun sınırlarının birleştiğinin tespitini yapar. Bu yüzden hizmete özgü eğitimin teknik düzeyde kalması toplumsal hayatı anlamak için yetersiz kalır. Çünkü insanlarla sürekli ilişki halinde olunması gerçeği, insanların davranışları, güdüleri ve tavırları hakkında daha derin bir anlayışa sahip olmayı gerekli kılar. Bu açığın kapanabilmesi de ancak, meslek dahilinde gereksinim duyduğu zihni yetenek ve alışkanlıkları önemli ölçüde mesleğin dışındaki geniş öğrenim alanları tarafından karşılanabilecektir.

Crank, polislerin mesleki alışkanlıkları ve hizmet üretme gayretlerinin de polis kültürünün belirleyicisi olduğunu bir metaforla ifade eder. Crank (2004: 59-61)'ın polis kültürünü bir soğana benzettiği metafordan hareket ettiği tanımlamaya göre soğanın kalbini koruyan ve onu güçlü kılan üç katman bulunmaktadır. Bu katmaların ortasında bulunan kalp, polisin mesleki değerlerini, ona olan bağlılıklarını ve topluma katkı sağlayabileceklerini

ifade eder. Bu değer yargısı, üç katman tarafından korunmaktadır: "sokak ortamı,[15] belirsizlik[16] ve dayanışma[17]."

Sonuç olarak polis kültürünü oluşturan en önemli iki etken, toplum ve mesleki tecrübedir. Polis, içerisinden çıktığı toplumun kültürel değerlerini barındırır ve çoğu zaman toplumun demokrasi kültürü doğrudan polisliğin yapılış biçiminde belirleyicidir. Demokratik ya da otoriter bir polisliğin de çıktısı olarak kabul edebileceğimiz ve polis kültürünü belirleyen bir diğer etmen ise polisin meslek içinde edindiği tecrübedir. Polisin mesleki tecrübesi polislik faaliyetleri sırasında edindiği tecrübe ya da yaşadığı olayların tesiri ile birlikte meslek içindeki geleneksel yöntemlerin aktarımıdır. Polis, diğer kamu kurumlarından farklı olarak toplumun en sorunlu kesimleri ve olayları ile mücadele etmektedir. Polis hem sokakta verdiği polislik hizmetini hem de teşkilat içerisindeki idari işlerini yaparken mevzuatı kendine rehber edinir. Ancak mevzuat, her konuda ve koşulda yeterince izah edici ve sorunlara cevap verecek nitelikte olmayabilir. Bu yüzden polis bürokrasisi kendi içerisinde birtakım inisiyatifler alırak usuller ve teamüller belirler. Bu usuller polisliğin yapılış biçiminde ve idari işlerin biçimlenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Kimi zaman polis normları ve öğretisi ile bağdaşmayabilen bu usuller, uzun yıllardır görev yapan polisler tarafından yeni göreve başlayan polislere aktarılır. Bu durum polis kültürünü belirlediği kadar geleneksel polisliği de kronikleştirmekte ve çoğu zaman değişimin önünde bir direnç oluşturmaktadır. Polis kültürü içerisine sirayet eden bu usuller ve teamüller fedakârlığı ve kamuya yardımı temin edebildiği gibi polisin görevini kötüye kullanmasını ifade eden yolsuzluğa ve işkence gibi şiddete dayalı polisliği de ortaya çıkarabilmektedir. Polisin görevini kötüye kullanması; görevi başında uyumak, işe geç kalmak, aşırı güç kullanmak, sahte belge düzenlemek ve rüşvet almak gibi heterojen davranışları kapsayan geniş bir anlam barındır. Polisin kural ihlalleri, yolsuzluk ilişkileri ve otoritesini kötüye kullanımı gibi davranışlar sergilemesi gibi "etik ihalleri"ne ek olarak, mesleki yetersizliği ve uygunsuz davranışları da polisin görevini kötüye kullanımı ve polis yolsuzluğunu ifade

[15] Polisin günlük çalışmalarını yürüttüğü ve çok çeşitli insanlarla temas ettiği sahadır. Bu görev sahalarında, polislerin karşısında şüpheliler, kötü adamlar ve pek çok sorun vardır. Potansiyel suçun ve tehlikeli insanların olduğu düşünülen ortamlarda polis, kuşatılmışlık psikolojisi içerisinde hareket eder ve karanlık tehditlerin kol gezdiği bir psikolojik hapishane metaforuna kendini kaptırır.

[16] Polis memurları yalnızda makul şüphe ile değil, altıncı hislerini kullanma becerilerini de geliştirerek de eylemde bulunur ya da tedbir alırlar. Çünkü polis memurları sadece görünen tehditlerle yüzleşmezler, aynı zamanda tehlikenin her an öngörülemeyen şekilde ortaya çıkabileceği ortamlarda çalışırlar. Bu anlamda polislik, belirsizliklerle dolu ortamlarda zarar görmeden başarılı olmayı gerektiren bir yeteneği gerekli kılar.

[17] Tehlike karşısında bir araya gelme duygusu olan uyum ve iş birliğini ifade eder. Memurların bu dayanışma duygusu, halkın birçok unsuru ile çatışan ve birbiriyle çelişen algıları tarafından da pekişir. Bu yönüyle dayanışma duygusu, bir çatışmanın ürünüdür.

etmektedir. Ayrıca, polis yolsuzluklarını belirleyen etmenler ülkenin özgün şartlarına göre değişkenlik arz etmektedir. Polisli biçimlerini belirleyen yasalar, sosyal ve politik koşullar ile disiplin anlayışları, polis yolsuzluklarının da çeşitliliğini belirleyen etmenlerdir (Ivkovic, 2005: 547, 560).

Polis şiddeti, geleneksel polislikte başvurulan eski moda bir polis uygulamasıdır. Hukuk devletinin bir gereği olarak yasal ve denetim kanallarıyla önüne geçilmeye çalışılan ve modern polislikle birlikte tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılan şiddete dayalı polislik biçimi, tarihsel süreçte bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu yüzden devletler, polisin modern bir hüviyete bürünmesi için zamanın ruhuna uygun olarak reform hareketlerine girişir.

Polis reformları insan haklarına bağlı bir polisliğin yapılabilmesi için süreklilik arz eden bir süreçtir. Merkezinde hukuk normlarını barındıran polislik mesleği, aynı zamanda polislik kültürüyle uzantılı olarak insani unsurları da kendi içinde barındırmaktır. Bu bakımdan dünya polisliği üzerine yapılan bir çalışmada da belirtildiği gibi "tüm polis reformları için polis otoritelerinin taahhüdü gerekir (Osse, 2015: 37)." Gerçekten de polis her ne kadar merkezi bir teşkilat yapısının başında bulunduğu bir hükümet otoritesinin emrine bağlı olsa da güvenlik bürokrasisinin gerektirdiği uzmanlaşma, polis reformlarının yapılmasında bizatihi bu uzmanlık alanında bulunanların dahil olduğu bir süreci ihtiva etmelidir. Nitekim sadece kuralların değiştirilmesi polislik yöntemlerinin değişmesinde yeterli değildir. Bu durumu yansıtan örneklerden biri de polis eğitimidir. Polis reformlarının radikal bir dönüşüm sürecini ihtiva ettiği hallerde polis eğitimi en temel dönüşüm aracıdır. Ancak yalnızca teorik bir eğitimin böyle bir dönüşümü sağlayamadığı, polislik çalışmalarında göze çarpmaktadır. Nitekim polis eğitimleri ve reformları ile polisin şiddet kullanımında otokontrol mekanizmasını daha sağlıklı kullanılacağına inanılır. Ancak "reform ve eğitimin bu durumun önüne geçtiğine dair çok az veri mevcuttur (Crank, 2004: 108)". Nitekim Crank, Payne ve Jackson (1993)'ın polisin profesyonelleşme çabalarının verdiği sonuçları gözlemleyen çalışması, geleneksel inançları taşıyan polislerin şiddeti gerekli gördüğü ve görece daha profesyonel polislerin de bu şiddeti reddetme eğiliminde olduklarına dair herhangi bir emare olamadığını ortaya koymaktadır. Geleneksel polislik algısının polis kültürü üzerinden yaşatılması, yeni göreve başlayan polislerin aldıkları eğitimden farklı olarak sahadaki daha kıdemli polislerden edindikleri tecrübeler, şiddetin

iknadan –ironik biçimde– görece daha zahmetli görünmesi, polis şeflerinin tavrı ve nihayet devlet rejimi ile alakalıdır.

1.2. Devlet Otoritesi ve Güvenlik Bağlamında Polis-Siyaset İlişkisi

Devletin güvenlik kavramıyla birlikte çıktığına dair pek çok teori geliştirilmiştir. Bu bakımdan Bourdieu (2015: 49)'nun devletin büyük ölçüde teorisyenlerin bir ürünü olduğu tespiti yerindedir. Devletin ortaya çıkmasının doğrudan güvenlik kavramıyla alakalandıran teorisyenlerin tezlerine göre devlet olmadan evvel doğa durumu ya da yasaları altında hareket ettiği hayal edilen insanlar, bir toplumsal mutabakata vararak bu anarşi durumunu ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Devlet öncesini ifade eden ve anarşinin söz konusu olduğu kabulünü içeren bir bakışla doğa durumu içerisinde toplumsal hayat risklerle doludur. Bu yüzden doğa yasalarından siyasal bir topluluğa geçen insanlar, bilinmezliklerden korunmak ve güvenliğin tesisi için devlet erkini yaratacaktır.

Ullman (1983: 130) 'a göre insanların kapsamlı bir güvenliğe sahip olabilmleri için şu sorulara cevap vermesi gerekiyordu: "Güvenliği sağlamak için nelerden vazgeçmeye istekli olmalıyız? Güvenlik ve diğer değerler arasındaki değişimlerden nasıl feragat edeceğiz?" Bu sorulara muhatap olunmasının nedeni, devletin sağladığı hizmetlerin içerisinde en temel hizmetin "güvenlik" olmasındandır. Devletin en temel görevinin güvenliği sağlamak olduğu 17. yüzyıl filozofu Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ında sıkça ifade edilir (Hobbes, 2007: 94-95):

> "Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir; ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik, ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer."

Devletin ortaya çıkışına yönelik tartışmalara temel referans haline gelen toplumsal sözleşme kuramcılarına göre devletin ortaya çıkışı güvensizliğin bir sonucudur. Bu akımın ilk temsilcisi olan Hobbes'a göre doğa durumunda bulunan toplumların birbirlerini tehdit sebeplerinden birisi güvensizliktir ve bu sebeple sürekli güvenliklerinin sağlanabilmesi için

devleti kurmuşlardır.[18] Yöneten ve yönetilenlerin arasında oluşturulan toplumsal sözleşmeye göre kurulan devletten beklenen, yönetenin kendisine bahşedilen egemenlik ile idare etme ve kural koyma gücüne sahip olarak düzeni sağlaması ve kargaşanın önüne geçmesidir. Egemen güç, bunu istihdam ettiği kamu görevlileri üzerinden ödül ve ceza mekanizmalarını kullanarak kamu otoritesini sağlayarak gerçekleştirir. Bir başka ifadeyle devletin sahip olduğu egemenlik vasıfları sayesinde elinde tuttuğu kılıç, devletin varlık sebeplerinden olan güvenlik ihtiyacının garantisi olacaktır (Hobbes, 2007: 11, 17, 145).

İnsanların bir arada yaşama rızasını göstererek oluşturduğu devlet, modernleşen dünyada zaman içerisinde bu rızayı arayan ya da yaratan bir meşruiyet ihtiyacı içerisinde şekillenmiştir. İnsanların bir arada yaşamalarının optimal faydasından söz eden Epikür'den sonra, modern toplum sözleşmesi kuramcılarının ilki kabul edilen Hobbes, insanların bir arada yaşamalarının temelinde –yaşam hakkına riayet edilmesi kaydıyla– koşulsuz biçimde devlete itaati öngörüyordu.[19] Hobbes'a büyük bir ilgi duyan bir diğer toplumsal sözleşme kuramcısı John Locke ise onun tesis ettiği sözleşme teorisi söylemlerine yaptığı itirazlarla beraber bu teorinin tamamlayıcısı olmaya çalışıyordu. Locke'a göre, bireyin mülkiyetine başkalarının vereceği zararlara ve saldırılara karşı korumak ve düzensizliğe sebep olan toplumdaki bütün herkesi cezalandıracak (2012: 87, 88) bir vasıta olarak devletin kurulduğunu savunur. Toplumların doğa durumundaki reaksiyonlarını temelde farklı bir bakışla değerlendirseler de esas itibariyle benzeri fikirler paylaşan her iki kuramcı da toplumun yararı için egemenin yetkilerini ve takdir hakkının gerekliliğini savunmaktadırlar. Ayrıca insanların doğa durumundan sıyrılarak bir devlet çatısı altında oluşturdukları siyasal toplum, kendi üyelerinin uğrayacağı zararları tazmin etmek adına, kendi içerisinde geliştirdiği kurumlarla hareket etmektedir. Şüphesiz bu kurum yasama etrafında şekillenen ve yasalarla sınırlandırılmış devlet teşkilatıdır. Devlet teşkilatı gibi yurttaşlar da toplumun bir parçası olmak için kanunlara itaat edecektir (Locke, 2006: 327).

[18] Hobbes'a göre insanlar güvelik ve refah için kendilerini bir otoriteye teslim ederler (2007: 129-130): "İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi; ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır."

[19] Hobbes'un insan doğasına, devlete ve bu ilişkiden doğan sözleşme teorisi için bkz. (Hobbes, 2017).

Bu tartışmalarla felsefi temelleri atılan modern devlet, siyasal örgütlenme şeklinde de ifade olunan kurumsallaşmış devasa bir örgüt olarak 16. yüzyılda doğmaya başlamış ve ulus devletle ortaya çıkmış bir formasyondur. Modern devletin bugünkü şekline bürünmesi ise devletin üstlendiği işlevlerin rasyonel bürokrasi ve evrensel hukuk sistemi çerçevesinde 18. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden tanımlanması ile oluşmuştur. Söz konusu süreç Türk (2011: 202)'e göre "hukukun ve bürokrasinin kurumsallaşmasıyla devletlerin iç egemenliklerini net bir biçimde mücessem kıldığı çok boyutlu mekanizmalar üzerinden sağlanmıştır." Bu bakımdan Bourdieu (2015: 18)'ya göre devlete biçilen rol "en tepede duran, tüm bakış açılarının üzerindeki bakış açısı olacaktır. Yani devlet, tüm bakış açılarına dair bir bakış açısı olacaktır."

Toplumun bir araya gelerek siyasal bir topluma dönüşmesi nihayetinde devlet kavramının ortaya çıktığına dair savunulan idealist tezler, egemenlik makamına bağlı olan polisliğin oluşum süreci için de savunulur. Hâlbuki polis teşkilatlarının, anarşinin önlenebilmesi için halkın kendiliğinden anlaşarak gönüllü olarak özgürlüklerinin bir kısmını feda etmesi sonucu ortaya çıktığına dair iddiayı destekleyen hiçbir tarihsel kanıt yoktur. Bir başka ifadeyle, 18. yüzyılın anayasa teorisyenlerinin "sosyal sözleşme" efsanesine uygun biçimde modern polislik, bir topluluk tarafından bir tür demokratik maliyet-fayda analizi sonucunda ortaya atıldığı iddiası tartışmalıdır (Villiers: 2009: 15).

Güvenlik kavramı, en azından 18. yüzyıldan beri bir kamu malı olarak modern devletin oluşumu ve işlevinin merkezinde yer almıştır. Hükümetler, toplumun güvenlik arayışına cevap vermek için olduğu kadar devlet iktidarının sürdürülebilirliği açısından da güvenlik arayışı içerisinde olmuştur. Esasen devlet merkezli bir güvenlik modeli, insanların statülerine ve servetlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların ihtiyaç duyduğu insani gelişimde temel bir gerekliliği arz eder. Zira Hobbesçu devlet modeline göre insanların özgürlüklerinin ve haklarının bir kısmını "egemen"e teslim etmesinin nedeni kişisel güvenliklerini garanti eden bir sosyal sözleşmeye dayanıyor olmasıdır. Fakat tarihsel süreç içerisinde devletlerin yerel tarih, sosyal yapı ile yasal ve politik kültürlerindeki farklılıklarından kaynaklanan güvenlik politikalarının toplumsal hayata, kişilere ya da toplumsal unsurlara sirayeti çelişkilerle doludur (Zedner, 2009: 164). Devletin hükmetme gücünün meşrulaştırıcısı olan egemenlik kavramını ilk olarak ortaya atan Bodin'e göre devlet, egemenlik erkiyle birleşmiş bir siyasal toplumun uzantısıdır. Sahip olduğu egemenlik ile devlet, diğer topluluk biçimlerinden ayrışarak toplumu ve diğer iktidar odaklarını bir arada tutmaktadır

(Ağaoğulları, 2012: 407). Bu sebeple, egemenliği olmayan bir devletin ayakta kalamayacağını belirten Bodin (1992: 3-8) egemenliğin "mutlaklık, süreklilik ve devredilemezlik" niteliklerine işaret eder. Devleti meşruiyetle donatan egemenliğe bu nitelikleri, gücü merkezileştirme ve siyasal iktidarın sürekliliğinin sağlanmasında devlete eşsiz bir kuramsal destek sağlamaktadır (Beriş, 2008: 64, 76).

Modern devletle birlikte egemenliğin sürekliliğini sağlayacak birtakım aygıtlar ortaya çıkmıştır. C. Schmitt'e göre "magnus homo olarak ölümlü Tanrı Leviathan, 18. yüzyılda ölmüştür. Ölümlü Tanrı'dan geriye kalanlar, iyi organize olmuş bir hükümet, ordu ve polis, idari örgüt, yargı organı ve üretken yetişmiş bürokratlardır" (Bezci, 2013: 25). Geriye kalan bu aygıtlar da egemen gücün, geneli ve kamusalı kapsayan bir talep edebilme yetkisine sahip olma durumunu kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle egemen, düşmanın kim olduğunu belirleyip ölme ve öldürmeyi talep edebilen bir güç konumunu çeşitli biçimlerde pratiğe yansıtabilme olanaklarına sahip olmuştur. Normal koşullarda barışı ve huzuru sağlamak zorunda olan devlet, kriz anında halkından barış uğruna bedenlerini isteme yetkisine sahiptir (Kardeş 2015: 52). Bilhassa egemenin "olağanüstü hâl"e karar veren konumu bu iktidarının en net biçimde tezahür etiği andır. Agamben (2008: 52)'e göre "olağanüstü hâl, gerçekliğin etkin olarak yasalaştırılmasını olanaklı kılmak için, hukuka bir yasasızlık bölgesi sokar." Egemenin olağanüstü hâle karar veren konumu Schmitt'e göre hukuku askıya alan, sınıflandırma yapan ve kendini koruma temayülü olan bir refleks biçiminde tezahür eder (Kardeş 2015: 108-109). Egemen, olağanüstü hâle karar verirken kendini korumak için istisna duruma geçer ve hukuk da ancak bu şekilde askıya alınabilir. Bir başka deyişle hukuk, egemenin söylediği şeylerden oluşur. Tam da bu noktada "devlet, devleti üretirken hukukçu olarak üretilen hukukçuların ürettiği bir hukuk kurgusu (Bourdieu 2015: 78)" olmakta ve "adalet savaşçısı, başka türlü bir ilahi hukuku dayatan, kendisini yetkilendirmiş bir hukuk peygamberi (Bourdieu 2015: 80)" gibi hareket eder. Agamben (2008: 37)'e göre bu noktadan sonra hukukta zorunluluk yasal olmayanı yasal hale getirecek ve devlet eliyle öldürme fiili cinayetten ayrışacaktır. Bir başka ifadeyle, egemenin belirlediği hukuk normları kendinden mülhem meşruiyet algısıyla düşmanın ya da cezalandırılacak olanın kim olduğunu belirleyecektir.

Güvenliğin hukuk ile olan ilişkisi, ödül ve ceza mekanizmasının işletilmesinde meşruluk dayanağı olarak gözetildiği gibi iktidarın ve bürokrasi mekanizmalarının sınırlandırılmasında önemli bir norm olarak karşımızda durur. Fakat güvenliğin

sağlanmasında farklı hukuk kültürlerinde ifade olunan ve takip edilen evrensel terimler konuşlanmışsa da yerel tarih, sosyal yapı, yasal ve politik kültürdeki farklılıklarından kaynaklanan yargı alanları arasında büyük ölçüdeki değişkenlikler kanuni sınırları maskelemektedir. Ayrıca karar alıcıların tehdit algılaması ve hoşgörü algısındaki farklılıklar güvenlik/güvensizlik algılarını şekillendirerek politik olarak nasıl harekete geçirileceğini belirler (Zedner, 2009: 11). Bu sayede ülke rejimleri arasındaki farklılıkların doğrudan güvenlik politikaları üzerinden okunabilmesi mümkün kılınabilir.

Modern devletle sahip olunan bu güç kamusal alanda meşrulaştırılacaktır. Şiddeti kamusal fizikî güç olarak kendinde yoğunlaştıran devletin, sıradan şiddeti de aynı esnada tasfiye edeceğini savunan Bourdieu (2015: 241), Elias'ın fikirleri üzerinden bu işlemin nasıl gerçekleştiğini anlatır:

> "Elias, Weber'den ilhamla, 'devlet meşru şiddet tekelidir' der ve ekler: Devlet olmayanlar ya da devlet tarafından vekâletlendirilmiş olmayanlar şiddet uygulayamaz, yumruk atamaz, kendilerini müdafaa edemez... Fizikî şiddet ancak, özel olarak bununla görevlendirilmiş, üniformasıyla toplum içerisinde net bir şekilde tanınan, uzmanlaşmış bir grup; yani sembolik, merkezî ve disiplinli bir grup tarafından tatbik edilebilir."

Elias'ın sözünü ettiği sembolik üniformasıyla net bir şekilde fark edilen, "uzmanlaşmış ve disiplinli, yani bizzat kendisi hiçbir emir ortaya koymayan, merkezî bir emre tek bir adam gibi itaat edecek olan, bu amaç için oluşturulmuş bir yapıdır." Nihayetinde de "düzeni korumakla mesul polis ve adalet güçleri düzeni sıradan toplumsal dünyadan yavaş yavaş ayırmışlardır." Bu sebeple Weber'in, devletin "meşru şiddet tekeli" olduğuna yönelik söylem, "meşru fiziksel şiddet tekeli" (Bourdieu, 2015: 411) olarak yapısalcılar tarafından yeniden tanımlanacaktır.

Neocleous (2013: 25)'un belirttiği gibi polis; egemenlik, meşruiyet, rıza, toplumsal sözleşme, zor ve devlet erkinin doğasıyla uğraşan teorisyenlerin kullandığı diğer kavramlar gibi, toplumsal ve politik teoride önemli bir kavramdır. Modern devletin düzenini sağlamak üzere kurgulanan polis, egemenliğin temsilcisi olarak toplumsal alan içerisinde halkın rızasını da gözeterek faaliyette bulunur. Zira egemenin sahip olduğu güç tekelinin meşru temsilcilerinden birisi olan polis, rıza sürecinin neticesinde toplum tarafından devletin

temsilcisi olarak algılanmaktadır. Bu açıdan polis, egemenin otoritesinin ve güvenlik politikalarının halka yansımanı sağladığı gibi, aynı zamanda güvenlik politikaları neticesinde toplumsal unsurların hareketlerini egemene taşıyan bir aracı konumundadır. Güvenlik politikalarının oluşturulmasında ve tatbik edilmesinde devlet kavramına atfedilen değer, söylem ve bilinç her ne kadar iktidar elitlerinin tercihlerine göre şekil alsa da siyasal alanı oluşturan tüm paydaşların bunda etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda devlet politikalarının sağlıklı bir biçimde işleyecek şekilde değiştirilebilmesi, sorgulanması ve denetlenmesi de gene bu paydaşların etkin katılımı ile sağlanabilir. Bir başka deyişle, demokratik katılım olanakları ne denli açıksa kamu politikaları, Rawls'ın belirttiği gibi, "herkes için eşit özgürlük sistemiyle uyumlu olan eşit temel özgürlüklerin en geniş bütünsel sistemine ilişkin eşit hakka sahip (Rawls, 2009: 266)" olacağı bir biçimde tatbik edilecektir. "Özgürlük" kavramının karşısındaki en büyük meşru sınırlandırıcının "güvenlik endişesi" olduğu düşünüldüğünde, özgürlüklerin karşısındaki en çetin ve bir o kadar da muallak cendere güvenlik politikalarının mahiyeti olacaktır.

Polisin tarihi, devlet erkinin de tarihi olmuştur. Bu erkin zor kullanımından kaynaklandığına dair mutabakatta, zor kullanma hakkıyla donatılmış kurumlardan biri olarak polis, devletin geniş bağlamı içerisinde anlaşılmalıdır (Neocleous, 2013: 25-26). Bu bağlamda polis, güvenliğin teknik imkânlarını elinde bulundurması bakımından iktidarın sağlanması ve elde tutulmasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu araçsallığı kuvvetlendiren temel etmen, polisin beden üzerinde zorlayıcı güç uygulama ve bu yönüyle devletin zorlayıcı gücü olan yasa gücünün en son sınırını (Russel, 1990: 37) temsil etmesidir. Bu durum kuvvet kullanma halinde en net biçimde kendini gösterir. Baskı aygıtları ile birlikte güç kullanımı, devletin toplumla münasebetini ortaya koyan ve hatta devletin varlık nedenini ifade eden en netameli durumdur. Althusser, polisi devletin baskı aygıtlarından birisi olarak defaatle zikretmektedir: "Devletin elinde, kendi siyasal ideolojik aygıtı dışında daha başka ideolojik aygıtlar da vardır. Siyasal ideolojik aygıtların yanı sıra, devletin elinde bir de kendi gündelik baskı aygıtı, yani polis, uzmanlaşmış baskı gücü" (Althusser, 2003: 17) olarak bulunmaktadır. Foucault'ya göre polis, devletin iç düzeniyle onun kuvvetlerinin artışı arasında hareketli ama buna rağmen istikrarlı ve kontrol edilebilir bir ilişki kurmayı sağlayan hesap ve tekniği (2013: 271) ifade etmesi bakımından, devletin kontrol mekanizmasının bizatihi kendisini temsil eder. Ayrıca baskı aygıtları başlı başına devlet erkininin göstergelerinden olamamakta, buna bir de ek olarak modern devletle beraber erkin

ideolojik birtakım baskı aygıtlarının uygulayışını sağlamlaştırmaktadır. Bu da hiç şüphesiz siyaset vasıtasıyla uygulanacaktır.

Devletin doğasını oluşturan şey, onu oluşturan rol ve yapıların devinimine bağlıdır. Devletin yaptığı işler ve oynadığı roller doğrudan doğruya siyasetle ilgilidir. İktidara giden yolda bir araç olan siyaset, aynı zamanda bir devlet eylemidir. Siyasetin; iktidar mücadelesi, yönetim sanatı, farklı iktidar alanlarındaki güç ilişkisi gibi birçok farklı anlamları vardır. Siyaset, kurumların ve süreçlerin işleyişini de temsil etmektedir. Siyasal ise, siyasetten daha kapsayıcı ve daha önemli bir kategoridir. Siyasal, siyasetin tam ortasında yer alan daha kapsayıcı bir yerdedir. İnsan doğası gereği politik bir varlıktır ve siyasal olanın ana belirleyicisidir. Doğa durumundan siyasal bir topluma evirilmeyle zirveye ulaşan siyasetin belirleyiciliği, modern hayatla her alanda temas düzeyi zirveye ulaşarak artmıştır. Siyasal alanın katalizör vazifesini gören üretim olanakları, iktidar ve nihayet bazen bu iki kavramın sentezinden bazen de diğer etmenleri dönüştürerek tahakkümü altına alan ideoloji üzerinden bir dünya düzeni kurgular.

Siyasal alanın katalizör vazifesini gören üretim olanakları, iktidar ve ideoloji üzerinden toplumsal formasyonu şekillendirmektedir. Tüm bu formasyonu biçimlendiren özne ise egemendir. Modern devletin bir kavramı olarak egemenlik, modernitenin yarattığı toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin sonucudur. Bu bakımdan egemenlik, modern devletle birlikte var olan bir olgu ve kavramdır.

Egemenin kim olacağı ise siyaset yoluyla belirlenmektedir. Egemenin elinde bulunan güç aygıtları devleti ve toplumu sürekli yeniden üretecek etmenlerdir. Bu faaliyeti ne denli rızaya dayandırarak yapacağı ise ancak siyaset alanındaki paydaşların temsili ya da rekabeti sonucunda belirlenecektir. Bu bakımdan, şu ya da bu şekilde siyasete direnmek siyasetsizliği doğuracaktır. Siyasal alanın sivil toplum tarafından doldurulmaması siyasetsizleşmeni en büyük tehlikelerindendir. Sivil toplumun iktidara sirayet etmesinin en önemli göstergelerinden devlet aklı, doğal koşullarla ilerlemeyen siyasal alanda ideolojik bir bağlamda dikey biçimde devletin kurumsallaşmasını sağlayacaktır (Çiğdem, 2001: 20). Bu durum aynı zamanda, sivil alanın kendinde var olan siyasî gücü bürokrasiye devretmesini, siyasetin ana belirleyicisi olmayı ve aktif siyasal katılımın olunamamasını doğuracaktır.[20]

[20] Egemenliğin vesayetçi bir otoriter/totaliter yapı tarafından elde tutulmaması için sivil katılımı sağlayacak olan demokrasi olsa da Schmitt'e göre demokrasi de nihayet, siyasî temsil bakımından diktatörlükten pek de

Böyle bir siyasetsizlik durumu da sadece ideolojinin değil, tümden siyasal bir sistemin yapısal olarak sunileşmesine sebep olacaktır. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri de "sivil" olanın iradesinin beyan etmemesi durumu değil, "sivil" kavramını teşkil eden seleksiyonun tamamlanamaması ile ilgilidir. Nihayetinde "sivil", kentleşme ve medenileşmeyle ortaya çıkan yurttaşları ifade eder. Böyle bir tanımı ihtiva eden bir toplumsal hareketin siyasetsizleşmesi ve kaderinin mutlak manada tayin edilmesi pek mümkün değildir.

Siyaset, kuvvetin meşru kullanımı ya da belli değerlerin başkalarına zorla kabul ettirilmesi biçiminde de tanımlanmaktadır (Eroğul, 2014: 17-18). Öyle ki Schmitt'e göre, siyasetin bu yönüyle egemen, düşmanın kim olduğunu belirleyip, ölme ve öldürmeyi talep edebilen bir güç konumunu çeşitli biçimlerde pratiğe[21] yansıtabileceği olanaklara sahip olmuştur (Kardeş, 2015: 52). Schmitt düşüncesinde asıl olan düşmanı yok etmekten çok düşmanın belirlenmesidir. Ama bu yok edilmeyeceği anlamına gelmez. Schmitt'e göre tüm bu dost-düşmanlara karar veren ve siyasal süreci belirleyen egemendir. Bu hak, Hobbesçu bir biçimde devredilmezdir ve egemen, bize ölme/öldürme emrini verecek olandır. Düşmanı belirlemenin egemen için hayati bir rolü de vardır. Egemenlik, devamlılıkla mümkündür ve devamlılığı sağlayacak şeyler: Karar, Diktatörlük ve Düşman'dır. Burada Schmitt'e göre, siyasal eylem ve saikleri açıklamakta kullanılabilecek özgül siyasî ayrım, dost-düşman ayrımıdır (Schmitt, 2014: 57). Siyasal anlamdaki düşman *hostis* anlamında bir ötekiyi temsil etmektedir. Düşmanın bu noktada kim olduğuna karar veren örgütlenmiş siyasal birlik anlamında devlet içindeki siyasal karar alıcılardır (Schmitt, 2014: 59-60). Schmittçi bir ifadeyle siyaset arenasındaki insanlar bir dost/düşman ilişkisi içerisinde net olarak var olmasa bile apolitikliğin de siyasal alandan kaçışı mümkün kılmadığı ortadadır. Çünkü karşıtlıkların kriz ânında karar vermesi ile siyasal bir birlik içerisinde olunup olunmadığı test edilecektir. Bu an tam da Schmitt'in bahsettiği siyasal birliğin yeni tözünü oluşturulduğu bir durumdur. Ayrıca, kriz anında etkin bir düşmana karşı yürütülecek bir mücadelenin sonucunda siyasal birliğin egemen olduğu ya da mevcut olmadığı sınanmış olacaktır

farklı değildir. Buna karşın, C. Schmitt'e göre güçlü devlet, bir taraftan politik olanı tekelinde tuttuğu için merkezdeki gücünü dağıtmadan her tarafa genişleten total devlettir. Fakat diğer taraftan bu devlet, halkı temsil gücüne sahip değilse, yani Schmittvari anlamda yöneticileri halkla türdeşlik taşımıyorlarsa asla güçlü olamamaktadır. Bu anlamda devletin yöneticileri, halkın gerçek iradesini yansıtanlar olmalıdır (Bezci, 2013: 30).

[21] Althusser'in İdeolojik Aygıtları'ndan bahsederken tahayyülün pratiğe dönüşümü daha net görülecektir.

(Schmitt, 2014: 68-69). Bu durumdan kaçamayacağımız için de siyasetin tüm kaderimiz ve somut ve varoluşsal bir parçamız olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Siyasal olan için iktidar, siyasal alandaki çatışmadan galip gelmenin mükâfatını temsil etmektedir. Bu mükâfata ulaştıktan sonra ise siyasal olanın bunu kolay kolay paylaşması ya da terk etmesi mümkün olmaz. İktidarın tek söz sahibi olup olmaması ya da iktidar olanaklarını ne şekilde kullandığı da bir yönetimin demokrasisini ölçmemize yardımcı olacak göstergelerden biridir. Katılımcı demokrasilerde iktidarın her zaman çoğulcu olmasa bile çoğunlukçu bir demokratik rejime sahip olduğu; otoriter ya da totaliter rejimlerde ise bunun tersi biçimde iktidarı paylaşmadığı görülmektedir. Hatta, "başta son derece ılımlı söylemlerle iktidara gelen kadrolar, zamanla totaliter-otoriter bir yapıya doğru yönelmekte ve bir süre sonra ülkede tam manasıyla totaliter-otoriter bir rejim hüküm sürmeye başlayabilmektedir (Özbudun, 2012)." Gerek ilk başta gerekse sonradan otoriterleşen-totaliterleşen iktidar, yönetimini bürokratik aygıtlar üzerinden idame eder. Bunu yaparken de bürokraside ideolojik olarak tek tip bir bütünü oluşturmaya gayret etmekte ve ideolojik açıdan mobilize olmuş bir emir komuta zinciri içerisinde hareket eden iktidar aygıtlarının toplumsal sahaya sirayet etmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Egemen gücün toplumsal hayattaki maddi görünümün en büyük uzantılarından biri olan güvenlik güçlerinden polisin, devletin hem varlığını koruması hem de politikalarının[22] yerine getirilmesini denetlemede aktif bir rol üstlenmektedir. Kamusal alanın sağlıklı bir biçimde işlemesinde güvenlikli bir saha yaratılmasının zarureti devletin varlık sebeplerinden biridir. Ancak güvenlik, temel hak ve hürriyetlerin önünün açılmasında mühim bir öneme sahipken aynı zamanda yaşama hakkını bile sınırlandırabilen bir kaynağı teşkil edebilmektedir. Güvenlik politikalarının oluşturulmasında hangi tercih üzerinden gidileceğinde müesses nizamın mühim bir etkisi vardır. Bu sebeple politika yapıcılar, güvenlik politikalarını devletin ve milletin varlığını korumaya dönük biçimde inşa edebildikleri gibi iktidarı elde tutmanın bir aracı haline de getirebilecek bir araçsal olarak kullanabilecektir. Zira polis, asayişi sağlamakla yükümlü bir kamu kurumu olduğu kadar, kamu düzeni politikalarının topluma aktarılmasında ve iktidara yönelik tehditlerin algılanmasında işlevseldir. Bu noktada polis, bürokrasinin temel açmazlarından birisi olan

[22] Polis kavramı gibi politika da ("politikleştirilen"in aksine) zapt altına alınacağa dayanır. Bu nedenledir ki polis tarihçileri çoğu zaman, "polis" ve "politika" kelimeleri arasında gidip gelirler (Neocleous, 2013: 49).

kamu politikalarının yerine getirilmesi ile siyasal bir ajandanın programına göre hareket etme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Polisin siyasal hayattaki etkisi üzerinde yapılan tartışmalardan en ilgi çekici örnek olarak Fransız polisinin yerel ve merkezi otorite arasında bir rekabet konusu edinerek uzun yıllar paylaşılamamasında kendini gösterir. 1789 Fransız İhtilali'nden itibaren devlet sistemindeki restorasyondan Fransız Polisi de etkilenmiştir. Merkezi sağ iktidar, polisin doğrudan kendisine bağlı olması için harekete geçmişti. Zira Fransa'da merkezi yapıdan ayrı olarak belediye başkanına bağlı olarak çalışan bir belediye polisi de mevcuttu ve bu ikiliğin ortadan kaldırılmasıyla merkezi hükümetin otoritesini güçlendirebilmesi, gerektiğinde siyasal olayları empoze edebilmesi ile yerel yönetimlerle arasındaki güç tahsisinde belirleyici bir dönemeç aşılacaktı. Merkezi otoritenin polis üzerinde kurmak istediği yetki gücüne karşı Fransız solu, polisin belediye denetiminde kalması gerektiğini savunurken merkezi sağ iktidar ise artan toplumsal hareketler karşısında çeldirici bir devlet aygıtına sahip olma arzusu ile polisin devletleşmesinde ısrarcıydı. Bu sebeple devrimden sonra belediye polisinin yetkilerinin budanmaya çalışılmış, fakat yerel yöneticiler ile sol siyasî hareketin direnç göstermesi ile belediye polisinin varlığı devam ettirilmiştir. Ancak belediye polisinin varlığını sürdürmeyi başarması, polisin siyasal süreçlerin içerisine sokulmasına engel olamamıştır. III. Cumhuriyet'ten itibaren yapılan kanuni düzenlemeler polisi bir devlet memurluğu statüsüne kavuşturduktan sonra, otoriter bir iktidarın uzantısı olarak polis devletleştikçe iktidarın polis üzerindeki kontrolü artmış ve Fransız Polisi politik yönlendirmelerin içine girmiştir. Buradan hareketle, polisin fonksiyonu siyasî gruplar arasında önemli anlaşmazlık konusu olmuş ve bu durum emniyet müdürlerini de içine alan bir çatışma sürecine sürüklemişti (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 44-47). Bu bakımdan Fransız polisinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi doğrudan doğruya iktidar çekişmesinin uzantısı olması bakımından siyasal bir boyuta sahiptir.

Polis-siyaset ilişkisi, bilhassa otoriter veya totaliter devlet yapıları altında çok daha çetin sonuçları doğabilmektedir. Bu tip yapılarda polis, iktidarın müesses nizamının en radikal tatbik edicisi olabildiği gibi kimi zaman iktidarın belirleyicisi bir konumda da kendini gösterebilmektedir. 19. yüzyılda İtalyan polisi işçi hareketlerini ve siyasal muhaliflerin kontrol altına alması vazifesini yürütüyordu. Bununla birlikte, İtalyan polisi siyasal iktidarla polisin ilişkisi iktidarı güçlendirdiği gibi belirleyen bir konuma da gelecek ve polisin siyasal iktidarla olan münasebetinin en net örneklerinden birini ortaya koymuştur.

1922 yılında faşistlerin iktidara gelmesinde orduyla beraber polisin de yardımı olmuştu. Bu sebeple Mussolini iktidara geldikten sonra, rejimin tesisi için gerek duyduğu baskı araçlarında polisi güçlendirmeye başlamış ve bunun bir uzantısı olarak 1926'da gizli polisi kurmuştur. Almanya'da ise polisin siyasal sürece dâhil olmasının İtalya'dakinden çok daha yoğun ve etkili sonuçları olmuştur. 1936'da Nazi iktidarı, düzeni koruma polisi, kriminal polisi ve devlet gizli polisini (Gestapo) bir araya getirerek Güvenlik Merkez Dairesi kurarak polislerin bütününün yönetimi SS'lerin başı olan Himmler altında toplamıştı. Tek çatı altında toplanan polis, Nazizm'in toplumsal hayattaki şahin yüzünü yansıtarak, II. DÜNYA SAVAŞI'ındaki faaliyetleriyle adını sıkça andırmıştır. Bu iki örnekle birlikte, polisin siyasal alanı kontrol ve denetim altında tutması yalnızca totaliter sistemlere özgü değildir. Batı demokrasilerinde de polisin siyasal süreçlerle ilişkisini ilişkin örnekler görülebilmektedir. Bu hususta, Belçika'da polisin merkezileşmesi dikkat çekicidir. İki dünya savaşı arasında parlamenter demokrasiyi tehdit eden siyasal kargaşa ve kurumsal istikrarsızlığının önüne geçilmesi için polis merkezileşmeye başlamıştır. Merkezileşen polis, siyasal aşırılıklara mücadele ederken anti-komünizmde uzmanlaşacaktır (Gleizal, Domenach ve Journes, 2000: 105-110).

Bürokratik örgütlerin siyasal süreçlerle ilişkisi, ideal bir tip olarak bürokrasi tanımlamasında bulunan Weber için bürokrasinin en olumsuz yüzlerinden biridir. Weber (2012: 65-66)'e göre bürokrasi kurallara bağlı, gayrişahsi, teknik uzmanlık gerektiren ve adeta bir makinenin dişlileri gibi çalışan bir yönetim mekanizması olarak idealizedir. Bu bakımdan otoritenin emri altında hareket eden bürokrasinin siyaset ile arasına mesafe koyması gerekmektedir. Bürokratik kurumaların siyasî açıdan tarafsız olması gerekliliğine dikkat çeken Wilson ise her iki unsurun da ilişki boyutunu net biçimde ortaya koyar. Wilson, siyasetin idarenin yardımı olmaksızın hiçbir şey yapamayacağını belirtmekle birlikte, idarenin siyaset olmadığının uyarısında bulunur. Siyasî ve idarî meseleleri birbirinden ayrı olduklarını vurgulayan Wilson (1961: 64)'a göre, "siyaset, büyük ve evrensel hususlarda devlet faaliyetidir; öte yandan idare, devletin ferdî ve küçük işlerde faaliyetidir. Böylece siyaset devlet adamının, idare ise teknik memurun alanıdır." Bürokrasiyi Weber ve Wilson gibi mekanik bir aygıt olarak değerlendirmeyen Waldo (1952: 86-87), siyaset kurumlarıyla

atanmış kişileri ayırmanın oldukça güç olduğuna değinir. Ona göre bürokratların ve siyasîlerin her ikisi de alanını maksimize etmeye çalışan bir güç oyunu içerisindedir.[23]

Demokratik katılımın en önemli göstergelerinin başında iyi yapılandırılmış anayasal bir devlet yapısıyla beraber, karar alıcıların niyeti ve ne denli rıza arayışı içerisinde olduğu bulunmaktadır. Yönetim, meşru sınırları içerisinde kalsa bile oluşturduğu bilinç ve hazırladığı ortamla kendi gizli gündemini devreye sokabilecektir. Tam da noktada güvenlik, arzu edilen ortamı yaratacak bilinci devreye sokan en işlevsel araç olacaktır. Bu tekniği uygulamada bilhassa Russel'ın kavramsallaştırdığı (Russel, 1990: 48) "perde arkasındaki iktidar" mahirdir. İktidarı dolaylı olarak elde tutmak isteyen elitlerin de siyasal hayatı sınırlandırıcı bir aktör olarak rol alması da ülke demokrasisinin ölçeklerinden biridir. Ayrıca iktidarın baskı aygıtlarını kullanması da bir başka ölçektir. Gerçekten de görünen baskı aygıtlarının saf haliyle tek başına egemenliği işler kılması imkânsızdır. Zira Althusser (2014: 106-110)'e göre herkesin peşine bir polis takılacak olsaydı bu kez de "ilk aynasızı gözaltında bulunduracak aynasız"a ihtiyacın duyulacağı bir başka ikilem ortaya çıkacaktır. Hem toplumun bireylerinin hem de denetleyenlerin denetlenmesinin güçlüğü nedeniyle Althusser; bireylerin peşlerine birer inzibat görevlendirilmesine gerek kalmadan "ideoloji" sayesinde kişilerin zihninde kendi başlarına eyler kıldığı inzibatları oluşturulacaktır. Çünkü ideoloji, bireylerin bütün hareketlerini gözlemleyen-gözeten-yasaklayan-buyuran bireysel bir "gözetmenin" herkesin ensesine yapıştığı "totaliter" bir toplumu sunabilecektir. Bu "totaliter" bir mitos olan her yanda hazır ve nazır durumda bulunan Büyük Engizitör mitosu da tıpkı anarşist bir mitos olan bireylerin zihninde yer eden aynasız mitosu gibidir. Bu işlevselliğinin yanında polis, toplumun ve düzenin ideolojik bir bağlamda yeniden biçimlenmesi ve üretilmesinde olduğu gibi siyaseti idare etme mantığına indirgeyen depolitik siyasetin aracısı da olabilmektedir.[24]

[23] Bürokratların siyasal süreçlere dahil olmasında pek çok sebep bulunmaktadır. Politik mübadele kavramı ekseninde bürokratların; fazla çalışmama güdüsü, etkinlik alanını arttıracak şekilde büroların genişletilmesi ve buldukları yerlerden kendilerine sağladıkları kazançlar şeklinde çıkar güdüleri bulunmaktadır (Buchanan, 1991: 63, 64; Tullock 2002: 82).

[24] Depolitik siyaset, Ranciere'nin deyişiyle, polis siyasetidir. Burada Ranciere bir kelime oyunu yaparak polisin mutlaki devlet anlayışında taşıdığı iç düzen ve idare anlamıyla 'Polizeiwissenschaft' (siyaset dışa dönük, polis içe dönük düzenlemelerdir) günümüzde polisin taşıdığı düzen ve güvenlik sağlayan örgüt vasfını bitiştirmektedir (Ranciere'dan Akt. Çelebi, 2008: 9). Ayrıca, Ranciere'e göre demokrasi teorisinin demokrasi ve demokratik kurumlar arasındaki farkı yanlış anlaşılmaktadır. O'na göre demokrasi 'siyasal' bir koşul veya statüdür ve bu nedenle de siyaset yapımından başkacadır. Demokrasi teorilerinin çoğunluğu devletle, kurumlarla ve Foucaultcu bakışla bir toplumu "polis"le örgütleyip yönetmekle ilgilidir (Kreisky ve Löffer, 2013: 87).

Modern devletle birlikte egemenin elde ettiği aygıtlar, yurttaşların temel hak ve hürriyetlerini gözetecek bir işlevselde düşünülse de bu aygıtların Althusserci bir biçimde yeniden üretim aracına dönüştüğü görülmektedir. Bu haliyle modern devlet, toplumun tüm formasyonlarını belirleme kudretini uhdesinde buluşturan bir endoktrinasyoncu yapıyı karakteristiğinde barındırırken ortaya koyduğu otoritesini ve siyasasını kanuni düzenlemeleriyle meşrulaştırmaktadır. Bu yönüyle, ölme ve öldürme hakkında dahi karar alıcı ve norm belirleyici bir yetkiye sahiptir. Bu durum, sadece modern devletle değil, devletin ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren insanlığın yüzleştiği bir sorunsaldır. Egemen karşısındaki yurttaşın duygularını dile getiren Latin ozan Juvenal'ın "Quis custodiet ipsos custodes?"[25] dizelerinin bugün de geçerli olması, egemenin bugüne dek kendini ve yetkilerini yeniden üreterek her çağda sürekliliğini sağladığının ispatıdır. Artık modern devletle birlikte polis gibi zor aygıtlarının faaliyetlerinin takip edildiği mekanizmalar ile yetkilerinin sınırlarını belirlendiği kurallar bulunsa bile güvenlik aygıtlarının donatıldığı yetkiler ve sorumluluk alanı, her zaman için şeffaf bir denetim mekanizmasını işletmeyi güç kılar.

Polisin güvenlik bürokrasisini görece özerk kılan uzmanlık alanı; devlet güvenliğini sağlamada istihbarat, espiyonaj ve karşı koyma faaliyetlerindeki gizlilik esası gibi nedenler toplumun kaderini uzmanların eline teslim etmeye zorunlu kılmaktadır. Kamuoyunun dâhil olmasının güç olduğu bu gri nokta, "perde arkasındaki iktidar"ın en meşhurlarından Polis Şefi Fouche[26] gibi vesayetçi odakları oluşturabilmektedir. Polisin böyle bir güce sahip olabilmesi gizlilikle olan ilişkisine dayalıdır. Gizli olanın muğlaklığına dair inanç insan bilincinde heyulalar yaratabilir. İnsanın bilinmeyene karşı şüphesi ya da korkusunda olduğu gibi polis de kamusal alanı ilgilendiren konulardaki gizliliği ortadan kaldırarak bilinmeyen

[25] Bizi koruyuculardan kim koruyacak/Gözetleyenleri kim gözetleyecek?"

[26] Joseph Fouché'nin biyografisi için bkz. (Zweig, 1984). Josph Fouche Polis Bakanlığı'nı idarenin iktidarını muhafaza etmesi için etkili bir araç haline getirmiştir. İstihbarat faaliyetlerini tamamen özel yeteneği ile geliştiren Fouche; basını, kitapları ve mektupları gözetim altında tutarak kamuoyunun denetlenmesini son derece etkin hale getirmiştir. Ayrıca, muhbirlerin kullanılması veyahut insanların fişlenmesi gibi özel imkânları elinde bulundurarak iktidara yön verebiliyordu (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 64-65). Ünlü Fransız polis şefi Joseph Fouche'nin hayatı polisin siyasal alan üzerindeki etkisi anlamak bakımından önemlidir. Siyasî polislik ustası Fouche, polis gücünün Makyavelci üstadı olarak tarihçiler tarafından merakla izlenen bir siyasî figürdür. 1799 yılında Genel Polis Bakanı olarak atanmasını izleyen üç yıl içerisinde Fouche'nin gücü polisin araçsallığı ile Bonapate'ın iktidarını tehdit edecek hale gelmiştir. Bu sebeple iktidar polis bakanlığını bütünüyle dağıtmış ve Fouche'yi iktidarından etmiştir. Fakat iki yıl sonra tahta çıkan yeni imparator, 1804 Genel Polis Bakanlığı'nı yeniden oluşturarak Fouche'yi yeniden bu kurum başına geçirmiştir. Fouche'nin entrika ve casuslukları içeren etkili gücü, iktidarın muhalefeti bastırmasında işlevsel bir araç olmuştur. Fouche'nin faaliyetleri olağan polisliğin popüler algılamasında değiştirecek ölçüde siyasî polisliği ön plana çıkarmıştır (Brown, 2012: 41-42).

tehditlerin önünü almaya çalışır. Her ne kadar gizliliğin kötülüğe doğrudan bir bağımlılığı olmasa da kötülüğün gizlilikle yakından bir bağımlılığı vardır. Yasal, ahlaki ya da geleneksel değerlere aykırı her eylem kendini gizlemeye gayretindedir. Bu bakımdan "gizlilik, diğer şeylerin yanı sıra, ahlaki kötülüğün sosyolojik ifadesidir (Simmel, 2017: 25)." Bu sayede polisin gizliliği bertaraf etmesinde sadece yasal değil, toplumsal kabullerin de desteğini faaliyetlerine bir meşruluk kaynağı görebilir. Polisin, gizli toplumların kötücüllüğe meyyal bir ruh taşıdığına olan inancı, kendi kurumsallığı içerisinde sahip olduğu gizlilik için geçerli değildir. Üstelik polisin sahip olduğu gizlilik, polisi toplumdan ayıran bir imtiyazdır. Böyle bir imtiyaz içerisinde bulunan gruplara Simmel şüpheyle yaklaşır. Simmel (2017: 29)'e göre "imtiyazların kapsamı, tekniklerin nesnelliği, onları diğer bireylerin çoğundan ayıran mesafe ve davranışlardaki kamusallıkla uyumlu teminat ve saygınlıkları aracılığıyla gelişmemiş ülkelerdeki kamu görevlileri kendilerine mistik bir otorite atfeder." Böyle bir yapı, herkesin çıkarları söz konusu olduğu sürece kamusal karakterlerini etkilemeden belirli bir miktar gizli işleyiş sürdürme hakkına sahip olabilir. Ancak, kamu görevlilerinin sahip olduğu bu gücün kontrolsüzlüğü, gizliliğin ardındaki sır gibi ucu açık bir tehdidi içinde barındırır. Bu tehdidi savuşturmanın en kestirme yolu denetim ve hesap verebilirliktir. Nitekim, demokrasiler demokrasilerin ruhu gereği, kişinin onu ilgilendiren bütün ilişkiler ve olaylar hakkında bilgilendirilmesi gereklidir (Simmel, 2017: 30). Bu bakımdan ülkedeki katılımın ne denli önü tıkalıysa çarpan etkisiyle o denli keyfi bir iktidarın önü açılmaktadır. Tersi biçimde de çok sesli siyasal hayat siyasal alanda egemen bir kültür ise, devlet yönetimindeki tüm muallak alanların şeffaflaşması sağlanacak ve politika yapımında çoğulcu bir yaklaşım esas kılınacaktır.

1.3. Toplumsal Düzeni Sağlama Aracı Olarak Polis

Modern devletle birlikte kamu erki, elle tutulabilir bir varlık olarak pekişmiş ve "kamusal" olan devlete ilişkin olanla aynı anlama gelmiştir. Daha önce otoriteyle donanmış bir şahsın temsiliyetçi sarayına tekabül eden kamusallık, artık Habermas'a göre (2015: 80) "meşru güç kullanma tekeliyle donatılmış bir aygıtın kurallarla düzenlenmiş yetkilerine tekabül eder." Bu noktadan sonra, "asli egemenlik" polise geçerek "onun tarafından nizam altına alınan özel şahıslar, kamu erkinin muhatapları olarak halkı" oluşturmuşlardır. Bu bakımdan egemenliğin sürdürülmesi, polisle doğrudan alakalı ve hatta bu uğurda polisi var eden temel olgulardandır.

Devletin egemenliğinin maddi ve sembolik bir yansıması olan polis, yasaların uygulayıcısı olarak hedeflenen düzen istikametinde hareket eder. Düzene yönelik beklenti, ülkedeki hâkim olan siyasal sistemle doğrudan alakalıdır. Siyasal olanın aldığı karar doğrultusunda belirlenecek polislik modelleri ile doğrudan doğruya toplumsal alan etki altında kalacaktır. Devletler ister kendi egemenliği altındaki insanların haklarını kullanması için olsun isterse de salt otoriter ya da totaliter manada varlığını hissettirme gayretinde olsun kamu düzenini sağlama mecburiyetindedir. Kamu düzeni kavramı, devletin birincil görevi veya zorunlu işi olarak kabul edilir. Düzenin korunması ihtiyacının karşılığı olarak ortaya çıkan polis, aynı zamanda düzenin devamlılığını sağlayacak ölçüde yetkisini genişletir. Bu bakımdan, düzenin tesis edilmesi ve korunması, polis normlarının meşruiyetinin yasal kalıbını oluşturur (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 124-125).

Polis, devletin güç tekelinin temsilcisidir ve bu yönüyle kamuoyunun dikkatinin odak noktasında bulunmaktadır. Öyle ki ceza ve infaz kurumlarının karar alıcı olduğu durumlarda bile polis asıl karar alıcı olamasa da bu noktada toplumun gözünde maddi gerçekliğin temsilcisi konumundadır. Bu gerilimli ortamına rağmen polisin rolü, halk tarafından genel olarak olumlu değerlendirilmektedir (Ahlf, 2007: 99). Zira kamu düzeninin maddi unsuru olan ‘yasa’ ile ‘düzen’ arasında süreklilik gösteren bağlantıları göz önüne alındığında, polisin yasalar yoluyla düzeni koruduğu düşünülür. Bir başka ifadeyle “polis, yasayı yürürlükte tutarak düzeni korur (Neocleous, 2000: 94).”

Polisin görevi kişi hak ve hürriyetlerini korumaktır. Polis anayasal düzeni korurken, kişi hak ve özgürlüklerini de korumaktadır. Gerçekten de eğer polis gerektiği şekilde profesyonelleşir ve tarafsızlığı sağlanırsa, politik şartlanmadan uzak kalır ve herhangi bir parti ve ideolojiyle özdeşleşmeyerek insan haklarını temel referans alarak faaliyette bulunacaktır (Sokullu-Akıncı, 1990: 91). Bu doğrultuda polis, en aktif şekilde yurttaşların taleplerine cevap vererek ve suçla mücadele ederek düzeni muhafaza edecektir.

Polis, düzenin sağlamasında pek çok unsurdan istifade eder. Polis, yalnızca kanunları tatbik etmekle değil, aynı zamanda sembolik iktidarını temsil eden üniformasıyla görünür olmasıyla da düzenin sağlanmasına yardımcı olur. Polisin üniforması üzerinden toplumsal

hayata verilen mesaj,[27] toplumu bir yönüyle disipline etmeye yönelik uyarıcı bir semboldür. Ergut (2001: 59)'un ifadesiyle "polis, tıpkı ulusal eğitim gibi devletin topluma nüfuz etmesinin en etkin araçlarından biridir. Buna göre polisin kullanmaya yetkili olduğu idari güç, istenilen davranış ölçütlerini tebaaya aşılamak ya da mevcut durumu sürdürmeye çalışmak amacını da taşımaktadır." Bu bakımdan toplumsal disiplini bozanlar polisin suçla mücadelesine konusu olur.

Toplumsal düzene karşı bir saldırı olarak da ifade edilebilecek suç, yalnızca polis açısından başa çıkılacak bir mesele değildir. Neocleous (2000: 79)'a göre suç, her zaman gevşek ve kaygan bir kategori olmuştur. Bir başka ifadeyle tanımlaması muallak bir kavramı ifade eder. Ancak çok çeşitli boyutlarda olması suçu sosyal ve politik anlamda önemli kılacak ölçüde belirsiz korkuların kaynağı kılmaktadır. Toplumun suç hakkındaki düşünce biçimi bize toplumun değişim ve düzensizlikten duyduğu korkuları suçlulara nasıl yönelttiğini gösterir. Bu anlamda 'suç' tartışmaları sıklıkla örtülü biçimde toplumsal rahatsızlığın tartışmasıdır.

Suçun zihinlerde uyandırdığı imge, suçla mücadelede karşısında polisin donatıldığı zor gücü araçlarının meşruiyetinin en önemli kaynağıdır.[28] Polisin meşru kuvveti halka tatbik etmesi gerek zor gücünü kullandığı fiziki müdahale ile gerekse mevzuat hükümleri çerçevesinde yaptığı işlemlerle olur. Her ne şekilde olursa olsun polisin görevi yasalara karşı işlenen suçlara müdahale etmektir. Polisin suçla mücadelede bilgi ve kanıt edinmek, suçluları bulup tutuklamak ve mahkemede onlara karşı kanıt sunma görevi bulunmaktadır (Emsley ve Shpayer-Makov, 2012: 3). Lakin bu güç, kimi zaman çağdaş devletlerde dahi çirkin yüzünü gösterebilmekte ve zorbalığa (şiddet ve özgürlük ihlalleri gibi) dönüşebilmektedir. Bu durum devlet temsilcilerinin altından kalkamadığı ciddi bir ikilemden kaynaklıdır: (Poggi, 2014: 102): "Bir yanda kamu düzenini sağlarken ya da suçluları tutuklarken yaşanan zorluklar, diğer yanda her şeyi öncelikle ve kesinlikle kurallara göre uygulama zorunluluğu…" Bu ikilemin çözümlenmesi ise suçla mücadele koşulları içerisinde neredeyse mümkün değildir. Örneğin, suçluyla mücadele eden polisin başvuracağı şiddetin orantısı mevzuatça belirlenmesi oldukça güç bir durumdur. Bilhassa polise tanınan

[27] Cumming ve arkadaşlarının uzun bir dönemi kapsayan saha çalışması, polis memurlarının yaptığı işlerin pek azının kanunların uygulamasına yönelik olup, güvenliği ve düzeni sağlamak için zamanlarının büyük çoğunluğunu daha ziyade devriye görevi gibi işlerle harcadıklarını ortaya koymuştur (Famega, 2005: 388).
[28] 1829'da modern polisin ilk örneği olarak ortaya çıkan İngiliz Metropolü Polisi, artan suç oranlarının sebep olduğu tedirginliğe bir cevap olarak meşruluğuna güç katmıştır (Reiner, 1985: 37).

"takdir yetkisi"[29] kimi zaman şiddetin fiziki boyutunda çok daha öte hasarlara sebep olabilmektedir. Ayrıca, hukuk kuralları polisin sahip olduğu yetkileri etraflıca belirlemiş olsa da bu kurallar polisliğin nasıl yapılacağı hususunda her zaman rehberlik edememektedir. Polislik, karşılaşılan sorunlara karşı kanuni sorumluluklar göz önünde bulundurularak gösterilmesi gereken bir yorumlamaya dayalıdır. Polisin takdir yetkisine dayandığı durumlarda bir tarafgirliğe sahip olunmaksızın toplumsal alanda bir denge gözetilir. Ancak polis her ne kadar demokratik kanunlarla birlikte, iyi eğitilmiş ve teknik imkânlarla donatılmış olsa da polislik mesleğinin beraberinde taşıdığı bu ikilem varlığını korumaktadır.

Polisin toplumsal alan üzerindeki önemli fren denge mekanizmalarından biri olan hiyerarşik örgütlenmesi, hesap verilebilirliği sağlayarak keyfi uygulamaların önüne geçilmesine imkân sağlamaktadır. Devletin silahlı gücü olarak polis, devlete karşı sorumlu ve bağımlı olup devletin yasalarını seçimle ya da başka şekilde iktidara gelenlerin belirlediği şekilde yerine getirmektedir (Osse, 2015: 111). Yürütme organına bağlı olarak hareket eden polis, yetkilerini kullanma biçimi ve insan haklarına olan saygısı iktidarın yurttaşlara olan sorumluluğu gereğince gözetim altındadır. Bu durum hukukun üstünlüğü ve demokratik değerlerin de bir gereğidir. İktidar ve polis arasındaki bağ, Batı demokrasilerindeki polis sistemlerinde olduğu gibi profesyonel polisliğin gelişimini sağladığı kadar despotik bir polislik biçiminin de ortaya çıkmasına sebep olabilmiştir.

Hükümetin idaresine bağlı olan polis, iktidarı elinde bulunduran siyasî seçkinlerin kendi çıkarlarını gözetecek biçimde siyasî rakipleri takip altına alma ya da sivil alanı dönüştürmeye gayret etme riskini barındırabilmektedir. Nitekim polisin teşkilatlanmasının ve sorumluluk alanının genişliği, toplumsal inşa sürecinde etkinliğini güçlendirmektedir. Bu açıdan modern devlette iktidarlar, polis üzerindeki otoritelerini kullanarak polisi araçsallaştırabilmekterdirler. Polisin siyasal bir araç haline gelmesi Gestapo benzeri yapılanmalara varan antidemokratik bir sürecin başlangıcıdır. Böylesi bir polislik faaliyeti

[29] Polis, kanunlara uyulmadığı hallerde tutuklamayla sonuçlanan bir işlemlerde bulunduğu gibi; daha zor ve netameli bir görev olan, vatandaşların davranışlarını ve kanunlara riayet edip etmediğini çeşitli yöntemlerle denetler. Polisin toplumsal kontrol mekanizmasını temsil eden biçimde yaptığı bu görev, çoğu zaman takdir yetkisini kullanmasıyla sonuçlanır. Adalet sisteminin koyucusu olan polis, vatandaşların davranışlarının hangilerini resmi işleme tabi tutacağını genellikle takdir yetkisine bağlı olarak belirler. Polisin takdir yetkisi, büyük ölçüde alandaki polislerin elinde bulunan bireysel bir tercihtir. Brown ve Frank'in yaptığı araştırmaya göre polisler, önceden sabıka kaydı olan ya da makul şüphe barındıran kişilere karşı daha rahat takdir yetkisini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Brown, 2005: 435).

ise polisin yetkilerini suiistimalini ve -iktidarın siyasî projesine partizanca bağlı olduğu kadar- kendi gizli iktidarını da yaratan bir programı beraberinde doğurabilmiştir. Fakat böylesi bir durumun dahi polisin kusurlu ve son derece riskli bir kurum olduğunu ispatlamaz. Çünkü polis, bir biçimde içerisinde yaşadığı toplumun bir ürünüdür ve onun asli vazifesi egemen olanın verdiği yasal vazifeyi ve düzeni sağlama görevini Gestapo'ya dönüşse dahi yerine getirmektedir.

Polis teşkilatları her ülkede kendine has yöntemlerle ve yoğunlukta faaliyet göstermektedir. Siyasal alanı olduğu kadar toplumsal alanı da cendere altına alan ve çeşitli entrikalara sebebiyet verecek denli uygulamalarda bulunabilen bu yapılardan en meşhuru hiç şüphesiz Nazi Almanya'sının Gizli Devlet Polisi (*Geheime Staatspolizei*) Gestapo'dur. Nazi Almanya'sında siyasî muhalifleri ve Nazi doktrinine direnenlere karşı sert tedbirler alan Gestapo, iktidarın toplum üzerindeki baskı aygıtı olmuştur. Doğrudan siyasî iktidara bağlı olarak hareket eden bu örgütün üyeleri II. D. S.'nın ardından korku imparatorluğunun bir sembolü olarak anılacaktır (Delarue, 2008). Fakat Gestapo'ya ilişkin olumsuz bakış pek çok Alman vatandaşı için geçerli değildi. Savaşın hemen ardından devlet kadrolarından Gestapo memurlarının temizliği başlandığında Gestapo elamanları Alman savcıları tarafından kollandığı gibi, komşuları tarafından da olumlu şahsi referanslar da almıştır. Savaş sonrası dönemde gücünü yitiren Gestapo elemanlarının halk tarafından hâlâ olumlu referans alabilmesinin altına yatan sebep, otoritenin halk nazarındaki imgesinin izlerini taşır. Zira çoğu sıradan Alman vatandaşına göre Gestapo, kendilerini zarardan koruma ve ülkelerinden sakıncalı kimseleri temizleme hizmeti verdiğine inanıyordu (Johnson, 2012: 207-210). Alman halkının Gestapo'ya karşı olumlu bakış açısı ilerleyen yıllarda da değişmemiştir. Gestapo'nun tarih sahnesinde bıraktığı imajın sanıldığı kadar korkunç olmadığına yönelik bir çalışma, siyasî polisin faaliyetlerinin en radikal halinde bile toplum tarafından destek gördüğünü de ortaya koymaktadır. Johnson (2012)'un Nazi Almanya'sında yaşamış kişilere Gestapo hakkındaki görüşlerine yönelik yaptığı anket çalışması, katılımcıların büyük çoğunluğunun Gestapo imgesini olumlu bulduğu sonucunu çıkarmıştır.[30]

[30] Johnson (2012: 21-218)'un "Geçmişe Yönelik İncelemeler ve Sıradan Almanlarla Yapılan Söyleşilerde Açığa Çıkan Şekliyle: Gestapo İmgesi" başlıklı anketine katılanların çoğunluğu kimi zaman yasadışı faaliyette bulunduklarını söylese de yalnızca küçük bir azınlığın açığa çıkma ve tutuklanma korkusu yaşadıklarını belirtmiştir. Gestapo tarafından tutuklanma korkusu yaşayan yüzde beşlik küçük azınlığın ise komünist ya da sosyalist geçmişlere sahip ya da zulüm gören diğer azınlık gruplarının üyesi olduğu anlaşılmıştır. Anketteki bulgulara göre, Gestapo ve diğer Nazi polis organlarında karşı Yahudiler ve hedefteki azınlık gruplarından

Polis, toplumsal hayatın ihtiyaçlarına ve çağın koşullarına bir biçimde adapte olabilme kabiliyetini barındıran bir kurumdur. Toplumsal ilerlemenin merkezi konumunu teşvik eden kente özgü bir kurum olması polisin bu maharetine esas teşkil etmektedir. Polis, kelime kökenini ihtiva eden ve işlevsel olduğu mekânı temsil eden kentlerle birlikte gelişim gösterir. Bu durum kentin tanımındaki içerikte kendi belli eder. Kent, "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir (Keleş, 1980: 474)." Kentlerin sürekli büyüyen yapısı ile birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlar ve ürettiği toplumsal formasyonlar polisi doğrudan ilgilendirir. Polisin hem kamusal bir mal olan güvenlik hizmetini sunabilmesi hem de toplumsal dinamikleri kontrol altında tutabilmesi için kente göre pozisyon alır. Bu durum çoğunlukla polisin yetki ve sorumluluklarının artmasıyla sonuçlanır. "Bu süreçte kamu düzeninin ve güvenliğin sağlanmasına yönelik 'merkezi polisin' sorumluluğuna verilen her görev alanı, devletin topluma nüfuzunu sağlaması yanında, polisin toplumsal hizmetler alanında daha fazla sorumluluk sahibi olma gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Ergut, 2015: 87)."

Kent nüfusuyla birlikte ortaya çıkan yeni olgular, polisin tek başına mücadelesiyle halledilemeyecek sorunlara dönüşebilmektedir. İktisadi ilerlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kent nüfusu, zenginleşmenin olduğu kadar yoksulluğun da acımasız bir çizgide birbirinden ayrıldığı mekânlardan oluşmaktadır. Toplumsal sınıfların kent içerisindeki mekânsal ayrışmasını temsil eden banliyöler[31], modern polisliğin gelişiminde ve polislik hizmetlerinin farklılaşmasında da etkili olmuştur. Bu durum nüfus oranının gittikçe küçüldüğü yerlerde çalışan polislerinin iş yüküyle kıyaslandığında daha belirgin bir hâl alır. Liederbach ve Frank'ın (2003) kırsal ve küçük kasaba polisleri hakkındaki gözlemsel çalışması, bu memurların çalışma rutinlerine ilişkin sistematik veriler sağlamıştır. Kentteki polisler gibi, küçük kasaba memurlarının da "dört" çekirdek faaliyetlerini (devriye, idari görevler, acil durum çağrılarına cevap, kişisel görevler) yerine getirmeleri bakımından,

farklı bir bakışa sahip Alman nüfusu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çoğu Alman vatandaşına göre Gestapo her şeyi bilen, mutlak güce sahip ve kendilerinin peşinde olan bir oluşum olmadığı gibi, gayet anlayışlı ve güvenilir bulunmuştur.

[31] Banliyöler bazı yönlerden kentleri andırsa da küçük ve geleneksel topluluklardan oluşan; nüfus yoğunluğu ve hareketliliği ile sakinlerinin sosyo-ekonomik durumu dâhil olmak üzere çok çeşitli yapısal farklılıkları açısından, şehirler ile kırsal yerler arasında bir yerleşim yeri özelliği barındırır (Liederbach, 2005: 419)

polislerin ülkenin her yerinde benzer işler yaptığı görülmektedir. Buna ek olarak; kasaba memurları da trafik hizmetleri, suçla mücadele, gündelik ve kişisel sorunlar ve çeşitli hizmetlerle uğraşmaktadır. Kasaba polisleri, rutin polislik görevlerinin yanı sıra tatilde vatandaşlar için ev kontrolleri yapma ve taşıt trafiğini engelleyen ineklerin temizlenmesi gibi, genel olarak kentsel polisin çalışmasıyla ilgili olmayan, kamu hizmeti problemlerini içeren çok çeşitli görevleri yerine getirmektedir. Bu duruma dikkat çeken Liederbach (2005: 416-417), polis literatüründe yapılan çalışmaların daha ziyade büyük şehirlerde istihdam edilen polisler üzerine (kentsel görevlerinin iş yükü, memur faaliyet raporları ve memurların doğrudan gözlemi gibi) yapıldığını, ancak geçtiğimiz yüzyılın en önemli demografik ve ekonomik değişimini yansıtan banliyölerin polislik üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.

Mekânı ekonomik bir tahlilde ele alan çalışmalar geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde polis ve polislik konusunda sosyal tarihçilerin artan ilgisi ile çoğalmıştır. Polisi geniş anlamda kapitalist bir sistemin sembolü haline getirerek sermaye birikimini ve yatırımlarını koruyan; işgücüne dahil olmayanların aylaklık ve serserilik kategorisinde kayıt altında tuttuğuna yönelik Marksist okuması, bilhassa kentlerde ayrışan topluma yönelik olarak polisin toplumsal alandaki "yerel misyonerlik" yönüne ilişkindir. Buna göre polisi yeni işçi sınıfını coplarla, gerekirse daha öldürücü silahlarla disipline etme yetkisine sahip olan polisin, aynı zamanda gelişen kasaba ve şehirlerin caddelerini devriye gezerek toplumun tümünü gözetim altında tutmakta olduklarını ifade etmektedirler (Bkz. Emsley ve Shpayer-Makov, 2012). Liberal bir bakış açısıyla, ulusal nüfusun büyük çoğunluğunun işgücü piyasasına dâhil olması liberal polisin kilit bir aracıdır. Bu bakımdan işgücüne katılımın önündeki engeller, güvenliğin sağlanmasının ve toplumsal düzenin bozulmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, Adam Smith bu bakış açısında bir ekleme yapar. Smith'e göre ekonomik güvenliğin de kilit bir kaynağı olan polis, faaliyetlerini yönetmeliklerle yaparak yasal hüviyeti dâhilinde hareket etmekle birlikte, bu durumun mutlak güvenliği sağlamaya yeterli olamayacağını belirtir. Bunun için feodal bir sistemde olduğu gibi ayaktakımı olarak tabir edilen sıradan insanların hizmetkârlıktan ziyade, özgür biçimde istihdam edebilme imkânı sunulmalıdır. Bu düzenlemeler alt sınıfların bağımlılığını ve itaatkârlığını da arttıracaktır (Dean, 2007: 122-3). Keza liberal tarih yazıcılığı, polisin ortaya çıkmasını

şehirleşmenin artmasına bağlı olarak büyüyen yoksul kitlelerin merkezinde olduğu güvensizliğin yayılmasına bağlar (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 84).[32]

Polis, kent olgusuyla bütünleşik olduğundan toplumsal değişimler ve talepler ile birlikte ortaya çıkan yeni suç türlerine karşı klasik tedbirlerinin yanında yeni teknikler getirerek düzenin sağlanmasını desteklemektedir. Kentlerin büyümesiyle birlikte hâkim olan görüşe göre suçlular, toplum içerisinde pusuya yatmış karanlık bir dünyanın temsilcileridir. İstisnasız şekilde toplumun alt sınıflarından geldiği kabul edilen suçlular, aylaklar, sarhoşlar, hırsızlar, katiller ve suikastçılardan oluşan bir güruh olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple suçla mücadele düzenin korunması ve toplumsal hayatın biçimlendirilmesi için de gerekli görülmüştür. Ayrı bir sınıfın içinden geldiği için polisin öncelikle suçluları tanıması gerekliydi. Bir başka ifadeyle profesyonel polislerin mesleklerinin bir gereği de suçlu argosunu anlamak ve suçluları tanımaktı. Suçlulara güven telkin ederek ihtiyaç duyduğu bilgiyi elde edebilmek için polisin suçluların yaşam tarzlarını, işlerini ve alışkanlıklarını bilecek kadar (Emsley, 2012: 78-80) suçluları yakından takip etmeye başlamıştır.

Polisin suçla mücadelesinde uyguladığı teknikler, toplumsal hayat ile polisin münasebetinde en yoğun temas kurduğu durumu temsil eder. Polisin toplum içerisinde görünür olduğu üniformalı devriyelerin[33] suçu önlemede psikolojik bir baskı yaratma etkisinin yanında, önleyici suçla mücadele yöntemi olması bakımından halka güven verici

[32] Marx (2011: 638)'a göre de polisin asıl görevi toplum sağlığı adına yoksul kesimlerin peşine düşmektir. Yoksullukla suçun doğrudan bir bağı olmasa da bir biçimde yoksulluğun yoğun olduğu yerlerde polise duyulan ihtiyaç daha fazladır. Yoksulluk ve suç arasındaki bağıntı, polisin kamu güvenliğini sağlamada neden tek başına yeterli olmadığının en dikkat çeken örneklemlerinden biridir. Bu duruma bir örnek olarak Fosdick'in paylaştığı istatistikleri verebiliriz. Fosdick, 1849 yılında Liverpool'a yerleşen 300,000 fakir dilencinin polis otoritelerini güç sorunlarla baş başa bıraktığını belirtir. Üstelik kentin polis müdürünün 1910 yılında yazdığına bakılırsa, Liverpool'da işlenen suçların büyük bölümü hala fakirlik yüzündendir. Liverpool kenti özelinde, aradan geçen altmış yılda polisin suçla mücadelesi kısır bir döngüden ibaret kalmıştır. Çünkü polis, sorunlara kaynaklık eden sosyal ve ekonomik problemleri çözecek mercii değildir. Bu yüzden de suçla mücadelede mutlak bir başarı kazanması mümkün değildir (Fosdick, 2006: 2).

[33] Beattie (2012: 17), polisliğin suçla mücadelesinde gözetleme ve suçun tespiti ile kovuşturmasından ibaret iki türlü işlevine dikkat çeker. Her iki işlevinde de polis, toplumsal alana bir biçimde temas ettiği gibi kamu düzenine aykırı olduğu belirtilen fiillere karşı faaliyette bulunur. Fakat ilkinde polis üniformalı (devriye) şekilde sembolik iktidarı temsil ederek asayişi bozan ya da suça ilişkin her türlü davranışla ilgilendiği gibi, huzuru sağlama amacı güder. Bir diğer işlevinde ise suçluların tutuklanması ve yargıçların önüne çıkarılması vazifesini görür. Emsley ve Shpayer-Makov (2012: 10)'a göre üniformalı devriye, aylakları ya da ekonomik kargaşa dönemlerinde işçi sınıfını disipline etmek için alenen görevlendirilmiş kişilerdi. Üniformalı devreye ayrıca, toplumsal kökeni düşünüldüğünde, üniformalı işçi sınıfının da üyesidir. Zira artık ordudan özerkleşen polislerin kendi çabaları neticesinde terfi etmesi ve üstlerinin periyodik denetimi altında bulunması bakımında yeni endüstri işçisi için bir modeldi. Sistemli ve mekanik hareket eden üniformalı devriyeler toplumsal bir rol model ögesi olarak tasarlanmıştı. Polisin bu yönü yalnızca çeldirici bir güçten daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumsal iyiye yönelik bu imaj çalışması, polisin hem kendisi hem de eşi ve ailesinin saygın olmak zorunluluğunda da kendini ele vermektedir.

bir etkisi de vardır. İkinci olarak polisin çoğalttığı teknik vasıtalarla acil yardım çağrılarına hızlı biçimde cevap vererek kamusal hizmetine binaen suçüstü yakalama imkânına da sahip olmuştur. Son olarak polis, kayıt altına aldığı bilgilerle suçlu profilleri çıkarmaya başlamış ve ardından modern kriminolojinin keşfi ile suç oranlarının azalmasını sağlamış ve işini kolaylaştırmıştır. Suçun ortaya çıktığı durumlarda suçluyu tespit etme ve suçluya müdahale etmede bu keşif polise önemli bir avantaj sağlamıştır.

Asayiş polisleri her ne kadar suçluları dış görünüşlerine bakarak tanıyabilmeleriyle övünseler de yeni 19. yüzyıl ulus devletleri sabıkalıların kimliklerini kayıt altına almaya başlamıştır. Kayıt tutma, suç araştırmalarının önemli bir parçası haline geldi ve suç dosyalarında artık suçluların fotoğrafları da yer almaya başlamıştır. Aynı zamanda, suç ve suçluların tespitinde artan bilim, teknoloji ve çeşitli adli tekniklerin kullanımı ile polis, teknik bilginin gücünden istifade ederek olayları aydınlatmaya başlamıştır (Emsley ve Shpayer-Makov, 2012: 9). Polislikte tekniğin ve uzmanlaşmanın öneminin anlaşılması modern anlamda polisliğin gelişim göstermesine ivme kazandırmıştır. Fransız Devrimi sonrası gelişim gösteren siyasî polisliğin miti yerine, suç tespitinin kahramanlık destanına dönüştüğü asayiş polisliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu durum daha sonra suç tespitinin önemini ve polisliğin günümüz tekniklerine kavuşmasına kapı aralamıştır.

Modern kriminolojinin Eugène François Vidocq tarafıdan keşfi, suç soruşturmalarında polis için emsalsiz bir örnek ve tecrübe olmuştur. Siyasî polislik için Fouche neyse, adlî polislik açısında da Vidocq, o denli önemli bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Vidocq, dedektiflik kurumunun kurucusu olduğu gibi daha sonra asayiş polisliği içerisinde gelişim gösteren adlî polislik için önemli figür olarak Fransız Ulusal Polisi'nin (Sûreté Nationale) kurucu babası olmuştur. Visdocq, polis dedektifliğinin ardından yayımladığı anılarıyla polisin suçla mücadelesinde kamuoyunun ilgisini çekmeyi başarmıştır. Visdocq'un anılarında geçen parlak bir dedektifin yer altı dünyasıyla mücadelesi ve betimlediği polislik uygulamaları onu ilk modern dedektif olarak adlandırmamızı sağlar. Visdocq'un suç muhitine sızılmasında kullandığı teknikler ile suçlulara ilişkin bilginin hızla tanımlanması ve erişimi için bir sistem kurması gibi yeni ölçütleri kendisinden sonra modern polisliğin gelişiminde örnek bir yol olmuştur. Fişleme olarak da ifade edilecek kayıt tutanakları daha önce devrim isyancılarını ve haydutları içeren topografik ve biyografik bir sözlük halinde Fouche tarafından da oluşturulmuştu. Fakat Visdocq parmak izi, antropometri ve fotoğraf tekniğinden önceki zanlıların eşkalini sözlü

eşkalini tarif eden kayıtlar tutmakla birlikte gelecek vakalarda olabildiğince çok mahkûmun kimliğini belirlemek için düzenli olarak hapishaneleri ziyaret ederek kayda almıştır. Visdocq'un bu mahareti, önleyici sistemin doğasını ortaya koyması bakımından ilk canlı örnektir (Brown, 2012: 43-46).

Polisin suçla mücadelesinde en önemli silahlarından biri de bilgidir. Polis, bilhassa suçluların ve zanlıların izinin sürülmesi, bir olayın aydınlatılması gibi hususlarda geçmiş tecrübelerinden ve suç kayıtlarından faydalanır. Bu teknik İngiliz dedektiflerin tuttuğu kayıtların başarısı neticesinde polis tarafından da örnek alınarak yeni bir biçim kazanmıştır. Buna göre ilgili bir birim oluşturularak alfabetik olarak "Soygun Kayıtları, Bilgiler, İncelemeler, Mahkûmiyetler, Şüpheli Defteri, Suç Kataloğu" tutulmaya başlanmıştır (Beattie, 2012: 23).

Suçun aydınlatılmasında bilimsel birtakım yöntemlerin kullanılması, polisin caydırıcılığını ve şöhretini arttıran en önemli gelişme olmuştur. Batı edebiyatında ve basınında polisin suçu aydınlatmadaki başarısına yönelik artan ilgi, toplum nazarında polisin popülerliğini arttırmıştır. Bu durum, polisin suç olaylarını çözebilmesi için ihtiyaç duyduğu toplumsal desteği[34] kazanmak için toplumla temasa geçebilmesini sağlayan yeni kanallar oluşturmasıyla da giderek güç kazanmıştır (Bayley, 2006: 10-12).

Polisin toplumsal desteği ardına almasında ve caydırıcılığını arttırmasında medya önemli bir araç olmuştur. Polis-basın/medya ilişkisinin daha ziyade 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenmesiyle polis basınla doğrudan ilişki kurarak suçun haber konusu olmasını sağlamıştır. Okuma oranındaki genel artışla birlikte gazeteler, polislik algısına pozitif manada etki etki etmiş ve gitgide polisin şöhretini perçinleyen araç haline gelmiştir (Morris, 2012: 111). Polisiye haberlerin gazeteler veya polis teşkilatlarına ait kurumsal dergiler üzerinden yayımlanması polisin kurumsal imajının artması ve yumuşak gücünün ortaya konması bakımından önemlidir. Suç ve suçlulara ilişkin merakın bir ürünü olan

[34] Araştırmalar, halk polise şüphelinin kimliğini belirtmedikçe, bir suçun çözülme olasılığının %10'un altında olduğunu göstermiştir (Greenwood, Petersilia and Chaiken,1977; Eck,1982; Royal Comission on Procedure,1981'den aktaran Bayley,2006:12). Bayley'e göre (2006:30): "Dedektifler, eğer failler olay yerinde halk tarafından tespit/teşhis edilemezse, polisin suçluları bulmasının olası olmadığını bilirler." Suçu aydınlatmada toplumsal destekle birlikte gerekli olan diğer etmenler ve paydaşlar için bkz. (Bayley,2006:110-125).

polisiye haberler, polisin suçu aydınlatmadaki başarısını yansıttığı gibi, polisin çeldiriciliğine yönelik algıyı da toplum nazarında güçlendirmiştir.[35]

[35] Türk Polis Teşkilatı açısından da medya ile münasebet her dönemde önem addetmiştir. Bu doğrultuda kurumsal bir dergi olan Polis Mecmuası üzerinden yaptığı haberle toplum nazarındaki intibayı güçlendirmeye gayret etmiştir. Bu doğrultuda erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Polis Mecmuası'nda sıklıkla çeşitli suçluların yakalanma öyküleri, çeşitli suçlardan hüküm giyenlerin istatistikleri ve polisin kullandığı tekniklerin yayımlandığı görülmektedir. Nitekim muhtelif gazetelerde toplumun ilgisine paralel olarak polisiye haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Öyle ki 1948 yılından itibaren yalnızca doğrudan suçu konu edinen "Kelepçe" adlı haftalık zabıta gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır.

2. BÖLÜM

TÜRK POLİS TEŞKİLÂTI'NIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Polis Teşkilatının Tarihsel Gelişimi

2.1.1. Türk Polis Teşkilatının Kökenleri ve Klasik Dönem Osmanlı Polis Birimleri

Türk Polis Teşkilatı, tarihsel süreklilik içinde bir kopuş geçirerek bugünkü biçimini almıştır. Türk Polis Teşkilatı, tarihte görülen ilk adıyla Börülere[36] kadar uzanan köklü geçmişiyle, yüzyıllar içerisinde farklı adlarla ve görevlerle bir gelişim çizgisi içerisindedir (Taşağıl, 2017: 32). Börü'den başka Orta Asya Türk Devletlerinde "yarkan" adı verilen bir iç güvenlik teşkili de bulunmaktaydı. İlk Türk devletlerinde görülen, savaş zamanlarında ordu ile hareket eden bu askerî yapılar, barış zamanında iç güvenliği sağlamakla yükümlüydü (Dündar, 1993: 214).

Türk idari teşkilat tarihinde devamlılık içerisinde gelişim göstermesi ve modern bir polis teşkilatının temellerini ihtiva etmesi bakımından subaşılık müessesi hususi bir önem arz eder. Subaşının varlığı Asya'daki Türk kitabelerinden anlaşıldığı üzere 8. yüzyıla kadar uzanmakta ve ilk subaşının İnel Kağan olduğu belirtilmektedir. Osmanlı devrine gelindiğinde de ilk zabıta amiri "subaşı"dır.[37] Subaşılar harp zamanı ordu yönetiminde görev alırken sulh dönemlerinde ise kadı ile beraber şehirlerde asayişi idare ediyordu. Subaşılar yalnızca zabıta işleriyle değil, beledi hizmetleri de görmekle de görevliydi (Orkun, 1939: 8; Okçabol, 1940a: 26-27; Alyot, 2008: 10).[38]

---

[36] Ahmet Taşağıl'ın Çin kaynaklarına dayanan keşfinde 552 yılına ait bir metinde Gök Türk devletinin güvenlik gücü hakkında şu bilgiye yer verilmişti (2014: 31): "Koruyucuların (muhafızlara) iyi silahşörlerine fu-li (Börü) derler, Çin dilinde anlamı kurt demektir. Aslında kurttan doğduklarının hatırasıdır. Eskiyi unutmazlar."

[37] Subaşı kelimesi, eski Türklerde ordu manasına gelen *"sü"* ve *"başı"* sözlerinden oluşmuştur (Tongur 1946: 28). Okçabol'un (1940a: 28) Cihannüma Tarihi'nden aktardığına göre, Osman Bey'in Karahisar'ı fethinden sonra şehrin idaresini oğlu Orhan Bey'e bırakırken, subaşılığını kardeşi Gündüz Alp'e vermiştir.

[38] Şehir Subaşılarının başlıca görevleri ise şunlardır (Okçabol, 1940a: 34-35): A. Gündüzleri kol gezerek, çarşı, pazar ve mahallât aralarının temizliğine dikkat etmek, B. Bozulmuş kaldırımları tamir ettirmek, C. Yıkılmaya meyyal yapıların, yıkılıp yeniden yapılmasın lüzumunu Mimamarbaşı'na haber vermek, D. Geceleri kol gezerek, uygunsuz takımından kimselerin faaliyetine meydan vermemek üzere teftişte bulunmak, E. Resmi günlerde yapılan törenlerle, büyük alaylarda önde yürüyerek inzibat ve intizamı temin, F. Kahve, meyhane gibi umumi yerlere ruhsat vermek ve nezaret etmek, G. Divanı Hümayün toplandığı sırada maiyetleriyle orada bulunarak, Sadrazam Paşa ile Yeniçeri Ağası tarafından verilecek emirleri yerine getirmek, H. Mücrümleri ihzar ve muhafaza etmek, I. Cani ve şerirlerin idamı esnasında, siyaset yerinde bulunarak herhangi bir uygunsuz halin vukuuna meydan vermemekten ibaretti.

Osmanlı'da ilk polislik faaliyetinin gene subaşılarla devam ettirildiğini ve Osman Bey tarafından ilk zabıta amiri olarak Gündüz Alp'in tayin edilmiştir. Önceden olduğu gibi Osmanlı döneminde de subaşılar, asayiş ve inzibatı ve hem de askeri işlere bakan kumandanlardı. Subaşıların askerî görevinden sıyrılarak inzibat ve asayişle ilgilenmesi İstanbul'un fethi ile gerçekleşir. İstanbul'un ilk subaşılığına getirilen Karıştıran Süleyman Bey, aynı zamanda şehremininin mülki idaresiyle alakalı konularında da vazifelendirilerek zabıta işleriyle de sorumlu kılınmıştır. Asayiş görevinin yanı sıra zabıta görevini de üstlenmesiyle birlikte subaşının sorumluluğu ölçütünde yeni birimlerle donatılması uygun görülmüş ve maiyetinde bulunan "yasakçılar" ile beraber, gece bekçiliği vazifesi görecek başka bir organ olan "Ases"[39] de subaşının emri altında bir birim olarak teşkilatlanmıştır (Alyot, 2008: 29-31). Yasakçıların *kol* gezerek şehri güven altında tutmak için tehditleri *gözetmeleri*, bir şehir güvenliği olarak kolluk faaliyetinin ilk uygulaması olmuştur. Bu dönemden itibaren polisin hizmet gördüğü binalara verilen *karakol*[40] adı ilk kez kullanılmaya başlanacaktır.

Osmanlı'da yurdun emniyet ve asayişini temin için kolluk işlerini padişahlar takip etmekte ve bu maksatla beylerbeyi, sancakbeyi, mütesellim, voyvoda, kadı, naip ve daha sonraları teşkil edecek vali ve mutasarrıfların buyruğunda bulunan kolluk hizmetlerinden sorumlu askerî komutanları görevlendirmekteydi (Tongur, 1946: 5). İç güvenlikten sorumlu makamlardan biri de "kadı"dır. Kadı, sadrazam ve yeniçeri ağasından sonra mülki, adlî ve beledî işlerle sorumlu olması bakından zabıta amiridir (Okçabol, 1940a: 43). Kadılar hükümet merkezinde ve taşrada kolluk hizmetlerini yerine getirmek için kullukçuların yasak işlerini emirlerinde bulunan subaşılar ile idare ederdi (Tongur, 1946: 28).

[39] Ases, geceleri asayişi sağlamak için gezip dolaşmak manasına gelmektedir. Bir mahalli alanı muhafaza etmek için uğraş veren bu gece zabıtasına asesbaşı denirdi. Asesbaşının gece görevinin yanında inzibati görevleri de bulunurdu. Asesbaşının görevleri şunlardır (Okçabol, 1940a: 39-41): A. Devletin umumi hapishanesi olan Babacafer zindanını silahlı kuvvetlerle korumak. B. İdam cezalarını tatbik edilirken bölüğü ile hazır bulunup, siyaset yerinde halk tarafından herhangi bir taşkınlık veya yasaya aykırı hareket vuku bulmasını temin etmek. C. Yeniçeri ağalarının divanlarda hazır bulunup kendilerine teslim olunması icap eden katil ve mücrimleri muhafaza etmek. D. Divanı Hümayun içtima halinde iken, divan etrafında gereken inzibati tedbirleri ittihaz etmek. E. Sadrazamın Cuma günleri gideceği camiin yolu üzerinde tertibat ve selam resmini ifa etmek. F. Şehir içinde kahve açmak isteyenlere ruhsat vermek gibi vazifeleri vardı.

[40] Türkçede "karakol" kelimesinin kökeni bakmak, gözetlemek eylemini ifade eden "karamak" fiilinde dayanır. Osmanlı'da, şehirlerde zabıta işlerini gören ve "yasakçı" veya "kullukçu" olarak tabir edilen askerler bulunurdu. Fatih devrinden itibaren yasakçılık/kullukçuluk görevi yeniçerilere verilmiş ve kol gezerek devriye işlerini görmekle vazifelendirilmiştir. Bu zabıtanın isminden hareketle çalıştıkları yere "kulluk" denilmiş ve daha sonra bu ad karakol kelimesine evirilmiştir (Okçabol, 1940a: 11, 31, 48).

İstanbul'un fethinden sonra büyük göçler alarak büyüyen kent nüfusu ile İstanbul'da asayiş işleriyle ilgilenecek yeni bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Ancak tek bir idari birimden oluşan zabıta Teşkilatı yerine İstanbul'un saray ve çevresinde ayrı ayrı örgütlenen pek çok güvenlik birimi oluşturulmuş[41] ve yeniçeri ocağının kapatıldığı devre kadar geçen sürede subaşılık müessesesi eski ehemmiyetini yitirerek mütevazı bir asayiş birimine dönüşmüştür (Alyot, 2008: 44, 49). Bu devirde başkent İstanbul'da zabıta işlerinde dikkate değer bir zabıta yapılanmasına gidilmiş, başında yeniçeri ağasının bulunduğu Yeniçeri Ocağı'na hükümet merkezinin emniyet ve asayişini sağlama görevi verilmişti. Yeniçeri ağasının kolluk işerinde subaşı, asesbaşı, salma başçuhadar[42], tebdil kuloğlu çuhadarı, cellat, falakacı, böcekbaşı gibi yardımcıları bulunurdu (Tongur 1946: 54). Bu yeni kolluk birimlerinden "Böcekbaşı" bir biçimde ileride kurulacak hafiye Teşkilatının temeli olmuştur. Böcekbaşının mahiyetinde eski hırsız, katil ve yankesicilerden ibaret kadın ve erkeklerden oluşan sivil zabıta memurları bulunmaktaydı. Bu memurlar, tecrübeleriyle sabık meslektaşlarının önüne geçmek için görevliydiler. Devlet güvenliği hususundaki istihbarat işlerinden sorumlu "çuhadar", kâhya beye düzenli olarak rapor sunmakla görevliydi. Çuhadar, sivil salmalarıyla kahvehane gibi kalabalık yerleri teftiş ederek kumar oynayanları, namaza gitmeyenleri ve serbest gezen fahişeleri takip ederdi.[43] Ayrıca asayiş işlerinin ne yolda olduğunu soruşturmak isteyenlere tebdili kıyafet ile denetim yaparak haber eden "vezibaştedbili" ile casuslarla mücadele eden ve onları takip eden "baştebilağası" olarak isimlendirilen bir istihbarat şefi bulunuyordu (Okçabol, 1940a: 45-46; Alyot, 2008: 64-65). Yeniçeri Ocağı'na bağlı kolluk birimlerden sonuncusu koruculardır. Korucular (korucı-ı kûh) dağların kolluk işlerine bakmak ve devlete ait çayır ve hayvanların korunmasından sorumluydu. Koruculara benzer biçimde hizmet veren "belderan" adıyla anılan dağların geçit ve boğaz yerlerini koruyan memurlar da bulunmaktaydı (Tongur, 1946: 73, 107).

Osmanlı'nın millet sistemi esasına göre teşkilatlanmış kolluk birimlerinden biri de Hristiyan tebaadan teşkil eden kolluklardır. Martoloslar ve Pandorlar adıyla oluşturulan bu teşkilatlar kolluk tarihimizin özgün örnekleridir. Rumca silahlı adam ya da muhafız anlamına gelen martolos, halkı Hristiyan olan yerlerde bölge kadısının teklifiyle merkez

[41] Sarayı Hümayun civarı yeniçeri ağalarının, İstanbul'un çeşitli semtleri ise Cebecibaşı, Kaptanpaşa, Topçubaşı ve Bostancıbaşı'nın sorumluluğunda birere zabıta mıntıkası olarak bırakılmıştır. Bu mıntıkalarda yardımcı olarak kollukçu ve yasakçılar emir altında bulunuyordu (Alyot, 2008: 45).
[42] Bir çeşit gizli iş gören polis komiseri.
[43] Salmalara benzer bir diğer görevli vezir baştedbili denilen sivil bir memurdu. Sabıkalıları ve suçluları gözetleyen bu memur, kanuna aykırı davrandığını tespit ettiklerini kamçılar ya da derdest edip tutuklanmasını sağlardı (Okçabol, 1940a: 50).

tarafından atanan gayrimüslimlerden oluşan bir asayiş birimiydi. Martolosların ücreti bulunduğu kazanın halkı tarafından ödendiği gibi bu görevde bulunanlar cizyeden muaf tutulurdu. Pandor ise, Slav dilinde zaptiye anlamına gelen bir kolluk birimiydi. Martoloslar daha çok Tuna Nehri çevresi, Trakya, Makedonya ve Teselya bölgelerinde bulunurken, pandorlar Sırpların yoğun olarak yaşadıkları yerlerin zabıta işini görmekteydi (Tongur, 1946: 105-106).

Osmanlı'da İstanbul'un fethine kadar zabıta işlerini subaşılar yapmakta iken sonrasında bu görev Yeniçeri Ocağı'na tekabül etmiş ve askerden ayrı bir zabıta birimi kurulamamıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra zabıtanın yeniden biçimlendirilmesi, müstakil bir zabıta birimi oluşmasına imkân tanımıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (Vak'a-i Hayriyye), kolluk tarihi açısından önemli bir dönemeci ihtiva eder. Merkez ve taşrada kollukla görevli yeniçerilerin ve takiben Bostancı Ocağı, Tomruk Ağalığı, Cebeci Ocağı, Kapıkulu Süvari Ocağı ortadan kaldırılması ve İhtisap Nezareti'nin yeniden yapılandırılması ile askerî teşkilattan ayrı bir zabıtanın doğuşu mümkün olmuştur (Tongur, 1946: 121-132). Nitekim Vaka-i Hayriye'nin hemen ardından yapılan Avrupa örneğine bakılarak yapılan reformların bir uzantısı olarak "zabıta" tabirinin yanında artık "polis" kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır (Okçabol, 1940a: 31-31).

19. yüzyılın sonunda Osmanlı bürokrasisinde modernleşme hareketleri, uluslararası boyuta ulaşan sorunları[44] aşmak ve asayişi sağlamanın bir arayışı neticesinde ortaya çıkmıştı. Osmanlı'da merkezi idarede, maliyede, orduda, adliyede ve taşra yönetiminde olduğu gibi Türk Polis Teşkilatında da köklü düzenlemelere gidilmişti (Ortaylı, 1981: 46). Bu modernleşme hareketi çerçevesinde, Vak'a-i Hayriyye'den sonraki on beş yıl boyunca askerî teşkilatlanmada gayretli adımlar atılmıştı. Lakin kollukla görevli eski askerî teşkillerin yeri henüz doldurulamamıştı. Başkentin kolluğu yeni askeri birimlere bırakılmış, taşrada ise idare amirlerinin uhdelerinde askeri komutanlarından oluşan zabıta memurları görevlendirilmişti (Tongur, 1946: 134-136).

[44] Osmanlı devletinde özellikle Balkan toplarında çıkan isyanlar asayiş sorunları önüne geçilemez bir hal aldığı gibi, asayiş sorunlarına yol açan bir başka kapitülasyonların da etkisi hissediliyordu. Osmanlı'nın gerileme döneminde verilmeye başlanan kapitülasyonlar adlî kolluğu ilgilendiren hususları da içermeye başlamıştı. 1740'da I. Mahmut'un Fransızlara verdiği ahitname ile artık yabancıların birbirlerine karşı işledikleri her çeşit suçun bağlı oldukları elçiler ve konsoloslar tarafından yargılanacaktı. Üstelik bu imtiyaz ayrı devletlerin uyruğunda bulunanlar için de geçerli olduğu gibi, kolluğun yabancıların bulundukları evlere girmesi gerektiği hallerde yabancı mercilerin gözetimi ve izni gerekliydi (Tongur, 1946: 38-39).

Askerî reformun yapıldığı bu dönemde yurdun geneline örgütlenen bir zabıta teşkilatı kurulamasa da temellerinin atıldığı görülmektedir. 21 Rebiulevvel 1261'de[45] polis teşkilatının ilk kanunu olacak 17 maddelik bir nizamname yayınlanmıştır.[46] Böylece Osmanlı'da ilk polis memurluğu aynı yıl "teftiş memuru" adıyla vücut bulmuştur. Hicri 1261 yılında başkentte bulunan askeri bir teşkil olan Tophane Müşirliği'ne bağlı olan bir Polis Nezareti oluşturulmuştur. Kolluğu Tophane Müşirliği'ne bağlamasında, asayiş olaylarının bu bölgede yoğunlaşması etkili olmuştur. Zira Tophane ve Galata semtlerini içine alan bu bölgede meyhane ve genelevler bulunduğu gibi, aynı zamanda İstanbul'a gelen yabancılara ait pasaport işlemleri görülmekteydi. Bu sebeple ilk polis teşkilatı Tophane Müşirliğine bağlı olarak oluşmuş, bir yıl sonra ihdas edilen Zaptiye Müşiriyeti[47] de bu bağı sürdürmüştür. İlk

[45] Türk Polis Teşkilatının ilk nizamnamesi hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. İlk polis nizamnamesinin yayınlandığı tarihi ile ilgili Okçabol (1940a: 96), Alyot (2008: 77) ve Tongur (2016: 149) 21 Rebiulevvel 1261 tarihini verirken EGM (2020)'nin web sitesinde 12 Rebiulevvel (https://www.egm.gov.tr/tarihce) tarihi yer almaktadır ve Emniyet Genel Müdürlüğü, bu nizamnamenin miladi karşılığı olarak 1845 gününün 10 Nisan tarihini kabul etmiştir. Ancak EGM'nin 12 Rebiulevvel olarak işaret ettiği nizamname tarihinin miladi karşılığı 21 Mart'a tekabül eder ki, nizamnamenin yayınladığı yıl sahih kaynaklara göre 21 Rebiulevvel 1261 (30 Mart 1845) tarihidir. Birinci (1999: 10), Türk Polis Teşkilatının kuruluş yılını belirleyen bu hesaplamanın yanlışlığına ışık tutmuştur: "ilk Teşkilat kanunu Polis Nizamı adı altında 17 maddeden ibaret olarak Sultan Abdülmecid zamanında 11 Rebiü'l evvel 1261 tarihinde çıkarılmıştır. Bunun milâdi karşılığı 20 Mart 1845'tir. Bu vesile ile işaret etmek gerekir ki; polis kelimesi de resmi lisana ilk defa bu nizamnâme ile girmiş oluyordu. Bu nizamnâme 21 Rebiü'l evvel 1261'de yani 30 Mart 1845 Pazar günü bir yazı halinde (müzekkere-i umumiye) İstanbul'da bulunan sefaretlere gönderilmiştir."

[46] "Polis Nizamı'nda yer alan polis görevleri kısaca şu maddelerden oluşuyordu (Tongur, 1946: 150-151):

1) İç emniyet ve asayişle ilgili kanun ve nizamların ittihaz ve icralarına nezaret.
2) Lüzumu halinde karakolhanelerdeki askerlerin celbi.
3) Yurt içinde seyahat eden yolculara mürur tezkiresi vermek.
4) Vatandaşların ellerindeki mürur tezkerelerini alıp saklamak ve bunlara ikâmet tezkeresi vermek. 5) Avcılara ruhsatname vermek.
6) Devlete ait veya tasarrufunda hukuk-ı müştereke bulunan binaların muhafazası.
7) Dilenciliği takip etmek.
8) Memlektine gidecek fakirlere ve hastalarına yardım etmek.
9) Hapishanelere nezaret eylemek ve hapisten çıkan fakirlerin memleketlerine dönmelerine yardımcı olmak.
10) Umumî yerleri ve bekâr evlerini bir nizam altında takip etmek.
11) Zararlı yerlerle kumarhaneleri takip etmek.
12) Tatil-i mesalih-i ibad garezinde işini terk eden işçilerin toplantılarını ve benzeri hareketleri önlemek.
13) Ahlak ve adab-ı umumiye bakımından bütün matbaa, kitabevi ve kitapçı dükkânlarına dikkat etmek.
14) Tiyatro ve sair oyun mahalleriyle meşgul olmak.
15) Bayram günlerine dair kanun ve tenbihleri ilgililere ihtar eylemek.
16) Tüccarın muamelat ve müzakerelerine mahsus yerlerin nizamına dikkat etmek ve dellallarla simsarlara tezkere vermek.
17) İcabı halinde ölümde ve hastalıkların sebeplerini araştırmak, bazı işlerde ehl-i hibre olmak."

[47] Gören "1839 senesi Şaban ayında sadır olan meşhur Gülhane Hattı Hümayun ile payitahtın emniyet ve asayiş işleriyle meşgul olmak üzere Zaptiye Müşirliği veya Zaptiye Nazırlığı ihdas edilmiş (2018: 13)" olduğunu belirtir. Gülhane Hattı Hümayunundan 26 sene sonra, yani hicri 1281, miladi 1865 senesi Haziran ayının birinci günü İstanbul'da beş dereceli teftiş memurlukları namı ile Zaptiye Nazırlığına bağlı bir Teşkilat oluşturulmuştur. Burada ihdas edilecek teftiş memurlarının okur-yazar olması ve aynı zamanda yabancı veya Osmanlı tebaasından olan milletlerin konuştuğu dillerden birini biliyor olması şart koşuluyordu.

Polis Nizamnamesi'nde de polis denilen yeni zaptiyenin Tophane-i Âmire Müşirliği'ne bağlı olduğu ifade edilmiştir. Zaptiye Müşiriyeti'nin başına, o sırada Niş Valisi iken henüz Musul Valiliği'ne tayin edilen Hafız Paşa getirilmiştir (Tongur, 1946: 148-149; Alyot, 2008: 66).

Polis, askerî bir birim olan Tophane-i Âmire Müşirliği'ne bağlanmış olsa da kolluğun askerî hizmetten ayrılmasının alt yapısı oluşmuştur. Bu anlamda polisin askeriyeden bağımsız bir kolluk gücü olması bakımından Zaptiye Müşiriyeti[48] önemli bir kırılma noktasıdır. Nitekim polisin sivil bir yapının uzantısı olduğuna dair kanun metni çok geçmeden yayınlanacaktır. Alyot (1947: 148)'a göre 1869 yılında yayınlanan Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi, zaptiye memurlarını ordunun değil, sivil idarenin bir unsuru olarak tasarlamıştı. Ancak kabul etmek gerekir ki Zaptiye Müşirliği askeriyeden bağımsız bir polis teşkilatı görünümünde olmadığı gibi, H. 1296'da askerî teşkilatta yapılan düzenleme sırasında Jandarma Dairesi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte askeri kolluk yapısına yeniden dönülmüştür. Bu doğrultuda Polis Nazırlığı'ndan ibaret olan Zaptiye Müşirliğinin unvanı, artık Zaptiye Nazırlığına çevrilmiş ve seraskerliğe bağlanmıştır. Hicri 1297 (1879) yılındaki Zaptiye Nizamnamesi ile artık zaptiye kelimesinin yerini jandarma ifadesi almaya başlamış ve Zaptiye Müşiriyeti, önce Jandarma Daire-i Merkeziyesi, ardından da Umûm Jandarma Kumandanlığı adını alarak (Metin, 1993: 1637) Dahiliye Nezareti'ne bağlanmış ve jandarmanın başına ise Ferik Hacı Hasanpaşa getirilmiştir. Gene bu devirde Balkanlardaki isyanı bastırmak ve jandarmanın seviyesini arttırmak üzere bir modernleşmeye gidilmiş, bu surette Avrupa'dan başta General Vitalis ve Drikaleski Paşalar olmak üzere pek çok uzman getirilmiştir.[49] H. 1296'dan itibaren zaptiyelerin jandarma adı altında toplandığı görülmekte ve polis teşkilatının yeniden inşası için Meşrutiyet'e kadar beklemek gerekecektir (Okçabol, 1940a: 67-69; Tongur, 1946: 159-165).

[48] İlk polis teşkilatının Tophane-i Âmire Müşirliği'ne bağlı bir birim olarak kuruluşundan bir yıl sonra polisin teşkilatlanması için Zaptiye Müşireti'ni kurulmuş ve çok geçmeden bir muavinlik ve Zaptiye Meclisi ihdas edilmiştir. 1850 yılından itibaren Seraskerliğin kolluk görevi ile İhtisap Nezaretinin işleri tevdi edilmesiyle başlamak üzere Zaptiye Müşirliği'nin sorumluluk alanı genişlemiştir (Tongur, 1946: 153, 155, 156).

[49] Jandarmayı yeniden düzenlemek üzere Sultan tarafından atanan bu iki generalden ilki Victor Marie Vitalis Paşa olduğu bellidir, lakin diğer generalin kim olduğuna dair bir bilgiye rastlanamamıştır. Jandarmayı düzenlemek üzere Avrupalı pekçok uzman görev yapmıştır. Bunlar (Okçabol, 1940a: 68); İtalyan Corcis ve Robilan Paşalar, Fransız Bomon Paşa, İngiliz Miralay Hoker Beydir. Benzer biçimde Osmanlı'nın son döneminde Balkanlardaki iç ayaklanmalara ve çete faaliyetlerine karşı asayişi sağlamak için Avrupa'dan polis teşkilatı için de uzman yöneticiler getirilmiştir. Belçika'dan biri Selanik'teki polis okulunun ilk müdürü Leon Brozo olmak üzere iki zabit; İtalya'dan daha sonra mütareke döneminde İstanbul'da işgal kuvvetleri askeriyesinde bulunacak Kolonel Kabrini gelmiş ve mektep müdürlüğü yapmıştır (Okçabol, 1940a: 174).

Polis yeniden yapılanırken hızla teşkilatlanan bu yeni kurumu halka tanıtmak için Zaptiye Müşiriyeti'nin bünyesinde bulunan "Vukuât Odası" tarafından 27 Mayıs 1869 tarihinden itibaren *Vakayi-i Zabtiye* adlı çıkarılmaya başlanmıştı. Vakayi-i Zaptiye'de, kurumun görevlerinden birinin de toplumu yönlendirmek, kamuoyu oluşturmak ve hatta ideal bir vatandaş yaratma olduğu savını destekler mahiyette yayımlar yapılıyordu. Resmî bir gazete olan Vakayi-i Zabtiye'nin mukaddimesinde insanın iyi ya da kötü davranışta bulunmasının bir sonucunun olduğunun uyarısı yapılmaktadır. Nitekim mukaddimesinde olduğu gibi Vakayi-i Zabtiye'nin içeriğinde polislik faaliyetleri ile birlikte aynı zamanda toplumu bilgilendirme ve eğitme hedefini içeren mesajlar bulunmaktaydı. Bir başka ifadeyle halkı medenileştirme iddiasında bulunan gazete, polisin halkın zihninde yer etme gayretinin bir yansımasıdır (Bkz. Demirel, 2004).

Müstakil bir polis teşkilatı, 01 Kanunusani 1295, miladi 1879 tarihli sadaret tezkeresi ile oluşturulmaya başlanmıştır. Mart 1296, miladi 1880 tarihinde de "Teftiş Memurlukları" lağv edilip "İstanbul Polis Heyeti" kurulmuştur. Ardından il genelinde Mart 1301, miladi 1885 tarihinde hizmete geçirilmiş ve yabancı bir "Polis Mütehassısı" 2500 kuruş maaşla[50] göreve getirilmiş ve 1318 yılına kadar bu bölüklerin mevcudu, polisi görevleri nispetinde[51] 8'den 40'a kadar arttırılmıştır. 1316 yılında ise ilk sivil polis teşkilatı H. 1316 Ağustosu'nda İstanbul'da yüz kadar sivil komiser ve serkomiserin yönetiminde kırk mevcutlu üç ve Beşiktaş'ta seksen nefer mevcutlu iki sicil bölüğü kurulacaktır (Tongur; 1946: 167; Gören, 2018: 14-15).[52] Başkentte teşkilatlanan polis, 1 Mart 1885 yılından itibaren çeşitli Osmanlı vilayetlerinde de müdürlük ve serkomiserlik statüsünde örgütlenmeye devam etmiştir (Yiğit, 2021). Ayrıca polisin yetki ve sorumluluklarında da artırıma gidilmiştir. Osmanlı'da meşrutiyetle birlikte çeşitlenmeye başlayan basın ve yayın organları 2 Ekim 1877 ve 9 Şubat

[50] Gören'in hazırladığı maaş cetveline göre 1890 senesinde bile en üst rütbeli polisin 1000 kuruş maaş (2018: 17) aldığına dikkat edilecek olursa, yabancı uzmana verilen maaş, profesyonelleşme hususundaki kararlılığa dikkat çekmektedir.

[51] 6 Aralık 1896 tarihli "Dersaadet ve Bilâd-I Selâsede Asayiş Vazifesiyle Mükellef Olan Nizamiye ve Jandarma Asakiri Şâhânesiyle Polis Memurlarının Sureti Hareketlerine Dair Talimat"ta polisin görev ve yetkileri de belirlenmişti (Tongur, 1946: 168-169): "1) Cadde ve sokaklarda ve mahalle aralarında gece ve gündüz genilmesi. 2) Mahalle bekçileriyle muhtarlardan, evlerde olup bitenler ve mahallelere gelip giden şahıslar hakkında bilgi istenmesi. 3) Serseri ve mazenne-i su' olan şahısların takibi veya yakalanması. 4) Arama yapılacak evlerde usulüne göre arama yapılması. 5) han ve dükkânların kontrolü. 6) Yabancı tabiiyeti haiz kimselerin icabı hâlinde özel usulüne (kapitülasyonlara) göre aranması veya yakalanması. 7) Pasaportların ve mürûr tezkerelerinin tetkiki ve takibi. 8) İşsiz ve başıboş kimselerin çarşı ve pazarlarda toplanmalarına mani olunması. 9) İbadet yerlerine nezaret edilmesi."

[52] Zaptiye Nezareti altında teşkilatlanan Türk Polis Teşkilatı, 22 Temmuz 1325, miladi 1909 tarihinde üç numaralı kanunla "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti"nin teşkil edilmesiyle müstakil bir kurum hüviyetine bürünmüştür. 1 Ağustos 1325-1909 tarihinde de 8000 kuruş maaşla Erkânı Harp Miralayı Galip Bey Emniyet Umum Müdürü olarak atanmıştır (Gören, 2018: 23).

1886 tarihlerinde yapılan düzenlemelerle kolluk tarafından denetime tabii tutulmaya başlanmıştır. Artık matbaa açmak, her nevi kitap, risale ve evrak basmak Zaptiye Nezaretine veya vilayetlerdeki kolluğa dilekçe vermeleri gerekiyordu. Kitapçı dükkânları da sıkı bir denetimi tabiidir ve izin alınmadan basılan yayınlar derhâl toplatılıp en yakın kolluk merkezine teslim edilirdi. Ayrıca, Osmanlı'da henüz yaygınlaşmaya başlayan tiyatroların tebaa üzerindeki fena etkilerine karşı kolluk kuvvetlerinin hükûmet tarafından görevlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu sebeple sahnelenecek tiyatro oyunlarının kitapları önce Zaptiye Nezaretine gösterilerek müsaade alınması gerekliydi (Tongur, 1946: 189-190, 199). Bu yönüyle polis, sosyal koşulların değişimini takiben cemiyet hayatına etki edecek ahlakî ve siyasî içeriğe sahip her nevi gelişmeyi de takip etmekle mükelleftir.

Yine bu süreçte toplumsal dinamiklere cevap verecek şekilde siyasî polis de yeniden yapılandırılıyordu. Tanzimat'tan itibaren yöneticiler, aydınlar ve bazı halk grupları arasında yayılan modern devlet ve toplumsal hayat beklentisine karşı hareketleri geleneksel kolluk sistemiyle önlemek ve düzenlemek zor olacağından siyasî polisin ıslah edilmesi gerekli görülmüştü. Siyasî polisin yeniden inşa edilmesinde daha önce denenmiş Fransız ve İngiliz yardımını yeterli görmeyen II. Abdülhamit, otorite sistemine hayran olduğu Almanya'dan danışman ve uzman[53] getirerek gerçekleştirmeye çalıştı (Ortaylı, 1981: 46).

II. Abdülhamid'in siyasî polise verdiği önem, dönemin yükselen muhalefetinin önün almaktı. II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında polisin hafiyelik görevinde uzmanlaşmış bir siyasî kolluk birimi kurulmuştur. Bu dönemde polisin vazifeleri toplumsal alanı kuşatan ve siyasî faaliyetleri de önceleyen bir görev tanımlamasına dayalı olması bakımından önemli bir sürecin başlangıcıdır. Bu doğrultuda polis artık toplantılar, cemiyetler ve şirketler, basın ve yayın gibi pek çok yeni faaliyet alanlarını denetimi altına alamaya başlamıştır (Tongur, 1946: 197-191).[54] Bu dönemde Avrupa'da sürgünde bulunanlara karşı gizli polis şefi Ahmet

[53] Casusluk ve siyasî polislik uzmanı olarak Osmanlı'ya gelen Alman Intendanturrat Fleischer adlı polis şefi, 18 Ekim 1901'de bir gazeteye "Çalışmalarım başarılı oldu. Türkler bütün geri kalmış toplumlar gibi üstün bir taklit ve izleme kabiliyetine sahiptir." demecini vermiştir (Akt. Ortaylı, 1981: 49).

[54] Toplanma hürriyetinin sınırlarıyla hangi şekil ve şartta olacağına 9 Haziran 1909 tarihli İçtimaat-ı Umumiye Kanunu ile açıklık getirilmiştir. Kanuna göre, 48 saat öncesinden toplantının yapılacağı yer, zaman ve amacını bildiren bir beyannamenin hükümete haber edilmesi suretiyle Türkler herhangi bir izin almadan toplantı hürriyetine sahipti. Ancak, toplantılarda özel bir memur bulunabilir ve suç konusu sayılabilecek hallerde toplantı, polisin "*Kanuna itaat ediniz, cebir istimal edeceğim, kanuna muti olanlar çekilip gitsinler!*" uyarısıyla derhal dağıtılarak cezai işlem başlatılabilirdi. Ayrıca, önceleri yasak olan cemiyetlerin kurulmasına ilk defa 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile müsaade edilmişti. Cemiyetlerin açılması için Dahiliye Nezareti'nin izni gerektiği gibi, kapatılması da gene aynı makamın onayı ile oluyordu. Bu sebeple Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükçü havanın tesiriyle cemiyetlerin kamu düzenine aykırı veya devlet aleyhtarı bir faaliyet içinde hareket

Celalettin Paşa muhalefeti bölmek için görevlendiriliyordu. Aynı zamanda İstanbul polisi askeri akademide II. Abdülhamid'e karşı düzenlenen bir komployu açığa çıkararak öğrencilerin yüz tanesini sürgüne gönderiyordu (Ergut, 2015: 143-144). Nitekim daha sonra iktidara gelecek II. Abdülhamid muhalifleri için polislik uygulamaları hep siyasî polis üzerinden hatırlanacak[55] ve II. Meşrutiyet döneminde hafiyelik lağvedilecektir. Fakat polisin siyasal hayat üzerindeki ektili gücü siyasal iktidarlar açısından ilgi çekici olmaya devam etmiştir. Üstelik sonraları iktidara gelen bu durumun muarızları tarafından hem İTC hem de Cumhuriyet Dönemi'nde polisin siyasal muhalefeti denetleme ve kontrol görevi verildiğine dair örnekler görülmektedir.

II. Abdülhamid dönemi polisinin baskıcı yöntemlerine karşın bu dönemde polisin profesyonelleşmesine yönelik ciddi adımların da atıldığı görülmektedir. Bu dönemde polislik mesleğine alım şartları, polislik eğitimi ve polis kanunu değiştirilerek polisin niteliğinin arttırılmasına gayret edilmiştir. Polisin niteliğini değiştiren en önemli yenilik polis kanununda yapılan değişiklik olmuştur. 17 Ağustos 1907 tarihli Polis Nizamnamesi, Türk Polis Teşkilatının Cumhuriyet Dönemi'ndeki yapılanmasının başlangıcını ve esaslarını hazırlayan bir nizamnamedir. Nizamnameyi önemli kılan bir diğer husus, 1907 yılına kadar yürürlükteki ilkelere ve polislik işinin gereklerine uygun olarak ve daha önce yayımlanan mevzuat çerçevesinde görev yapan polis teşkilatını ve uyguladığı hükümleri tek bir metin halinde toplayan ilk polis nizamnamesi (Şahin, 2004: 49) olmasıdır. Yeni nizamnameye göre mülkî memur sayılan polis, başkent İstanbul ile taşra polisi arasında kuruluş bakımından bazı farklarla yeniden inşa ediliyordu. Hiyerarşik örgütlenme askeri sistem şeklinde başında zaptiye nazırının bulunduğu bir merkezi teşkilat altında serkomiser, ikinci komiser, üçüncü komiser, komiser muavini ve polis memuru adlarıyla beş sınıfta bölünmüştü. İstanbul Polis İdaresi'nin başında bir serkomiser bulunurken taşrada[56] her vilayette bir polis müdürü, liva

etmediğinden emin olmak için polis cemiyet faaliyetlerini takip etmekle yükümlüydü. Bu bakımdan cemiyet toplantıları her zaman kolluk teşkillerine açık olmak zorundaydı (Tongur, 1946: 300-302).

[55] İbrahim Feridun, II. Abdülhamid döneminin polisi hakkında şu yorumu yapmaktadır (2010: 174: "son zamanlarda zaptiye nezareti makamını işgal eden bir takım alçak nazırlar, sarayın vasıta-i zulüm ve melaneti olarak etraflarına topladıkları bazı kendileri gibi haşerat ile milletin huzur ve selametini selbettiler. Birçok aileleri tarumar eylediler ki bu hal o zamanın heyet-i zabıtası için silinmez bir lekedir."

[56] 1907 yılında taşrada polisin teşkilatlanması Beyrut, Suriye, Aydın, Manastır, Urfa, Kosova, Yemen vilayetlerinde polis müdürlüğü şeklinde; Bitlis, Hicaz, Sivas, Trabzon, Trablusgarp, Trabzon, Adana, Hüdavendigâr, Halep, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Yanya, İşkodra, Konya, Diyarbakır, Van, Mamuretü'l-aziz, Musul, Bağdat, Basra, Erzurum, Kudüs, Zor, Bingazi, İzmit ve Çatalca'da serkomiserin idaresinde; Biga'da ise bir komiserin idaresindedir (Tongur, 1946: 218). 1918 yılında bu vilayetlere ek olarak Ankara, Edirne, Hicaz, Sivas, Kastamonu, Van, Eskişehir, Bolu, Kala-i Sultaniye, Canik, Karesi, Medine, Menteşe, Teke, Kayseri, Karahisar, İçel, Kütahya, Maraş ve Niğde vilayetleri veya livalarında teşkilatlandığı görülmektedir

polis idaresinde ise bir komiser idaresine bırakılmıştı. Ayrıca 1907 tarihli Polis Nizamnamesi'ne göre polis, "emniyet-i umumiyeyi muhafaza ve asayişin devam ve istikrarını temin görevi ile" sorumlu tutularak polisin birimlere ayrışarak profesyonelleşmesine yönelik düzenlemeler gidilmişti. Buna göre polisin görevleri; adlî (5. ve 90-101. maddeler), idarî (72-82. maddeler) ve mülkî (4. ve 86-89. maddeler) olarak üç bölüme ayrılmış olup polisin görev yeri memuriyet dairelerinin dışında da karışmaları gereken hallerde tesadüf edilirse müdahil olunmasını mecbur kılınıyordu (Tongur, 1946: 206-212). Yeni polisin ortaya çıktığı bu sürecin, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almayı ve polisin imajına yeni bir çehre kazandırmayı da amaçlaması bakımından dönemin ruhunu yansıttığını iddia edebiliriz. Zira polisin yeniden teşkilatlanmaya başladığı bu süreçte Polis Nizamnamesi'nde yapılan düzenlemeler ve alınan kararlara bakıldığında polisin görev ve yetkileri belirlendiği gibi polisin silah kullanma yetkisinde[57] de sınırlamaya gidilmiştir.

Abdülhamid döneminden miras kalacak önemli bir düzenleme ise polisin seçim ve tayin usulünde yapılan değişiklikti. Zira 1867 tarihli yönetmeliğe göre adayların polis olmaları için (Tongur, 1946: 162-163; Alyot, 2008: 178-179);

> "1) 20-50 yaşlar arasında sakatsız ve illetsiz mütenasip vücutlu olmaları, 2) Bir cinayet cezası ile cezalandırılmış bulunmamaları, 3) Zatî liyakati, istikâmeti ve sair şahsî halleri belli ve hükümet işlerinde kullanılmalarına elverişli olmaları, 4) Gerektiği zaman zaptiye neferlerine kumanda edecek ve sözü tesir eyleyecek yetki ve haysiyet erbabından bulunmaları, 5) Mevzu şartlara göre iyi iş göreceklerine dair kefil ve senet vermeleri lazımdı."

Bir başka ifadeyle polis adaylarından aranan şartlar yalnızca belirli bir yaşta, sağlıklı ve iyi ahlak sahibi olmak gibi ölçütlerle sınırlıydı. Bu sebeple 1907 Nizamnamesi'nde polis mesleğine kabul şartlarında bir dizi değişikliğe gidiliyordu. [58] Polis olabilmek için artık

(Tongur, 1946: 251-2). Ancak diğer vilayetlerde herhangi bir zabıta biriminin olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

[57] Silah kullanma yetkisi, 1907 tarihli Polis Nizamnamesi'ne ek olarak 13 Şubat 1913 tarihli kanun ile sınırlandırılmıştır. Buna kanuna göre polis, nefsi müdafaa halinde ve telafisi mümkün olmayan suç hali ya da teşebbüsüne engel olmak için silah kullanabilecektir. Ayrıca silah kullanmadan önce "Dur!" emri ile uyarıda bulunulacak ve mümkün olduğu kadar öldürmekten sakınılması gerektiği belirtilmektedir.

[58] 1907 tarihli polis nizamnamesinde polisin seçim ve tayin usulünde gereken şartlar şunlardır (Tongur, 1946: 208): 1) Osmanlı Devleti tebaasından olmak, 2) 25 yaşını bitirmiş ve 40 yaşını geçmemiş bulunmak, 3) Türkçe okuyup yazması olmak, 4) Hastalıklardan salim olduğu doktorlarca muayene edilerek tasdik olunmak, 5) Cünha ve cinayetle hükümlü olmayıp iyi ahlak ve tavır edilerek sahiplerinden bulunmak şarttır.

Türkçe okuyup yazma şartı arandığı gibi, yaş sınırı 40'a çekilmişti. Bunun haricinde iyi ahlak sahibi ve sağlıklı olma şartları yerini koruyordu.

Polis mesleğine alım şartlarında Türkçe okuyup yazma şartı getirilmesi, meslek bilgisindeki eksiliğin kapatılmasına yönelik ilk arayıştı. Bu çabanın devamında, profesyonelleşmenin en önemli adımı atılacak ve bir polis mektebi kurulacaktır. Polislerin işe alımında yalnızca okuma yazma bilme yeterliliğine dikkat edilmesi polisin bilhassa adlî işlerini sürdürmesine kâfi değildi. Bu sebeple 1889'da hukuki ve adlî bilgiye sahip polis yetiştirmek maksadıyla bir dershane açılmıştı. Bu kurslarda polislere ilk defa Manyasizade Refik Bey tarafından okutulmak üzere bir kitap hazırlanmıştır.[59] Polis Dershanesi'nin hemen ardından Selanik Polis Mektebi açılmıştı. Aynı zamanda zabıtanın ıslahı için Belçikalı subay Leon Bozo ve İtalyan subayı Karpini olmak üzere yabancı uzmanlar getirilmişti. Bu uzmanlar daha sonra Selanik'te açılan polis mektebinde sırasıyla müdürlük yapacaktı (Tongur, 1946: 162-170). Gene bu dönemde Avrupa'ya gönderilen tetkik heyetleri ve getirilen uzmanlarla modern bir polis Teşkilatına sahip olmaya gayret edilmiştir. Bu ölçüde "Süvari Polis" lağvedilirken yerine "Bisikletli Polis" ikame edilmiştir (Gören, 2018: 31).

2.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatının Kurumsallaşması

II. Abdülhamid dönemi, 1876 yılında anayasaya dayalı ve parlamenter monarşinin ilk defa tatbik edildiği, I. Meşrutiyet olarak ifade olunan bir devre ile başlamıştı. I. Meşrutiyet, Abdülhamid'in 1877'den sonra önce parlamentoyu sonra da Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmasıyla son bulmuştu. Bu duruma tepki olarak ortaya çıkan Jön Türkler adındaki muhalif hareket, 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe kurma maksadıyla örgütlenmişti. Önce imparatorluk içinde, sonra dış memleketlerde gizli cemiyetler kuran Jön Türkler, Türkiye'de pek çok siyasî partinin temellerini bu süreçte atmıştı. Jön Türk hareketi, 1908 yılında Abdülhamid istibdadına son vermek ve anayasayı tekrar yürürlüğe koymak için İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında birleşti. Bu gayret neticesinde Temmuz 1908 Devrimi gerçekleşti (Karpat, 2010: 99-101). II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayanlar, Tanzimat'tan itibaren başlayan askeri ıslahatlar ve yönetimi güçlendirmek için verilen gayretin neticesinde ortaya çıkan asker-sivil bürokrat seçkinlerdi. Sultanı alt eden asker-sivil

[59] Polisin görev, sorumluluk ve pratiklerini içeren ve hizmet içi sorunların giderilmesine de kaynaklık eden bir eser olarak (Bkz. Manyasizade Refik Bey, 1893 [2013]).

seçkinler, mücadele ettikleri baskı rejimini ele geçirerek devleti ve toplumu dönüştürmek için bir araç olarak kullanacaktı.[60]

Meşrutiyet Devrimi beraberinde eski rejimden öcünü almak isteyenleri cesaretlendirmişti. Meşrutiyetle birlikte düşünce, ifade ve toplantı özgürlüğünün etkisi sadece sevinçli ya da öfkeli siyasal gösterilere kalmamış, ayrıca işçi hareketlerine sebep olmuştu. Bu ahval içerisinde henüz hükümeti ele geçirmeye cesaret edemeyen İttihatçılar, seçimler yapılıncaya kadar meşrutiyetin bekçiliğini üstlenecekti (Zürcher, 2004: 140-141). Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti, dönemin en büyük siyasî cazibe merkeziydi. Birinci (2012: 236)'nin ifadesiyle, "kuvveti şöhretinden, şöhreti ise bilhassa ilk zamanlarda, isminden ibaret olan bu cemiyetin" henüz teşkilatlanacak bir kadrosu bulunmuyordu. Bu sebeple hızla örgütlenen İttihatçılar, devlet kadrolarının ve maaşlarının yeniden tespit edilmesi ve birçok memurun işten çıkarılmasını sağlayarak yeni bir teşkilatlanma sürecine girmiştir (Birinci, 2012: 237).

II. Meşrutiyet Devri ile devlet idaresinde başlayan reform süreci, Türk Polis Teşkilatını da köklü biçimde değişime uğratmıştır. Bu inşa sürecinin ilk adımı 4 Ağustos 1909 tarihinde Zaptiye Nazırlığı'nın ilga edilip yerine başkentte Dahiliye Nezaretine bağlı merkezi bir idare olarak "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti" ve "İstanbul Polis Müdürlüğü"nün kurulmasıyla başlamıştır. Emniyet-i Umumiye namı altında bulunacak polis kadrolarına, askeriyeden ayrışmasını temsil edecek mahiyette "polis neferi" yerine "polis memuru" olarak (Okçabol, 1940a: 97) ifade olunmaya başlanacaktır.

II. Meşrutiyet Dönemi polisin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi için önemlidir. Bu dönemde polisin yeniden inşa edilmesinde, polisin iktidar II. Abdülhamid'in istibdat yönetiminin sembolü olarak görülmesinin etkisi büyüktü. Nitekim merkez ve taşra teşkilatlanmasından eğitim sistemine, nizamnamelerden kurumsallaşmaya kadar ilk defa bu dönemde Türk Polis Teşkilatının bütüncül biçimde profesyonelleşmesi için adımlar atılmıştır (Levy-Aksu, 2013: 215).

Türk Polis Teşkilatının modernleşme süreci, kuruluş sürecinden itibaren Avrupa'yı takip ederek gerçekleşmiştir. İlk Emniyeti Umumiye Müdürü Miralay Galip Bey, göreve

[60] Kahraman'a göre Jön Türkler, Le Bon'un "Ahali sadece yıkmayı bilir, yapmayı bilmez" şeklindeki kitle tanımını benimsemektedir. Bu bakış açısında sahip Jön Türk çevresi için halkla bütünleşmek mümkün değildir, çünkü halk, yönlendirilmesi gereken bir unsurdur (2010: 38-39).

başladıktan hemen sonra İstanbul Polis Mektebi Müdürü Yüzbaşı Ahmet Bey ile beraber Londra'ya giderek mesleki incelemelerde bulunmuş, akabinde "Emniyeti Umumiye Müdüriyeti" ile Üsküdar ve Beyoğlu Polis Müdüriyetinde adlî ve idarî kısımları teşkil etmiş, telefonlar tesis edilmişti (Okçabol, 1940a: 98). Galip ve Ahmet Beyler, 1909 yılında "Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü"nün kurulmasıyla birlikte polislik mesleğinde ihtisas sahibi olan personel ihtiyacına cevap verecek şekilde eğitim sistemini ve yeni teşkilatı inşa etmek için meslek bakımından tetkiklerde de bulunmuştular. Bu surette ortaya çıkacak yeni polisin felsefesi İstanbul Polis Mektebi'nin ilk mezunlarının verildiği törende bir öğrencinin okumuş olduğu metinde kendini gösterecektir (Tongur, 1946: 264-265):

> "Tarih-i milletimizin en kara sahifelerini teşkil eden devr-i medfun-ı mazide şu meslek-i muhteremenin isminin lâyıkıyla anlaşılamamasından daha doğrusu milleti her türlü mihen ü meşâk içinde ezmek için sevk edilmiş olan polislik, işte saye-i Meşrutiyet'te memleketimizdeki anasırını göstermekte olan terakkiyattan bir feyz ve faide olarak bize de hak ve vazifenin neden ibaret olduğunu öğretti."

Meşrutiyetle birlikte polisin kurumsallaşmasında ve toplumla kuracağı münasebete istikamet çizen bir başka ifade ise, dönemin polis okullarında okutulan bir ders kitabında şöyle belirtiliyordu: "Hükümet-i hazıra-i meşruta ile hükümet-i sabıka-i müstebidde arasındaki fark-ı azim / halkın rızasını kazanmak ve aldıkları maaşları vergi suretinde hazine-i maliyeye teslim eden vatandaşı asıl velinimet olarak görmek olmuştur" (Feridun, 2010: 37–38). İbrahim Feridun'a göre eski ve yeni hükümet arasındaki en önemli fark, artık rızanın da aranmasıdır. Rızaya giden yol ise polisin görevinin hükümetin nüfuzunu arttırmak ve halkın güven ve emniyetini kazanmakla sağlanacaktı (2010: 23).

Türk Polis Teşkilatının yapılanmasının yeni bir soluk kazandığı bu süreçte polisin imajı da yeni inşa edilmeye çalışılmaktadır. Polis seçim ve tayin usulünde polis olacak kişilerde iyi ahlak sahibi olma vasfı arandığı gibi, polislik mesleğiyle bağdaşmayacak hareketlerde bulunanlar hakkında disiplin soruşturması esasları getirilmiştir. Bu dönemde polisin imajının bir yansıması olarak üniformaların yeniden biçimlendiği ve üniformanın taşıdığı anlamı perçinleyen düzenlemelere gidildiği görülmektedir (Tepe: 2020). Polis üniformasının değişimi, polisin yeni görünümünden çok daha anlamlıydı. Devri istibdat rejiminin önemli bir sembolü olduğu için halkın polisten nefret ettiğini belirten İbrahim Feridun, bu durumu şöyle ifade ediyordu (Feridun, 2010: 175):

> "Zabıta memurlarının nüfuzu sıfırdan da aşağıya düşmüştü. O kadar ki ahali yeşil şeritli lacivert kumaşlı polis elbisesini labis birini gördükleri zaman zabıtanın inkılaptan evvel yıktığı evleri, söndürdüğü ışıkları derhatır ederek kemal-ı nefretle başlarını çevirirdi."

II. Abdülhamit döneminde polisin itibarının kalmadığını düşünen İTC yönetimi, eski yönetimin izlerini yok etmek için polisin üniformasından başka, yüksek maaş vermek suretiyle kadrolarını da değiştiriyordu. 1908 devriminin öncüsü olan Hareket Ordusu'nun subayları arasından seçilerek polis memuru olarak istihdam edildiği gibi, mülkiye ve hukuk mezunlarından genç ve kabiliyetli unsurlarla teşkilat zenginleştirildi (Alyot, 1947: 488). Polis memuru kadrolarına kimlerin alınacağı gibi, kimlerin de mesleğine devam edeceği hususu siyasîleşme süreciyle yakından alakalıdır. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanının öncesi ve sonrasında yaşananlar polisin siyasal boyutunun ön plana çıktığı sürece ışık tutar. Yeni rejim eski siyasal baskı düzeninin aygıtlarından olan polis kadrolarına bu bağlamda da ilgi göstermiştir. Bu dönemde görevde bulunan Rafael Çikurel adlı bir Yahudi komiserin mesleki hayatı bahsi geçen siyasal sürece göre şekillenmiştir. II. Abdülhamid döneminde işinden ayrılmış ve dönmüş, 1908 devriminden sonra tutuklanmış ama hapisten çıktıktan sonra göreve tekrar dönen komiser Çikurel'in kariyeri, polisin iktidar açısından ne kadar hassas bir kurum olduğunu gösterir (Levy-Aksu, 2013: 219).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeni polisin inşası 1909 ile 1913 seneleri içerisinde çıkarılan çeşitli mevzuatlarla sağlanıyordu. Düzen ve asayişin sağlanmasına yönelik kurumsal ve kanuni değişikliklerden sonuncusu nihayet 1913 tarihli Polis Nizamnamesi olmuştur. II. Meşrutiyet polisi hala Abdülhamid döneminin kanunu (1907 Polis Nizamnamesi) ile idare olunuyordu. İTC'nin diğer siyasî hareketleri baskıladığı ve devlet kontrolünü bütünüyle ele geçirdiği 1913 yılında çıkarılan Polis Nizamamesi'nde önemli değişikliklere gidiliyordu. 1907 Nizamnamesi'nde yapılan polisin vazifesine ilişkin tanım 1913 Nizamnemesi'nde geliştirilerek daha hizmet odaklı bir polisliğe geçiliyordu. Ayrıca, 1907 Nizamnamesi'nde adli, idari ve siyasî bölümlerden oluşan polis vazifeleri, 1913 yılında siyasî zabıtanın ayrı bir kısım olarak oluşturulmasına lüzum görülmeden siyasî meseleler adlî kısmın sorumluluğuna bırakılıyordu.[61] Ayrıca yeni kanunla polis sınıf ve dereceleri

[61] Siyasî Polis diye ifade edilen istihbarat birimi, II. Meşrutiyet ile birlikte yeniden inşa olmuştur. Meşrutiyetle birlikte hafiyelik lağvedilmiş, bunun yerine Dahiliye Nezaretine tâbi olarak "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti"nin bir birimi olarak önce 15 Ağustos 1909 tarihinde "İstihbarat Heyeti" (Yiğit ve Şahin, 2021),

arttırılarak bürokratik teşkilatlanma genişliyordu. Her iki kanunda da polislerin mesleğin gereklerine yerine getirmesini zorlayıcı denetim heyetleri oluşturulmuştu. Bu heyetlerin yaptıkları denetimlerde polisin kanuna veya vazife ve meslek gereklerine aykırı davranışta bulunmasının şekline göre gereken ceza veriliyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra polisin teşkilatlanmasında yapılan değişikliklere rağmen, polisin ihtisaslaşmasında memurların sebep olduğu birtakım aksaklıklar ve suiistimaller devamlılık gösteriyordu. Bu durum karşısında verilen cezalar, 1891 ila 1919 yılları arasındaki çeşitli teftiş raporlarına yansıdığı gibi Polis Mecmuası[62] aracılığıyla kamuoyuyla da paylaşılıyordu**.** Polisten beklenen, kanuni bir suç teşkil etmese bile topluma örnek bir yurttaş görünümde olmasıdır. Bu sebeple polise verilen cezaların yaygın sebebi polisten beklenen örnek tavrı ihmal etmesiyle alakalıdır. 2 Kasım 1913 tarihine kadar "İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Divanı" tarafından polislere verilen cezalar iffetsizlik, hayat kadınlarıyla münasebet kurmak, sarhoşluk, kumar gibi "haysiyet-i meslekiye"ye yakışmadığı kabul edilen davranışlardan dolayıdır **[63]**

Meşrutiyet'in özgürlükçü havası çabuk dağılmış ve yerini baskıcı politikalar almıştı. 1908 devriminin hemen ardından gerçekleşen karşıdevrim (31 Mart Vaksı)[64], Meşrutiyet rejiminin politikalarındaki zayıflığı ve dayanıksızlığı ortaya koymuştu. Karşıdevrimin bastırılmasıyla iktidar ordunun ve başkomutan Mahmut Şevket Paşa'nın eline geçmişti. Artık ordu her bakımdan hukukun üstünde olduğu gibi, merkezi otoritenin güçlendiren ve

ardından 1913 Eylül'ünde "Kısm-ı Siyasî Müdürlüğü" ihdas edilerek polis istihbarat birimi kurulmuştur (Gören, 2018: 24).

[62] "Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü" tarafından 1 Temmuz 1913 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlayan Polis Mecmuası, ilk sayılarında çeşitli suçlardan hüküm giyenlerin ve idam mahkûmlarının ifşaları yapıldığı gibi, polislik mesleği hakkında bilgilendirici makalelere ve haberlere yer verilmekteydi. 1936 yılından itibaren Polis Dergisi adıyla yayımlanmaya başlanan dergi, zaman zaman yayımı durmasına rağmen bir biçimde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

[63] Polis teftiş raporlarında (Akt. Erdoğdu, 2013: 460-462); "Dürüstlüğün alt kademe memurlar arasında da kaybolmaya başlaması, devamsızlık ve işe geç gelip erken ayrılma, izinsiz görev yerin terk ve izinlerde usulsüzlük, denetimin yeterli olmaması, yetki devrinin az olmasından kaynaklanan işte gösterilen ciddiyetsizlik ve işi ağırdan alma, amire karşı itaatsizlik ve saygısızlık, kılık-kıyafete dikkat etmeme, memuriyet harici işlerle meşgul olma, siyasallaşma (partizanlık) ve tarafgirlik, kayrılmak isteme, zimmete para geçirme, ailece resmi dairelerde yatıp kalkma, I. Dünya Savaşı esnasında savaş bahanesiyle birçok yerde hiçbir kanun ve nizama dayanmaksızın şahsi emir ile ahalinin, can, mal ve şahsiyetlerine tecavüz etmek, köy ve kasaba ahalisinden masraf adıyla para toplama, yolculardan yiyecek ve yem alma, ahalinin evinde ücretsiz kalma, rüşvet isteme, merkezi tehdit etme ve huzursuzluk çıkarma vs." gibi kabahatlerden polislere cezalar verildiği görülmektedir. Benzer biçimde 1911 ila 1914 yılları arasında polise verilen cezaların konuları özetle (Polis Mecmuası, 1913: 189-192): Memurluk vazifesini suiistimal etmek, iffetsiz hareketlerde bulunmak, kanunları polislik gücünü kötüye kullanma, hırsızlık ve güveni kötüye kullanma, sahtekârlık ve dolandırıcılık, rüşvet alma, görev başında alkol kullanmak, hayat kadınlarıyla münasebette bulunmak, sarhoşluk ve havaya ateş etmek, vazife başından ayrılmak v.s.'dir. Polisin denetimi teftişi, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş ve benzer suçlardan dolayı uyarma, maaştan kesme, kıdem tenzili, terfiinin bir devre geciktirilmesi ve meslekte ihraç gibi cezalar uygulanmaya devam etmiştir (EGM APK, 2002: 384; 397-399).

[64] Birinci'ye göre 31 Mart Vakası "İ.T.'nin kararlı ve aceleci icraatına ilk büyük tepki sosyal ve siyasî tepkidir (2012: 237)."

bireysel ve toplumsal özgürlükleri sınırlamayı amaçlayan yasalar çıkarılmıştı (Zürcher, 2004: 148-149). İttihatçıların toplumsal denetimi sağlama yolundaki hamleleri polise de sirayet ediyordu. 1908 devriminin geçmiş dönemin karanlık sayfalarını kapattığı iddia edilse de vatandaşlara karşı polisin muamelesi eski dönemi yansıtır nitelikteydi. Bu dönemde karakollarda özellikle siyasî muhaliflere işkence edilmekte ve siyasî cinayetlere karışan veya göz yuman polis memurlarının örnekleri Meclis-i Mebusan tutanaklarına kadar yansıyordu (Levy-Aksu, 2013: 227).

İstibdat döneminin uygulamaları yüzünden "nüfuzu sıfırdan da aşağı düştüğünü" iddia eden İbrahim Feridun (2010: 175)'un suçla mücadelede dayağın önemine vurgusu, rejimin tehdit karşısındaki tavrını gösterir mahiyetteydi.[65] Dönemin ilk polis ders kitabı olarak kabul edilen ve İbrahim Feridun tarafından yazılan kitapta; artık insanlık tarihinin geldiği medeni seviye itibariyle eski zamanlardaki gibi korkunç ceza yöntemlerinin hiçbirinin kabul edilmediği gibi "cennetten çıkma" şerefiyle tavsif edilen dayağın dahi yasaklandığını belirtiyordu. Ancak İbrahim Feridun bu noktada bir şerh koyarak, arzu edilen insani davranışların dışına çıkan kimselerin yola getirilmesi için "nush ile yola gelmeyenin hakkı kötektir" düsturun kendini muhafaza etmekte olduğunu savunuyordu. Üstelik bu anlayışın haklılığını ispatlamak için Avrupa'daki polislik usullerini misal göstermektedir. Buna göre Fransa'da kanunların şiddete müsaade etmemesi sebebiyle suçun önünün alınamadığını, buna karşın İngiliz polisinin kamçı ya da sopayla suçluları dize getirerek önünü aldığını ifade edilmektir. İngiliz polisinin suçlular üzerindeki işkencesinin doktor kontrolünde yapıldığını vurgulayan İbrahim Feridun, bu usulle Londra'da pek çok suçun ortadan kalktığını savunur ve suçla mücadelede dayağın önemine dikkat çeker (İbrahim Feridun, 2010: 165-168).

Emniyeti Umumiye'nin kurulmasıyla birlikte Türk Polis Teşkilatı hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve peşi sıra yeni birimlerini ardı sıra oluşturmuştur. Lakin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, harbin ilk iki yılında Türk Polis Teşkilatının kadrolaşmasında bir duraksama yaşanmış, daha sonra da ancak Cumhuriyet'in ilanıyla yeniden büyümeye başlayıncaya kadar büyük bir gerilemeye maruz kalmıştır. Ancak,

[65] Tüm dünyada şiddetin caydırıcı etkisi üzerine yoğunlaşan ceza kurumları, kitlesel bir ahlâk süreci olarak cezayı bir araç olarak kullandığına yönelik tarihte pek çok örneğe rastlanılmaktadır. Ceza ile hem düzen karşıtı eyleme bir tepki verilmekte hem de toplumun geri kalanına mesaj verilmektedir. Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu (1992)" adlı eserinde geçen ürpertici ceza metotlarının sebepleri üzerine yaptığı atıflarda, mahkûm bedeni üzerinde yapılan işkencenin teşhiri ile topluma verilen mesaja işaret edilmektedir. Ayrıca, eski Türklerden beri uygulanan benzer bir amaca ilişkin ceza ve infaz yöntemleri üzerine (Bkz. Kanat, 2010).

Cumhuriyet öncesi dönemde Türk Polis Teşkilatı adına son bir önemli değişiklik daha yaşanmış ve 18 Mayıs 1336, miladi 1920'de, İstanbul'dan[66] başka Ankara'da da "Emniyeti Umumiye Müdürlüğü" teşkil olunmuştur (Gören, 2018: 25-26). Bir başka ifadeyle, Türk Polis Teşkilatının Osmanlı'daki yapılanma gayreti çeşitli defalar devletin restorasyona uğraması neticesinde sonuçsuz kalmıştı.

I. Dünya Savaşı'nın sonucunda yıkılmak üzere olan devletin yerine Ankara'da yeni bir devletin temelleri atılıyordu. Yeni devletin ihya ettiği ilk kurumlardan biri de polis teşkilatı olmuştur. Ergut (2015: 298)'a göre bu durum, İstiklal Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'nin savaşı kazanmanın yanı sıra milli iktidar yapısını tesis etme gayretinin bir ifadesidir. Ankara'da kurulacak polis teşkilatı ile hem ikili hükümet yapısına son verecek şekilde halkın rızası kazanılacak hem de cephe gerisindeki iç güvenlik sağlanarak işgal ordularına karşı daha hazırlı olunacaktı. Bu sebeple 24 Haziran 1336 (1920) tarihinde Ankara'da "Millî Hükûmetin Emniyet-i Umumiyesi" kurulmuştur. Erzurum Mebusu Durak Bey tarafından idare olunacak Ankara'daki "Milli Hükümet Emniyeti Umumiyesi", Anadolu'nun polis işleriyle ilgilenmeye başlayacaktır. Hâlihazırda işgal altında bulunan başkent İstanbul'da bulunan "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti" 1923 yılında "İstanbul Polis Müdüriyeti" ile birlikte "İstanbul Polis Müdürlüğü"ne intikal ettirilerek Cumhuriyet idaresine bağlanacaktır (Tongur, 1946: 311).

Bu dönem, imparatorluğun çöküş süreci yüzünden başarısız sonuçlanacaksa da Türk Polis Teşkilatının kurumsal olarak profesyonelleşmeni sağlayacak bir alt yapıyı inşa etmiş ve devlet düzeninin tesis edilmesinde polisin fonksiyonuna dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda Hükûmet-i Milliye'nin 1920 yılında kurulan ilk Emniyet-i Umum Müdürlüğü görevini 24 Haziran-31 Eylül tarihleri arasında yürüten ve daha sonra Erzurum Mebusu olan Mustafa Durak Bey, TBMM'de yaptığı konuşmada, Türk Polis Teşkilatının ordudan farklı ancak ordu kadar mühim bir kuvvet olduğunu belirterek polisi ilgilendiren düzenlemelerin ihmal edilmemesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir: "Ordu şehir bekçisi değil, ordu İstiklâl bekçisidir (TBMMGCZ, 1. Devre, 2. İçtima, 2. Cilt: 103)" sözleriyle ordunun iç güvenlik gücünden farklı olduğunu vurgulayan Durak Bey, bir başka meclis konuşmasında da bu ayrıma dikkat çekerek, polisin de ordu kadar kıymetli bir güvenlik gücü olduğunu ve

[66] İstanbul Hükümeti'nden bağımsız olarak Ankara Hükümeti'ne bağlı olarak yeniden örgütlenmiştir. Hali hazırda İstanbul'da bulunan "Emniyeti Umumiye Müdürlüğü" ise 1 Teşrinisani 1338, miladi 1922 yılında tarihe karışmıştır (Gören, 2018: 26).

memleket genelinde teşkilatlanmasının önemini şu sözlerle izah etmiştir (TBMMZC, 1960: 148-149):

> "Bendenizin polislik mesleğim olduğu için ve bu meslekte on iki senelik emektar bulunduğum için söz söylemek salâhiyetini kendimde görüyorum. Efendiler, polis öyle bir kuvvettir ki, hudutlarda düşmana karşı ordular nasıl mühim bir kuvvet ise, dâhilde de memleketin asayişini inzibatını temin nokta-i nazarından polis de mühim bir kuvvettir. Bunlar iki kardeştirler. Biri hariçte düşmana karşı asker, diğeri de dâhilde polis ve jandarmadır. Fakat ihtimal ki bizim polis Teşkilatımızda bazı noksanlıklar vardır. Bunu kabul edelim. Bunu daha iyi şekle sokalım."

Osmanlı sınırlarının gelişmesi ile tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlar, zabıta Teşkilatında da yapısal değişimlere sebep olmuştur. Bu bakımdan Türk polis tarihi, Alyot (2008: 31)'un sınıflandırmasına göre, ilk devresinde Osmanlı'nın kuruluşundan İstanbul'un fethi olan 1453 senesine; ikincisi 1453 tarihinden Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 tarihine; üçüncüsü 1826 senesinden Zabtiye Müşiriyetinin kurulduğu 1846 tarihine; dördüncüsü 1846'dan Zabtiye Nezaretinin kaldırıldığı 1909 senesine ve nihayet 1909 senedinden Cumhuriyet'in ikinci çeyreğine kadar geçen beş devrede yaşadığı reformlarla inşa olunmuştur (Alyot: 2008: 31). Alyot'un polis tarihine yönelik sınıflandırmasına ek olarak Türk Polis Teşkilatının 1937 yılında geçirdiği değişim ayrı bir devre olarak tamamlanmaya muhtaçtır. Nitekim tezde, 6. bir devre olarak 1909'dan 1937'ye kadar geçen sürecin nihayetinde modern Türk Polis Teşkilatının günümüze kadar sürekliliği sağlanacak son yapısal dönüşümün önemli bir evresi olarak 1937'den çok partili hayata kadar geçen süreç incelenmektedir.

2.1.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatı (1923-1937)

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni rejim, devleti ve toplumu tümden şekillendirecek bir gayretin içerisine girmişti. Yeni rejimin tesis edilmesinde yaşanan devrimsel gelişmelere rağmen Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşması birkaç istisna dışında geri kalmıştı. Türk Polis Teşkilatının yeniden inşası bir hazırlık safhası olarak görebileceğimiz yabancı uzmanların raporları dışında 1932 yılına kadar pek az gelişim kaydedilmiştir. Batı modernleşmesini örnek alan Cumhuriyet elitleri, Avusturya'dan Fredrik Raman ve Edmon Haydenfeld getirterek fennî, idarî ve inzibatî ihtisas raporları

hazırlatmıştır (Okçabol, 1940a: 103).[67] Bu tarihten itibaren de kadroların sayıları, unvanlar ve maaşlar dışında kayda değer bir gelişim görülmemektedir.[68] Modern bir teşkilatın kurulması için yapılacak çalışmalar ziyadesiyle 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu'nun yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu tarihe kadar emniyet işlerinin yürütülmesinde 1913 tarihli Polis Nizamnamesi kanuni dayanak olmuştur.

1 Eylül 1932 tarihinde yürürlüğe giren 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu ile birlikte, 2 Mayıs 1329 tarihinden beri yürürlükte kalan Polis Nizamnamesi'nin kanuna aykırı hükümleri ilk defa mülga edilmiştir. 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu pek çok yeniliği beraberinde getirmiştir. Kanunun 3. maddesi ile ilk defa polisin uzmanlık gerektiren bir meslek dalı olduğu vurgulanmıştır. Ancak polislik mesleğine giriş için ayrı bir kanuni düzenleme yapılmamış ve eski nizamnamedeki usul ile personel teminine devam edilmiştir. Ayrıca, 40. maddede belirtilen polis mekteplerinin açılması için de bir düzenleme yapılmamıştır. Yeni teşkilat kanununu ile mülkiye ve hukuk tahsili olanların rüçhan hakları tanınarak doğrudan doğruya Emniyet Müdürlüğü ve komiserliklerine tayin edilebilmesi mümkün kılınmıştır (Okçabol: 1940a: 109).

2049 sayılı kanunla birlikte ilk defa polisin özel bir meslek olduğu (Madde 3), polis mesleğinde tedris ve talimin mekteplerde yapıldığı ve bunun için lüzumu kadar polis mektebinin açılması gerektiği (Madde 40) belirtiliyordu. Vilayetlerin nüfusu ve asayiş yönünden önemine göre "Emniyet Müdürü" veya "Emniyet Memuru" şeklinde adlandırılan polis amirlerinin atanacağı belirtilerek, bu amirlerin siyasî emniyet, inzibat ve asayişe yönelik meselelerle iştigal olacağı (Madde 2) zikrediliyordu. İstanbul ve Ankara vilayetlerine atanacak müdürler mesleki derecesi yüksek olan birinci sınıf emniyet müdürlerinden oluşarak ve maaşları diğer emniyet müdürlerinden yüksek tutuluyordu (Madde 4). Ayrıca kadınların da polisin sivil kısmında olmak kaydıyla polis memuru olabilmelerinin yolu açılmıştı (Madde 12).

2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu ile polisin vilayetlerde hızla kadrolaştığı ve polis mekteplerin açılması suretiyle nitelikli kadroların yetiştirilmesinde gayretli adımların atıldığı bir süreç başlamıştır. Bu doğrultuda polis mekteplerinin dışında, mülkiye veya hukuk

[67] 1927 de Avusturya'dan Fredrik Raman, 1928 de gene Avusturya'dan Edmon Hayden Feld isminde iki mütehassıs getirilerek ıslahata geçildi (Cumhuriyet, 1933: 10).
[68] 1930 tarihli 1624 sayılı "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun" ile "Emniyet-i Umumiyet Müdürlüğü'nün unvanı "Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü" olarak değişmişti.

mekteplerinden mezun olanlar ile yedi senelik idadi ve orta mektep mezunlarının (Madde 9) mesleğe alınacağı belirtilmiştir. Ancak polis mesleğine girişte aranacak şartların sonradan yapılacak bir yönetmelikle tespit edileceği belirtilmişti (Madde7). Bu sebeple polis mesleğine girişe yönelik şartlarda 1913 tarihli eski nizamnameye göre hareket edilmeye devam edilmiştir. Polis mesleğine alım şartları belirlenemediği gibi, yeni polis mekteplerinin açılması da sağlanamamıştır. Netice itibariyle 1913 Polis Nizamnamesi'nin eksiklerini tamamlamaktan öte gidemeyen bu kanun, nihayet 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ile lağvedilecektir.

3201 sayılı kanunun kabulünden önce polisin görev ve yetkileri 4 Temmuz 1934 tarihli 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nda tespit edilmiş ve bu kanunun tatbik sureti de 7 Nisan 1938 günlü 2-8501 numaralı kararname ile kabul edilen Polis Vazife ve Salâhiyet Nizamnamesi'nde gösterilmiştir. 2559 sayılı kanundan önce polisin vazife ve yetkilerine ilişkin eski nizamnamelerden yararlanıldığı görülmektedir. 1932 tarihli Polis Teşkilat Kanunu'nda polisin vazifelerine ilişkin bir ibare bulunmazken bu kanunun tamamlayıcısı olan 1913 tarihli nizamnamede de polisin vazifelerine ilişkin yeterli tanımlamalara gidilmemişti. Bu sebeple 1907 tarihli Polis Nizamnamesi'nin bu meselelerle ilgili maddeleri yürürlükte kalmıştı (Alyot, 2008: 771). Bir başka ifadeyle, 1934 yılına gelindiğinde dahi polis, 1907 yılından itibaren muhtelif tarihlerde yayımlanan mevzuatlar çerçevesinde vazifede bulunmuştur. Nitekim PVSK'ye kadar polisin teşkilatlanması yeknesak bir kanun çerçevesinde değil, farklı dönemlerde polisin bağlı olduğu kurumların ihtiyaçlarına cevap nispetince değişim göstererek ilerleyen bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Türk Polis Teşkilatının yapılanması müstakil bir polis kanunu ile birlikte değil, çağın gereksinimlerine göre peyderpey çıkarılan kanunlarla sağlanmıştır. Örneğin henüz 1934 tarihli PVSK ortaya çıkmadan birkaç hafta evvel "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunların Tadili Hakkında Kanun" polisin örgütlenmesinde ihtiyaç duyulan şubeleri oluşturuyordu. Kanuna göre (Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat, 1934);[69]

> "Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, yedi şubeden ve müstakil evrak ve tahrirat bürolarından müteşekkildir. A. Birinci şube, memleketin umumî emniyetine müteallik işlerle meşguldür ve iki bürodan mürekkeptir. B. İkinci şube; idarî, beledî

[69] Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat Ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunların Tadili Hakkında Kanun. (1934, 23 6). Resmi Gazete (Sayı: 2742). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2742.pdf

ve adlî zabıta işleriyle ihtiva etmek üzere iki büroyu ihtiva eder. C. Üçüncü şube; polis âmir ve memurlarının zat işleri, polis mektebi, talim ve terbiye ve umumî zabıta Teşkilat ve tevziatı, hesap ve levazım işleriyle iştigal eder. Bu vazifeler iki büroya taksim edilerek ifa edilir. D. Dördüncü şube, ecnebilere müteallik muamelât ile meşgul olmak üzere iki bürodan mürekkeptir. E. Beşinci şube, zabıtaya ait teknik işlerle istatistik ve neşriyat işlerini ifa eder. İki bürodan mürekkeptir. F. Altına şube, memleketin umumî asayişine müteallik işlerle iştigal eder. İki bürodan mürekkeptir. G. Yedinci şube, Memleketin hudut işleriyle iştigal eder. İki bürodan mürekkeptir. H. Evrak ve tahrirat büroları, umum müdürlüğe ait muhaberelerin kayıt ve şevkini ve resen yazılacak yazıların tesvit ve tebyizini temin ve iş sahiplerinin müracaatlarını kabul ve işlerini ait olduğu şubelerden tahkik ve neticelerini tebliğ ile mükelleftir."

PVSK ile polisin görev tanımı genişletilmiş ve polis adeta devletin müşfik yüzünü gösterir bir hüviyete bürünmüştür. Bu tanıma göre polis (Madde 1); "asayişi, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder." şeklinde, eski kanunlardakine benzer bir vazife ile görevlendirilmiştir. Ancak ilgili maddenin ikinci fıkrasında "Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder. Kanun ve nizamnamelerinin kendisine verdiği vazifeleri yapar." deniliyordu. Bu yönüyle yeni rejimin "devlet baba" imajına uygun bir görünüm arz eden yeni polis, babalığın şefkati ve otoriterliğini de içinde barındırması bakımından, bir yönüyle yeni rejimin altında bir aile gibi yeniden kurulan toplumun reisliğinin de sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönem yasa koyucuları, Platon'un Yasalar eserinde devlet ve baba kavramlarına yönelik yaptığı teşbihlere[70] benzer biçimde bir ilişkidedir.

PVSK ile birlikte polisin vazife ve sorumluluğunun genişlediği görülmektedir. Kamusal alanı ilgilendiren her konuda, geniş takdir yetkisiyle kendini hissettiren bir polis inşa olunuyordu. Zira polisin sahip olacağı yetkilere yönelik tek partinin kendi içerisinde bile tartışma çıkmıştı. PVSK'nın teklifinde gerekçe olarak TBMM Adliye Encümeni 60 Karar, 1/278 esas nolu ve 02.07.1934 tarihli mazbatasında;

[70] Platon (2007)'a göre devlet ve yurttaşla kurduğu ilişki, babanın çocukla kurduğu ilişki gibidir ve bu ilişki ağında çocuk(yurttaş) babasına isyan etmezken, baba (devlet) da evladından ihsanını eksik etmez.

> **“**Eski ve yeni birtakım kanunlarda yazılı ve polise verilmiş müteferrik vazife ve salâhiyetlerin ifa ve isi imali sırasında bazı ihtilâtlar husule geldiği ve bundan vazifesini görmüş sayan polisler hakkında kanunî takipler yapıldığı ve bu sebeple polisten beklenen işlerin yapılmasında cesaretlerinin kırıldığı ve netice itibarile de ammenin huzur ve istirahatinin istikmalini istihdaf eden maksat ve gayelerin zaafa uğradığı birçok tecrübelerle anlaşılmış bulunmaktadır.”

ifadeleriyle sunulan gerekçe, polisin kurumsallaşması için gereken yeni bir kanuna ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir.

TBMM’de PVSK’nin kabulünün görüşüldüğü 4 Temmuz 1934 tarihli oturumunda, yalnızca kanunun 6 ve meşhur 18. maddelerine karşı kısmi itirazlar getirilmiştir. Aynı zamanda dönemin siyaset anlayışını betimleyen bu tartışmalar Dahiliye Vekili’nin son sözü söylemesi ve ilgili maddelerin aynıyla kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. “Hariçten gelen filmlerin gösterilmesi ve dahilde yapılacak filmlerin çekilmesi polisin iznine bağlıdır. Polis filmlerin ve senaryoların tetkik ve muayene işini alâkalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar.” şeklinde düzenlenen PVSK’nin 6. maddesinin kabule sunulması sonrası söz alan Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, polisin her film çekiminde bulunacak kişiyi denetlemesinin mümkün olamayacağını öne sürerek ilgili madde hakkındaki çekincelerini beyan etmiştir. Buna karşılık olarak Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, memleketin aleyhinde propaganda mahiyetini taşıyabilme ihtimaline karşın bireysel ya da sinema maksadıyla da olsa hükümet tarafından kontrol edilmesini zaruri görerek “memleketimizde fena şekiller arayan ve ihdas eden bir filmden” vatanı müdafaa edilebilmesi için ilgili maddeyi desteklemiştir. Benzer biçimde PVSK maddelerinin kabulü sırasında üzerinde en hararetli tartışmalar mülki idareye geniş takdir yetkisi tanıyan 18. madde[71] üzerinde olmuştur. Valilere polis vasıtasıyla sınırsız gözaltı imkânı tanıyarak keyfi yasakları doğurabilme endişesini barındırması bakımından bazı vekiller tarafından ilgili maddeye takrir verilmiştir. Ancak Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, ilgili maddenin memleketin selameti için gerekli olduğunu savunarak aynen kabulünü sağlamıştır (TBMMZC, Cilt 23, 1934: 407, 410).

[71] MADDE 18 — Fevkalâde hallerde ve Devletin emniyet ve selâmetinin ve içtimaî nizamı tehdit ve ihlâl kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinde veya devamına müessir olacaklarına şüphe edilenleri sebep ortadan kalkıncaya kadar polis, nezaret altına alabilir ve umumî ve hususî nakil vasıtalarına vaziyet edebilir. Bu hal ve vaziyetin ve devamının takdiri en büyük mülkiye âmirine aittir.

PVSK 6. maddeye göre filmlerin gösterilmesi veya çekilmesi öncesinde polisin senaryo ve film içeriğine ilişkin incelemede bulunması şartı konulmuştur. Öyle ki Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılmakta olan bir filmin dahi incelenmesi gerekliydi (Bkz. EGM APK, 2002: 419-421). Polisin bu görevi, yine PVSK'de belirtildiği şekilde[72] toplum ahlakına yönelik olarak her türlü neşriyat, film ya da plakları denetlemeyi de kapsamaktaydı.

PVSK 18. madde ile devlete karşı bir tehdit olduğu düşünülen hallerde geniş bir gözaltı yetisini polise vermekte ve valinin takdir yetkisi ile bu durum sınırı belirsiz bir süreye uzayabilecektir. Bu karar, ilerleyen yıllarda polisin toplumsal sahayı disipline teşvik edecek ve valilerin keyfi uygulamalarının önünü açacaktı.[73]

Tek parti valililerinin sahip olduğu geniş yetkiyi keyfi biçimde kullandığının ilginç bir örneğini Sabahattin Ali'den işiten Zekeriya Sertel şöyle anlatır (Sertel, 2001: 248):

> "Bir akşam Beyoğlu'nda Taksim gazinosuna girer, bir de bakar ki, büyük salonda nal şekilde bir büyük ziyafet masası kurulmuş. Masanın başında o vaktin valisi Lütfi Kırdar. Sabahattin şaşırır. Ama artık dönmek de olanaksız. Vali, Sabahattin'i tanır, sofraya davet eder. Sabahattin,
>
> -Oldu olacak, der, teslim oluyorum, tevkif ettiriniz. (Çünkü hakkında beş tane tevkif müzekkeresi çıkmıştır, polis her yerde onu aramaktadır.)
>
> Vali Lütfi Kırdar güler,

[72] Bu hususta ilgili düzenlemeler şu şekildedir: "Ahlâk ve umumî terbiyeye uygun olmayan şarkı veya sözleri yahut amme emniyetim bozucu hitabeleri muhtevi bulunan gramofon plâklarını ve izinsiz gösterilen veya elde edilen filmleri ve bu kabil sair basma yazı ve resimleri, alır. Bunlardan suç mevzuu olanları evrakile adliyeye ve diğerlerini ait olduğu makamlara verir (PVSK Md. 9)." Ayrıca, "bir neşir vasıtası için abone yazmak veya bunlar için yazı, resim, ilân gibi bir madde kabul etmek maksadile Matbuat Kanununa göre alınmış vesikası olmaksızın idare evlerinin dışında dolaşanlar veya dolaştıranlar, şantajdan veya böyle bir hareketle dolandırıcılıktan maznun olarak takibat altında bulunanlar; polisçe bu yolda çalışmaktan menedilir (PVSK Md. 21)."

[73] Tezin 4. bölümünde, iktidara yönelik her türlü muhalif hareketler bizatihi Valilerin talimatıyla polis tarafından takibe alındığı ve seçim güvenliğini ihlal eden örneklere değinilecektir. Tek parti dönemi Valilerin emrindeki polislerin siyasal hayata yönelik faaliyetleri üzerindeki etkisi bilhassa çok partili hayata geçiş tecrübesinde çok daha belirgin olacaktır. Zira, 1935 yılındaki CHP kongresinde (Bkz. CHP Beşinci Büyük Kurultayı, 1939) İçişleri Bakanı'nın parti genel sekreteri, valilerin ise parti il başkanı ilan edilmesi ile polis-siyaset ilişkisi adeta resmi bir mutabakata bağlanmıştır.

-Sabahattin, der, ben valiyim, polis değil. Hele otur, misafirim ol.

Sabahattin oturur, ama şüphe ve heyecan içinde oturur. Kendini içkiye verir. Gece yarısından sonra ziyafet biter, misafirler birer birer dağılır, yalnız Sabahattin oturduğu yerde mıhlanmış gibi kımıldamaz. Kalkacak durumda değildir. Vali yanına yaklaşır, maiyet polisini çağırır,

-Alın, Sabahattin Beyi evine götürün, emrini verir.

Polis, Sabahattin'i Nişantaşı'nda saklandığı eve götürür."

Valilerin keyfi uygulamalarına yönelik simgesel isimlerden biri de hiç şüphesiz Vali Nevzat Tandoğan'dı.[74] 1929-46 yılları arasında Ankara şehrinin idaresinden Nevzat Tandoğan sorumluydu.[75] Bu dönemde Tandoğan'ın kullandığı keyfi ve geniş yetki, polis erkinin kurumsal yapılanması ve merkezi iktidarla ilişkilenmesine dayalıdır. Bu yetki biçimi, polisin kurumsal örgütlenmesinden beslenerek yeniden üretilen ve kalıcı hale gelen bir maddi pratiktir (Dölek, 2019: 13).[76]

[74] Kılıç Ali, anılarında Tandoğan'ın Valiliğe geliş sürecini şöyle anlatır (Kılıç Ali, 2007: 330): "Ankara'nın o zamanki valisi Nevzat Tandoğan, İsmet Paşa'nın yakın adamıydı. Nevzat Bey işgal yıllarında İstanbul Polis Müdürlüğü'nde Birinci Şube müdürüydü. Ben de o sıralar- da arkadaşım Topçu İhsan ile birlikte gizli teşkilat işini görüşmek üzere İstanbul'a gelmiştim. Nevzat Bey'i o tarihten tanırdım. Ankara'ya ve milli harekete canla başla bağlı bir gençti. Lozan Barışı'ndan ve İstanbul işgalden kurtarıldıktan sonra İstanbul'da fırka kurmakla görevlendirilen Afyon Milletvekili Ali Çetinkaya, Nevzat Bey'i Adalar belediye başkanı yapmıştı. O sırada İsmet Paşa'nın Heybeliada'daki evine gelmişlerdi. Nevzat Bey işte o zaman İsmet Paşa ve annesine bağlanmış, onların güvenini kazanmıştı. İsmet Paşa da Nevzat Bey'in elinden tutmuş, onu önce Halk Partisi müfettişliğine, sonra milletvekilliğine, en sonunda da Ankara valiliğine getirmişti."

[75] Ankara ve İstanbul'da 1949 yılına kadar belediye başkanlığı da valinin uhdesindedir. Nitekim Ankara'da N. Tandoğan, Orhan Sabri Adal (eski Emniyet Genel Müdürü), İzzettin Çağpar; İstanbul'da Muhittin Üstündağ (eski Emniyet Genel Müdürü), Lütfi Kırdar ve Fahrettin Kerim Gökay hem belediye başkanlığı hem de valilik görevinde bulunmuşlardır. Polisin hiyerarşik amiri olarak merkezi idareyle alakalı görevinin yanında, 1924 tarihli ve 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu'yla (*Md. 11: Ankara şehremanetinin zabıtai belediye vezaifi polis tarafından ifa olunur. Belediyeye mütaallik vezaifte polis müdürü doğrudan doğruya şehremini ile muhabere eder. Polislerin bu baptaki yolsuzluklarına dair yapılacak muamele memurin muhakemat kararnamesine tabidir.*) belediye zabıtası olarak da vazifeliydi. 1930 tarihli 1624 sayılı Dahiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 5. maddesi, polisin beledi vazifesini tekrar etmiştir. Bu dönemde polis Teşkilatı pek çok belediye hizmetinden sorumlu olarak hizmet vermektedir. Belediye komiseri, mülkî amire karşı belediye hizmetlerinden sorumlu kılınmıştır (DVEUM, 1937: 204). Polisin belediye ile ilgili görevinin 1937 yılında Bayar hükümetinin programında görüldüğü üzere devam edeceği vurgulanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, 1978: 63): "Polis teşkilatını kazalara kadar teşmil edeceğiz ve şehirlerde belediye zabıtası polisler tarafından temin edilecektir. Polis ve amirlerinin halkla olan münasebetleri ve halka karşı vazife ve hizmetleri için hususi kurslar tertip edilecektir."

[76] Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın sahip olduğu geniş yetkiyle uyguladığı sıra dışı cezalara ilişkin (Bkz. Cantek, 2011: 218-235).

1934 tarihli PVSK'den başka, 1930 tarihli Belediyeler Kanunu ve Dahiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Kanunu, 1932 tarihli Polis Teşkilat Kanunu ile Türk Polis Teşkilatının yapısından kısmi değişikliklere gidilmiştir. Buna ek olarak, 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve 1933 tarihli Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi de polisi doğrudan ilgilendiren kanunlardır.

Bu dönemde polise ilişkin düzenlemeler, ziyadesiyle polisin maddi görünümüne ilişkin olup Cumhuriyet Döneminin çağdaş yaşamına yönelik bir cevap niteliği de taşımaktadır. Kadınların sosyal hayattaki görünümünün arttığı Cumhuriyet Dönemi'nde 2 Ekim 1932'de ilk kadın Polis Amiri Fatma Hüceste Arcan; 9 Şubat 1933'te ise ilk kadın Polis Memuresi Fatma Rabia Efeyurt göreve başlamıştır. 9 Şubat 1933'te göreve başlamıştır. Ayrıca, polis üniformasında inkılapların etkisiyle birtakım değişikliğe gidilerek yeni polisin görünümüne önem verilmiştir. Bu doğrultuda, Kılık-Kıyafet ve Harf Devrimi gibi düzenlemelere binaen polis şapkaları ile apolet, yaka ve kemer tokalarındaki Arap harfleri yerine Latin harfleri geçmiştir. 11 Haziran 1936 tarihinde ise disiplini yansıtan Alman polis üniformaları örnek alınarak Türk polisinin üniformaları yeni baştan dizayn edilmiştir (Yiğit, 2021).

Türk Polis Teşkilatına esaslı bir şekil veren ve günümüze değin kurumsallaşmada üzerine bina edeceği teşkilat yapısı ve işleyişinde temel teşkil edecek 1937 yılında yürürlüğe girecek 3201 sayılı "Emniyet Teşkilatı Kanunu" oluşturulmuştur. Polisin kurumsal, yasal ve mali açıdan yeniden inşa edildiği bu dönemde, iktidarın polisle kurduğu ilişki pratiği uzun yıllar varlığını ve etkisini sürdürmüştür.

2.2. Türk Polis Teşkilatının Yeniden İnşası: 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu Hazırlayan Etken ve Sebepler

Osmanlı devlet geleneğinin sürekliliğini taşıyan Cumhuriyet'in ilk yıllarında, siyasal yönetimin temelinde gayet devletçi bir perspektifin bulunması, devletin denetleme ve yönlendirme çabalarını siyasal ve toplumsal alana yansıtacaktır (Beriş, 2014: 17). Cumhuriyet Dönemi Türk Polis Teşkilatının örgütlenmesinde ve faaliyetlerinde de bu devletçi perspektifin ve bürokratik geleneğimizin tesiri bulunmaktadır. Tek parti iktidarının siyaset tekeli altında gelişen bürokrasi, siyasal olanın sadece etkisi altında kalmamış, çoğunlukla bizzat siyasalı temsil etmiştir. Kamu görevlilerinin yönetimde tesir gücünün

derecesi ile tek partinin haresinde yer alması arasında ince bir çizgi olmuştur. Bu bakımdan, bürokrasinin partizanlaşması çok sesli siyasetin ve muhalefetin en büyük engelleyicisi olmuştur. Bürokrasinin partizanca ve keyfi uygulamalarının önüne geçilmesinde Batı tipi modernleşmenin önemli bir yeri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra bürokrasimizde yapılan değişikliklerin dönemin siyasî algısından ayrıştırılamayacağı şüphesizdir. Bu bakımdan ne tür bürokratik mekanizmaların oluşturulduğu ya da idari yapıya şekil verildiği, devlet aklının ve dönemin politikalarının tezahürüdür. Bununla birlikte merkezi hükümetin etkisini hissettireceği, denetleyeceği ve çevreyi kontrol altında (Eryılmaz, 2010: 137) tutabileceği en etkin araç olarak kolluk mekanizmasını kullanması tabiidir. Cumhuriyet otoritesi tesis edilirken çevreyi merkeze bağlamada etkin bir rolü olan ordunun yerini artık almakta olan Türk Polis Teşkilatı devletin en güçlü görünen yüzlerinden birini temsil edecektir.

Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşması bir bakıma ordudan ayrışma süreciyle paralel bir süreçtir. Ayrıca polisin askeriyeden ayrışması aynı zamanda demokratikleşme sürecine tekabül etmektedir. Nitekim savaş, olağanüstü hâl ve sıkıyönetim dönemlerinde polisin içerisinden doğduğu ordudan ayrışarak kurumsallaşması tersi istikamette bir yol seyretmiş ve yapılan reformlar yeterince tatbik edilememiştir. Bu bağlamda Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşma süreci, Türk siyasal hayatına farklı bir perspektiften gözlem imkânı sunacaktır. Kamu düzeninin sağlanmasında görevli sayılan Türk Polis Teşkilatının demokratik standartlarda bir çehreye kavuşmasındaki göstergelerden biri de teşkilatın görev tanımı ve meşru sınırlarını belirleyen yasasıdır. Findley'in (2016) Cumhuriyet modernleşmesini özetlerken ifade ettiği "süreklilik içinde bir kopuş" kavramını doğrular bir biçimde Türk Polis Teşkilatının sahip olduğu kültürel yapısı ve tecrübesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e de sirayet etmiştir. Hatta 1932 yılına kadar Türk Polis Teşkilatının 1913 Polis Nizamnamesi'ne göre hareket etmesi bunun en belirgin göstergesidir. Üstelik 1932 tarihli 2049 sayılı kanun, 1913 Polis Nizamnamesi'nin adeta modernize edilmiş bir versiyonudur (Alyot, 1947: 653). Türk Polis Teşkilatı, nihayet 1937 yılındaki 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ile modern bir kanuna kavuşmuştur.[77]

[77] Ayrıca 1932-1945 arası 8 tane daha tüzük çıkarılmıştır. Bunlar Polis Enstitüsü ve Okulları Tüzüğü, Sicil ve Gizli Tezkiye, Kıyafet ve Teçhizat, Emniyet Muamelat Memurları, Polis Mesleğine Giriş ve Poliste Terfi Esaslarını Gösteren Tüzükler ve Poliste Yaş Hadlerini Düzenleyen Kanun ile Polisin Disiplinine, Merasim ve Toplantılardaki Rolüne ve Polis Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname'dir (Alyot, 1947: 652, 653).

1932 tarihli 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu gerek polisin iş tanımlamasını yeterince yapmaması gerekse jandarmanın[78] da dâhil olduğu genel kolluk hizmetleri içerisindeki iş dağılımını belirtmemesi nedeniyle yeni bir polis teşkilatını ortaya koyacak pek çok hususta eksiklikler barındırmaktaydı. Esasen PVSK'de yapılan düzenlemelerle tali yoldan bu durumun aşılmasına çalışılmış ve PVSK hükümlerinin yalnız polisi değil, aynı zamanda jandarmayı da ilgilendirdiği belirtilmişti.[79] Bu sebeple polis teşkilatının bulunmadığı yerlerde jandarma bu vazifeyi yerine getirecekti.[80] Aynı zamanda 1937 tarihli Jandarma Kanunu'nun 104. maddesine göre, "subay komutasında olmamak kaydıyla, jandarma personeli polise yardımcı olarak görevlendirilebilecektir. Jandarma ile polisin müştereken hareket edeceği hallerde ise bağlı olunan mülki idare amirinin tensibine göre jandarma subayı ya da emniyet müdürü tarafından idare olunabilecektir." maddesiyle de polis ve jandarmanın birlikte hareket etmesi düşünüldü. Tıpkı jandarmada yapıldığı gibi polisin de yeni bir mevzuatla kurumsallaşması elzemdi.

Türk Polis Teşkilatının ülke genelinde teşkilatlanması ve modern bir hüviyete bürünmeye başlaması ancak 1934 yılından itibaren kendini göstermiştir. Bu tarihteki en önemli gelişme 1934 tarihli PVSK ile polisin görev, yetki ve sorumluluk alanları belirlenmiş olasıdır. Bir diğer önemli gelişme ise bilhassa sınır illerinden başlamak üzere polis teşkilatlarının sayılarının ve kadrolarının genişlemeye başlamasıdır. Gören (2018: 27)'in Emniyet Arşivi'ndeki belgelere dayalı hazırladığı rapora göre 1935 yılında Diyarbakır, Urfa, Mardin, Tunceli, Erzurum ve Siirt vilayetlerinde otuz üç kazada yeniden emniyet Teşkilatı vücuda getirilmiş bu mıntıkada mevcut Teşkilat takviye edilmiştir.

---

[78] Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan bir diğer kolluk gücü olan Jandarma Teşkilatı'dır. 1839 yılından itibaren bazı metinlerde "jandarma" kelimesine tesadüf edilse de sonradan jandarma ismini taşıyacak Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulduğu 15 Şubat 1846 tarihinden itibaren çeşitli mevzuatlarla teşkilatlanmıştır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2002: 135-150). Osmanlı'dan devralınan jandarma, Cumhuriyet teşkilatlanması içerisinde 1930'lu yıllardan itibaren yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır (Tongur, 1946: 353). 1930 ve 1937 yıllarında çıkarılan Jandarma Teşkilat Kanunlarıyla birlikte, yurdun tümünde polisle müşterek biçimde kolluk faaliyetinde bulunmuştur. 1937 tarihli Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi'ne göre jandarma karakolları kaza ve nahiye merkezlerinde yer alıyordu ve bu yönetim birimlerine bağlı olan köyler de karakol mıntıkalarına ayrılıyordu. Vilayetlerde de mevcut bulunan jandarmanın amiri vali olduğu gibi, kazalarda kaymakam, nahiyelerde ise nahiye müdürü jandarmanın amiri konumundadır. Jandarma, her ne kadar bir kolluk birimi olsa da yaptığı iş ve bağlı olduğu kurumlar[78] bakamından polisten farklıca teşkilatlanmıştı. Jandarma, askeri talim ve terbiye hususunda Genelkurmay Başkanlığına; silah, mühimmat ve subay ikmali için gereken bütçe huşunda Millî Müdafaa Vekâletine; vazife ve hizmet bakımından ve memleketin emniyet ve asayiş işleri itibariyle Dâhiliye Vekâletine bağlıdır.

[79] Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesinin 124-138. maddelerinde PVSK hükümlerinin jandarmayı ilgilendirdiği hükmü bulunmaktadır.

[80] PVSK madde 25: Polis teşkilatı bulunmayan yerlerde il, ilçe ve bucak jandarma komutanları ile jandarma karakol komutanları bu kanunda yazılı vazifeleri yapar ve yetkileri kullanırlar.

Türk Polis Teşkilatının yeni bir hüviyete bürüneceği ve günümüze kadar temel esaslarının hâkim kılınacağı reform süreci ise 1937 yılına tesadüf etmiştir. 4 Haziran 1937 tarihli 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu ile cumhuriyet rejiminin güçlü bir figürü olan Türk Polis Teşkilatı son şeklini almıştır. Türk Polis Teşkilatı, yeni yüklendiği görevleri ve yenilenen hiyerarşik yapısının yanında, kurumsal imajdan özlük haklarına pek çok hususta 3201 sayılı kanunla değişime uğramıştır.[81] Nitekim 3201 sayılı kanunla Türk Polis Teşkilatı, ülkenin emniyet ve asayiş işleri ile birlikte Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmış, o dönemki Türkiye'nin 18 milyonluk nüfusuna cevap verecek ölçüde idari mekanizmalara bölünerek ülke genelinde teşkilatlanmaya gidilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden miras kalan kolluk yapılanmasının hâlâ 21 Mayıs 1913 Polis Nizamnamesi'ne göre sevk ve idare olunduğu göz önüne alınırsa 1937 tarihli ETK'nin yayınlanmasının çok geç kalınmış bir hamle olduğu açıktır. Her ne kadar 1934 tarihli PVSK ile polisin görev, yetki ve sorumluluk alanları belirlenmiş olsa da başta teşkilatın hukuki statüsü olmak üzere birçok bakımdan belirsizlikler bulunmaktaydı. Ancak 1937'den günümüze kadar onlarca maddesinde değişikliğe gidilmesine rağmen ETK'nin temel yapısının genel olarak korunduğu görülmektedir. Türk siyasal hayatındaki gelişmelere paralel olarak ETK'nin ilgili maddelerinin değiştirilmesi bile Türk Polis Teşkilatının kamusal hayata ne denli tesir ettiği hususunda ilham vermektedir. 4 Haziran 1937 yılında yürürlüğe giren Emniyet Teşkilatı Kanunu çok çeşitli değişikliklere uğrasa da bugüne değin geçerliliğini koruyarak Türk Polis Teşkilatının yapısını ve meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır. ETK, Emniyet Teşkilatının vazife ve yükümlülüklerini belirtmekle kalmayarak, eğitim kurumlarından özlük haklarına; ödev, yük ve sorumluluklarına kadar teşkilatın kurumsallaşmasını sağlamada bir milat olmuştur.

Türk Polis Teşkilatının modern anlamda kuruluş kanunu sayılabilecek 1937 sayılı ETK'ye göre; İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulan "Emniyet Genel Müdürlüğü" Türk Polis Teşkilatının resmî adıdır. Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı olarak merkez ve taşra kuruluşları ülke genelinde kolluk hizmeti vermektedir. Merkezi teşkilat dört daire ve dokuz şubeden oluşmaktadır (ETK, Md. 16). Taşra Teşkilatında ise, illerde Emniyet Müdürlükleri, ilçelerde Emniyet Amirlikleri ya da Emniyet Komiserlikleri bulunur. Bucak, iskele ve

[81] Bu noktada belirtmek gerekir ki, 3201 sayılı kanununun bazı maddeleri ilan olunduğu 1937 tarihinden itibaren -bu tezin yazım sürecine dek sonuncusu 24/12/2019 tarihinde olmak üzere- toplamda 64 kez değişmiş veya iptal edilmiştir. Kanunda yapılan değişikliklerin 53 tanesinin 1980'li yıllardan itibaren yapıldığı görülmektedir.

istasyonlarda da Emniyet Komiserlikleri kurulabilir (ETK, Md. 17). ETK, 1937 yılının şartlarına göre çıkartıldığı için geleceğe cevap verecek nitelikte ve büyüklükte olmayan sınırlı bir teşkilatı oluşturmaktadır. Bu bakımdan 1937'den sonra polisi görev alanlarındaki hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, yoğun trafik ve toplumsal olaylar nedeniyle artan hizmetler karşısında ETK'nın öngördüğü kuruluşlar yetersiz kalmış ve tarihsel süreç içerisinde yeni kuruluşlar oluşturularak teşkilatın genişlemesi gerekmiştir (Metin ve Eraslan, 1992: 27). Bu doğrultuda 3201 sayılı kanunla polislerin maaşlarında yapılan iyileştirme ile mesleğe daha nitelikli insanların ilgi duymasını sağlanmıştır. Ayrıca bir polis raporunda belirtildiği üzere, polis kanunlarında ve eğitimlerinde yapılan iyileştirmeler sonucunda polislerin gün geçtikçe gelişim gösterdiği ve vazifelerini daha iyi yaptıkları tespit edilmiştir (Gören, 2018: 37).

Dahiliye Vekili'ne bağlı olarak kendi kanunları dairesinde vazifesini ifa eden Emniyet Umum Müdürlüğü (ETK, Md. 1), hükümetlerin kamu politikalarını yerine getirmede etkin bir göreve sahip olmuştur. Hükümetçe verilen görevler ya da bu görevlerin yerine getiriliş biçimi Türk demokrasisinin gelişim çizgisiyle çok yakından ilişkili olmuştur. Devletin, kamu düzeni ve güvenliğini birincil vazife –hem kamuoyunun huzuru hem de iktidarın siyasal pozisyonunu koruması için– görmesi, siyasal olanı Türk Polis Teşkilatına yakınlaştırmıştır. Bilhassa tek partili hayat olmak üzere seçkinci bürokrasinin (Turan, 2012: 144) kamu yönetimimizde etkinliği, her bürokratik aygıtta benzeri siyasallaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Ancak, şiddet tekelini elinde bulunduran bir kamu kurumunun siyasallaşmasının kamusal alandaki yansımasının çok daha farklı neticeler verdiği görülecektir. Devletin var olmasındaki temel meşruiyet kaynağı olan yaşam hakkını güvence altına alınmasında en etkin rolü olan kolluğun, bilhassa siyasî meselelerde tam tersi istikamette bir hizmette bulunmasının sebebi ve sonuçları bugüne değin süren birçok temel sorunu ortaya çıkarmıştır.

2.3. Türkiye'de Modern Polisin İnşasında Eğitim

Türk Polis Teşkilatının modernleşmesine yönelik hamlelerden belki de en mühimi, nitelikli personel ihtiyacını karşılamaya dönük atılan adımlardı. Osmanlı'da polis, her ne kadar okur-yazar kimselerden seçilse de adlî ve idarî işler için hukuk bilgisine de sahip olmak gerekliydi. Bu sebeple önce 1891 senesinde Polis Dershanesi (Birinci, 1999: 11), 1907 yılında ise Selanik Polis Mektebi (Vilayat-ı Şahane Polis Mektebi) açılmıştı. Fakat

yabancı subaylar tarafından idare olunan bu mektep, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine yabancı subayların memleketlerine iadeleri yapılması sebebiyle kapanacaktır (Birinci, 1966: 87). Ancak bu tecrübeler, polis eğitiminin önemini kavratmış ve Meşrutiyet devrinde sırasıyla İstanbul, Beyrut, Erzurum, Bağdat, Adana ve Trabzon'da da polis mektepleri açılmıştır (Gören, 2018: 31).[82]

Cumhuriyet ile birlikte polis eğitim kurumlarının gelişimi, tıpkı polisi ilgilendiren mevzuatlar gibi kesintili bir sürecin nihayetinde sonuçlanmıştı. İstanbul Polis Mektebi haricinde açılan Konya Polis Mektebi (1923) ve Trabzon Polis Mektebi (1926), öğretim sürelerinin altı aylık kurslar halinde devam etmekte iken öğretimin ayrı ayrı illerde takibinde ve öğretmenlerin temininde görülen zorluklar ve istenen netice ve faydanın da elde edilememesiyle 1931 yılında kapatılmıştı (Tongur, 1946: 345-346). Bu sebeple polis okulunda eğitim görmemiş pek çok memur bulunmaktaydı. Memurların bu tahsil düzeyi hem kanunen terfiine hem de mesleki bilgi sahibi olmalarına maniydi. Bu sorunları aşmak için pratik bir çözüm olarak 1939 yılından itibaren bölgelerin merkezi vilayetlerinde "polis kursları" açılmıştır (Alyot, 2008: 827).

Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşmasının sembollerinden olan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 3452 sayılı kanunla[83], Ankara'da 1938-1939 ders yılında bir Polis Koleji açılmıştır. Polis Koleji, lise tahsilli memur sayısını artırarak nicel bir iyileşmeyi sağladığı gibi, lise müfredatının yanında mesleki bilginin de verilmesi sebebiyle niteliksel gelişmenin en önemli kaynağı olmuştur. Polis Koleji, 1938-1839 ders yılından itibaren 50 öğrenci ile eğitime başlanmıştı. Bu öğrencilerin üçte ikisi ölmüş, emekli veya muvazzaf polislerin çocuklarıydı ve "babalarını örnek alarak Cumhuriyet'in sadık ve fedakâr polis camiasına" katılmıştı (Okçabol, 1940a: 241). Yeni eğitim kurumlarında çıkacak kadrolarla ilgili hedeflenen idealler Gören (2018: 54) tarafından şu şekilde ifade ediliyordu:

> "İdealimiz; koleji bitiren talebeyi fasılasız olarak 3 sene içinde mesleki yüksek tahsil de göstererek yetiştirmek ve tam âli tahsil randımanı elde ederek mütehassıs polis

[82] Bu dönemde birkaç polis okulu daha açılmışsa da savaş koşulları gereği kapatılmıştı (Şahin, 2001: 36-52): Bağdat Polis Okulu 23 Mart 1919'da, Erzurum Polis Okulu 1 Nisan 1917'de ve Trabzon Polis Okulu 23 Temmuz 1919'da kapatılmıştır.

[83] "Emniyet Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun", Resmi Gazete, Sayı 3945, 28 Haziran 1938.

amiri ve memuru olarak iş başına getirmektedir. Bu bakımlardan kati bir ifade ile polis okutturularak okuyacak ve Cumhuriyet'in münevver kütlesi arasına konacaktır."

Polis Koleji imtihanını geçen adaylar bir dizi istihbarat soruşturması neticesinde koleje kabul ediliyordu. Adayların ikamet ettikleri yerin Emniyet Müdürlüğüne, aday kişinin "annesi ile babasının hangi ırka mensup olduklarının, ailesiyle kendisinin geçmişteki ve şimdi ahlâki durumlarının ve muhitlerinde kötü itiyat, fena ad ve huyları olup olmadığının acele tahkikiyle bildirilmesi (EK-1)" isteniyordu. Tahkikatı yapan polisler, aday öğrencinin ailesini ve yakın çevresini araştırarak sırasıyla istenen bilgileri fişliyordu. Yapılan bu fişlemelerde 1941 yılından itibaren soyunda "Dönmelik"[84] bulunup bulunmadığına ve siyasî kötülüklerine dair de bilgiler veriliyordu (EK-2 ve EK-3). Kolej ve Enstitü öğrencilerine yönelik yapılan bu tahkikatın bir benzeri, istihdam edilecek polis memurları için de geçerliydi. Stajyer olarak polis memurluğuna alınacakların umumi ve hususi durumu hakkındaki tahkik fişlerinde, aday olan polis memurunun "mahkûmiyet ve maznuniyeti olmadığı, ahlâk bakımından gerek şahsî ve gerekse ailevi durumlarının iyi olduğu" gibi polisin taşıması beklenen nitelikler sorgulanıyordu. 1945 yılında da polis memuru olacak kişinin ve ailesinin milliyeti önem arz etmeye devam etmektedir. Bu bakımdan aday polisin ve akrabalarının Türk olmakla birlikte, "Türk kanından olmayan kimselerle" de evli olmamaları gerekliydi. Ayrıca geçmiş yıllardaki bilgi fişlerinden farklı olarak, "dönmelik" yerine "ihtida" kavramı kullanılarak; aday polis memuru ile alakalı "babası, anası ve büyükannesi ile onların baba ve anaları ihtida etmek suretiyle mi Türk camiası içine girmiştir?" sorusuna cevap verilmektedir (EGM APK, 2002: 468-471).

Cumhuriyet polisinin ari bir Türk ırkından mülhem ve resmî ideolojinin dışına taşan bir siyasî fikirleri barındırmaması gerekiyordu.[85] Polis Koleji öğrencilerine ilişkin tutulan "polis stajyerliğine alınacaklara mahsus tahkikat fişi"nde bu kez daha detaylı olarak polis

[84] Dönme" kelimesi Türk toplumu arasına Sabatay Sevi ve cemaatinin Müslüman olmuş görünmesiyle girmiştir. "Dönme" ve "Dönmelik" tabiri Türkler tarafından belirli bir cemaate alem olmak üzere kullanılmıştır (Küçük, 1987: 347). Polis Koleji'ne öğrenci olarak kabul edilecek kişilerde aranan Türklük tanımı, Dahiliye Vekâleti Şube Müdürü olan Tevfik Besim, 1 Nisan 1939 tarihinde Polis Enstitüsünde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk sistemi üzerinde verdiği konferansta yaptığı tanımlamayla çelişiyordu (1939: 8): "Türklük, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denilen Türkiye ahalisidir. Bir başka ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkese Türk denir. Bu bakımdan Türklük herhangi bir ırkî farklılığı ifade etmemektedir."

[85] Cumhuriyet polisinin şekillenmesinde kültürel arka planı oluşturan ders kitaplarında bu hususta ki söylemlere atıf yapılacaktır.

adaylarının ırkları üzerine araştırma yapıldığı anlaşılıyordu. Bu fişlemelerde (EK-4A; 4B), sadece adayların ebeveynleri değil, onların büyük baba ve büyük anneleri ile onların da anne ve babalarına kadar tüm soy ağacının ihtida etmek suretiyle Türk camiasına girip girmediği; evli ise eşinin milliyeti, yakın akrabalarında ecnebi biriyle evli kimseler; "bu nokta çok mühimdir" uyarısıyla aile içinde konuşulan dilin ne olduğu sorularına cevaplar verilmiştir.

Türk Polis Teşkilatının en mühim sorunlarından birisi olan âmir ihtiyacı, 1937 yılına gelindiğinde hala sistematik bir çözüme kavuşturulamamıştı. Üst kademe polis amirleri ise 1932'de çıkarılan Polis Teşkilatı Kanunu'ndan anlaşıldığına göre polis okullarında kurslara tabi tutulan orta kademe polis amirleri ve yüksek tahsilli devlet memurları arasından mülki görev yapmış olanlardan karşılanmıştı.[86] Buna rağmen hususi bir polis âmir eğitimi veren bir meslek eğitim kurumu oluşturulmamıştı. Bu sebeple 1937 tarihli 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ile polis memuru, ilk kademe polis amiri ve emniyet amirleri yetiştirmek üzere Ankara'da Polis Enstitüsü adıyla yeni bir eğitim kurumu oluşturulmuştur.[87]

1937 yılında kurulan bir amir eğitim merkezi olarak Ankara Polis Enstitüsünden her sene mezun olacak kadroların "çok esaslı düşünceye değer milli bir mevzu (Gören, 2018: 52)" olduğu değerlendiriyordu. Bu inancın bir yansıması olarak, Ankara Polis Enstitüsü'nün yeni polisin inşasındaki rolü hakkında Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun Meclis'te müzakeresi esnasında şu ifadeleri kullanmıştır (Akt. Başer, 1937: 4194-4198):

> "Arkadaşlar, zabıta teşkilatı, zabıta kuvveti bir memleketin bayrağı gibi, kanunu gibi istiklal alametlerinden bir alamettir. Bir memlekete göz dikildiği ve parçalamaya karar verildiği vakit evvelemirde hatırlanan şey polis kuvvetidir. Evvela onun murakabesiyle işe başlanır ve polis ele alınır. Zabıta kuvveti bir memleketin şekl-i idaresinin de bir ifadesidir ve o, efrad-ı milletin karakterinin numunesi olarak durur.

[86] 2949 sayılı PTK Madde 8: "Merkezde müstahdem üçüncü ve daha yukarı derecelerdeki memurlarla vilayetlerde müstahdem bulunan emniyet müdürleri, polis mektep müdürleri ve emniyet müdürlükleri şube müdürleri, mülkiye veya lise veya 7 senelik idadiyi ikmal etmiş hukuk mektepleri mezunu olmaları şarttır."

[87] 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu Madde 18: "Ankara Polis Enstitüsü, meslekî ilk, orta ve yüksek tahsil sınıfları olmak üzere üç kısmı ihtiva eder:
Meslekî ilk tahsil kısmı, polis memurları yetiştirir.
Meslekî orta tahsil kısmı, polis komiserleri yetiştirmeye mahsustur.
Meslekî yüksek tahsil kısmı, emniyet amirleri yetiştirmeye mahsustur.
Kısımlarda mütehassıslar yetiştirmek için kurslar açılır. Enstitünün idare tarzı ve idare heyetinin vazifeleri ve tedris usulleri nizamname ile tayin edilir."

> Eğer Türk polisi fedakârlıkta cesarette, fedailikte diğer meslek erbabı gibi büyük varlıklar gösteriyorsa ve göstermişse bu, kendilerinin damarlarında taşıdıkları Türk milletinin asil kanının eseridir. Zabıtada ve poliste feragat-i nefis, fedakârlık, feda-yı nefis ile tev'emdir.
>
> Arkadaşlar, polis denilen kuvvet zabıta kuvveti, daima sinsi ve gizli, arkadan vuran kuvvetlerle uğraşan bir heyettir. O, milletin ve halkın namusunu, hayatını, haysiyetini ve malını kötü emelli, kötü ruhlu adamlara karşı koruyan *kanunun kalkmış bir kalkanı* gibidir.
>
> Polisimizin güzel şöhreti sınırlarımızın hududunu aşmıştır. Polis memleketimizin diğer faal unsurları gibi, memleketimizin içinde olduğu gibi hariçte de bir şeref bayrağı gibi elden ele dilden dile dolaşmaktadır.
>
> Polisin bugünkü tekniği tamamen ve hakikaten başlı başına bir ilim, bir mesleki mahsus ve bir fen olmuştur. Biz buna bilgi ile yani polisin keyfiyetinin artırmakla işe başlamış bulunuyoruz. Yaptığımız şeyin başında Polis Enstitüsü gelir"

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın polis eğitimine verdiği önemin bir diğer göstergesi ise Ankara Polis Enstitüsü Müdürlüğüne Dr. Salih Adil Başer'i[88] getirmesiydi. Zira Başer, Viyana Üniversitesi Siyasal ve Ekonomik Bilgiler Akademisinden, Viyana Dünya Ticareti Âlî Mektebinden ve Şikago'da Lasalle Üniversitesinden mezundu. Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rusça, İspanyolca ve Lâtince biliyordu (Birinci, 1999: 16).

Polis Enstitüsünün kurulması ile birlikte Emniyet Genel Müdürlüğünün akademik ve entelektüel faaliyetleri Enstitü marifetiyle yürütülmeye başlamıştır. Polis Dergisi faaliyetlerini genel müdürlüğe bağlı olarak yürütmekte iken 29 Ekim 1937 tarihli 311. Sayısından itibaren Polis Enstitüsü tarafından çıkarılmaya başlanmıştır (Başer, 1937: 4188-4200). Ankara Polis Enstitüsü ile birlikte polisin modernleşmesinde yeni bir sürece girilecek ve Enstitü'nün öğretim elemanları yayınlarıyla Türk Polis Teşkilatına yön vererek entelektüel birikimine katkı sunacaktır.

[88] Ankara Polis Enstitüsü Müdürü Dr. Salih Adil Başer'in biyografisi için (Bkz. Şahin, 2004: 199-200).

2.3.1. Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Uluslararası Polis İş birlikleri ve Çeviri Eserler

Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatının gelişimi yönünde atılan adımlar yalnızca mevzuat düzenlemeleri ve kadro hareketlerinde değil, polisin niteliğini arttırıcı bilginin de arttırılmasında da kendini göstermektedir. Zira bir yasayı uygulamak, yasayı meydana getirmekten daha güç bir iştir (Wilson, 1961: 55). Bu sebeple iyi hazırlanmış mevzuatların yanı sıra teknik olarak uzmanlaşmaya da ihtiyaç duyulmaktadır.

Modern bir polis teşkilatına kavuşmak için Cumhuriyet Devrinde de Avrupa'ya tetkik heyetleri gönderilmekle birlikte, artık emniyet kadrosunda yabancı dil bilen yüksek tahsilli genç personellerin yurtdışına eğitime gönderilmeye başlandığı ve uluslararası iş birliklerine girişildiği görülmektedir (Gören, 2018: 37).

Türk Polis Teşkilatı, sınır aşan suçların takibini sağlamak için henüz kurulma aşamasında bulunan Uluslararası Kriminal Polis Komisyonuna[89] Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren dâhil olmuştur.[90] Suçla mücadelede ulusal mevzuatın yetmediği durumlarda uluslararası hukuk çerçevesince ülkelerin polis teşkilatlarınca işbirliği tesis etmek amacıyla kurulan Uluslararası Kriminal Polis Komisyonunda alınan kararlar, bölgesel çözümlerin ülkeler aracılığıyla çözülmesini sağladığı gibi, üye ülkelerin polislik tecrübelerini paylaşması suretiyle modern polis tekniklerinin takip etmesine olanak sağlayan bir yapıdadır. Bu sebeple Uluslararası Kriminal Polis Komisyonunun düzenlediği toplantılara Türkiye'den düzenli olarak katılım sağlanmıştır.

1936 yılında Uluslararası Kriminal Polis Komisyonunun 12. toplantısı Belgrad'da yapılmıştı. Türkiye'den toplantıya katılım gösteren Polis Müfettişi İ. Eraydın, toplantıda alınan kararları ve teklifleri içeren bir rapor hazırlamıştı. Dünyanın dört bir köşesinden gelen

---

[89] Uluslararası Kriminal Polis Komisyonu, 1923 yılında ilk defa Viyana'da düzenlenen Uluslararası Polis Kongresi'nde kurulmuştur. Türkiye'nin de dahil olduğu 1923 Kongresine katılan ülkeler: Avusturya, Çekoslovakya, Danimarka, Mısır, Fransa, Fiume, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Letonya, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri ve Yugoslavya idi. Komisyon'un merkezi olan Viyana'nın 1938'de Naziler tarafından işgal edilmesinin ardından 1941 yılında Komisyonun merkezi Berlin'e tanışmış ve gestaponun etkisi altına girmiştir. Komisyon, II. DÜNYA SAVAŞI sonrasında merkezi Paris'e taşınarak yeniden eski hüviyetine büründürülmüştür (Deflem, 2002: 125-198).

[90] 1923 yılında Viyana'da toplanacak olan Beynelmilel Polis Kongresi'ne iştirak için şehr-i mezkur polis müdürü Mösyö Şchober tarafından Dersaadet zabıta memurinine hitaben yazılmış olan davetname gönderilmiştir (BOA, 1923: HR. İM. /77-16). Türkiye'nin Uluslararası Kriminal Polis Komisyonuna katılım gösterdiğine dair arşivde bulunan ilk belge ise Türkiye'nin Berlin'de yapılacak Beynelmilel Polis Konferansı'na iştirak edeceğinin Alman Sefareti'ne bildirildiği belgedir (BOA, HR.İM. 197-53).

polis şefleri, polisin hizmet sistemini yükseltecek ve mükemmelleştirecek esasları konuştukları toplantıda, modern suç teknikleriyle mücadele hakkında iş birliğine vurgulanıyordu. Zira artık suçlular teknik vasıtalardan istifade etmeyi çok iyi bildikleri için bir memleketten ötekine kolayca geçerek polisten kaçabiliyordu. Bu sebeple başlayan ülkeler arası polis dayanışmasının benzer biçimde her suç unsurunu kapsayacak şekilde geçerli kılınmasına yönelik gayret, toplantının ana gündemi olmuştu. Oturumu yöneten Yugoslav Dahiliye Nazırı Anton Korošec, komisyon toplantılarının sebebi olan kriminal polisliğin önemli olduğunu, ancak propagandaları, bölücü ve yıkıcı faaliyetleri bastırma işinde de polisin uluslararası çalışma birlikteliğine gitmesi öneriliyordu. Ayrıca kamu düzenine ve rejime karşı yapılan gizli tahriklerin alelade suçlardan daha tehlikeli olduğu vurgulanıyordu. Yugoslav Dahiliye Bakanı, Komisyonun siyasî polislik hususunda da iş birliğinde bulunması gerektiğini dile getiriyordu. Bu teklife binaen söz alan Uluslararası Kriminal Polis Komisyonu reisi Michael Skubl, propagandalara ve gizli düşmanlara karşı da çalışma birliği içerisinde olunması fikrini desteliyordu (Eraydın, 1936: 3-5). Komisyon toplantılarında alınan müşterek kararlar daha sonra uygulanmak üzere protokole dönüştürülüyordu. Fakat teknik yetersizliklerden dolayı Türk Polis Teşkilatının bazı komisyon kararlarını yerine getirememesi, bir yönüyle dönemin imkânsızlıklarının göstergesiydi.[91]

Türk Polis Teşkilatının dünyadaki diğer polis teşkilatlarıyla müşterek ilişkiler geliştirerek, çağdaş bir ilerleme arayışı içerisinde olduğu açıktır. 1930'lu yıllarda Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü neşriyatından çıkan eserler arasında polislik mesleğine dair batı literatüründen çevrilmiş yayınlar çıkmaktadır. İngiliz Polis Müfettişleri Else ve Garrow'un "İz Araştırma Esasları (1934)" adlı kitabı, "cinayet işlerinin tahkikinde zabıta amir ve memurlarına rehber" olması amacıyla Emniyet Müdürü Yusuf İzzetin tarafından Türkçeye çevrilmişti. Kitapta, polisin bilimsel ilerlemelerden istifade ederek, suç ve suçluları açığa çıkarmasında yardımcı olacak yöntem ve vasıtalar gösteriliyordu. Polisin kriminal incelemelerde bulunması için gerekli görülen fenni bilgi ve teknik cihazlara yönelik içeriği sahip olan bu kitap, bir yönüyle o sırada Ankara'da inşa edilmekte olan Ankara Polis Enstitüsünün Kriminalistik Laboratuvarı ve ders müfredatı için bir örnek teşkil edecektir.

[91] Uluslararası Kriminal Polis Komisyonu'nun XII. toplantısının son konusu, uluslararası polis telsiz sisteminin kurulmasına yönelikti. Bu konu hakkındaki raporunda Eraydın, (1936: 37), "Bizim polisimizde henüz telsiz olmadığı için bu hususstaki görüşleri kısaca keserek yalnız kararla iktifa ediyorum." uyarısında bulunacaktır.

Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün yayımladığı 1937 yılındaki bir başka çeviri eser yine kurumsallaşmasında örnek aldığı İngiliz ve Fransız polisi üzerine yapılmış bir çalışmadır. İngiltere İstihbarat Servisi eski Şefi Sir Basil Thomson'un "Skotland Yard'ın Faaliyeti (1937)" adlı kitabı ile "Cihanşumul bir şöhrete malik ve dünya polis Teşkilatının şaheseri" olarak takdim edilen Scotland Yard tanıtılıyordu. Eser, Scotland Yard'ın tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve toplumsal rızayı da gözeterek suçla mücadele etmenin inceliklerini anlatırken, geçmişin kötü örneklerini de bilhassa Fransız polisi üzerinden vermektedir. Zira dünyadaki ilk polis teşkilatını kuran Fransa'da, bir müddet sonra poliste yaygın olarak görülmeye başlanan yolsuzluğun kamu düzenini altüst ettiğini ibret olarak gösterilmektedir. Kitapta, polisin geniş yetkilere sahip olmasının maksadının ferdin hukukunu çiğnemek üzerine olmaması gerektiğinin felsefesi işleniyordu.

Batı polis teşkilatlarını Türk polisine tanıtan bir diğer çeviri eser, Birmingham Polis Müdürlüğünden emekli Cecil C. H. Moriarty tarafından yazılan İngiliz Polis Teşkilatı ve İdaresi (1946) adlı kitabı, İçişleri Bakanlığı Tetkik Müşaviri Sıddık Tümerkan tarafından çevrilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü yayını olarak basılan bu kitapta İngiliz polisinin tarihi, görev ve faaliyetleri üzerine umumi bilgiler içeriyordu.

Türk Polis Teşkilatının modernleşme sürecinde suçla mücadeleye ilişkin yeni polislik hizmetleri önemli bir tarihsel gelişim çizgisine sahiptir. Batı'da suçun kaynağına ilişkin yorumlamalarda Aydınlanma felsefesinin getirdiği bakışla birlikte suç ve ceza kavramlarına ilişkin yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Cesare Beccaria'nın ünlü Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecellesi (1961), kitabıyla klasik dönemin dogmatik düşünceleriyle suç ve ceza kavramlarının anlamlandırılmasına ilişkin çağının ötesinde eleştiriler sunmuş ve Batı'da kriminoloji ilminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı polisliğindeki haliyle delilden suçluya ulaşma yöntemiyle suçun aydınlatılması usulü, Türk Polis Teşkilatında da örnek görülmeye başlanmış ve Polis Mecmuası'nın muhtelif sayılarında bu usule uygun metotlar ve suçlu analizlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Nitekim Cumhuriyet Dönemi'nde de polis eğitiminde Kriminoloji dersi kendine yer bulmuştur. Bu dönemde, Ankara Polis Enstitüsü ve Koleji Kriminoloji eğitmeni Bahaattin Kirman'ın Kriminalistik (1953) kitabına temel kaynaklık eden Robinson'un İlim-Cürüm Savaşı: Modern Dedektifler ve Polis Laboratuvarları Nasıl Çalışırlar? (1949) isimli eseri çevirerek klasik kriminoloji eğitiminde kullanılacak bir kaynak ortaya çıkmışır.

Türk Polis Teşkilatının gelişiminde uluslararası iş birlikleri ve batıdaki polislik uygulamalarına yönelik çeviri eserlerden başka Polis Müfettişi, Polis Mektebi öğretmenleri ile adlî idareciler tarafından 1930'lu ve 1940'lu yıllar boyunca polis ve kriminoloji üzerine pek çok eser üretilmiştir. Ceza adalet sisteminin tartışıldığı kitaplardan bazıları şunlardır (Dölek, 2019: 17):

> "Çocuk Ruhiyatçısı Hilmi A. Malik'in Türkiye'de Suçlu Çocuk (1932); İstanbul Polis Mektebi Ceza Tatbikatı Muallimi Cemalettin Fazıl'ın Zabıta Kılavuzu (1934); İzmir Emniyet Müdürlüğü Fen Şefi Kamil Ahmet'in Polis ve İçtimai Bilgiler (1934); Bursa Emniyet Müdürü Mahmut Erzen'in Suçlar ve Suçlular (1939); Merkez Hıfzısıhha Müessesesi İkinci Direktörü Prof. Dr. Server Kamil Tokgöz'ün Mücrim Çocuklar Hakkında Sıhhi Tedbirler (1937); İstanbul Cezaevi Doktoru İbrahim Zati Öget'in kaleme aldığı Mücrim ve Serseri (Antisosyal) Çocuklar (1941); Ordu Cumhuriyet Müddeiumumisi Mehmet Ali Sebük'in Memleket Kriminolojisi (1944); Denizli Yetkili Ceza Yargıcı Nihat Özker'in Suç, Ceza ve Sosyete Bakımlarından Kumar (1946)."

Temel olarak suçu konu edinen ve toplumsal düzeni idealine dayalı bu metinlerden başka, doğrudan polis eğitimi sırasında okutulan ders kitaplarında rejimin arzu ettiği polis felsefesinin de işlendiği görülmektedir.

2.3.2. Türkiye'de Polis Eğitiminde Kullanılan Ders Kitapları

Konya Polis Mektebi Müdürü Kâtipzade Nazif (Yazman)'ın[92] üç ciltten oluşan Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri (1930) kitabı, Cumhuriyet Döneminin ilk polis ders kitaplarındandır. Hukukî pozitivizm anlayışına göre neşredilen bu kitap, adlî polislik ve idare hukuku üzerine mesleğin tatbiki sırasında da polislere yol gösterici bir kaynaktır.

Polis ders kitapları arasında en dikkat çekici eserlerden birisi de Vasfi Raşid Sevig'in Türkiye Cumhuriyet Esas Teşkilat Hukuk (1938) adlı kitabıdır. Polis Enstitüsünde okutulmak üzere hazırlanan bu kitap, Kâtipzade Nazif'in adlî ve idarî hukuk konularının çok daha ötesinde, resmî ideolojinin propagandasını da barındıran bölümlerden oluşmaktadır.

[92] 1923 yılında açılan Konya Polis Mektebi'ne müdür olarak görevlendirilen Polis Müfettişi Kâtipzade Nazif (Yazman), bu görevinin yanısıra Jandarma Zabit Mektebi alisi ve Polis Mektebi hukuk dersleri muallimi olarak görev yapmaktaydı (Şahin, 2001: 110).

Sevig, kitabının yalnızca ilk bölümünde anayasa hukukundan ve yönetim sistemlerinden bahsetmektedir. Kitabın ikinci bölümünde çağdaş siyasal düşünceler üzerine tartışmalara girmektedir. Kitabının üçüncü bölümünü, "liberalizm ve sosyalizmin ahenkli bir sentezi (Sevig, 1938: 144)" olduğunu belirttiği Kemalizm'e ayırır. Kemalist rejimin önemi ve şefin kudretinin altında cumhuriyetin nasıl kurulduğunun anlatıldığı bir diğer bölümde, Kemalizmin en büyük başarılarından birinin de parti ve devlet bütünleşmesinin olduğunda bahseder (Sevig, 1938: 267-278). Parti'nin yönetiminin aynı zamanda hükümet yönetimi olması bakımından Sevig, CHP Tüzüğü ve Programı'na da kitabında yer vermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren polis eğitiminde önem verilen alanlardan biri de siyasî polislik olarak ifade olunan istihbarattır. Zira polisin siyasal olana en fazla temas eden sahalardan birisi hiç şüphesiz siyasî polisliktir. Polisin bu yönü, takdir yetkisini bağlı olarak değişen sonuçlar doğurmaktadır. Polisin bilgiyi elde etmesinden verileri değerlendirme sürecine kadarki her evrede inisiyatife bağlı olarak değişebilen kararlar uygulanabilmektedir. Bu bağlamda gri bölgeye sahip olan siyasî polisin işlevselliği her devirde iktidarlar tarafından kullanılagelmiştir. Bu bağlamda Türk Polis Teşkilatının nitelikli istihbarat elemanlarına sahip olması rejimin savunucularını olduğu kadar, hukuka da riayet edebilme prensiplerini güçlendirecektir. Polis Enstitüsü'nün açılmasıyla birlikte İstihbarat ve Dedektif öğretmeni Nazmi Serim, 1939 yılında Dedektif I ve Dedektif II kitaplarını[93] neşrederek "Dedektif Hizmeti" veya "Gizli Polis" olarak ifade ettiği polisin, devlet teşkilatı içerisindeki ehemmiyetini izaha çalışmakla birlikte, gizli polislik için ihtiyaç duyulan nitelikleri sıralamıştır. Serim'e göre polis, toplumun her kesimine hitap edecek maharette ve zor koşullara dayanabilme kudretine sahip olduğu müddetçe başarılı olabilecektir[94] (1939: 31, 33):

> "Yenilmez bir cesaret, tükenmez bir sabır onun (polisin) en birinci meziyetleridir. Bir anda karşısındaki cahilin düşünme ve konuşma vaziyetine intibak edivermelidir.

[93] Ankara Polis Enstitüsü Sevil Kurs Direktif Öğretmeni olarak 1949 yılında Detektif ders kitaplarının üçüncü serisi olan, "İzler ve Deliller" kitabını çıkarmıştır. Adlî polislik üzerine yazılan bu kitapta polise, suç ve suçlulara kriminolojik tetkik nazariyesiyle bir yaklaşım sunabilecek bilgiler verilmektedir.

[94] Detektif derecesine yükselmek isteyen polisin, kanunlar ve hukuk mevzuatından başka sahip olması gereken bilgi ve yetenekleri şu başlıklar altında sıralanmıştır (Serim, 1939: 39-43): İnsanları tanımak için fizyonomi, fizyoloji, frenoloji, antropoloji ve psikoloji bilgisi; bir hadiseyi aydınlatmak için coğrafya, tarih, mimari, kimya, fizik ve harita bilgisi; tehlikelere karşı dövüş sporları, her çeşit silah ve vasıta kullanma becerisi; insanları konuşturabilmek için gereken sempatiyi kazanmayı sağlamaya yardım olacak grafoloji, hipnoz ve telepati bilgisi ile göz boyamak, kumar çeşitlerine ve hilelerine vakıf olmak, müzik ve resimden anlamak, dans edebilmek ve kadınları etkileyebilme cazibesi.

> (…) Yüksek görünüş, nasıl aşağı tabaka halkın itimadını celbe mani ise seviye noksanlığı da kültürlü sınıfı arasında menfi neticeler almaya sebep olur. Bu itibarla en kudretli detektif kendini cemiyetin her sınıf ve tabası içinde kaybedebilen, vaziyetini her türlü şerait ve hususiyetlere uydurabilenlerdir."

Polisin siyasî meselelere ilişkin bilgisini arttırarak hariçten ve dahilden gelebilecek görünmez saldırıların da önüne geçmek amacıyla Sadri Ertem tarafından Propaganda adlı iki ciltlik kitap serisi yazılmıştır.[95] Ankara Polis Enstitüsünde Matbuat ve Propaganda dersleri de veren Sadri Ertem, teorik bilgisini saha ajanı olarak tatbik etmiş bir istihbaratçıdır. Polis Enstitüsünden önce Hatay'ın anavatana bağlanması için görevlendirilen Sadri Ertem, burada Türkiye adına propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu (BCA, 1938: 30-18-1-2 / 84-73-1). Sadri Ertem (1941: 3), insan hayatında büyük tesirleri olan ve cemiyet hayatında modern bir silah halini alan propagandayı kullanmak için elemanlarının her şeyden önce bu silahı kullanmaya müsait bir zihniyete sahip olmaları lüzumuna işaret eder. Bu sebeple kitapta, cemiyet hayatına etki eden modern propaganda araçları ve bunlara yönelik karşı propaganda faaliyetleri tanımlanmıştır.

Toplumun her kesimine temas edebilme zorunluluğu yalnızca siyasî polisten beklenen bir maharet değildi. Polisin görevinin icaplarını yerine getirebilmesi için görevini yaptığı toplum hayata uyum sağlayacak donandım olması gerekirdi. Bu sebeple, Polis Enstitüsü Müdürlüğü 1939-1940 Ders yılı programında, "Meslek Terbiyesi ve Muaşeret" dersine yer verilmeye başlanmıştı. Bu derslerde okutulmak üzere Derviş Okçabol tarafından Muaşeret Âdabı ve Resmi Merasim ve Teşrifat Kaideleri (1940b) adlı kitap yazılmıştır. Modern bir polis inşasına dayalı bir arayışın ürünü olarak ortaya çıkan bu ders ve Okçabol'un ifadesiyle (1940b: 3); polisin "medinî bir sosyete içinde mahbup veya böyle bir muhitin çekingenliğini ve ürkek yabancısı durumunda kalıp ecel terleri dökmektense, geniş bir iç huzur ile bu hayata iltihat ve intıbak" edebilmesini amaçlanmaktadır. Rejimin tesis ettiği yeni kültürel hayatın etkisini barındıran bu kitap, bir yönüyle medenileştirme ve ulus inşa sürecinin bir izdüşümüdür. Bu yönüyle polisin merkezden inşa edilen yeni cemiyete uyum sağlaması ve modernleşme projesinin vasıtalarından birisi olması amaçlandığı ileri sürülebilir. Zira polisin kamusal alanda kadın erkek münasebetlerinden tanışma ve

[95] Sadri Ertem, Propaganda kitabının ilk cildinde propagandaya mesnet olan ve efkârı umumiyeyi terkip eden müesseseler, ikinci ciltte propagandanın sosyolojik, psikolojik ve teknik şartlarından bahseder. Kitabının önsözünde, 1939 harbinde propaganda tatbikatı hakkında misaller veren bir üçüncü cildi müjdelese de bu kitaba tarafımızca ulaşılamamıştır (Bkz. Ertem, 1941; Ertem, 1942).

selamlaşma usullerine, balo ve yemekli ziyafetlerden dans ederken dikkat edilecek hususlara ve nihayet bir dizi protokol kurallarına kadar, yeni medeniyet söylemine göre belirlendiği görülmektedir. Nitekim Okçabol, bu kurallara uymayan polislere şu uyarıyı yapar (1940b: 201): "Bu kaidelere riayet etmeyen, etmek istemeyen veya etmesini bilmeyenler; tabiatıyla, Medenî sosyete içinde, Medenî insanlarla bir arada yaşamaya lâyık görülmezler."

Polis mesleğinin gereklerinden birisi de zor kullanma yetkisidir. Bu yetkinin kullanımı ve doğuracağı sonuçlar çoğu zamanlan ülkenin kanunlarıyla olduğu kadar, ülkenin siyasî rejimi ve iklimi ile de alakalıdır. Polislik her ne kadar kurallara dayalı bir meslek olsa da zor kullanma hususunda çok zaman inisiyatif gerekir. Zor kullanma durumunun ne zaman gerekli olduğu çoğu zaman mevzuat düzenlemelerinde yeterince açık olmadığı gibi, zor şiddetinin oranı da bu ölçüde muallaktır. Zira zor gücü, çoğu zaman ani bir cereyanla gelişen hadiselere mukabele edebilme çevikliğine dayalıdır. Üstelik zor gücünün telafisi zor ya da imkânsız sonuçları olması bakımından polisin en ciddi sorumluluğu, aynı zamanda elince bulunan en büyük sorumluluğudur. Bir başka ifadeyle polisin görev yükü arttıkça yetkisi ve buna misil sorumluluğu da artmıştır. Polis mesleğinin kurallarını belirleyen mevzuatlarda zor kullanımının sınırları belirlense de bilhassa silah kullanımı ile alakalı kuralların tatbikinin yapılması ve çoğu zaman da kanunda yeterince izahı bulunmayan hadiseleri yorumlanması gereklidir. Bu sebeple silah kullanma yetkisine yönelik polisin eğitilmesine önem verilmiştir. Ankara Polis Enstitüsü Muallimlerinden Derviş Okçabol'un Devlet Kuvvetlerinin Silah Kullanma Salâhiyeti (1941) kitabı, polisin silah kullanma yetkisi hususunda önemli bir literatürün başlangıcını ihtiva eder. Okçabol kitapta, zor kullanmaya yönelik kanunların[96] felsefesini anlayacak ve buna göre hareket edecek polisin sahip olması gereken nitelikleri belirtmektedir.

Polis mevzuatına yönelik eğitim her ne kadar polisin niteliğini arttırmak için en temel gereklerden biri olsa da polisin bu bilgiyi saha da tatbik etmesi tıpkı zor kullanma yetkisinde

[96] 2559 sayılı PVSK'nin 16. maddesi ve dönemin 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 49. maddelerinde polisin silah kullanma yetkisi ile meşru müdafaa halinden bahsedilir. Bir diğer polis eğitmeni Hikmet Tongur, polisliğin bir "cebir ve şiddet" vasıtası olduğunu belirtse de polisin şiddete her hâlükârda başvurmasına lüzum olmadığına değinir. Tongur, bu savını desteklemek için 1940'lı yılların özgün bir polislik uygulamasını örnek gösterir (1948: 47): "Faraza silahlı bir toplantı üzerine, yetkili memurun (Vali ve Kaymakam Bucak Müdürü, Polis âmiri veya Jandarma Komutanının) toplantı yerine gelerek boru ve trampet çaldırmak suretiyle gelişini ilân ettikten sonra toplananlara derhal dağılmalarını ve çekilip gitmelerini, aksi halde zor kullanacağım emir ve ihtar etmesi hatta birinci ihtar neticesiz kaldığı takdirde bir kere daha boru ve trampet çaldırdıktan sonra ikinci bir ihtarda bulunması hiç şüphesiz ki, en son çare olarak topluluğu zorla dağıtması yâni cebir ve şiddete müracaat etmesi kadar polis faaliyetidir."

karşılaştıkları tecrübe eksikliğini beraberinde getirir. Bu bakımdan polisin sahada karşılaşacağı güçlükler karşında da tecrübe kazanması polis eğitiminde dikkat edilen bir husustur. Bu ihtiyaca cevap olarak 1945-1946 ders yılında İzmir Polis Okulunda okutulacak ders notları Salim Akdoğan tarafından Polisin Ceza Tatbikatı (1945) adlı bir kitap halinde getirilmiştir. Kitap adlî, idarî ve siyasî polisin görevlerinin tanımını yapan klasik bir ders kitabından çok daha önemli bilgiler sunmaktadır. Kitapta dönemin polisinden beklenen vasıfları görebileceğimiz gibi, polisin suçu aydınlatmak için başvurduğu sorgulama tekniklerine de yer verilmektedir. Kitapta dönemin önemli siyasî olaylarına yönelik tarihi vesikalar bulunmaktadır: 1942 yılında Maarif Vekili'ne karşı düzenlenen silahlı saldırı (1945: 59) ile ünlü Alman Büyükelçi Von Papen'e düzenlenen suikastın[97] kriminal raporu (1945: 62-64) ile suikastı düzenleyen Sovyet ajan Kornilof'a ait ifadeye (1945: 92-95) de yer vermektedir.

Polis eğitiminde dikkate değer bir diğer ders kitabı, Enver Okyay tarafından Polis Enstitüsü Müfredat Programı'na göre hazırlanmış Tarih (1946) adlı eserdir. Tek parti hükümetlerinin izlencesi olan CHP Parti Programlarında "Milli Talim ve Terbiye" başlığında "millî derin tarihe"[98] yapılan vurguda da kendini gösteren tarih eğitimi, her eğitim kurumunda olduğu gibi Polis Enstitüsü müfredatında da yer bulmuştur. Kitap, tarihsel mitlerle Orta Asya Türk devletlerinden, CHP'nin altı okunda nihai anlamını bulmuş Cumhuriyet devrine kadar Türk milletinin geçirdiği devreleri anlatır. Oktay, rejimin devrimlerini izah ettiği bir bölümde, Cumhuriyet devrimlerine karşı çıkanlara karşı rejimin savunulmasında polisin önemine yönelik örnekler verir (Okyay, 1946: 251-252). Bu bağlamda Enver Okyay'ın "Tarih" kitabında, rejimin idealize ettiği milli seciyeye sahip cumhuriyet polisini yaratma gayreti görülmektedir.

[97] 24.02.1942 yılında Alman Büyükelçi Franz von Papen, Ömer Tufan tarafından suikasta uğramıştı. Ancak, suikastçının bu iş için kullanacağı el bombası bomba kendi elinde patlamış ve suikastçı ölmüştü. Von Papen, I. Dünya Savaşı'nda Türk üniformasıyla Türk ordusunda görev alması ve Hitler'i Türkiye'ye saldırmaması için ikna ettiğine dair söylentilerin olması sebebiyle Türk kamuoyu tarafından sempatiyle yaklaşılan bir diplomattı. Türk-Alman ilişkilerini sarsabilecek bu suikastın aydınlatılması için Türk Polis Teşkilatı, o sırada Ankara Polis Enstitüsünde Kriminalistik Öğretmeni olarak görev yapan İsveçli Dedektif Marc Payot'u görevlendirdi. Payot ve istihbarat polislerinin marifetiyle suikastı gerçekleştirenin bir Sovyet ajanı olduğu ve kimlerin destek sağladığı tespit edilmişti (Goloğlu, 1974: 159). Yine 1942 yılında Ankara'da Maarif Vekili'nin evine bir kurşun isabet etmiş, lakin bu durumun siyasî maksatla değil bir serseri kurşun sebebiyle gerçekleştiği Marc Payot'un tetkikiyle anlaşılmıştır. İlgili rapor için bkz. (Aydoğan, 1945: 59).

[98] İlk defa 1931 yılında CHP Parti Programı'nda "fikrî olduğu gibi bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir" şeklinde tarih bilincinin önemine yapılan vurgu 1935, 1939, 1943, 1947'deki parti programlarında da tekrar edilmiştir.

Son olarak polis ders kitapları arasında zengin bir içeriğe sahip olan ve araştırmacılar için de değerli bir literatür kaynağı sunan polis tarihi kitaplarından bahsetmek gerekir. Polis meslek tarihinin ilk hocası Emniyet Müfettişi Derviş Okçabol'un Türkiye'de emniyet tarihiyle ilgili olarak 1939 tarihinde basılmış ilk kitap ve ders kitabı olan Meslek Tarihi'dir. Bir sene sonra Okçabol kitabını daha da genişleterek 1940'da Zabıta Tarihi adıyla yeniden bastırmıştır. Okçabol'un açtığı bu yolda daha geniş hacimlere sahip iki meslek kitabı daha basılmıştır: 1946'da Hikmet Tongur, Türkiye'de Genel Kolluk-Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi adlı kitabını ve son olarak 1947'de Halim Tevfik Alyot, Türkiye'de Zabıta'yı yazmıştır.

2.4. Polis-Asker İlişkisinde Köken ve Rol Model Tartışması

Polisin uzmanlaşmış bir kurum olarak ortaya çıkması sanayileşme sürecinin getirdiği yeni toplumsal hayatla ilintilidir. Bu dönemde cemiyet hayatı, tarihsel süreç içerisinde hiç olmadığı kadar değişmiş ve yeni gelişmelerle beraberinde pek çok sorununu da ortaya çıkarmıştı. Sanayileşmiş toplumun sosyal sorunları, sanayi öncesi toplumsal hayattan farklı şekilde, sosyal düzeni tümden değiştirecek nitelikteydi (Kerr, vd., 1967: 99).

Sanayi Devrimi'nin ardından ortaya çıkan yeni toplumsal hayattaki hareketlilik neticesinde değişen demografi, üretim koşulları, sosyal sınıflar gibi pek çok unsur tüm kurumları ve insan ilişkilerini etkileyen bir kavram olarak yabancılaşmayı[99] ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde büyüyen kentler, sosyal ilişki ağlarını değiştirdiği gibi kurumları da kökünden değiştirmiştir. Bu değişime karşılık devletler toplumsal alanı bir gece bekçiliğinden çok daha güçlü ve hırslı bir kurumsallaşmayla cevap vererek, 1798'de Fransa'da, 1823'te İrlanda'da, 1829'da İngiltere'de ve 1844'te İspanya'da modern birer polis gücüne sahip olmuştu (Hobsbawn, 2003: 211).

Uzmanlaşmış ayrı bir polis teşkilatından önce iç güvenlik ordu tarafından sağlanıyordu. 19. yüzyılda Avrupa'da iç düzenin sağlanması ve toplumsal olaylara müdahale edilmesinde ordunun silahlarını rahatlıkla kullanabilmesi ve gerekli itidali gösterememesi gibi nedenler, artık hâkim olan liberal demokratik değerlerle bağdaşmıyordu. Bu sebeple iç

[99] Burada "yabancılaşma" kavramından kastımız, kavram olarak bireysel ve psikolojik bir olgu durumudur. Kişilerin, bireyin dâhil olduğu toplumsal hayattan uzaklaşması ve toplumla arasında çatışma yaşamasıdır (Tezcan, 1985: 121).

düzenin sağlanmasında ordunun görevi bütünüyle sona ermese de[100] giderek sınırlanmaya başladığı görülmektedir (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 57). Polisin ordudan özerkleşmesini gerekli kılan unsurların en başında gelen etmen, gözetleme/denetleme mekanizmalarının topluma derinlemesine nüfuz etmesinin gerekliliğidir. Ordunun yapısı gereği toplumsal alana sirayet ederek önleyici bir denetim aygıtı olamaması, polisin ordudan ayrışarak modern devletin toplumsal alandaki iktidarını kuvvetlendirmiştir (Ergut, 2015: 13).

Türk Polis Teşkilatının oluşumu ise, Avrupa'da polisin gelişiminden farklıdır. Bu farklılık, Avrupa'daki sosyo-ekonomik değişimin Osmanlı'da yaşanmasının pek mümkün olmamasıydı. Zira Osmanlı teşkilatlanmasının bir unsuru olarak toprak sistemine bağlı ekonomik hayat sanayileşmesinin öncüsü olan bireysel sermayenin ve mülkiyetin önünde engeldi. Ancak devletin kurumsallaşmada öncelik tanıdığı ordunun ihtiyaçların karşılamak için duyduğu ihtiyaç ilk sanayileşme dalgasını başlatmıştır (Pamuk, 2014: 142). Ayrıca Tanzimat'tan itibaren çizgisini koruyan hukuki ve idari reformlar yeni bir toplumsal hayatı canlandırmıştı.

Osmanlı'da ordunun modernleşmesi ve değişmeye başlayan sosyal hayat giderek iç güvenlikte de uzmanlaşmaya eğilmek zorunda bırakmıştır. Gerçekten de 19. yüzyıldan itibaren yeni kanunlarla beraber modern polis ve jandarma teşkilatı oluşturulmuş, ordunun yeniden yapılandırılırmıştır. Bu dönemin şekillenmesinde kırsaldan şehirlere göçlerle beraber hızla büyüyen şehirler, kaybedilen topraklardan uzak coğrafyalara yönelen nüfus hareketleri, değişen iktisadi hayat neticesinde şehirlerde çoğalan yoksul kitleler gibi sorunların kamu düzenini bozmaması için gereken dönüşüm ihtiyacı etkili olmuştur (Levy,

[100] Polis, iç güvenlik hizmetini sağlayan yegâne güç değildir. Aynı zamanda, alternatif ve sürdürülebilir bir polislik modeli olan askeri güvenlik birimi jandarma da işlevselliğini sürdürür. Örneğin Türkiye (Jandarma), İspanya (Guardia Civil), İtalya (Carabinieri), Fransa (Gendarmerie) ve farklı varyasyonları başka yerlerde görülen, aynı idare içinde birlikte bulunan iki polislik sistemi mevcuttur. İdari yapı içerisinde her ülkede farklı biçimde teşkilatlanmış olsalar da kabaca benzer görevleri ihtiva etmektedirler. Fransa'da sivil polis, İçişleri Bakanlığı'na rapor veren Police Naitonale'dir. Diğer polis teşkilatı ise ordunun resmi bir parçası olan ve Savunma Bakanlığı'na bağlı olan Gendarmerie Nationale'dir. Türkiye'nin Fransız idari yapısından örnek alarak aynı adla sahip olduğu Jandarma, askeri bir yapıdadır. Her iki ülkede de daha ziyade kırsal kesimde ve küçük kasabalarda güvenlik hizmeti vermektedir. Bu ülkelerde polisler de kriz anlarında hizmet veren paramiliter kaynaklara sahip olmasına rağmen, askeri olmayan kentsel bir güçtür (Villiers, 2009: 24-25). Türkiye'de de ordunun iç güvenlikte uzmanlaşmış bir birimi olarak jandarmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Polisin bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı'ndan farklı olarak, cumhuriyetin devriyle ordunun bağlı bulunduğu Millî Savunma Bakanlığı altında örgütlenen jandarma, daha ziyade kırsal kesimde görev yapmakta ve adli polislik vazifesi bulunmaktadır.

2008: 4). Ancak 19. yüzyıl, tüm değişim hareketlerine rağmen siyasal nedenlerin etkisiyle temelleri atılsa bile kurumsallaşmanın sürdürülmesinin güç olduğu bir dönemdir.

Avrupa'daki örnekleri takip ederek ardı sıra çıkarılan nizamnamelerinde polis, ordunun içinden çıkan yeni bir kurum olarak belirginlik kazanmış ve II. Abdülhamid polisliği ile simgesel bir öneme kavuşmuştu. İlk geniş kadrolu bir polis teşkilatının tatbik olunması ancak 1296 yılında gerçekleşmişti. Bu tarihten itibaren sivil bir Zaptiye Nazırlığı unvanı ile polis teşkilatının gelişim sürecinde önemli bir dönemeç olan, gayri askeri bir teşkilatlanmaya sahip olmaya başlamıştır. Yönetici personelin kıt olması sebebiyle Cumhuriyet Dönemi'ne kadar en büyük polis amiri olan Zaptiye Nazırları ile polis müdür ve amirleri hukukçu, mülkiyeli ve asker kimselerden atanmıştır (Okçabol, 1940a: 73-74; Toprak, 1985: 1270). Polis bu dönemde askeri bir nizamda çalışmaya devam ediyor olsa da artık sivil unsurların da polis yöneticisi olmaya başlaması, ordudan özerk bir polis kültürünün de başlangıcı olmuştur.

II. Meşrutiyet ile birlikte polis yalnızca başkentte değil, taşrada da görünür olmakta ve merkezden çevreye genişleyen bir bürokratik mekanizmaya sahip olur. Aynı zamanda Dâhiliye Nezareti'ne bağlanan polis, merkezi hükümetin önemli bir gücü haline gelmişti.[101] Bu kararlı süreç I.D.S. ile akamete uğrayarak ancak Cumhuriyet Dönemi'nde yeni bir ivme kazanacak olsa bile polisin ordudan özerkleşme sürecinin başlaması önemlidir.

Buraya kadar özetle, eski Türk Devletlerine kadar kökleri uzanan Türk Polis Teşkilatının tarihi diğer ülkelerde olduğu gibi askeri yapının içinde iç güvenlikten sorumlu bir birim olarak başlar. Tanzimat'a kadar farklı askeri unvanlar altında görev yapan zabıta, Osmanlı modernleşme süreci ile "polis" adını kullanmaya başlayarak teşkilatlanma ve uzmanlaşma gayreti neticesinde şekillenmiştir. Bu yönüyle Türk Polis Teşkilatının kurulması, askeriyeden münezzeh bir yarı sivil bürokratik yapının inşa sürecinin yansımasıdır. Ordudan özerkleşerek kurumsallaşan Türk Polis Teşkilatı, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte son şeklini alacaktır.

[101] Polisin bu gelişimi Fransa modelinin takibinin bir ürünüdür. Zira 19. yüzyıldan itibaren uzmanlaşan ve ayrı bir teşkilat şeklinde kurumsallaşan polis, beraberinde birtakım görevleri genişlemeye başlamıştır. Fransa'da polis, esasen başkent Parisli ve şehirli bir kurumken giderek ülke geneline yayılmıştır (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 43). Benzer biçim Türk Polis Teşkilatı da başkent merkezli ortaya çıkan şehre bağlı bir olgudur. Nitekim şehirleşmeyle birlikte giderek yaygınlık kazanmış ve Türkiye'nin sosyal anlamda da şehirleştiği ölçüde modernleştiği bir kurumdur.

Polisin ordudan özerkleşmesi Türk Polis Teşkilatının kuruluşunda ve sonraki gelişiminde önemli bir bakış açısı sağlar. İç güvenliğin sağlanmasından sorumlu askeri bir birimden, uzmanlaşmış bir meslek dalı olarak ayrışarak çıkan polis hem askeriyeden bağımsızlaşmakta hem de ordunun Türk bürokrasi geleneğindeki ağırlığından etkilenmiştir.[102] Bu ölçüde teşkilatlanmasını askeri sisteme benzer bir yapıda sürdürmüştür (Okçabol, 1940a: 121).

Türk Polis Teşkilatının askeri bir sistem içerisinden ayrılarak teşkilatlanması farklı bir idari mekanizmayı doğursa bile askeri kültürün etkisi polisin üzerinde kaçınılmaz olarak hissedilmeye devam etmiştir. Asker ve polisin geçmiş yıllara dayanan birlikteliği ve en önemlisi cumhuriyetin kurucu kadrolarındaki ağırlığı sebebiyle askeri bürokrasi Türk Polis Teşkilatı için emsal bir örnek teşkil etmiştir.[103] Türk Polis Teşkilatının ilk dönem polis amirlerinin ağırlıkla ordu mensuplarından oluşması, askeri nizamı anımsatan disiplin yönetmelikleri, rütbe-terfi sistemi ve eğitimi[104] ile ordu tipi hiyerarşik bir yapıya sahip olunması gibi nedenlerle polis üzerinde hâkim bir askeri kültür egemen olmuştur.

Polisin ordudan özerkleşmesindeki gecikme ilk olarak polise özgü mevzuatların geç ya da eksik biçimde inşa edilmesidir. Yeni rejimin şekil ve esasları belirlenirken Türk Polis Teşkilatının modernleşme hamlelerinin görece geç bir tarih olan 1932 yılından itibaren atıldığını ifade edebiliriz. Bu durumun en önemli göstergesi Türk Polis Teşkilatının hâlâ Cumhuriyet öncesinde çıkarılan 1913 Polis Nizamnamesi'ne sahip olmasıdır. Cumhuriyet

---

[102] Ankara Polis Enstitüsünün ilk eğitmenlerinden Derviş Okçabol bu etkinin bir uzantısı olarak, Türk Polis Teşkilatının yeniden inşa edilmeye başlandığı 1937 tarihli Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun getirdiği yenilikleri övünçle karşılarken, "polisin; mahsus bir meslek olmasından ötürü, bu meslekte amir sandalyesine oturacakların, orduda olduğu gibi, muayyen bir sistem ve disiplin sahilinde yetiştirilmeleri" ile "tam vasıflı bir ordu subayı gibi, tam vasıflı bir zabıta amiri olarak yetişmiş (1940a: 121-122)" olabileceğini ifade ediyordu.

[103] II. Meşrutiyeti ilan eden ordu ve aydınların ittifakı Cumhuriyet'i kuracak olan kadroları biçimlendirmiştir. Ordu ve aydınlardan oluşan bu yeni yönetici kadroya Cumhuriyet Dönemiyle birlikte bürokrasi de eklemlenerek tarihsel blok olarak ifade edilen ittifak doğmuştur. Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi siyasal bir modernleşmeyi beraberinde getirin yeni rejimde de ordu başat rol oynamıştır. Zira gelişmekte olan ülkelerde, köylülüğün ve feodal yapıların ağırlık taşıdığı siyasal sistemlerde modernleşme faaliyetleri ordu aracılıyla sağlandığı gibi erken dönem Cumhuriyet Türkiyesi'nde de benzer biçimde modernleşme çabalarının ordu merkezli olduğu görülmektedir (Kahraman, 2010: 56). Ordunun yeni rejimdeki modernleştirici misyonu yeni rejim üzerinde derin bir tesir bırakmış ve diğer kurumlara da bir model sunmuştur. Ayrıca, tarihsel blok içerisinde yer almasının verdiği ayrıcalıklı durum ordunun başta Türk Polis Teşkilatı olmak üzere bürokrasi ve hatta siyasal hayat üzerinde kendini hissettirmiştir. Üstelik bu durum kimi zaman askerin polis üzerinde şiddet uygulamasına kadar varan bir üstünlük kompleksi şeklinde de tezahür etmiştir. Yarbay İsmail Hakkı Tekçe'nin Polis Basri'yi selam vermediği için dövmesiyle alakalı (Bkz. BCA, 1936: 30-10-0-0/88-582-5).

[104] II. Meşrutiyet devrinde yazılan ve uzun yıllar polis okullarında okutulan bir ders kitabında verilen eğitimlerde askerî bir disiplin içerisinde polis davranışlarının biçimlendirildiği ve militarist bir ruh aşılandığı anlaşılmaktadır (bkz. Feridun: 76-108).

idaresi altında yaşanan hukuki, toplumsal ve siyasî değişimlere karşı polis 1913 Nizamnamesi ile yeterince karşılık veremiyordu. Bu sebeple yeni bir Polis Teşkilat Kanunu yapılması zaruri bir lüzum olmuştu. Bu sebeple 30 Haziran 1932 tarihli 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu çıkarılmış ve kanunda; polis mesleğinin derece ve sıfatları, mesleğe alım şartları, atama ve terfi usulleri, ödül ve disiplin işlemleri ile özlük hakları gibi pek çok konuda yeni hükümler tespit edilmiştir (Tongur, 1946: 312-313).

Cumhuriyet Devri'nden itibaren polisin uzmanlaşması yeni bir boyut kazanmıştır. Bayley (2006)'in polisin içinde bulunduğu topluma ve rejime[105] göre şekilde aldığı tezini doğrular biçimde, Türk Polis Teşkilatı da rejimin otoriter politikaları ekseninde faaliyetlerini sürdürmüş ve işlevselliği ölçütünde de kurumsal genişlemesini sağlamıştır. Polisin bu yönü demokratik sistemler de geçerli olan bir özelliğinde gizlidir. Polis, bilhassa demokratik rejimlerin güç kazandığı devletlerin çatısı altında sürekli bir modernizasyon sürecine tabi olsa da bu değişim**,** milli özellikler ne olursa olsun, polisin topluma karşı baskı ile önleme arasında yeni bir ilişki kurmasına dayanır. Bununla beraber de polisin siyasal iktidara olan bağlılığını yoğunlaştırır (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 3). Bu sebeple polisin kurumsallaşması sanıldığı gibi bir sivilleşmeyi ortaya çıkarmaz. Ergut'a göre polisin kurumsallaşması sonucu iki gelişme ortaya çıkmaktadır (2015: 20):

> "Bir yandan, polis gücü devlet yöneticilerinin ve elitlerin çıkarlarına daha etkili biçimde hizmet etmektedir (bundan dolayı siyasal sürece artan müdahaleleri söz konusudur). Öte yandan, ordudan farklı olarak "yeni polis" halkın rızasını kazanmak zorunda olduğundan, alt sınıflar gündelik hayatlarını düzenlerken bu süreçten kısmi de olsa yararlar sağlayabilmektedir."

Polisin bu yeni siyasal çehresi, belki de uzmanlaşması için gereken en itici güçtür. Bu güç, sonraki bölümlerde göreceğimiz siyasal hayattaki hareketlilikte halka karşı ordudan daha etkili müdahale edecek bir unsura duyulan ihtiyaçta kendini gösterecektir. Ancak öncelikle Türk Polis Teşkilatının ordudan özerkleşmesi için yeni kanun ve personele ihtiyacı vardır.

---

[105] Polisin ülke rejimine göre biçimlendiğine verilebilecek örneklerden biri de Franco dönemi İspanyol polisidir. Bu dönemde polis, kara kuvvetlerinin subayları tarafından yönetilen ve askeri kuvvetlerden sayılıyordu ve politik baskıyı içeren bir kamu düzeninin korunmasını görev edinmişti. Bu anlamda polis, muhalif avında bulunan başlıca unsurdur (Gleizal, Domenach ve Journes, 2000: 224).

Polisin ordudan özerkleşmesindeki gecikmemin bir diğer önemli nedeni, mesleki eğitimdir. Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, polisin kadro niteliği her bakımdan eksiklik içerisinde olduğu gibi, yeni kanunları tatbik edecek felsefi arka plandan da yoksundu. Bu sebeple yeni polis eğitim kurumları kurulmuştu. Eğitim kurumları ile sağlanacak mesleki uzmanlık, toplumun tüm geleneksel kültürünün bir dilimidir. Mesleki profesyonelleşmenin ve başarılı olmanın altında ancak, parçası olunan geniş gelenekten haberdar olma ve anlama durumu vardır. Buna bağlı olarak mesleki eğitim iki safhada teşkil edilmiştir. İlki, profesyonel insanın eğitimi maksadıyla, mesleki eğitim amacına uygun biçimde sağlanır. İkincisi ise mesleğin özel becerileri ve bilgisini yerleştirmeye çalışan ikinci veya teknik eğitim safhasıdır. Bu eğitim, bizzat meslek kuruluşları tarafından faaliyetleri sürdürülen veya meslekle bağlantılı olan özel eğitim kurumları tarafından verilir (Huntington, 2006: 11). Gerçekten de Türk Polis Teşkilatı 1930'lu yıllardan itibaren kendi teşkilatı içerisindeki meslek kursları ve polis eğitim kurumlarıyla profesyonelleşmesini sağlamaya çalışıyordu.

Cumhuriyet, ordunun içinden çıkmış ve rejimle birlikte bürokrat seçkin sınıfı oluşturanlar tarafından kurulmuştu. Ordu, her ne kadar siyasal hayattan tecrit edilse de bir kısmı tek partiye dâhil olmuştu. Bu sebeple devam eden organik bağın tek parti ile kopmaz derecedeki bağı halkın zihninde de yer etmişti (Ahmad, 2007: 193). Tek partinin otoritesinin simgesel güçlerinden olan ordunun, cumhuriyetin ilk yıllarında iç güvenlikteki sorumluluğu devam ettiğinden halkın gündelik yaşamdaki etkisi de büyüktü. Ordu, iç güvenlik birimi olan Jandarma Teşkilatı ile bu vazifeyi görüyordu. Esasen Jandarma Teşkilatı bir kolluk gücü olmasına rağmen personel ve teknik imkânlar bakımından olduğu gibi hiyerarşik silsilede Milli Müdafaa Vekalati'ne de bağlı olması bakımından askeri bir birimdi. Jandarma, orduya bağlı biçimde organize olmasından dolayı, yapı ve görev bakımdan orduya özgü önleri olan bir kolluk gücüdür.

Askeri yapıda teşkilatlanan bir kolluk gücü olarak jandarma ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak örgütlenen ve doğrudan sivil otoritenin altında örgütlenen polis teşkilatı arasında, hiyerarşik kurum kültürü ve kolluk uygulamaları bakımından farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar, batı demokrasilerinde de kendini gösterir. Bu iki kolluk gücünün bir arada bulunduğu batı demokrasilerinde[106] de "polis ile jandarma ilişkileri çoğunlukla çatışmalı

[106] İtalyan polis sisteminin en belirgin özelliği polis ve Karabineriler (jandarma) olmak üzeri ikili bir güvenlik teşkilatlanmasına sahip olmasıdır. Polis, şehir alanlarıyla meşgulken, Karabineriler kırsal alanlarda ve küçük şehirlerde hâkimdir (Gleizal, Domenach ve Journes, 2000: 228). Yunanistan polisi, Fransız ve İngiliz polislik sistemlerinin karma yapısına sahip biçimde kurulan düalist bir yapıdadır. 1833'de Fransız polisini örnek

olup, askeri hiyerarşi genellikle sivil otoritelerin yetkileri üzerinde ağır basmaktadır (Gleizal, Domenach ve Journes, 2000: 183)."

Polislik işinin ordudan bağımsız biçimde profesyonelleşmesinin en önemli nedeni, bireysel ve toplumsal hadiselere müdahaledeki orantılılığı sağlayabilecek bir güvenlik aygıtına ihtiyaca cevap vermesidir. Ordunun sivil hayattan farklı bir disiplin içerisinde kışlada askeri talimlerle ya da hududun korunması dahilinde toplumsal ve siyasal yaşamın kalanında ayrı biçimde hareket eder. Ayrıca sivil şiddetle konusunda uzmanlaşmış polisten de farklıdır. Polis sıralı amirleri ve mevzuatı gereği sorumluluk ve denetim altında olması bakımında da zor kullanma aracı olarak sınırlıdır (Poggi, 2014: 100-101). Ayrım gözetilmeyen bir biçimde güç kullanabilmesi bakımından ordu ise tekil olaylara müdahil olmakta yetersiz kalmaktadır. Ergut (2012: 72)'a göre bu durumun sebebi, ordunun polis gibi vakaları birbirinden ayırt edememektedir. Doğası gereği topluma nüfuz edemeyen ordu, olayların gelişim sürecinin ardından müdahalede bulunur. Ordunun müdahalesinde şiddetinin öngörülemezliğinin boyutu, orduyu bir iç güvenlik birimi olarak kullanmayı sakıncalı kılar. Nitekim bu sav, Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahip olan Menemen kazasında gerçekleşen örnekle kendini doğrulamıştır.

1930 yılında tarihte "Menemen Olayı" olarak geçen isyan hareketine karşı askeri bir iç güvenlik birimi olan jandarmanın olaya müdahalesinin yetersizliği ile profesyonel bir iç güvenlik birimine duyulan ihtiyaç sorgulanmaya başlanacaktı. Bu olayda jandarmanın rejim karşıtı eylemlere zamanında yetişemeyip hadisenin siyasî bir krize dönüşecek şekilde büyümesine sebep olduğu değerlendirilmiştir. Çoğu eğitimsiz erlerden oluşan jandarma yerine Batı'daki örneklerine benzer bir polis teşkilatının oluşturulmasının rejim için önemi anlaşıldı (Solgun, 2010: 363).

Polis, sivil hayata yönelik geliştirilmiş mesleki eğitim kurumları (Polis Koleji ve Polis Enstitüsü) aracılığıyla 1937 yılından itibaren uzmanlaşmaya çalışsa da teşkilatlanmasında olduğu gibi eğitim sistemi de militarist bir yapıdaydı. Bu okullarda yatılı ve üniformalı eğitim gören polis öğrencilerinin, hafta sonu tatillerinde bile kampüs dışına üniformasız çıkmaları dahi ağır bir disiplin suçuydu (EK-5). Ayrıca polis okulu

alınarak kurulan ve ilk komutanı bir Fransız olan jandarma ile ilk iç güvenlik birimine sahip olan Yunanistan'da daha sonra Londra metropoliten polisinden esinlenen şehir polisi oluşturulmuştur. Bu iki yapı 1985'de jandarma çatısı altında toplanmıştır (Gleizal, Domenach ve Journes: 2000: 235).

öğrencilerinin mezuniyetinden sonra ifa edecekleri askerlik hizmetine hazır olmaları için "askerliğe hazırlık dersleri" verilmekteydi.[107] Ordu mensubu tarafından verilen bu dersin sonucunda oluşturulan not karnesi, öğrencinin dosyasında tutulmakta ve askerlik görevine başlamadan evvel ilgili komutanlığa tevdi ediliyordu. Askerliğe hazırlık dersinden sorumlu subay sınıfına mensup Askerlik Öğretmeni, "itaat ve disiplin, cesaret ve mahrumiyete katlanma, namus ve şeref, üstlerine saygılı olma (EK-6)" gibi niteliklere ne denli sahip olduğunu tespit ediyordu.

Polis eğitim ders kitaplarına da ordunun etkisi sirayet etmişti. Polis Enstitüsünün ilk öğretmenlerinden Okçabol (1939, 74), polisin orduyu büyük kardeş olarak sayması gerektiğini, her vesile ile hürmette kusur etmemesini, iltifat ve teveccühten uzak kalınmamasını vurguluyordu. Nitekim ordu da polisle olan ilişkisinde geleneksel abilik rolünü benimsemiş görünmektedir. 9 Nisan 1936 tarihinde Muhafız Kıta'atı Komutanı Yarbay İsmail Hakkı Tekçe ile Polis Memuru Basri arasında geçen hadise, dönemin asker polis ilişkisinin ilginç bir örneğidir (BCA, 1936: 30-10-0-0/88-582-5): 9 Nisan 1936 Perşembe günü akşamı saat 17:00'de çiftliğe gitmek için hazırlanan Atatürk'ün güzergâhını korumak için bekleyen Polis Memuru Basri, önünden geçen bir grup atlı askere selam vermediği gerekçesiyle, asker tarafından galiz küfürlere maruz kalmıştı. Polis Memuru Basri, görev başında selam verilemeyeceğini hatırlatması üzerine daha da öfkelenen Muhafız Alay Komutanı, Emniyet Müdürlüğünü arayarak bu durum hakkında ihtarda bulunmuş ve Polis Memuru Basri'yi elini öptürmek için çağırmıştı. Olay akşamı Emniyet Müdürü Sadri'nin direktifiyle, Birinci Şube Müdürü Hami refakatinde Alay Komutanlığına gönderilen Polis Basri, Yarbay İsmail Hakkı Tekçe tarafından ağır küfürler eşliğinde dövülmüştü. Sandalye ile feci şekilde dövülen Polis Basri'nin dayak yemesine sıralı amirlerinin de bir biçimde aracı olması, dönemin polisinin ve hukuk sisteminin kurumsallaşmadığının da bir göstergesidir. Yine, 1940 yılında İstanbul'da yaşanan benzer bir hadisede de Eyüp'te Bahariye karakolu önünden geçen bir askeri kıtaya karşı lakayt ve saygısız bir vaziyet aldığı bildirilen 822 sayılı Polis Memuru Neşet Erceyiş hakkında İstanbul Komutanlığının tuttuğu tutanağı dikkate alarak Dahiliye Vekaleti uyarıda bulunmuştur. Buna göre, "polisin bina dışında resmî tazim ifasından men edilmiş olmasının saygılı bir vaziyet almalarına mâni olmayacağı keyfiyeti bütün valiliklere bir kere daha

[107] Polise verilen askerlik dersinin gayesi Atatürk'ün 1934 yılında söylediği şu sözlerde anlam bulmaktadır: "Polis, kanun adamıdır. Ona her zaman saygı göstermeli ve itaat etmelidir. Polis, asker kadar disiplinli, hukukçu kadar hukuk adamı, bir anne kadar şefkatli olmalıdır."

tebliğ edilerek ordu ile münasebetlerinde çok hassas ve hürmetkâr davranılması hakkında" uyarıda bulunulmuştur (EGM APK, 2002: 427).

Huntington'un askeri kurumlar üzerine kuramsal yaklaşımı, mesleki birtakım benzerlikleri taşıyan yönleri bakımından polis için de geçerli kabul edilebilir. Huntington (2006: 18), şiddetin örgütlenmesi ve uygulanışına ait yöntemleri, toplumun kültür kalıbının bütünüyle yakından ilgili olduğunu belirtir. Buradan hareketle tarih, siyaset, iktisat, sosyoloji ve psikolojinin sınırları ile hukukun sınırlarının birleştiğinin tespitini yapar. Bu yüzden, hizmete özgü eğitimin teknik düzeyde kalması toplumsal hayatı anlamak için yetersiz kalır. Bu açığın kapanabilmesi için, meslek dâhilinde gereksinim duyduğu zihni yetenek ve alışkanlıkları önemli ölçüde mesleğin dışındaki geniş öğrenim alanlarından elde edilebilecektir. Çünkü insanlarla sürekli ilişki halinde olma gerçeği, insanların davranışları, güdüleri ve tavırları hakkında daha derin bir anlayışa sahip olmayı gerekli kılar. Bu bakımdan polisin sivil hayatla kurduğu ilişki, onu askeri bir disiplinin dışında farklı bir kurumsallığa zorlasa da zihniyet dönüşümünün sağlanması için henüz erkendi.

Modern polis teşkilatı, tarihsel süreç içerisinde askeri yapıdan giderek sıyrılmasına rağmen Türk siyasal hayatında tarihsel blokun[108] en büyük paydaşı olan askerin etkisinde kalmıştır. Bilhassa iç güvenlikte daha fazla ağırlığı olan Jandarma Genel Komutanlığından Türk Polis Teşkilatına sorumluluk alanları devredilirken, aynı zamanda tecrübelerinin de aktartılması askeri bir bakış açısı kazandırmıştır. Polis Enstitüsü mezunlarının müdürlük rütbesine yükselinceye kadar Emniyet Müdürlüğü kadrolarında daha ziyade asker kökenli kimselerin görev alması da militer bir polislik hizmeti sunulmasında önemli bir etken olmuştur. Demokratik düzeyin de göstergelerinden biri sayılabilecek Polis-Asker ilişkisinde, polisin hangi noktalarda askerden ayrışması gerekirken ayrışamadığı da Türk Polis Teşkilatının yapısını anlamlandırmamıza ışık tutacaktır. Asker ve polis görev dağılımı içerisinde, iç-dış güvenlik ayrışması gerekirken olağanüstü haller gibi durumlarda askerin polisin işini yapabildiği görülmektedir. Bu durum, otonom bir yapıyla yakın zamana kadar güvenlik politikalarına ve aktif siyasete yön verme kudretine sahip askeri kuvvetlerin gücünü arttırmasını, Türk Polis Teşkilatının ise çok daha dış etkilere açık ve değişken politikalarla hareket etmesini sürekli kılmıştır.

[108] Tarihsel blok, ordu-bürokrasi-aydınlar ittifakıyla oluşturulmuştur (Kahraman, 2010: xii).

Türk Polis Teşkilatı ordudan ayrışarak oluşturulmuş olup, ordudan farklı olarak sivil iktidardan bağımsız otonom bir yapıda olmadığı aşikârdır. Bu şekliyle polis, hukuk devletinin ilkelerine ve demokratik teamüllere uygun biçimde gelişim seyretse de askerî bürokrasinin etkisiyle yarı-militer bürokratik yapısını sürdürmüştür (Koca, 2013: 133). Zira Türk polis tarihinin ilk idari görevlilerinden "yasakçı"dan beri kolluk, "iç düşman" ile tıpkı polis marşında geçen "Hudutta ordu bekler, dahilde biz bekleriz / Biz kanunun rejimin timsali polisleriz" ifadesindeki iç ordu[109] motivasyonuyla devletin düşmanı olarak belirlenenleri bastıracaktır. "İç düşman" da hiç şüphesiz modernleşen siyasal hayatta süreklilik ve çeşitlilik gösterecek ve egemen tarafından belirlenecektir. Bu bağlamda tezin beşinci bölümünde, ordunun polislik üzerindeki kültürel ve idari tesiri polislik uygulamalarındaki yansımaları ortaya konmaya çalışılacaktır.

[109] Türk Polis Teşkilatı üzerinde ordunun etkisi, uzun yıllar süregelen bir geleneksel bakış olarak devamlılık kılınmıştır. Öyle ki, Önemli İşler Müdürlüğünün 1969 yılındaki bir eğitim kitabında polis, ordunun tamamlayıcısı olarak değerlendirilmeye devam edilmektedir (Bkz. Şenel, 1969: 129-130).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE POLİSLİK FAALİYETLERİ EKSENİNDE POLİS BÜROKRASİSİNİN ŞEKİLLENİŞİ

3.1. Polisin Toplumsal Hayata Sirayeti

Emniyet Umum Müdürlüğü 938/14 sicil sayılı 4. Sınıf Emniyet Müdürü Hüseyin Hüsnü Gören'in 1938 senesinde Türk Polis Teşkilatının gelişimi hususunda yazdığı raporda belirttiği gibi polisin varlık gayesi toplumsal hayatın dinamiklerini bütünüyle alakalıdır (2018: 29):

> "Bir memleketin içtimai, siyasî, iktisadi ve sınai vaziyetleriyle aynı zamanda o memleketin nüfusu, planı, anasırı ve hususiyetleri nazarı dikkate alınarak polis teşkilatı yapılır. Bu normal ihtiyaçtan başka hadiselerin tenevvüü, gayri melhuz hareketlerin tebellürü ve o memleketin coğrafi vaziyetinin hususiyeti de polis teşkilatının kurulmasına müessir olur."

Türkiye'de toplumsal ve ekonomik hayatın değişime uğraması, Türk Polis Teşkilatının gelişiminde en önemli itici güç olmuştur. Hızlı kentleşme ve nüfus artışı polisin sorumluluk sahasına giren mücavir alanların büyümesine ve asayiş olaylarının artmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde yoğun kır nüfusunun oluşturduğu iş yükü ile birlikte sınır güvenliği sorunlarıyla da başa çıkmakta zorlanan jandarma, kentlerde giderek asayiş ve istihbarat işlerini polise devretmiştir.[110]

Cumhuriyet ile birlikte genişleyen kentlerde polis daha fazla ön plana çıkıyordu. Başkent'te 1934 yılında Anton Hanak tarafından inşası başlanan, Joseph Thorak tarafından 1935 yılında tamamlanan ve ilk adı "Zabıta Abidesi" olan "Emniyet Abidesi", Türk ulusunun kolluk kuvvetine olan güvenini sembol ediyordu. Dölek (2019: 21, 22)'e göre polis ve jandarmaya ithaf edilen ve kentin merkezi olan Kızılay Meydanı'ndan yükselen Emniyet

[110] 1932 yılının son çeyreğine ait asayiş raporundaki verilere göre ülke genelinde en çok suç, polis mıntıkasında işlenmekteydi (BCA, 1932: 490-1-0-0/601-79-1-15). Ayrıca, polis kadrolarının sayıları arttıkça daha önce jandarmanın yapmakta olduğu adlî işlemleri polis devralmaya başlamıştır (DVEUM, 1938: 156).

Abidesi, dönemin asayiş siyasetinin en sembolik görünümlerinden biridir. Bu yönüyle güvenlik siyaseti toplumsal hayatın tam merkezinde cisimleşiyordu.

Asayiş hizmetleri, polislik hizmetlerinin en belirgin ve doğrudan toplumsal sahaya etki eden faaliyettir. Asayişi sağlamada polislik uygulamalarının nasıl yapıldığı, suç oranları ve polisiye tedbirler de kamusal alanın şekillenmesinde önemli bir etkendir. Toplumsal huzuru sağlamada çok geniş[111] bir görev tanımlaması bulunuyordu. Gören (2018: 38)'in ifadesiyle "vazifesi, meçhul mevzularla dolu olan polis; (…) sükûnu iade, sızıları dindirmek ve beşeriyete her veçhile yardım" etmekle mükellefti. Türk Polis Teşkilatı, bu geniş görev sahası içerisinde hukuk kurallarından başka, polislerin meslek kültüründen gelen çeşitli baş etme ve çözüm bulma yolları (Koca 2013: 285) ile hızla değişen şartlara ve zamanın ruhunun gerisinde kalan yasaların ve polisin yeterli donanıma (personel, teknik ekipman, eğitim, denetimsizlik ve uzmanlaşamama vb.) beklenen düzeyde sahip olamamasına rağmen görevini yerini getirmesi gerekiyordu.

Polisin toplumsal hayat içerisindeki geniş görev tanımı, bağlı bulunduğu siyasal iktidarın işaret ettiği güvenlik politikaları ekseninde belirgindir. Bahsi geçen dönemde devleti ve toplumu birlikte ele alan dönüştürmeci bir projede güvenlik politikaları, tek parti döneminin Türk siyasal hayatına damgasını vuran cumhuriyet devrimleri ekseninde biçimlenmiştir. Devrimlerin dar bir elitist grup tarafından oluşturulması toplumsal alanda tepkilere neden olsa da iktidarın örgütlü bir muhalefete izin vermemesi, karşıt bir söylemin duyulmasının önüne geçmekte ve iktidarın politikalarında hoyratlığa varan uygulamaların önünü açmasındaki en büyük araç kolluğu ön plana çıkarmıştır.

Tüm sorumluluğu kendinden menkul tek parti iktidarı, kolluk vasıtasıyla kendine tehdit olarak algıladığı her siyasî duruşu hizaya getirecektir. "Bir modernleşme süreci ne kadar geniş katılımlıysa ona karşı toplumun direnci de o kadar fazla olacak ve bununla doğru orantılı olarak projenin radikalliği artacaktır (Beriş, 2014: 12)." Siyasal muhalefetten başka, günlük hayata temas eden ve iktidarın kendisine tehdit gördüğü her türlü muhalefet, muhalefet kimliğini de hak etmiştir (Koçak 2011: 14). Bu bakımdan tek parti döneminde

[111] "Polis, asayişi amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder.
Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder. Kanun ve nizamnamelerinin kendisine verdiği vazifeleri yapar."

muhalefet kimliğine sahip her vatandaş, görevli, yayın organı, örgüt, azınlık ve siyasî devlet güvenliği adına değişen derecelerde tehdit olarak algılanmıştır.

Devlet güvenliğini yurt içinde sağlamakla yükümlü olan kolluk, -Koçak'ın (2011) adlandırdığı biçimde ifade edecek olursak- "muhalif sesleri" denetimi atında tutmuş ya da tevkif etmiştir. Bir başka deyişle, polisin devrim kanunlarıyla toplumsal alana tahakküm etmesi ve devrimin bekçisi olması gibi biçilen bir rolü vardır. Ancak burada tartışılması gereken bir diğer husus da Türk Polis Teşkilatının devlet adına devrim savunuculuğunda bulunurken halkın içerisinden çıkan polislerin yaptıkları faaliyetleri ne derecede içselleştirdiği ve uyguladığıdır.

Polis çalışmaları konusunda önemli katkılarda bulunmuş Bayley'in bu konudaki temel tezi şudur: "Eğer devlet inşa süreci çok şiddetli toplumsal bir direnişle karşılaşır ve rejimin meşruiyeti tehlikeye girerse, polis ister istemez siyasal bir rol üstlenecektir (Bayley, 1975: 69)." Nitekim çok partili hayata geçişle birlikte, tek parti hükümetinin iktidarı kaybetme endişesini bir rejim tehdidi olarak algılamasına karşılık güvenlikçi politikalara yönelecektir. Yeraltı örgütlenmesi biçiminde organize olabilen siyasal muhalefeti güvenlik gerekçesiyle baskılamayı başaran güvenlik güçlerinin, çok partili hayatla birlikte daha meşru gerekçeler bulması gerekecektir. 1946 seçimi başta olmak üzere seçim dönemlerinde polisin tutumu ve siyasal alanı bir biçimde denetim altına tutmaya çalışması, hükümet ile polisin organik bağının en uç örneklerinden birini teşkil etmektedir. Ancak burada polisin çok sesli siyasal hayatı partizanca bir tutumla mı takip ettiği, yoksa devlet politikası penceresinden bakarak mı hareket ettiği tartışmalıdır.

Türk siyasal hayatının şaşırtıcı ölçüdeki dinamik yapısının göstergelerinden biri de cumhuriyetin kurucu kadroları arasında yaşanan çekişmelerdir. İlgili dönem, bu siyasî çekişmelerin yeni ittifaklarla yumuşamaya geçtiği ya da küslüklerin yaşandığı bir zaman dilimini de kapsamaktadır. "Ebedi Başkan"dan "Değişmez Genel Başkan"a[112] geçişle birlikte, siyasal hayatımızda yeni barışlar ve siyasî restorasyonlar da görülmektedir. Bu değişen koşullar karşısında Türk siyasal hayatını ve devlet yapısını izah eden asıl göstergelerden biri de Türk Polis Teşkilatının faaliyetleridir. Siyasî barışlar ya da

[112] Atatürk'ün vefatından sonra TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, CHP Nizamnamesi'nde yapılan değişiklikle "Değişmez Genel Başkan" olarak belirlenirken, Atatürk "Ebedi Başkan" olarak belirlenmişti. "Değişmez Genel Başkan" yalnızca vefatı, vazife yapamayacak bir hastalığa sahip olması ve istifası ile değişebilicekti (C.H.P. Tüzüğü, 1938: 3).

dargınlıklar sonrasında polis takibatlarında ne gibi değişiklikler olduğu, yeraltı faaliyetleriyle mücadelede hangi siyasî oluşumların tehdit olarak görüldüğü ırkçı-Turancılardan Komünistlere kadar uzanan tedbirlerde bir değişiklik mi yoksa sürekliliğin mi olduğu, rejimin ilk yıllardan beri dikkatle üzerinde durduğu Doğu Sorunu gibi birçok siyasî konuda polislik faaliyetlerinin ve güvenlik politikalarının nasıl oluşturulduğu ülke demokrasisini görmek açısından da önemli bir ölçek sunacaktır.

1937 tarihi, Türk Polis Teşkilatı için Cumhuriyet tarihinde yeni bir milat olarak kabul edebileceğimiz mühim bir zamandır. 1937 tarihli Emniyet Teşkilatı Kanunu ile birlikte modern bir polislik eğitiminin de oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. ETK ile birlikte aynı yıl, Atatürk'ün emriyle kurulduğu iddia edilen Ankara Polis Enstitüsü de açılmıştır. Polis Enstitüsü ile birlikte Türk Polis Teşkilatı, polislik eğitiminde uzmanlaşmış kendi eğitim kurumunu oluşturmaya başlayacaktır. Türk Polis Teşkilatının amir kaynağı olacak olan Polis Enstitüsü, aynı zamanda kazandırdığı vizyonla teşkilatın şekillenmesinde birincil öneme sahip olacaktır. Emniyet Teşkilatının geleceğini belirleyecek olan bu ilk polis kaynaklı yöneticilerin eğitim merkezinde öğrencileri seçme kriterleri, haklarında yürütülen tahkikatlar ve tutulan raporlar nasıl bir polis istendiğini göstereceği gibi güvenlik bürokrasisinin çalışma biçimini de anlamlandırmamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, Polis Koleji ve Ankara Polis Enstitüsünün de etkisiyle polis elitlerinin ortaya çıktığı görülecektir. Bu bakımdan, Polis Enstitüsünde verilen dersler, burada görev alan öğretim elemanları, okutulan kitaplar ve Enstitü yöneticileri de dönemin polisliğinin şekillenmesinde birincil öneme sahip olmuştur.

Toplumsal alanın polis marifetiyle gözlemlenmesinde ve baskı aygıtı olarak kullanılmasında polisin iş ve işlemlerinin ne şekilde sağlandığı ve bu bağlamda hangi sorumlulukları üstlendiği, polis-siyaset ilişkisinde yukarıda değinildiği ölçütte bir meşruiyet hududunu gösterecektir. İlgili dönem polisinin iş ve işlemlerinin gözlemleyebileceğimiz kaynaklardan biri de Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün yalnızca 1935 ila 1937 yılları arasında yayımladığı polis teftişleri raporlarıdır. Bu raporlar (DVEUM, 1937; DVEUM, 1938) ilgili dönemdeki karakolların vaziyetlerini ve polisin toplumsal hayattaki görevlerinin tümünü yansıtan tek kaynaktır. Karakolların kapasitesinden başka karakollardaki vazife taksimleri, memurların sağlık durumları, disiplin ve teçhizat bakımından vaziyetleri, ast üst ilişkileri, memurların halk ile münasebeti, mesleki bilgi düzeyleri üzerine yazılan müfettiş raporlarıyla teşkilatın nasıl bir hizmet sunduğuna dair bir fikir elde edilecektir.

Devlet güvenliği, şüphesiz başlı başına kolluk tarafından sağlanabilecek bir olgu değildir, ancak bu konudaki en mühim vazifeler güvenlik güçleri marifetiyle yerine getirilmektedir. Devlet güvenliğini barındıran olgular ise siyasal alanın belirlemesine göre şekil alır. Polislik hizmetinin en siyasal yönlerinden olan istihbarat servisinin Türkiye'de önde gelen eğiticilerinden Şenel'in (1969: 126) de belirttiği gibi bu "iç düşman" devlet güvenliğini tehdit eden her türlü tehlikeyi ihtiva eder:

> "Mükemmel işleyen iç ve dış haber alma çalışmaları, insan gücü inceleme ve planlamaları, ticari işler, ekonomik istikrarın sağlanması, sivil savunma hizmetleri, psikolojik savunma hizmetleri. (Propagandaya karşı koyma), sağlık hizmet ve tesisleri ve personeli, tarım, ulaştırma, sanayi maliye, bayındırlık hizmetlerinin millik güvenlik plan ve programlarına adapte edebilmesiyle"

devlet güvenliği muhafaza edilecektir. Nitekim polis bilhassa idarî ve siyasî kısım görevlerini yerini getirirken devamlı bir seferberlik durumuna hazırlık yapma hali içerisinde tüm ekonomik ve sosyal hayatı, rejimin siyasî teminatı içinde de siyasal hayatı kayıt altına alacaktır.

Dönemin polislik faaliyetlerini ve kamu huzurunu anlamada yardımcı olacak bir diğer veri de polis mücadele ettiği suç çeşitleri olacaktır. İlgili dönem içerisinde işlenen suç oranlarından asayiş hizmetlerinin yoğunluğu görüleceği gibi; dönemin algısına göre neyin suç kabul edildiği ve suçla mücadelede hangi uygulamalara gidildiği de gözlemlenecektir.

3.2. Polislik Faaliyetlerinin Biçimlenişini Polis Teftişleri Üzerinden Okumak

Bir denetim aygıtı olan güvenlik faaliyetlerinin sınırlarının belirlenmesine yönelik tartışmalar, Latin ozan Juvenal'in "Denetleyenleri kim denetleyecek?"[113] ünlü sözündeki gibi her devirde canlılığını korumuştur. Adeta keskin bir bıçağın iki yüzünü temsil eden bir gücü elinde barındıran güvenlik güçlerini kontrol altında tutan ise yasalar ve kurallardır.

Belirli yasa ve kuralları aşması, toplumsal alanda huzur teskin etme vazifelerinin tersi bir vazifeye sebebiyet verebilecektir. Hem bu riskleri ortadan kaldırmak hem de kamusal hizmeti en sağlıklı biçimde sunabilmek adına ve son olarak da mesleki gereklilik bakımından

[113] Cümlenin orijinali: "*quis custodiet ipsos custodes?*"

disiplinin sağlanması adına kendi iç dinamikleri olduğu kadar merkezi bir denetimin de olması zorunludur. Merkezi yönetim ağı içerisinde bir merkezi denetim faaliyeti aynı zamanda yerelin ihtiyaçlarının ve sorunlarının tespit edilmesi için önem taşımaktadır. Bu denetim faaliyeti aynı zamanda merkezi politikaların yerine getirilebilmesi için de bir vasıta görevi görmektedir. Merkezi karar alıcıların politikalarının sahada yansımasının tespiti de bu denetim faaliyetleri neticesinde sürmektedir.

Polis teftişleri yukarıda bahsi geçen zaruretleri yerine getirmekten başka, yeniden tesis edilen bir devlet nizamının adeta yansımasına tekabül etmesi bakımından mühim bir öneme sahiptir. Türkiye'de merkezi bir polis teşkilatı kurma çalışmaları Osmanlı Dönemi'nde çok geç bir zaman olan 1909'da Emniyet Umum Müdürlüğü adı ile oluşturulmaya çalışılmışsa da saray ve çevresini aşamayan dar bir gölgede hizmet vermiş ve nihayet Cumhuriyet'e geçişle birlikte yeniden ve esaslı bir biçimde kurumsallaşmak zorunda kalmıştır.

Genç cumhuriyetin yeni kurumlarla ya da var olanların tadiliyle yeniden inşa etmeye çalıştığı bürokratik kurumlarından birisi de Türk Polis Teşkilatıdır. Türk Polis Teşkilatı, temelleri çok önceye dayansa da modern manada 1845 yılından itibaren oluşturulmaya çalışılan bir güvenlik birimidir. Her ne kadar köklü bir geçmişe sahip olsa da Türk Polis Teşkilatının kuruluşundan itibaren profesyonel bir polis teşkilatı hüviyetine bürünmesi ve istikrarlı bir yönetim yapısına kavuşması ancak Cumhuriyet Devri'nde sağlanabilecektir. Osmanlı Dönemi'nde Türk Polis Teşkilatının personel kaynağı, eğitim kurumları, merkezi ve taşra örgütlenmeleriyle yeterince profesyonel bir yapılanması bulunmasa da Cumhuriyet Devrine köklü bir mirasla devrolunmuştur. Lakin Türk Polis Teşkilatının Cumhuriyet Devri'nde de modern bir kurumsallığa sahip olmasının ve ülke genelinde örgütlenmesinin uzun bir zamana yayıldığı görülmektedir.

Dahiliye Vekâleti'ne bağlı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü adı ile merkezi bir kurum altında teşkilatlanan Türk Polis Teşkilatı, tüm yurtta hizmete geçmiştir. Türkiye'de polis, toplumsal huzuru teskin edecek bir güvenlik hizmeti vermesinden başka, Türkiye Cumhuriyeti'nin müesses nizamının yeniden tesis edildiği bu süreçte otoriteyi sağlamada ve

"iç düşman"ı[114] bertaraf etmede mühim bir role sahip olmuştur. Bu sebeple polise geniş yetki ve sorumluluk alanları tanınmıştır.

Polisin sahip olduğu yetki ve sorumlulukları adlî vakalardan başka, toplumu, devleti ve bütün bunları ilgilendiren pek çok konuda denetim ve kayıt altına alma sorumluluğu olarak ifade edilebilecek geniş bir alana tekabül etmektedir.

Polisin sahip olduğu sorumluluk alanlarında yaptığı faaliyetleri yerine getirebilmesi için polisin bilgi seviyesi, mesleki kabiliyeti ve teknik imkânları önemli bir belirleyicidir. Polisin faaliyetlerini yerine getirmesi merkezi kamu politikalarından da bağımsız değildir. Bu bakımdan bir hiyerarşi mesleği olan polisin merkezden başlayan hiyerarşik bir silsileyi takip ederek disipline olması esastır. Bu sebeple, polisin kurumsallaşmasında polis teftişlerine yönelik her dönemde hususi bir yer verilerek, polisin iş ve işlemlerini ne ölçüde yaptığı bir biçimde gözlemlenmiştir. İlk olarak 1907 tarihli Polis Nizamnamesi ile yapılan reformla polis üzerindeki denetim artmıştır. Nizamname ile Polis Müfettişleri ihdas edilmişti. Buna göre (Madde 158-167); İstanbul'da Zaptiye Nezareti maiyetinde on ve İstanbul Polis Müdürlüğü maiyetinde iki, Beyoğlu Mutasarrıflığı maiyetinde de iki polis müfettişi bulunacaktır. Müfettişler, polislerin görevlerini yerine getirmelerini ve memuriyet sıfatına uygun davrandıklarını kontrol etmekteydi. Müfettişlerin teftiş sonuçların her 24 saatte raporla merciine bildirme vazifesi bulunuyordu (Tongur, 1946: 211).

Cumhuriyet Dönemi'nde de bu uygulamaya devamla 1932 tarihli 2049 sayılı Kanunun 17. maddesinde belirtildiği gibi "Umum Müdürlüğe merbut olmak üzere bir başmüfettişin idaresi altında muhtelif derecelerde lüzumu kadar polis müfettişi ve müfettiş muavininden mürekkep bir teftiş heyeti" oluşturuyordu.[115] Benzer biçimde 1937 tarihli 3201

[114] Ullman (1983: 131)'a göre devlet yetkilileri egemenliği tesis ederken çoğu zaman kendi iç muhaliflerini yurt dışındaki düşmanlarıyla iltisaklı görürler. Bu noktada ulusal güvenlikle ilgili temel çelişki ortaya çıkar: kamu güvenliği adına devletler totaliter olarak görülen düşmana karşı koymak için vatandaşlarına korumak adına ne denli totaliter benzeri kısıtlamalara gidecektir? Bu sorunun cevabı pratik düzeydeki seçimlerin polis ve istihbarat kurumları ile anayasa arasında her gün ortaya çıkma ihtimali olan çelişkili bir durumdur. Bu seçimin sonucunu polislere ve diğer istihbarat kurumlarına hangi yetkilerin verileceği belirler. Türkiye'de polisin gelişimi bu zaviyeden değerlendirildiğinde hükümetin otoriter eğiliminin bir okuması olarak değerlendirilebilir.

[115] 2049 sayılı kanunun 18. maddesinde müfettişlerin tayin usulü belirlenmişti: "A. Polis müfettişleri; emniyet müdürlüğünde en az üç sene hizmet etmiş zevat meyanından veya tercihen Hukuk ve Mülkiye Mekteplerinden mezun emniyet, müdürlerinden ve kaymakamlardan ve müfettiş muavinleri de polis ve sivil merkez memurluklarında ve emniyet işleri şube şefliklerinde hizmet tetmi olanlar arasından intihap ve tayin olunurlar. Müfettişliğe ve muavinliğe bidayeten tayin olunanlar bir sene namzetlik devresi geçirirler. Bu müddet içinde müfettişliğe ve muavinliğe kabiliyet ve kifayeti görülmeyenler evvelki derece ve sınıflarına iade olunurlar. B. Polis müfettişlerinin mesai ve istihdam tarzları nizamname ile tespit olunur."

sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu'nda[116] da teftiş uygulaması korunarak polisin üzerindeki denetim sürdürülmüştür.

Bu bölümün temel kaynağı olan Dahiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü (DVEUM)'nün 1935 ve 1936 senelerinde ülke genelindeki karakolları denetlemesi sonucu hazırlanan ve hizmete mahsus olarak basılan "1935-1936 Seneleri Polis Teftişleri" ile 1937 senesinin teftişlerini içeren "1937 Senesi Polis Teftişleri" adlı raporlar, Cumhuriyet Dönemi polis teftişlerinin ilk örnekleridir. Bu bakımdan raporlar, Türk polis tarihi açısından emsalsiz bir önem arz etmektedir.

"Polis Teftiş Raporları", bu dönemdeki Türk Polis Teşkilatının sahip olduğu fiziki ve teknik araçları, memurların bilgi düzeyi, çalışma şartları ile disiplin durumu hakkında içerdiği tespitler bakımından polislik faaliyetlerini anlamanın yanında birkaç hususi önemi de barındırmaktadır. İlk olarak, bu raporların 4/6/1937 tarihli 3012 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu'nun çıkmasının hemen öncesi bir sürece tekabül ediyor oluşu, Türkiye'de modern bir polis teşkilatı oluşturulmasının ön hazırlıklarına da ışık tutması bakımından anlamlıdır. 1935'den 1937 yılları arasındaki dönemi kapsayan polis teftiş raporları, Türk Polis Teşkilatında 1937 yılında gerçekleşecek köklü değişimlerin bir ön hazırlığı niteliğindedir. Zira 1932 tarihli "2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu"nun hazırlığında da benzer şekilde polisin görevini ifa ederken ne denli başarılı oldukları ve hangi nitelikleri taşıması gerektiğine ilişkin raporlar etkili olmuştu. Bu doğrultuda Avusturyalı uzman Frederic Ramach ve Edmond Heidengeld tarafından Türk polisi üzerinde yaptıkları gözlemleri neticesin hazırlanan raporlar Cumhuriyet Dönemi Türk Polis Teşkilatının ilk modernleşme hamlelerinden birini teşkil etmişti (Yiğit, 2021). Bu bakımdan, bu bölümde bahse konu olan "teftiş raporları" üzerinden Cumhuriyet'in erken dönemindeki özgün koşulları içerisinde Türk Polis Teşkilatının ülke genelinde hangi şartlar altında vazifelerini yerine getirdiği ve teşkilatlandığı anlamlandırılacaktır.

[116] 3201 sayılı kanunda teftiş heyetleri ile ilgili şu düzenlemeler yapılmıştır: "Madde 52. Teftiş heyeti reisi, emniyet polis başmüfettişi ve müfettişlerin mesai tarzlarını teshil, rapor ve lâyihalarını ve tahkikat evrakını tetkik eder ve neticelerini Umum Müdüre bildirir ve bundan başka Umum Müdürün göstereceği işleri yapar. Madde 53: Emniyet polis müfettişleri, emniyet müdürleriyle bu derecedeki emniyet müdür muavinlerinden ve Polis Enstitüsü'nün yüksek tahsil ve ihtisas kursunu muvaffakiyetle ikmal eden emniyet âmirlerinden tayin olunur. Madde 54: Emniyet polis müfettişleri, emniyet ve polis teşkilatını sırf meslekî bakımdan teftiş ederler. Bu hususta Vekâlet müfettişlerinin hukuk ve salâhiyetini haizdirler."

"Polis Teftiş Raporları"nı önemli kılan bir diğer husus, ülke genelinde polisin hizmet verdiği karakol ve personel sayılarını da yansıtarak, iç güvenlikte jandarma ile birlikte hizmet veren polisin sorumlu olduğu mücavir alanlarda nüfusun giderek arttığı bir süreçte sahip olduğu yetki, sorumluluk, imkân ve kabiliyetleri ile eksiklikleri belirtmesidir. Polisin yeni rejimin ilan ettiği kanunları tatbik etmesinde ve kent hayatının dinamiklerine intibak ederek hizmet vermesinde yaşadığı sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmakta veya bu sorunlar rapor halinde merkezi idareye sunulmaktadır.

"Polis Teftiş Raporları" üzerinden, modernleşen Türkiye'nin henüz maddi kaynak ve yetişmiş insan gücünün yeterince olmaması sebebiyle ülke genelinde polisin teşkilatlanmasında sorunlar yaşamasına rağmen polisin ülke sathındaki asayişi sağlamaktan çok daha öte bir dizi faaliyetle de görevli olduğu görülecektir. Buna göre polisin cemiyet hayatı içerisindeki sosyal, ekonomik ve siyasî her yapıyı da yakından takip edip her bir unsurun adıyla isimlendirilen çeşitli defterlere düzenli kayıtlar tutmakla da görevli olduğu anlaşılmaktadır. Polisin asayiş hizmetleri içerisinde yer alan görevlerinin çeşitliliği, devletin topluma nüfuz etme sürecindeki rolüne ilişkin temel varsayıma ilişkin örnek teşkil etmektedir.

Bayley (2006: 79)'in dünyadaki polisin imkânlarına ilişkin belirttiği gibi, nadiren görkemli, güler yüzlü ve temizdir. Ayrıca karakollar kalabalık, eski, gürültülü ve pejmürde bir görünüme sahiptir. Kendi imkânsızlıklarından doğan sorunlardan başka polis karakolları, polisin sokaklardan topladığı karışık renkli, türlü türlü hastalığı olan insanlara muamele edildiği bir fabrikadır. Bu dönemde polisin sahip olduğu imkânları yansıtan Türkiye'deki karakolların durumu da polis teftişlerinde görüldüğü üzere Bayley'in görüşünü destekler niteliktedir. Nitekim çeşitli başlıklar halinde dönemin Türk Polis Teşkilatının personeli ve sahip olduğu imkânların detaylı bir biçimde irdelendiği polis teftiş raporları, polis memurlarının meslekî ve sosyal hayatı üzerine çıkarımlarda bulunmamıza olanak tanır. Polisin artan görevlerine rağmen henüz yeterli eğitimle desteklenmemesi, karakolların gayrisıhhi ve yetersiz binalarda bulunması, altyapısı henüz yetersiz olan yörelere vasıta araçlarına da sahip olmaması ve zamanının neredeyse tümünü karakolda geçirmek durumunda kalması sebebiyle özel hayatından mahrum kalması dönemin polisinin hangi zor şartlarda fedakârca çalıştığının bir göstergesidir.

Polisin sahip olduğu imkânların, polis kültürünü ve faaliyetlerinin de biçimlendirdiği hesaba katılırsa, bu şartlar altında polisin meslek içinde edindiği deneyim sonucunda olgunlaşan polis kültürü, otoriter polisliği desteklemiştir.

Özetle, polis teftişlerinin incelenmesi ile dönemin polislik anlayışı, halk nazarında polisin tesiri, polisin mesleki bilgisi ve verdiği hizmetlerin anlamlandırılmasına imkân sunmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu raporlar üzerinden adeta polisliğin ruhu gözlemlenebilmektedir. Ayrıca devletin ve toplumun inşa süreci içerisinde yetki ve sorumluluk alanı gelişirken modernleşmeye çalışan bir teşkilatın toplumsal ve bürokratik hayattaki rolü anlamlandırılacaktır.

3.2.1. 1935-1937 Yılları Arası Polis Teftişleri ve Karakollar

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın direktifleri ile Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü tarafından önce 1935'te Türkiye'nin Doğu ve Güney illerinde, 1936 yılında ise Batı ve Orta Anadolu'nun bütün illerindeki[117] karakollarda ilk defa genel bir teftiş yapılmıştır (Bkz. DVEUM, 1937).[118] Bu teftiş ile Türk Polis Teşkilatı ilk defa geniş kapsamlı bir biçimde

[117] Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren mülki idare teşkilatlarından değişikliklere gidilmiştir. Tek parti döneminde pek çok vilayet kazaya, kazalar ise nahiyelere dönüştürülmüştür. Bu durumun bir uzantısı olarak da polisin taşra teşkilatlanması biçimlenmiştir. 1926 yılında 877 sayılı Teşkilatı Mülkiye Kanunu ile Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca, Gelibolu, Genç, Ergani, Ardahan, Siverek, Kozan, Muş ve Dersim vilayetleri kazaya, 27 kaza ise nahiyeye dönüştürülmüştür. 1928 yılında ise, bazı nahiyeler kaza halini almıştı. 1933 tarihli 2197 sayılı kanunla İçel ve Mersin ile Rize ve Artvin vilayetleri birleştirilirken, Aksaray, Cebelibereket, Hakkâri ve Şebinkarahisar vilayetleri kazaya dönüştürülmüştür.

[118] 1935 ve 1936 yıllarında Türkiye'nin 57 vilayet ve 356 ilçe bulunmaktadır. İlgili eser tüm il ve ilçede bulunan karakollarda yapılıştır. Karakolu bulunmayan il olmamakla birlikte bu tarihlerde hala polis karakolu olmayan çok sayıda ilçe bulunmaktadır. Teftiş edilen karakolların bulunduğu iller ve ilçeler: Afyon (Bolvadin, Dinar, Emirdağ, Sandıklı kazalarında polis teşkilatı yoktur), Ağrı (Bayazıt, Diyadin, Aleşkirt, Malazgirt, Tutak kazalarında polis teşkilatı yoktur), Amasya (Gümüşhacıköy, Merzifon kazalarından yalnız Merzifon'da polis teşkilatı yoktur), Ankara (Ayaş, Bala, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam, Nallıhan, Polatlı, Şarki Koçhisar kazalarında polis teşkilatı yoktur), Antalya (Akseki, Alanya, Elmalı, Fenike, Kaş Kurkuteli, Manavgat kazalarından yanız Kaş ve Alanya'da polis teşkilatı vardır), Aydın (Nazili, Söke, Karacasui Bozdoğan, Çine kazalarından yalnız Nazilli ve Söke'de polis teşkilatı vardır), Balıkesir (Ayvalık, Balye, Bandırma, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Günen, Sındırgı, Susığırlı kazalarından yalnız Ayvalık, Edremit, Bandırma kazalarında polis teşkilatı vardır), Bilecik (Gölpazarı, Osmaneli, Söğüt, Bozüyük kazalarından yalnız Bozöyük'te polis Teşkilatından vardır), Bolu (Akçakoca, Düzce, Göynük, Mudurnu, Gerede kazalarında polis teşkilatı yoktur), Burdur (Bucak ve Tefenni kazalarında polis teşkilatı yoktur), Bursa (Gemlik, İnegöl, İznik, Karacabey, Mudanya, Yenişehir, Mustafakemalpaşa, Orhaneli, Orhangazi kazalarından Mudanya, Gemlik, Orhangazi, İnegöl, kazalarında polis teşkilatı vardır), Çanakkale (Ayvacık, Bayramıç, Biga, Bozcaada, Ezine, Gelibolu, İmroz, Lapseki, kazalarından yalnızca Biga, Gelibolu, İmroz, Ezine, Bayramıç kazalarında polis teşkilatı vardır), Çankırı (Çerkeş ve Ilgaz kazalarından yalnız Çerkeş'te polis teşkilatı vardır), Çoruh (Artvin, Borçka, Hopa, Pazar, Şavşat kazalarından yalnız Pazar, Artvin, Borçka, Hopa kazalarında polis teşkilatı vardır), Çorum (Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu kazalarında polis teşkilatı yoktur), Denizli (Acıpayam, Boldan, Çal, Çivril Sarayköy, Tavas kazalarında polis teşkilatı yoktur), Diyarbekir (Çermik, Kulp, Lice, Osmaniye, Sivan kazalarında polis teşkilatı yoktur), Edirne (İpsala, Kavaklı, Keşan, Uzunköprü kazalarından yalnız Uzunköprü kazasında polis teşkilatı vardır), Elâziz (Baskil, Çemişgezek,

denetime ve değerlendirmeler tabi tutulmuştur. Yapılan teftişlerin sonucunda "1935 -1936 Seneleri Polis Teftişleri" başlığı ile bir rapor 1937'de Ankara'da Başvekalet Matbaası'nda hizmete mahsus olarak basılmıştır.[119] Bu ilk teftiş raporunun ardından "1937 Senesi Polis Teftişleri" başlıklı raporla teftişlere devam edilmiştir (Bkz. DVEUM, 1938). Teftiş raporlarında 1935 yılından 1937 yılına kadar geçen sürede polisin teşkilatlanmasındaki

Ergani Madeni, Hozat, Geban, Mazkirt, Nazımiye, Ovacık, Palo, Pertek kazalarında polis teşkilatı yoktur), Erzincan (Kuruçay, Kemah, Kigı, Plümür, Refahiye kazalarında polis teşkilatı yoktur), Erzurum (Çat, Hınıs, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Tortum, Yusufeli kazalarında polis teşkilatı yoktur), Eskişehir (Sivrihisar, Mıhalıççık, Seyitgazi kazalarında polis teşkilatı yoktur), Gaziantep (Islahiye, Kilis, Nizip, Pazarcık kazalarında polis teşkilatı vardır), Giresun (Alucra, Bulancak, Görele, Tirebolu, Şebinkarahisar kazalarından yalnız Şebinkarahisar kazasında polis teşkilatı vardır), Gümüşhane (Bayburt , Kelkit, Şiran, Torol kazalarından yalnız Bayburt kazasında polis teşkilatı vardır), Isparta (Eğirdir, Şarki Karaağaç, Uluburlu, Yalvaç kazalarında polis teşkilatı yoktur), İçel (Tarsus, Silifke, Anamur, Mut, Gülnar kazalarından yalnız Mut ve Gülnar kazalarında polis teşkilatı yoktur), İstanbul (Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Üsküdar kazalarında polis teşkilatı vardır), İzmir (Bayındır, Bergama, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kuşadası, Kemalpaşa, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Tire, Torbalı, Urla kazalarından yalnız Kuşadası kazasında polis teşkilatı vardır), Kars (Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Göle, Iğdır, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Tuzluca kazalarından Arpaçay, Çıldır, Iğdır, Posof, Tuzluca kazalarında polis teşkilatı vardır), Kastamonu (Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya kazalarından yalnız İnebolu kazasında polis teşkilatı vardır), Kayseri (Bünyan, Develi, İncesu, Pınarbaşı, Ürgüp kazalarında polis teşkilatı yoktur), Kırklareli (Babaeski, Demirköy, Lüleburgaz, Vize kazalarında yalnızca Babaeski kazasının Alpullu istasyonunda polis teşkilatı vardır), Kırşehir (Avanos, Çiçekdağ, Mucur kazalarında polis teşkilatı yoktur), Kocaeli (Adapazarı, Gölcük, Hendek, Geyve, Kandere, Karamürsel, Gebze kazalarından yalnızca Adapazarı ve Gölcük kazalarında polis teşkilatı vardır), Konya (Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çomra, Ermenak, Hadım, Ilgın, Karaman, Saiteli, Karapınar, Ereğli kazalarından yalnızca Ereğli'de polis teşkilatı vardır), Kütahya (Emed, Gediz, Simav, Tavşanlı, Uşak kazalarından yalnızca Tavşanlı'da polis teşkilatı vardır), Malatya (Arapkir, Adıyaman, Akçadağ, Besni, Darende, Hekimhan, Kâhta, Kemaliye, Pütürge kazalarında polis teşkilatı yoktur), Manisa (Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördos, Kırkağaç, Kula, Kasaba, Salihli, Soma kazalarında polis teşkilatı yoktur), Maraş (Elbistan, Göksun, Andirin kazalarında polis teşkilatı yoktur), Mardin (Cizre, Dirik, Gerçüş, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin, Savur kazalarından Cizre ve Nusaybin'de polis teşkilatı vardır), Muğla (Bodrum, Datça, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas kazalarında polis teşkilatı yoktur), Muş (Bitlis, Bingöl, Bulanık, Çapakçur, Genç, Mutki, Sason kazalarından yalnız Bitlis'te polis teşkilatı vardır), Niğde (Aksaray, Arabsun, Bor, Nevşehir, Ulukışla kazalarından Nevşehir ve Aksaray'da polis teşkilatı vardır), Ordu (Mesudiye, Fatsa, Ünye kazalarında polis teşkilatı yoktur), Samsun (Bafra, Çarşamba, Havza, Kavak, Ladik, Terme, Vezirköprü, kazalarında polis teşkilatı yoktur), Seyhan (Karaisalı, Kozani Kadirli, Feke, Saimbeyli, Ceyhan, Dörtyol, Osmaniye, Bahçe kazalarından Ceyhan, Dörtyol ve Osmaniye'de polis teşkilatı vardır), Siirt (Beşiri, Beytüşşebap, Eruh, Garzan, Pervari, Şırnak, Şirvan kazalarında polis teşkilatı yoktur), Sinop (Ayancık, Boyabat, Gerze kazalarından yalnızca Ayancık'ta polis teşkilatı vardır), Sivas (Divriki, Hafik, Gürün, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızeli, Zara kazalarından yalnızca Zara'da polis teşkilatı vardır), Tekirdağ (Çorlu, Malkara, Saray, Şarköy kazalarından yalnız Çorlu'da polis teşkilatı vardır), Tokat (Artuva, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Zile kazalarında yalnız Turhal nahiyesinde polis teşkilatı vardır), Trabzon (Akçaabad, Maçka, Of, Sürmene, Vakfıkebir kazalarında polis teşkilatı yoktur), Urfa (Birecik, Harran, Hilvan, Siverek, Suruç, Viranşehir, Yaylak kazalarında polis teşkilatı yoktur), Van (Ahlat, Başkale, Erciş, Gevaş, Yüksekova (Gevar), Hakâri, Kâzımpaşa, Muradiye, Şitak kazalarından Hakâri, Gevar, Başkale ve Kâzımpaşa kazalarında polis teşkilatı vardır), Yozgad (Boğazlıyan, Sorgun, Akdağ Madeni kazalarında polis teşkilatı yoktur), Zonguldak (Bartın, Devrek, Safranbolu, Ereğli kazalarından Ereğli'de ve Kozlu nahiyesinde polis teşkilatı vardır).

[119] Raporun basımından da anlaşılacağı üzere her yönüyle titiz bir çalışmadır. Rapor, fildişi renginde bir kâğıda ve ciltlenerek basılmıştır. Raporun sayfaları "Türkiye Cumhuriyeti" ve "ay yıldız şekilli" filigranlıdır. Raporlardan aktarılan bilgilere ek dönemin koşullarını, kurumlarını ve günümüz Türkçesinde artık pek kullanılmayan kelimeleri daha iyi anlamak bakımından dipnotlarla açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca, yapılan teftişlerde getirilen benzeri tenkitlere örnek vermek bakımından da bazı pasajlara atıflarda bulunulmuştur.

gelişim sürecini takip edildiği gibi bir önceki teftişler sırasında yapılan önerilerin ve tespit edilmiş eksikliklerin hangi ölçüde telafi edildiği gözlenmiştir.

57 vilâyeti kapsayan raporlarda, polis karakolu bulunan vilâyet merkezi ve kazalardaki karakollar[120] teftiş edilmiştir. Teftişi yapılan il ve ilçelerin nüfusu ve yüzölçümü verilmekle birlikte, il merkezinin kaç mahalleden oluştuğu belirtilmiştir.

Teftişi yapılan il ve ilçelerde bulunan karakollardaki personel mevcudu rütbeli, memur ve bekçiler olarak ayrıntılı olarak belirtilmiş ve rütbeli personelin isimleri verilmiştir. Teftişlerin mahiyeti şu ana başlıklar altında raporlanmıştır:

1. Vazife taksimatı ve kadroların vaziyeti,
2. Karakolların vaziyeti,
3. Memurların sağlık durumu,
4. Disiplin, kıyafet, teçhizat,
5. Madun ve mafevk[121] arasındaki münasebet,
6. Memurların halk ile münasebeti ve halk nazarında vaziyeti,
7. Memurların mesleki bilgileri,
8. Muamelâtın teftiş ve tetkik neticeleri ("Siyasî", "Adlî" ve "İdarî" kısım olarak ayrı başlıklar altın değerlendirilmiştir.)

Polisin ülke genelinde hizmet veren tüm taşra birimlerini de içine alan bu teftişlerde; polisin emniyet ve asayiş bakımından vaziyeti, meslekî bilgi düzeyi, meslektaşları ve toplumla olan münasebeti, kültürel ve malî vaziyetleri, sağlık durumu, disiplini, halk üzerindeki nüfuz derecesi, görevini yerine getirebilme kapasitesi ile karakolların umumi vaziyeti ve kayıtların tutulmasında verilen önem gibi hususlara dikkat edilmiştir.

[120] Pek çok kazada 1935 ve 1936 yıllarında hâlâ polis teşkilatı bulunmamaktadır. Ayrıca, 1935 ve 1936 yılları arasında EUM'nün yaptığı teftişlerde, 1933 yılında ilçeye dönüştürülerek Van iline bağlanan ve 1936 yılında yeniden il olmasına rağmen 1939 yılında kadar Van iline bağlı kalan Hakkâri kaza olarak yer almış, Tunceli vilayeti ise yer almamıştır. Ancak, 1935 yılında kurulan ve özel statüsü gereği Elâziz'den yönetilen Tunceli'de ve kazalarının tamamında ertesi yıl polis teşkilatları oluşturulmuştur (DVEUM, 1938: 155). Dersim olaylarının gerçekleştiği bu dönemde, devlet güveliği açısından önem atfedilerek yörede hızlı bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Polisin Tunceli'de teşkilatlanması sonrasında, il geneline yayılan asayiş olaylarının aylar içerisinde önemli derecede azaldığı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nün hazırladığı krokilerden görülmektedir (Bkz. BCA, 1937: 30-10-0-0/111-744-4)

[121] Ast ve Üst.

Polis Teftişleri, karakolların fiziki yapısı ve teknik imkânlarını da ayrıntılı bir biçimde kayıt altına almıştır. Bununla birlikte, polislerin "disiplin, kıyafet ve teçhizatı", "sağlık durumu", "madum ve mafevk arasındaki münasebet", "memurların halk ile münasebeti ve halk nazarında vaziyeti", memurların mesleki bilgileri" hakkında tek tek tespit ve yorum yapılmıştır. Teftişi yapılan karakollardaki emniyet müdür, âmir ve komiserlerin isimlerinin yer aldığı raporlarda, ayrıca ehliyet ve kabiliyet dereceleri uygun görünmeyenler ile disiplin bakımından mesleğin gereklerini yerine getirmeyen bazı polis ve bekçilerin isimleri de tespit olunmuştur.

Polis Teftişleri, güvenlik politikalarının pratikteki yansımasını gözlemlemek açısından emsalsiz bir kaynaktır. Rapor cetvelinde siyasî kısım âmirine ve siyasî kısım defterlerine özellikle yer verildiği görülmektedir. Teftiş raporunun "muamelâtın teftiş ve tetkik neticeleri" bölümünde zikredilen suçlarda resmî ideolojinin etkisi hissedilmektedir.

Teftişlerde muhakkak dikkat çekilen hususlardan biri de karakol yatakhanesidir. Karakollardaki mesai uygulamasının sıklığı ve sürenin uzunluğu dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında polisler karakollarda kalmak zorundaydı. Bu yüzden, karakolda her polisin şahsi bir yatağı bulunması zorunluluğu bulunmaktadır. Karakolda yatağı olmayan personelin ise sorgulandığı görülmektedir. Dönemin imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle, fiziki şartları hiç de uygun olmayan mekânlarda çalışmak zorunda kalan polislerin, bilhassa karakol yatakhanelerinde çeşitli hastalıklara yakalandığı da görülmektedir. Dönemin polisinin, mesai saatinin dışında da ailesinden ayrı biçimde karakolda vaktini geçirmek durumunda kalması gibi zorluklar, polis memurlarının hangi şartlar içerisinde mesleğini ifa ettiğinin bir başka örneğidir.

3.2.1.1. Vazife Taksimatı ve Kadroların Vaziyeti:

Kadroda bulunan personelin nüfusun ihtiyaçlarına ve hizmetin ifasına yeterli gelip gelmediğinin değerlendirilmesinin yapıldığı bu bölümde, personelin uygun biçimde vazifelendirilmesi de denetlenmektedir. Denetlenen karakolların personel ihtiyacı, rütbeli dağılımının nasıl olması gerektiğine dair görüşler belirtilmektedir.

Bu dönemde polis kadro sayılarının yetersizliği teftiş raporlarına yansımaktadır. Şehirlerin nüfusu ve sahip olduğu stratejik konumu dolayısıyla önemli görülen illerdeki

personel mevcuduna yönelik önerilerde bulunulurken, sadece İstanbul'daki karakolların neredeyse tamamında bulunan polis kadrosunun yeterli geldiği ve vazife taksiminin doğru biçimde yapıldığı değerlendirmesi dikkat çekmektedir (Bkz. DVEUM, 1937: 135-211).

Yapılan teftişlerde, şehirlerin günden güne büyümesiyle birlikte düzen ve asayişin sağlanması için personel sayısının çok daha fazla olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Üstelik personel sayısının niceliğinden ziyade, niteliğinin artması beklenmektedir. Zira şehir hayatının ortaya çıkardığı yeni sorunlarla başa çıkabilecek, şüpheli ve fişe tabi pek çok şahsı takip etmede mahir sivil memurların takviyesi faydalı görülüyordu (DVEUM, 1938: 16).

Bu dönemde çıkarılan polis mevzuatlarında açık biçimde tanımlansa da geniş bir içeriğe sahip görevlerin yerine getirilmesi için mevcut kadrolar yetersizdi. Üstelik, polisin mülki idare emri altında bulunması sebebiyle kimi zaman idarecilerin keyfi emirleri dahilinde de vazifelerinin arttığı görülmektedir. Öyle ki bu dönemde polisin vazifesini yerine getirmek için tebliğ edilen emirler ayrıca bir iş yükünü beraberinde getirebiliyordu. Örneğin polisler, geceleri sinema kapılarında, gündüzleri ise okul ve vilayet kapısında beklemekle görevli kılınabiliyordu (DVEUM, 1938: 143). Bu sebeple polis teftiş raporlarında, polisin angarya iş yükünden uzak tutularak aslî vazifesine odaklanmasının kadro eksikliğinden dolayı ortaya çıkan sorunları kısmen engelleyeceği düşünülüyordu.

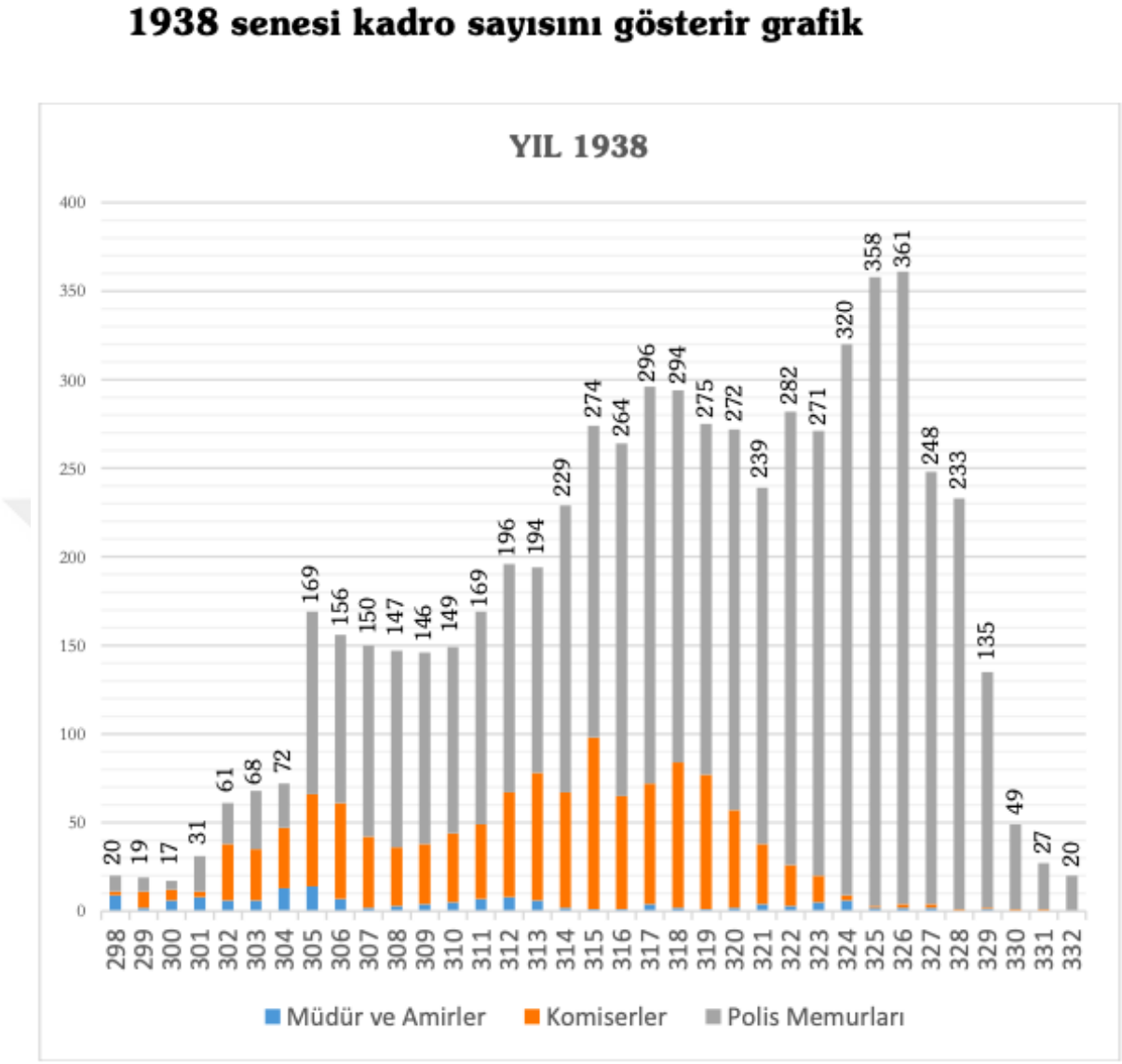
Polis kadrolarında ihtiyaç duyulan personelin eksikliğine ilişkin üretilen çözümlerden biri de polis kadrosu içerisinde yer almakla birlikte, polise yardımcı bir unsur olarak görev alan, fakat devriye görevi gibi daha düşük profilli kolluk faaliyeti güden "bekçi"lerdir.[122] Bu dönemde, polis kadrolarının eksikliğini örtmek için bekçilerin daha fazla yetki ve teçhizatla donatılması önerilerek, bir kısmı silahlı olan bekçilerin tamamının silahlandırılması önerilmiştir (DVEUM, 1938: 31, 146).

Polis teftiş raporlarında polisin kadro sayıları ile ilgili genel olarak verilen bilgi ve önerilerden, personel mevcudunun yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. 1923 yılında toplam

[122] Türk zabıta tarihinin en eski kurumlarından biri olan "bekçilik" müessesi, geleneksel bir kolluk faaliyeti olmaktan çıktığı 12 Mayıs 1914 tarihli "Çarşı ve Mahalle Bekçileri Hakkında Muvakkat Kanun"u ile yeniden yapılandırılmıştır. Lakin bekçilerin görev tanımı ile maaşlarının karşılanması gibi önemli hususlarda netlik bulunmaması sebebiyle bekçilik pek çok sorunun tali yollarla çözümü ile sürdürülmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nden de benzer sorunları devam edecek şekilde istihdam edilecek bekçilere ilişkin bir düzenlemenin yapılması için 1966 yılını beklemek gerekecektir (Şahin, 2018: 151). Bekçiler esas itibariyle Türk Polis Teşkilatı'na bağlı bir birim olarak hizmet vermekteyken, asayiş hizmetlerinin polis tarafından görülemediği durumlarda jandarma idaresi altında da görevlendirilebilmekteydi (DVEUM, 1938: 42).

polis sayısı 4.143 iken, 1938 yılına gelindiğinde personel sayısında yalnızca 739 kişilik bir artış olmuştur (Demirbaş, 2005: 148-149). Bu sebeple kent nüfusunun yükselmeye başladığı bu dönemde, karakollardaki personel sayısının büyüyen nüfusa hizmet vermekte yetersiz kaldığı uyarısı teftiş raporlarında sıklıkla yapılmaktadır. Nitekim "rejimin sözcülüğünü üstlenen Hâkimiyet-i Milliye ve onun devamı olan Ulus gazetelerinde 1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca çıkan asayiş haberlerine göz atıldığında, en büyük asayiş sorunu kamu kolluğunun yokluğudur (Dölek, 2019: 24)."

Son yapılan 1935 nüfus sayımına göre ülkenin toplam nüfusu 16.158.018 idi ve nüfusu en kalabalık il ise 883.599 kişi ile İstanbul'du (TÜİK, 1943: 57). Kentli nüfusun kırsal nüfusa göre henüz çok düşük bir düzeyde olduğu bu dönemde (Keleş, 2002: 58) dahi polisin sayısının ülke nüfusuna oranı oldukça düşüktü. Üstelik bu dönemde polisin olmadığı kaza sayısı da azımsanmayacak orandadır. Bu dönemde yetişmiş insan gücünün yeteri düzeyde olmamakla birlikte (TÜİK, 2007: 17-18), polis eğitim kurumlarından öğrenci kapasitesinin sınırlılığı yeni insan kaynaklarına ulaşmayı güç kılması bakımından polisin teşkilatlanmasında bir başka negatif etmen olmuştur.

Şekil 3.1.: 1938 Senesi Kadro Sayısını Gösterir Grafik (Gören, 2018: 58, 60).

Emniyet Teşkilatı hakkındaki bir raporda, 1938 senesinde toplam polis kadrosu 6768 (Şekil 3.1.) kişiden oluştuğu ve aynı yıl polis mekteplerinden mezun olan 359 memurla birlikte büyümekte olan kadronun nicelik ve nitelik[123] bakımdan yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Çünkü Türkiye nüfusunun oranına göre ihtiyaç duyulan polis kadrosu sayısı 25-28 bin olarak hesaplanmaktaydı. Bu bakımdan Van, Trabzon, Elâzığ, Konya ve İzmir vilayetlerinde de birer mektep açmanın icap ettiği belirtiliyordu (Gören, 2018: 52).

[123] 1938 yılı itibariyle 6768 olan toplam polis kadrosunun 95'i yüksek tahsilli, 96'sı lise tahsilli, 222'si orta tahsilli, 6063'ü ilk tahsilli, 71'i hususi tahsilli, 221'i halen münhal durumda iken kadroda bulunan 2303 meslek mektebi görememiş memur bulunmaktadır (Gören, 2018: 53).

3.2.1.2. Karakolların Vaziyeti:

1938 yılından itibaren polis teşkilatlarının sayısı –İstanbul, Ankara ve İzmir gibi yerler hariç– nüfusa göre planlanarak artış göstermiştir. Bu itibarla 1938 senesi emniyet kadrosunun 540 karakolda ifade ettiği rakam, atmış iki vilayet ve yüz kırk üç kazada 1336 amir ve 5020 memurdur. Ancak, bu rakamlar ülke nüfusu ve coğrafyasına tekabül ettirildiğinde henüz yetersidir. Bu yüzden Gören (2018: 29)'in 1938'de hazırladığı rapora göre 231 kazada ve 894 nahiye ile liman, iskele ve istasyonlarda da karakol teşkili gerekli görülüyordu.

Karakol sayılarının yetersizliği kadar mevcut karakolların modern bir görünüm arz etmediği müfettişlerin raporlarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde karakol binalarının pek azı Emniyet Umum Müdürlüğüne aitti. Karakollar hükümet konaklarının bir kısmında ya da kiralanmış binalarda bulunmaktaydı ve genellikle gayrisıhhi bir görünümü bulunuyordu. Örneğin 1935 yılında teftişlerde Amasya'da kayıtlarda bir karakol mevcut ise de malûm olan şekilde karakol teşkilatı bulunmadığı belirtilirken; bir yıl sonra şehir merkezinde tamire muhtaç olsa da bir bina tutulduğu anlaşılıyordu (DVEUM, 1937: 13, 17). Bu durum il merkezlerindeki Emniyet Müdürlüğü'nden taşra karakollarına kadar benzerdi. Benzer şekilde Bingöl'deki merkez karakolu sıhhi şartlara haiz olmayıp, topraktan ibaret bir bodrum katında bulunan karakol, rutubetli ve karanlıktı. Bu mekânlarda çalıştığı için de memurların sağlığı olumsuz etkileniyordu (DVEUM, 1938: 25).

Müstakil karakol binalarının henüz yeterince olmadığı bu dönemde, bilhassa hükümet konakları içerisinde yer alan bir oda ya da bölüm ile kiralanmış bir ya da birkaç yerde ve kimi zaman yalnız bir göz odada karakol hizmeti verilmekteydi. Bu sebeple karakolların pek çoğunda ihtiyaç duyulan fiziki şartlar var olmadığı gibi elektrik, telefon ve su gibi temel ihtiyaçlar dahi bulunmayabiliyordu. Zira bu durum sadece karakolların imkânsızlığından değil, Anadolu'nun o günkü şartlarından kaynaklıydı. Çoğu kazada hâlâ elektrik tesisatı olmadığı için karakollar gaz lambası ile aydınlatılmakta ve odun sobası ile ısıtıldığı raporlara yansımaktadır. Ayrıca pek çok il merkezinde dahi kullanışlı bir bina bulunmadığından yeni karakol binalarının inşa edilmesi gerekli görülüyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında karakollarda her polis için birer yatak bulunması gerekmekteydi. Lakin adli ve idari işleri yürütüleceği, amir ve memur odalarının ayrı ayrı

temin ve tefrişin güç olduğu bu yıllarda ayrıca bir yatakhanenin sıhhi biçimde sağlanamadığı görülmektedir. Yatakhanesi bulunan karakollarda da pek çok eksiklik mevcuttur. Müfettişler yaptıkları teftişlerde karyolaların baş ve ayak tarafında memurların isim ve numaralarını (sicil numaraları kastediliyor olmalılar) gösterir etiketlerin bulunmadığı ve yatakhanelerin gayrisıhhi bir durum içerisinde olduklarını rapor etmektedirler. Nitekim karakol teftişlerinde en sık rastlanan tenkitlerin başında da yatakhanelerle ilgili sorunların olduğu görülmektedir. Bu dönemde âmir ve memurların muntazaman karakollarda kalmaları icap ettiği için polislerin evinde yatmasının yasak olduğu belirtiliyordu. Gündüzleri vali emrinde bulunan polisin nizamname hükümlerine muhalif olarak geceleri evinde yatmakta olduğu (DVEUM, 1937: 70, 320) şeklinde de ikazlarda bulunuluyordu. Öyle ki Edremit Karakolu'nda 38 yaka sayılı polis Ali'nin karakola yatak getirmediği tespit edilerek hakkında işlem başlatılıyordu (DVEUM, 1938: 17).[124]

Karakol hizmeti veren birkaç odadan oluşan mekânlarda idari işlemlerin dahi güçlükle görüldüğü anlaşılırken, karakol içerisinde ayrıca bir yatakhane tahsis edilmesi güç bir durumdur. Bu sebeple kimi zaman yatakhane olarak bir vagon ya da baraka kullanılabiliyordu. Bu durum, yazın kızan sacların arasında kalmak zorunda olan polisiler için sıhhat bakımından ciddi riskler barındırıyordu (DVEUM, 1938: 144, 161).

Karakolların genelinde temizlik durumuna dair olumsuz görüşler bulunmaktadır. Müfettişler hastalıklara sebep olan etmenlerden uzak tutacak önerileri ve karakolların fiziki şartlarındaki eksiklikleri belirtmişlerdir. Karakolların sıhhi durumu, tadilata ihtiyaç duyulan yerleri ve telefon gibi teknik teçhizatların eksikliğine işaret edilmiştir.

Karakollardaki teçhizat eksikliklerinin yanı sıra memurların genel durumu hakkında da değerlendirmelerde bulunulmuştur. Memurların genelinde silah kullanma bilgilerinin yerinde olduğu lakin mesleki bilgilerinin yeteri düzeyde olmadığı belirtilmektedir.

[124] Polisin mesai saatleri dışında karakol yatakhanesinde kalmak zorunda oluşuna 1962 yılında dahi devam edildiği bir şikâyet dilekçesinden anlaşılmaktadır. Polis Memuru Hamdi Yıldırım'ın Emniyet Genel Müdürü İhsan Aras'a yazdığı dilekçede, 1954 yılında Amerikalı Polis Müşaviri tarafından İstanbul Emniyet Müdürü Nejdet Uğur'a verdiği raporda Türk polisi 24 saatte 6 saat vazife ve 6 saat istirahat etmekte olup bu istirahatini de karakolda geçirmek ve orada yatmak gibi zorluklarla çalıştığını, bundan mütevellit ailesi ve çocuklarından ayrı yaşadığını bildirerek bu ağır şartların telafisi için Polis Teşkilatının Amerikan usulü 8'er saat üzerinden rasyonel sistemle çalışması huşunda yarımcı olmasını istemektedir (EGM APK, 2002: 442-443).

Son olarak, karakollarda çalışan komiser ve memurlar arasındaki münasebetler ile karakolların asli vazifelerini[125] yerini getirip getirmediği hakkında da tenkitlerde bulunulmuştur.

3.2.1.3. Memurların Sağlık Durumu:

Karakolların ve polislerin görev süreleri dışında konaklamak zorunda oldukları karakol yatakhanelerinin gayrisıhhi durumlarından dolayı sağlıkları bozulan polislerin olduğunu yukarıda belirtmiştik. Adeta bir aile gibi birlikte yaşadıklarından dolayı polislerin sağlık durumlarıyla ilgilenme vazifesi amirlerin sorumluluklarından birisidir. Bu yüzden, polis teftiş raporlarında hasta olan memurlarla ilgili amirlerin ihmalkâr tavrı müfettişler tarafından tenkit edilmiş ve polislerin sağlık durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Örneğin, Ağır Vilayeti adlî kısım âmiri Başkomiser Ferid Pipina'nın ciğerinde bazı tezahüratlar olduğu ve idarî komiser Ali Demirtel'in ailesinden uzak kaldığı için uzun süre hasta yattığı (DVEUM, 1938: 7); Çoruh vilayetinin İskele Karakolu'nun yatakhanesinin kötü şartları yüzünden Polis Memuru Hakkı Çolak vereme yakalandığı (DVEUM, 1937: 77) gibi örneklerle polisin sağlık durumu yakından takip ediliyordu.

Polisin sadece bedeni sağlığı değil, ahlaki yapısının da beklenen düzeyde olması gerekliydi. Bu sebeple teftişlerde polislerin aile hayatı da incelenmekteydi. Açıkça isimleri belirtilen polislerin evlilik durumu ve ailevi problemleri hakkında görüşler bildirilmektedir. Örneğin, 4 yaka numaralı Polis Süleyman'ın iki evli olduğu, 10 yaka numaralı Polis Ahmet'in ise ailevi ve ahlaki durumlarının şayanı tetkik olduğu (DVEUM, 1937:133) şeklinde bilgiler de kayda geçirilmişti. Polislerin özel hayatlarında kurdukları ilişkiler kurumlarının gözetiminde bulunması, polisin gündelik yaşamından kurumsal etkinin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir başka örnek ise, polislerin evlenmeden önce izin alması gerekliliğidir. Türk Polis Teşkilatı bünyesinde çalışan her polisin evlenmeden önce mutlaka Emniyet Umum Müdürlüğüne bir dilekçe ile başvurarak, evleneceği kişi

[125] Van ilinin Başkale İlçe Karakolu ile ilgili şu tenkit yapılmaktadır: "Karakolun tesisinden maksat istihbarat olduğu halde muahharan 50 hanelik bir köyden ibarek olan kasabanın asayiş işleriyle uğraşmaya başlamış ve bu yüzden gaye ve hedefini kaybetmiştir. Esas vazifesi İran'daki rejim aleyhtarlarının hareket ve faaliyetlerini tespit ve tayin etmek olmasına göre inzibat işlerinden sarfınazar edilerek aslî vazifelerine bakmaları lâzımdır (DVEUM, 1937: 356-7)."

hakkında müsaade isteğinde bulunma zorunluluğu (EGM APK, 2002: 431) bugün geçerliliğini sürdürmektedir.

3.2.1.4. Disiplin, Kıyafet ve Teçhizat:

Polisin ordudan ayrışarak müstakil bir kurum haline bürünmesinin aynı zamanda polisin modernleşmesinin de tarihini oluşturduğuna dair yapılan tartışmalardan hareketle, Türkiye'de polisin ordudan ayrışsa bile pek çok hususta militarist birtakım kaideleri de miras olarak taşımaya devam ettiği iddia edilebilir. Nitekim polisi askerle yakınlaştıran sadece tarihsel süreç içerisinde askeriyeden ayrışarak profesyonel bir kolluk kuvveti olması değil, çalışma disiplinleri, yükselme kıstasları, üniformalı ve silahlı birer güç olmaları, uygulanan eğitim modelleri ve mesleki sorunlara kadar benzeşen ortak noktalarının bulunmasıdır. Bu sebeple, Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşmasında militarist bir disiplin anlayışı, polislik mesleğinde önemli bir kural olarak kendine yer etmiştir. Nitekim bilhassa bir polis amiri hakkında tutulan bir teftiş raporunda, ilgili polisin disiplini sağlaması ile sevk ve idare kapasitesi en mühim değerlendirme kıstaslarından biridir (Bkz. EGM APK, 2002: 434-437).

Polis Müfettişleri tarafından polislerin disiplin durumları, kılık kıyafet ve üniformalarında taşınması icap edenler hakkında detaylı denetleme ve tenkitler yapılmıştır. Yapılan teftişlerde, polislerin disipline riayet edip etmediği takip edilirken, polisten beklenen davranış kalıplarının bir yaşam biçimi olarak polisin şahsında karakterize olması gerektiğine yönelik söylemlere yer verilmektedir. Karakolların ve kadroların genel durumu hakkındaki yetersizliğe rağmen, polisin disiplin açısından iyi bir seviyede olduğu vurgulanmaktadır (Bkz. DVEUM, 1937; 1938).

Polisin disiplinini yansıtmakla birlikte caydırıcı biçimde toplum nazarında bıraktığı intibaın kaynakların biri de şüphesiz polis üniformasıdır. Bu sebeple polis teftiş raporlarında üniformalara ve polisin genel görünümüne ilişkin kayıtlar da tutulmuştur. Zira polis teftişlerinin başladığı 1936 yılında polis üniformalarında değişikliğe gidilmişti (Tepe, 2020: 41). Polisin sembolik iktidarının bir yansıması olan polis üniformaları bu dönemde devlet ciddiyetini göstermesi amacıyla Almanya örneğine göre yenilenmişti (Yiğit, 2021). Fakat taşradaki pek çok polisin yeni üniformalara geçmediğine ilişkin teftiş raporlarındaki uyarılardan anlaşıldığı üzere, yurdun geneline yayılmış polis teşkilatının tümünde aynı teçhizatlara sahip üniformanın dağıtılamadığı müfettişlerce tespit edilmişti. Bu durumun

temel sebebi merkezi idarenin üniforma temininde henüz yeterli maddi kaynak sağlayamadığı üzerinedir. Bu dönemde polisin üniformasından başka saç tıraşının da nasıl olması gerektiğine ilişkin polis müfettişlerince yapılan bir uyarıda, saçları uzun bulunan polislerin talimata uygun şekilde saçlarının 3 numaralı makine ile kestirilmesi uygun görülüyordu (DVEUM, 1938: 131, 139).

Bu bölümde tespit olunan en önemli eksiklik memurların silahlarını söküp takma becerileri ve laubali davranışları üzerinedir. Teftişlerde polisten ciddiyeti her an elden bırakılmaması isteniyordu. Örneğin Burdur ve Seyhan'da görüldüğü gibi bazı polis ve âmirlerin laubali muhabbet ettiği ve hatta toplumla çay, kahve içmekte oldukları görüldüğü için ihtarda bulunulduğu belirtiliyordu (DVEUM, 1937: 313). Polis Müfettişlerince, âmirlerin polislerin disiplin sorunlarına yönelik eğitim vermeleri ve bu hususlarda özverili olması öneriliyordu. Fakat polisin davranış kalıplarının hâlâ oturtulamadığı değerlendirilecek olsa da genel olarak polislerin disiplin içerisinde hareket ettiği teftiş raporlarına yansımıştır.

Bu dönemde en mühim sorunlardan birisi de polisin teknik imkânlarından mahrum oluşuydu. Üstelik dünyanın pek çok polis teşkilatının üye olduğu Arsıulusal Cinaî Polis Komisyonunun ortak bir telsiz sistemine geçme kararına "polisimizde henüz telsiz olmadığı" bahanesiyle katılım sağlanamamıştı (Eraydın, 1936: 37). Polisin uzun süre telsiz imkânı olmadığı gibi 1937 yılında çoğu karakolunda telefonu bulunmuyordu.[126] Fakat durum sadece polisin mahrumiyetine özel bir durum değildi. Polis teftiş raporlarında geçen şu ifade, bu durumu açıklar mahiyettedir (DVEUM, 1937: 318): "(Siirt'te) telefon tek bir makinedir bu da jandarmaya aittir. Birinci komiserlikte, şefliklerde, hatta merkez karakolunda dahi telefon yoktur. Bu kadroya en aşağı üç makine lazımdır."

3.2.1.5. Madun ve Mafevk Arasındaki Münasebet:

Polis teftiş raporlarında genel olarak amir ve memur arasındaki münasebetler ve karşılıklı davranışlarında samimi ve mütekabil bir saygı bağlılığı bekleniyordu. Yapılan

[126] Ankara ile İstanbul arasında ilk telefon görüşmesi 30 Haziran 1929 yapılmıştı (Milliyet, 1 Temmuz 1929).

teftişlerde de hiyerarşik yapı içerisinde tesis edilen ilişkide bazı istisnalar[127] dışında ciddi ve mevzuat hükümlerine uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Türk Polis Teşkilatının yarı militer biçimde oluşturulmuş hiyerarşi sistemi içerisinde memurun amirine karşı mutlak surette hürmet ve itaat etmesi bekleniyordu. İtaate ilişkin vurgunun defalarca yinelendiği bir polis ders kitabında, amiri karşı polisin tutumunun ne olması gerektiği izah ediliyordu (Okçabol, 1940b: 95-96): "her vakit dikkatli bulunması ve bir hizmet sırasında verilecek emirleri yapmaya hazır olduklarını göstermek için onların gözlerinin içine bakarlar. (…) Alınan emir, hiçbir kayt ve şarta bakılmaksızın ve hiçbir düşünceye kapılmaksızın yapılacaktır." Bu şekilde amirinin itimadını kazanacak olan memur, bir disiplin cezasına çarptırılmayacak ya da yukarı rütbe ve makamlara aksamaksızın yükselebilecektir.

Memurun amirine olduğu kadar amirin de memura karşı sorumlukları bulunuyordu. Memurların vazifelerini yerine getirdiğini takiple mükellef olan amirlerin, emirlerini kanuni nizama uygun olmak kaydıyla verebilirdi. Amirler yalnız memurla değil, onun aile hayatı, geçimi ve diğer vaziyet (ahlâki, ruhî ve bedenî) halleri ile de alakadar olmalıydı. Memurlarına karşı amirlerden beklenen "candan bir baba ve büyük bir kardeş duygusuyla, her türlü yardımda bulunmalarıdır" (Okçabol, 1940b: 97-100).

Hiyerarşik bürokratik örgütlenmesiyle Türk Polis Teşkilatında sıralı amirlerin astlarını denetleme ve hakkında değerlendirmelerde bulunma yetkisi tanınmıştır. Buna göre, her amir emri altındaki çalışanlarının mesleki bilgisi, disiplini, genel ahlâk yapısı ve yaşam biçimi, maddi durumu, başarıları, amirlik vasfı gibi genel başlıklarda toplanabilecek pek çok hususta değerlendirilmeye tabi tutulmaktaydı (EGM APK, 2002: 434-437). "Gizli Teskiye Varakası" adı altında amirlerin astları hakkında tuttuğu raporlar, sübjektif değerlendirmeleri barındırmaktaydı. Rejimin arzu ettiği ideal polisin ne olduğuna yönelik tanımlamalara dair çıkarımlarda bulunulabilecek bu fişlemeler, toplumsal hayattan beklenen aynı minvaldeki yaşam biçiminin bir izdüşümü gibidir.

[127] Afyon vilayetindeki amirin memurları ile münasebeti ciddi görülmemiş (DVEUM, 1937: 5). Silifke Karakolu'nda ise "ahenk ve tesanüt yoktur. 1. Komiser Salâhaddin ile polis Basri, Sami, Zahit, Hüsnü ve Sadullah'ın vaziyetlerinin ıslahı elzemdir (DVEUM, 1937: 131)" notu düşülmüştü. Erzincan kadrosundaki bazı yüksek amirler arasında itimatsızlık ve ahenksizlik görülmektedir (DVEUM, 1938: 54).

3.2.1.6. Memurların Halk ile Münasebeti ve Halk Nazarında Vaziyeti:

Müfettişlerin polisin halk üzerindeki tesiri ve nüfuzu ile halkın nazarında polisin tesirini tespit ettikleri bu bölümde, polisin halk ile münasebette tam bir otorite tesis etmesini ve en ufak bir laubaliliğe müsaade etmemesi temel ölçüdür. Bu bakımdan, polisin halk ile münasebette kayda değer bir durumunun söz konusu olmadığına dair müfettişlerin tespitini genel bir kanı olarak değerlendirebiliriz.

Bu dönemde polisin halk ile münasebeti bir müfettişin raporunda belirttiği gibi olmalıydı (DVEUM, 1937: 5): "Halka itimat telkin edebilmek için amir ve memurların daima ve bilhassa halkla temaslarında ciddiyetlerini muhafaza etmeleri şarttır." Bu sebeple müfettişler, polisin halk ile münasebetinde takındığı tavrı gözlemleyerek, polislik mesleğiyle bağdaşmayan tutumlara karşı uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarılarda polisin halk ile olan münasebetinde devlet ciddiyetini yansıtacak ölçüde bir tutum sergilemesi beklenmektedir.

Dönemin polislik uygulamalarında polisin zor kullanım gücünü kimi zaman aştığına ilişkin örneklere rağmen, polis müfettişleri tarafından polisin halka karşı kötü muamelede bulunmaması gerektiği ve daha fazla nezaket göstererek halkın polise güven duymasının sağlanması gerektiği uyarısında bulunmaktadır (DVEUM, 1938: 66, 111).

Polisin halkla ilişkilerinde davranış kalıplarını belirlemek için Ankara Polis Enstitüsünün ilk ders döneminden itibaren bu hususa yönelik "Muaşeret Adabı" dersi verilmişti. Polisin medeni hayata intibakının kuvvetlendirilmesi ve cemiyetin yaşayış kaidelerine uymasına yardımcı olmak için Derviş Okçabol (1940b) tarafından bir âdâb-ı muâşeret kitabı hazırlanmıştır. Bu mevzuda polisin kendini geliştirmesi Okçabol (1940b: 3)'a göre Türk cemiyet hayatına uygun davranabilmesi ve "ecnebi sosyeteler içerisinde gülünç mevki düşürmemek" için zaruridir. Ayrıca, polisin toplumun adap ve kurallarına vakıf olması ve bu kaidelere uygun hareket etmesine vakıf görülüyordu. Bu manada Türk Polis Teşkilatının toplumla ilişkisinde modern dünyanın gerekliliğine ilişkin ilerici bir bakış açısını hedeflediği görülmektedir.

Teftiş raporlarında halk ile münasebete dikkat edildiği kadar polisin diğer adlî müesseselerle ilişkisini de sağlıklı biçimde yürütmesi bekleniyordu. Bu doğrultuda bilhassa bir diğer kolluk birimi olan jandarma kurulan münasebet önem arz ediyordu. Bu sebeple

dönemin polis ve jandarma ile birlikte asayişi sağlamadaki koordinasyonuna ilişkin bilgilere de yer verilmektedir. Bu dönemde henüz mücavir alan kavramının yerleşmediği asayiş bölgelerinde polisin jandarma ile olan münasebetinin de müfettişlerce değerlendirildiği görülmektedir. Devletin istenilen düzeyde hizmet binalarını inşa edememesi sebebiyle, tali yollardan karakol vazifesi gören yapılarda kimi zaman her iki kurumun da aynı binalarda hizmet verebildiği gibi, aynı mücavir alan sathında uyumlu bir biçimde kolluk faaliyetlerini yerine getirdikleri görülmektedir. Polis memur sayılarının yeteri kadar olmadığı yerlerde asayiş hizmeti jandarmaya bırakılırken, yalnızca istihbarat ve şahıslar hakkında sorgulama işlemleri polisçe yürütülebiliyordu. Bu sebeple polisin "halkla adliye ve jandarmalarla ahenk ve geçim vaziyetleri" teftişler sırasında dikkate alınan bir hususdur (DVEUM, 1937: 51; 1938: 26, 139).

3.2.1.7. Memurların Mesleki Bilgileri:

Bu tarihte halihazırda bulunan polis okulları mezun veriyor olsa da mevcut kadroyu teşkil eden polis memurlarının mesleki bilgi düzeyinin yeni kanunları tatbik etmede ve büyüyen kentlerin ihtiyaçlarına cevap vermede ne denli yeterli olduğu tartışmalıdır. Ayrıca, bu dönemde polis amirliği yapacak personelin ekserisinin farklı kurumlardan tedarik edilmesi pek çok sorunu ortaya çıkarıyordu. Polis amirleri özelinde bu durum Ankara Polis Enstitüsü'nün kurulmasına kadar da devam etmiştir. Rütbeli personellerin yetiştirilmesi amacıyla kurulan Ankara Polis Enstitüsü 1937'de açılmıştır. Bu yüzden, Türk Polis Teşkilatının kendi içerisinden bir eğitim kurumu ile amir ihtiyacını karşılaması geç bir tarihte sağlanmıştır.

Ankara Polis Enstitüsü açılıp yeterince mezun verene kadar rütbeli personeller mülkiye ve hukuk mekteplerinden mezun olanlar ile yedek subaylık yapmış olanlardan oluşmaktaydı. Bu sebeple polis okulundan mezun olmadan teşkilatta hizmet vermeye başlayan personellerde mesleki bakımdan yetersizliklerin olması kaçınılmazdı. Keza müfettişler tarafından yapılan polis teftişlerinde genel olarak polislerin yeteri düzeyde mesleki bilginin etkisi teftiş raporlarına da yansımıştır (DVEUM, 1937: 295): "Memurların mektep görmüş olanları mesleki terbiyeleri ve bilgileri iyidir. Mektep görmemiş olanlar yetiştirilmeye muhtaçtır." Ayrıca ülke genelinde karakolların sayısı arttıkça yeni personellerin de eklenmesi ile birlikte sadece okul hayatında aldığı bilginin polislik yapmada

yeterli olmayacağı düşünülerek tecrübeli personel ve amirler vasıtasıyla aday memurların eğitilmesine devam edilmiştir (DVEUM, 1938: 158).

Mesleki bilgilerin yükseltilmesinde amirlere ciddi ve kati sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sebeple mesleki bilgileri yetersiz bulunan kadronun sorumluğu amire yüklenerek, amirin ihmalkârlığı tenkit edilmektedir. Memurların mesleki bilgilerindeki zayıflığı gidermek için savcı ve hakimlerden istifade olunarak mesleki konferanslar verilmesi hususunda neredeyse tüm müfettişlerin aynı öneriyi getirdiği görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, polis teftişleri sırasında ortak kanı polislerin mesleki bilgi düzeylerinin eksik olduğu yönündedir.[128]

Mesleki bilgileri yetersiz ve sorunlu görülen amir ve memurların isimleri ile birlikte kabahatli görülen davranışları müfettişler tarafından açık biçimde ifade edilmektedir. Son olarak, polislerin mesleki bilgilerinden başka beden terbiyelerini de değerlendirilmiş ve genel olarak kondisyonlarının yeteri düzeyde olmadığını ifade edilmiştir.

3.2.1.8. Muamelâtın Teftiş ve Tetkik Neticeleri:

Polis teftişlerinin ortaya koyduğu hususlardan biri de polisin sadece adli düzenin tesisinde değil, toplumsal ve ekonomik hayatında bizzat denetimini üstlendiğini göstermektedir. Polis tarafından her adli vakanın ya da suçun yanı sıra, dönemin siyasî konjonktürüyle mündemiç bir şekilde bilhassa siyasî suçların ya da suç şüphesi taşıyanların takibinin yapıldığı ve kayıt altına alındığı görülmektedir. Burada ilgi çekici bir başka husus ise, milli sermayenin ve bir takım stratejik işletmelerin düzenli bir biçimde detaylıca kayıt altında tutulmasıdır.

Bu çalışmanın varsayılmalarından birisi de modern polisin sermaye birikimini ve yatırımları takip etme vazifesi doğrultusunda cemiyet hayatına etki eden tüm kaynakların denetimi üzerinedir. Bu vazifesi ile polisin, kamu kaynaklarını ve sınıfsal farklılıkları kayıt altında tutarak devlet ve toplum inşa sürecinde ekonomik anlamda da aracı vazife gördüğü iddia edilebilir. Nitekim polis teftiş raporlarında polis kadrolarının arttırılmasına önem

[128] Bu durumu izah edecek bir istatistik vermek gerekirse; Ankara'da rütbeli, memur ve bekçi kadrosunda toplam 557 personel görev yapmaktadır. Bu personelden âmir ve memurların 278'inin mektep *(polis okulları kastediliyor olmalı)* görmediği ve mesleki bilgilerinin arttırılması gerektiği belirtilmektedir (DVEUM, 1937: 25). Mesleki bilgilerin arttırılması için sıralı amirlerin personelinin bilgisini ölçecek görüşmelerde bulunması gerektiği belirtilmiştir (DVEUM, 1938: 7).

verilen yerlerin başında ülke ekonomisinde önemli yer eden merkezler gelmektedir. Ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı liman kentleri ile üretim tesislerinin bulunduğu yerleşim yerleri siyasî ve iktisadi bakımdan pek mühim olduğu vurgusu yapılarak burada bulunan polis mevcudunun arttırılmasına dikkat edilmiştir (DVEUM, 1938: 20). Ülke ekonomisinde vergi kaybına ve kayıt dışı ekonomiye sebep olan kaçakçılık suçuyla mücadelede polisin faaliyetleri dikkate şayan bir husus olarak her ilin özelinde teftiş raporunda kendine yer bulmuştur. Adlî polisin yayınladığı senelik faaliyet raporlarında da bu görüleceği üzere ülke genelinde en sık kaydı tutulan suç kodlarının başında kaçakçılık gelmektedir. Bu sebeple, polisin gayreti sonucu her yıl kaçakçılık vakalarının bir önceki seneye göre azaldığı görülmektedir (DVEUM, 1938: 30).

Bu dönemde suçun temel sebeplerinden biri olarak görülen işsizlik, polisin ekonomik hayata ilişkin yönünü ön plana çıkaran bir başka unsurdur. Osmanlı Dönemi'nde de görülen bu uygulamaya Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ettirilerek işgücüne dâhil olmayanların kentleşmeyle birlikte artan toplumsal çatışmaların kaynaklarından görünerek takip altına alınmasına devam edilmiştir. Bu sebeple, polis tarafından aylaklık ya da serserilik kategorisinde görünen bu kişilerin, anarşi tehdidi olarak algılandığı ve denetim altında tutulduğu polis raporlarından anlaşılmaktadır.

Polisin ekonomik hayata ilişkin vazifelerin önemli bir boyutu da işsizlerden daha farklı bir anarşi tehdidi barındıran işçi sınıfıdır. Bu doğrultuda polisin teşkilatlanmasında önemli görülen yerlerden biri de işçi sınıfının yoğunlaştığı kentler olmuştur. Nitekim 1937 yılına ait bir polis teftiş raporunda, "amele sınıfının fazlalığı itibariyle" polis kadrosunda artırıma gidilmesi önerilmiştir. Benzer biçimde iktisadî ve sınaî müesseselerin çoğaldığı kentlerde de memur ilavesine lüzum görülmüştür (DVEUM, 1938: 54, 62).

Polis tarafından yapılan faaliyetler üç kısımda incelenecektir: Siyasî, Adlî ve İdarî Kısım. Her vilayette bulunan Emniyet Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan bu birimlerin yaptığı faaliyetlere ilişkin bilgiler Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne gönderilmekteydi. Burada bir araya getirilen veriler aylık olarak siyasî emniyet ve asayiş raporları başlığı altında umumi bir rapor haline getiriliyordu.

3.2.1.8.1. Siyasî Kısım:[129]

1932 tarihli 2049 sayılı kanunun 2. maddesine göre polisin siyasî emniyete ilişkin vazifelendirildiği belirtilmiş, ancak bu duruma ilişkin bir izahta bulunulmamıştı. 3201 sayılı ETK'nın 9. maddesinin ikinci fıkrasında siyasî polisin "devletin umumî emniyetine taallûk eden işlerle mükellef olan kısmı" şeklinde bir tanımlaması yapılmıştır.

İstihbarat Daire Başkanlığının tarihçesinde 4 Haziran 1937 yılında Emniyet Teşkilat Kanunu'nun 16.maddesinin (a) bendi 5.fıkrasına göre, doğrudan emniyet müdürüne bağlı, ajanlarla alakalı iş ve işlemler ile umum müdürünün verdiği hususi görevleri yapmakla görevli olan, "Önemli İşler Müdürlüğü" kurulmasıyla (İDB Tarihçe, 2021) Türk Polis Teşkilatı uhdesinde istihbarat teşkilatı kurulduğuna yönelik bilgi verilmişse de Osmanlı döneminden itibaren farklı adlarla siyasî ya da istihbarat polisliği mevcuttu. Nitekim ülke genelindeki siyasî polis birimlerinden aylık olarak merkezi teşkilata raporladığı bilgiler[130], şu konu başlıklarında tasnif olunarak istihbarat havuzu oluşturuyordu (BCA, 1932: 490-1-0-0/601-79-1): a. Dindarlık Tahrikatı, b. Rejim Aleyhine Tezahürat, c. Komünistlik Tezahüratı, d. Casusluk. Bu başlıklar zaman içerisinde tehdit olarak kabul edilen faaliyetleri kapsayacak şekilde de çoğalmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren siyasî polise verilen önem, Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşma çabası içerisinde önemli bir yere sahip olmasında kendini gösterir. Personel ve bütçe dağılımı ile günlük raporlara bakıldığında polisin siyasal faaliyetlerinin suçla mücadeleden daha fazla öne çıktığını ispatlamaktadır (Ergut, 2004: 229-230). Nitekim Dahiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü (DVEUM) tarafından yayımlanan 1935, 1936 ve 1937 Seneleri Polis Teftişleri adlı raporlardaki bütün müdürlüklerde Siyasî Kısım biriminin bizzat ilgili müdürlüğün emniyet müdürü veya müdürden sonra gelen en kıdemli personel tarafından idare olunduğu görülmektedir (DVEUM, 1937 ve 1938). Bu durum, siyasî polisliğe hususi bir önem verildiğinin bir yansımadır.

---

[129] Türk Polis Teşkilatı'nda siyasî polisliğe hususi bir önem verilmiştir. Zira siyasî kısım amirliği ya doğrudan İl Emniyet Müdürü tarafından yönetilmekte ya da ilin büyüklüğüne göre başka da bir emniyet müdürü tarafından idare olunmaktaydı (Bkz. DVEUM, 1937; DVEUM, 1938).

[130] Vilayetlerden gönderilen siyasî suçalara ilişkin merkezde raporlanmasın ilişkin dosya için (Bkz. EK-7).

Siyasî polis, yurt dışından ve yurt içinden Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gerçekleşen her türlü saldırıların karşılandığı ilk mukavemet unsurudur. Memleket dahilinde gizli olarak çalışanların casusluk, propaganda ve terörizm hareketlerine karşı tedbirler almaktan ibarete bir hizmettir (Serim, 1940a: 5). Devletin bütünlüğüne karşı işlenen suçların ihbarı halinde siyasî polis harekete geçerek tahkikat yapma vazifesiyle sorumluydu. Siyasî polis, casusluk cereyanlarından başka, şahsi menfaatleri ve siyasî gayelerini temin için irticaî ve bölücü hareketlerde bulunanları haber aldığı anda harekete geçiyordu. Siyasî bir suçun vukuu bulduğunu haber alan polis, derhal bu durumu şube müdürüne haber verir. Şube müdürü de emniyet müdürüne, emniyet müdürü ise validen alacağı emre göre hareket eder. Bu idarî âmir silsilesinin takip edilmesi önemliydi, çünkü idare şartların olgunlaşması için bazen suçlunun o an yakalanmasını idare istemeyebilir. Bu sebeple takdir hakkı en büyük mülkiye âmirine bırakılırdı (Akdoğan, 1945: 14).

Vilâyet ve kazalar emniyet teşkilatı yurt işleri talimatında "siyasî kısmın meşgul olacağı işler" faslında özetle şu görevler tevdi ediliyordu (Akt. Serim, 1941: 137):

> "Nüfusun azalma ve çoğalması; hicret ve ilticalar, sağlık durumu, salgın hastalıklar, amme selâmetine müteallik tabiî ve beşerî musibetler, bolluk, kıtlık, işsizlik, iş veya geçim şartlarının ağırlaşması veya hafifleşmesi, fikir cereyanları, her nevi zihnî tahavvülât, inkılâp hareketleri, ırk, din, fikir ayrılık ve zihniyetleri, amme hak ve hürriyetlerine verilen vüsat veya koyulan takyidat, vatandaşlık mükellefiyetlerinin ağırlaştırılması veya hafifleştirilmesi, inhisarlar, rekabetler, şahsî veya içtimai ihtiraslar velhasıl hayat mücadelesinin her sahasında rastlanan kolaylık veya zorluklar veya bu mevzular etrafında memleketin içinde veya dışında yapılan neşriyat, propaganda veya diğer büyün faaliyetler umumî emniyeti ihlâl istidadını gösteren vakalar ihdas edilebilir."

Siyasî polisin hizmet esası istihbarat olduğu için halkın arasına karışarak cemiyet hayatını sürekli gözetim altında tutmakta ve risk unsuru yüksek kimseler hakkında bilgi topluyordu. Polisin takibe aldığı makul şüpheliler (DVEUM, 1937; DVEUM, 1938); suikastçılar, anarşistler, siyasî mahkûm ve maznunlar, firariler ve maznunlar, tabiiyetten düşürülenler, sınır harici edilenler, casuslar, komünistler, siyasî şüpheliler, yüz ellilikler, Menemen hadisesi gibi isyan hareketlerine dahil olanlar, otel yolcuları, memlekete girmesi

yasak edilen gazeteler ve emsali şeyler, fişe dahil şüpheliler[131] vb. muzır cereyanlara sebep olabilecek kişilerdi. Bu kişiler siyasî polis tarafından düzenli olarak takip edilmekte ve haklarında detaylı bilgiler tutularak faaliyetleri hakkında bağlı oldukları müdürlüklere ve merkezi idareye bir rapor tanzim edilmekteydi.

Her vilayette vazife verecek polis memurları, vazifeye başlamadan evvel tutulan fişleme dosyalarını tetkik ederek, halefinden etraflıca malumat almak suretiyle mahallin hususiyetleri hakkında bilgi edinmeye ehemmiyet göstermeliydi (Serim, 1941: 5).

Siyasî polisin faaliyetlerine yönelik detaylı örneklere tezin 4. Bölümünde konu başlıklarına ayrılmış şekilde bilgiler paylaşılacaktır. Siyasî polisin faaliyetlerine ilişkin raporlar, Önemli İşler Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra asayiş olaylarından ayrı biçimde çok daha tafsilatlı bir hâle bürünmüştür.

3.2.1.8.2. Adlî Kısım:

Önleyici ve koruyucu tedbirler alan idarî polise rağmen, suç vakaları meydana gelmektedir. Bu vakaların hemen akabinde ihbar, şikâyet ve resmi bir makam veya memurların hizmet ifası sırasında bir suçla karşılaşması durumunda haber vermesi ile konu adlî polisin görevini kapsamaya başlıyordu. Adlî polis, suçun işlenmesinden sonra harekete geçerek suçun iz ve delillerini toplayıp suçluyu yakalayarak evraklarıyla birlikte adalete teslim eden polistir. Adlî polis olay mahalline giderek suçun iz ve delillerini toplar ve suçluyu adalete teslim eder. Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun gösterdiği esaslar dairesinde tahkikat yapmakla vazifeli olan adlî polisin hangi esaslara göre soruşturma yapacağı ve yazıları yazacağını gösterir bir örnek olmadığı için tahkikat usulünde bir yeknesaklık bulunmuyordu (Akdoğan, 1945: 3-4). Bu sebeple polis, daha ziyade kanunların işaret ettiği hususlara dikkat ederek, tecrübesi ile bu pratiği yerine getiriyordu.[132] Ancak bu tali yöntemin polisin tuttuğu kayıtlarda pek çok aksaklığa sebebiyet verdiği görülüyordu. Polis Müfettişlerinin karakollarda yaptıkları denetimlerde pek çok dosya noksan ya da yanlış tasnif edildiği gibi bazı suç kayıtlarının muamelelerinin yapılmadığına yönelik şu ifadelere

[131] Takip ve tarassuda tâbi eşhasın mümkünse fotoğrafları ile kayıt altına alındığı deftere tâbi kişiler.

[132] Polisin hangi esaslara göre soruşturma yapacağını ve yazılarını yazacağına dair elinde bulunan rehber eski soruşturma dosyaları ile polis ders kitaplarındaki örneklerden oluşuyordu (Bkz. Akdoğan: 1945).
Polisin 1945 yılında dahi bu kaideleri net olarak belirleyememiş olması, Türk Polis Teşkilatının uzmanlaşmasında ve kurumsallaşmasındaki eksikliğin bir göstergesidir.

benzer tespitler sıkça yapılıyordu (DVEUM, 1938: 14): "Cetvellerdeki bu tezayüt (artış) keyfiyeti polisin gevşekliğine atfetmek zaruridir. Ceraim ve fezleke kayıtları arasında mühim bir numara mutabakatsızlığı nazarı dikkati celp ettiğinden bunun ıslahı icap eder." Fakat polis müfettişleri denetimleri sırasında karşılaştıkları sorunların çözümü için yalnızca emniyet memurlarının sık sık ve gayri muayyen zamanlarda bu işleri denetlemesi öneriliyordu.

Adlî polisin iştigal ettiği meseleler hakkında suç, kaçakçılık ve adlî müzekkerelerin istatistiklerine de yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak istatistiklerde geçen suç tipleri: Zabıtaya hakaret,[133] cinayet, ahzü gasb, yankesicilik, karmanyolacılık, kaçakçılık (esrar, rakı, şarap, iskambil, sigara kâğıdı, tütün, çakmaktaşı, barut, kapsül, fişek, morfin, afyon gibi mevad), firariler, yaralama, hırsızlık, tavcılık, gasıplık, âvamiri hükûmete muhalefet, tabanca atmak, silah taşımaktır.

Bu dönemde suç teşkil eden önemli hususlardan birisi de yoksulların ve başıboş gezen kimseler olarak tanımlanan serserilerilerdir (Ergut, 2001: 80). Serseriler, Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi[134] Cumhuriyet Devri'nde de benzeri bir tanımla, muzır eşhas veya mazanne-i su şeklinde "kendisinden ancak kötülük beklenen kimseler" olarak tanımlanmaya devam edilmiştir. Nitekim polis, PVSK'de potansiyel bir tehdit olan serserilerin ya da serseri gibi başıboş gezen kimseleri takip etmekle görevli kılınarak, işgücünden yoksun bu kimseler potansiyel bir şüpheli olarak addedilmiştir.

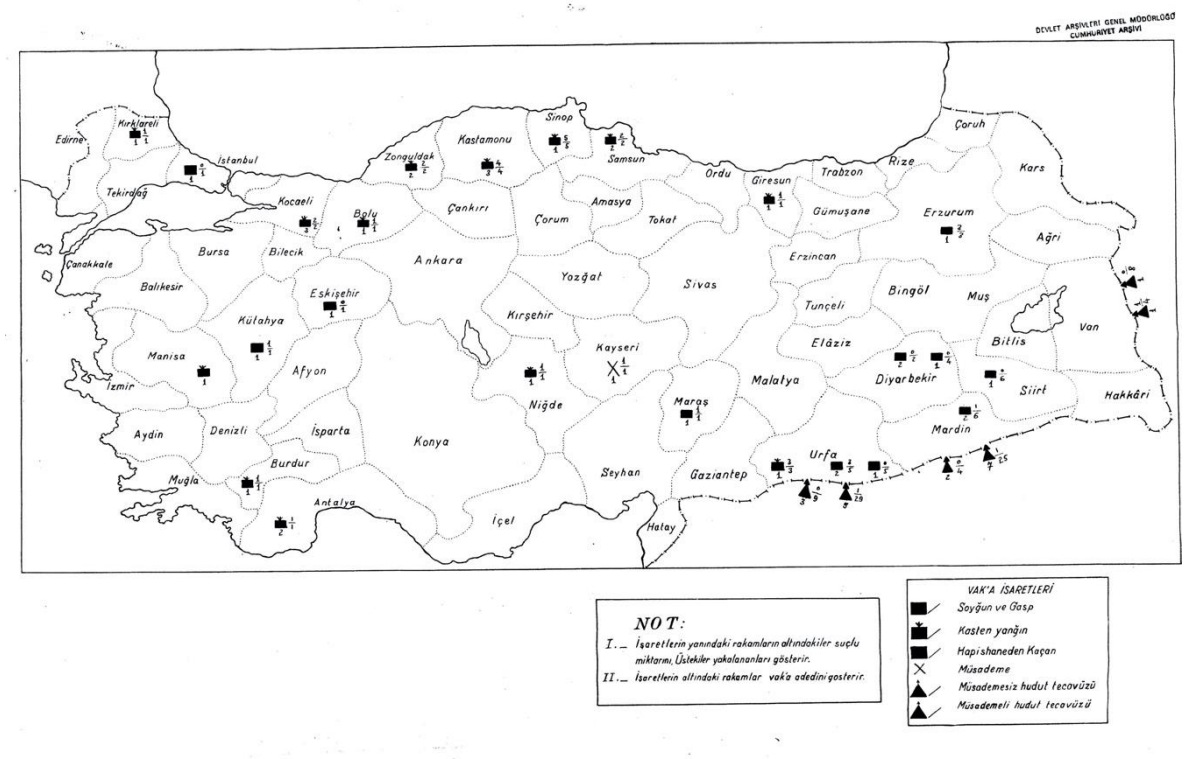
İşlenen suçların istatistikleri her sene bazında tutulduğu gibi, karşılaştırmalı olarak suç miktarlarındaki azalış ve artışlar ile faili meçhullerin rakamları da kayıt altına alındığı verilen bazı istatistiki bilgilerden anlaşılmaktadır (DVEUM, 1937; DVEUM, 1938). Polis müfettişlerince suç oranlarında kayda değer bir artış görülüyordu. Suçun artmasındaki başlıca sebep işsizlik ve geçim sıkıntısında kaynaklıydı. Bu sebeple ceraim defterlerindeki suç oranlarının artması hususunda tenkitlerde bulunan müfettişler, polisin vazifelerinden

[133] Afyon vilayetine ait bir asayiş raporunda (DVEUM, 1938: 6), zabıtaya hakaret cürümleri göze çarpacak kadar fazla olduğu tespiti yapılarak, "halkı zabıta memurlarına karşı harekete sevk edecek hallerden içtinap edilmesi" önerisinde bulunuluyordu.

[134] Osmanlı'da işsiz, sabıkalı ya da suç işleme şüphesi barındıran kimseler serseri olarak tabir olunurdu ve bu kişileri takip etmek kolluğun önemli bir göreviydi. Serseriler düzenli olarak teftiş edilir ve bunlar özel bir defterde kayıt altına alınırdı. İstanbul'a gelecek Hıristiyan ve Müslüman bekâr şahıslar için bir iş sahibi oluncaya kadar ihtisap ağası tarafından hanlara yerleştirilir ve takip altında tutulurdu. İşe girenler gibi ölenler de özel defterlerdeki kayıttan düşerek kolluk olaylarına meydan vermemek için kent nüfusu denetim altında tutulurdu (Tongur, 1946: 80-81).

birisi de suçun oluşumunu engelleyici tedbirler alması gerektiği belirtiliyordu (DVEUM, 1938: 14, 52). Polis müfettişlerinin bu uyarısı, önleyici polisliğe dair yaklaşımın bu devirde hayata geçirilmeye gayret edildiğini göstergesidir. Dönemin polis eğitmeni ve istihbarat mensubu olan Ertem (1937), Polis Dergisi'ndeki bir makalesinde, polisin önleyici hizmetini toplumun sağlığını bozan hastalıkla mücadele etmeye benzeterek, toplumun sağlığını koruyan polisin ceza ile suçluların tedavi eden bir kurum olarak ortaya çıktığını savunur.

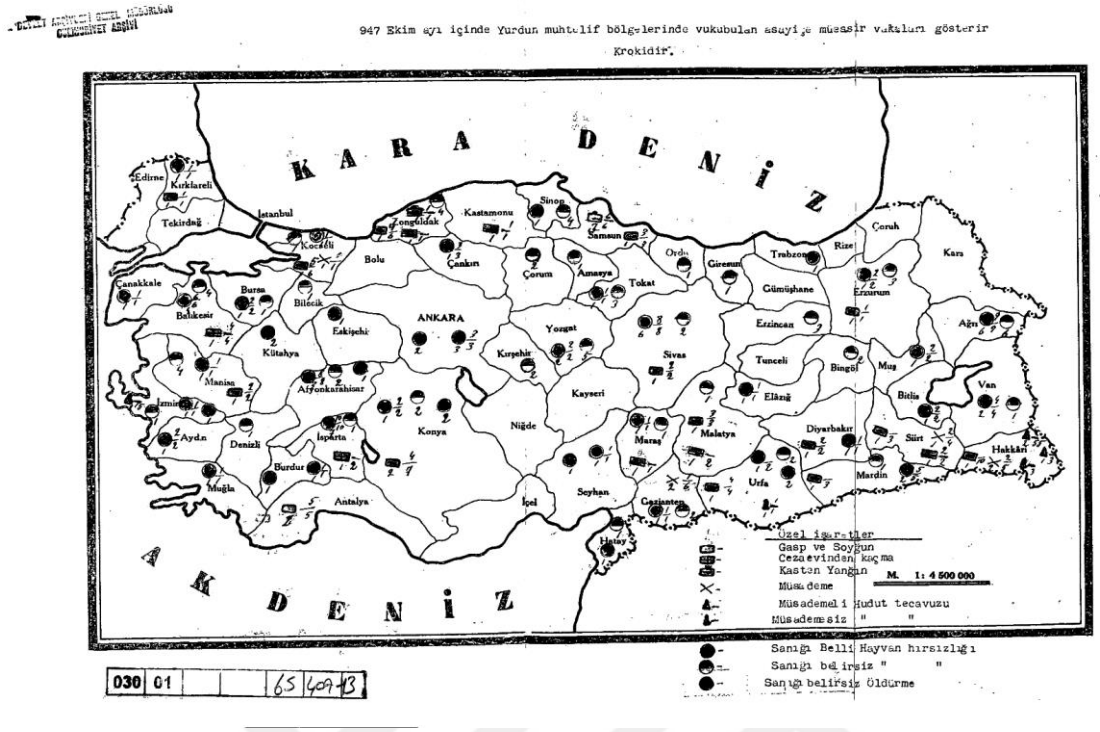
Türk Polis Teşkilatının adlî kısmı tarafından gönderilen veriler merkez Teşkilatı tarafından birleştirilerek asayiş raporları[135] adı altında birleştiriliyordu. Bu raporlar İçişleri Bakanı imzasıyla aylık olarak Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığına sunulmaktaydı[136] (BCA, 1943: 490-1-0-0 / 604-91-7; BCA, 1947: 30-1-0-0 / 407-12-12):

Şekil 3.2.: 1943 Yılına Ait Asayiş Oranları

[135] Arşiv belgelerinde ulaşabildiğimiz "yurt dâhilinde ve hudut mıntıkalarında vukua gelen asayişe müessir faillerinin takip ve derdestlerine ait malumat" içeren asayiş raporları için bkz. (BCA, 1943: 490-1-0-0 / 604-91-7; 1947: 30-1-0-0 / 407-12-12; 1947: 30-1-0-0 / 65-407-13; 1947: 30-1-0-0 / 65-407-11; 1948: 30-1-0-0 / 66-408-1).

[136] Asayiş raporları Dahiliye Vekili tarafından Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı'na sevk edilmekteyken 1943 yılına ait asayiş raporları ayrıca CHP Genel Sekreterliğine de sunulmuştur.

Şekil 3.3.: 1943 Yılına Ait Asayiş Oranları

Ülkenin genel asayiş durumunu yansıtan bu raporlar Türkiye Cumhuriyeti haritası üzerinde "gasp ve soygun, cezaevinden kaçma, kundaklama, müsademe[137], müsademeli ve müsademesiz hudut tecavüzü, sandığı belli ve belirsiz hayvan hırsızlığı[138] ile cinayet" vakalarından oluşan oranların illere dağılımı belirtiliyordu.

3.2.1.8.3. İdarî Kısım:

1935-1936 ve 1937 senelerine ait teftiş raporlarında polisin idarî kısmına yönelik aktarılan verilerde, toplumsal ve ekonomik hayatın devlet tarafından yakinen gözetim altında tutulduğunun ve dönemin Türkiye'sinin siyasî, sosyal ve ekonomik şartlarının adeta fotoğrafını çekecek nitelikte bilgiler bulunmaktadır.

İdarî polis esasen illerin Teşkilat kadrosunun genişliğine göre değişen bürolardan mürekkeptir. Teftiş raporlarında idarî kısmın; sicil bürosu, askerî muamele bürosu, pasaport

[137] Silahlı çatışma.

[138] Dönemin asayiş olayları arasında en sık rastlanan suçlardan biri olan hayvan hırsızlıklarıdır. 1943 yılında yaşanan bir hayvan hırsızlığı hadisesi neticesinde tarihe Özalp (Muğlalı) Olayı olarak geçecek bir hadise yaşanmıştır. Yakın zamana kadar tartışılmaya devam edecek bu hadisede hayvan hırsızlığıyla suçlanan 33 kişi kurşuna dizilmişti. Olaya ilişkin şikâyetler 1951 yılına kadar karşılıksız kalmış, nihayetinde suçlamalar Orgeneral Mustafa Muğlalı tarafından kabul edilmiştir (Goloğlu, 1974: 203-6).

ve ecanip bürosu ile hesap ve ambar bürosundan oluştuğu görülmektedir. Ancak idarî kısmın asıl önemli fonksiyonu ülke çapında yaptığı denetimlerde gizlidir. Polis, bu vazifesi gereğince cemiyet hayatı içerisindeki tüm oluşumları ve iktisadi kaynakları kayda almaktaydı. Buna göre (DVEUM, 1937; DVEUM, 1938); fabrikalar, müesseseler, dükkânlar, esnaflar, silah ve barut bayileri, silah taşımalarına müsaade edilenler, rakı bayileri, içkili mekânlar, umumî kadınlar, randevu ve birleşme yerleri, cemiyet ve kulüpler, firari ve bakaya askerler, komisyoncular, emanetçiler, tellâllar, müstamel eşya satanlar, bohçacılar, çamaşırcılar, kolacı ve lekeciler, çilingirler, tenekeciler, makinistler, doğramacılar, su değirmenleri, bahçıvanlar, fırıncılar, avcılar, gazhaneler, avcılar, sinema ve tiyatrolar, gazinolar, umum gazete ve mecmualar, fabrikalar, değirmenler, acenteler, şirketler, tellallar, bekâr odalarında yatıp kalkanlar, cami ve kiliseler, mektepler, kütüphaneler, hastaneler, doktor muayenehaneleri, eczaneler, serbest hekimler, ebeler, dişçiler, hamamlar, piyango bayilerine yapılmış ve düzenli biçimde kayıt altına alınmakta ve istatistikleri güncellenmekteydi.

Polisin bu denli geniş bir çapta toplumsal alanı kayıt altında tutarak merkeze iletmesindeki yegâne gaye, bir seferberlik için lazım olan kaynakları tespit ve bu imkânlar vasıtasıyla gerçekleşebilecek her türlü cereyanları takip etmekti. Serim (1940: 61)'e göre bir savaş girildiği takdirde bu kuvvet membalarından azamî surette istifade etme imkânları da elde edilecekti.

3.2.1.9. Karakol Defterleri:

Polis teftişleri raporları üzerinden öğrendiğimiz önemli bir diğer veri ise polislik faaliyetlerinin tümünün kayıtlarının tutulduğu larakol defterleridir. Karakol defterleri, Bayley'in "polisin yegâne misyonu, tüm toplum kaynaklarının kullanımı için planlar hazırlayarak belli mahaller içindeki suç ve düzensizliği azaltmaktır. Onların önleyici rolü ayarlı ve somut olmalıdır. Makro soysal çözümler bir bütün olarak hükümete bırakılmalıdır (2006: 169)" savını destekler bir mahiyettedir. Zira karakol defterlerinin bir kısmı, polisin düzenli olarak toplumsal kaynakları tespit etmesi ve bu kaynakları sürekli olarak güncellemesi şeklinde oluşturulmaktaydı.

Karakol defterleri, idarî polisin yukarıda sayılan takip görevlerinin kayda geçirildiği defterlerdir. Bu defterler (DVEUM, 1937; DVEUM, 1938): Vazife, varide[139], sadıra[140], zimmet, demirbaş eşya, maaş tevzi, ihzar[141], tevkif, maznun[142], firari, zevatı marufe[143], tahkiki hüviyet, emniyet nezareti altında bulunanlar, teftiş, ceraim[144], ecanip[145], tabiiyetten düşürülenler, zimmet, sicil, zabıt ve fezleke, maaş tevzii, tahsisat, amele, bekçiler, esliha[146], melbusat, umumî kayıt, cemiyetler, havale, sabıkalılar, adi şüpheliler ve mahkûmlar, askerlik muamelâtı, müskirat satanlar, yabancılar, ihzar, yakalama, zevatı marufe, iltica edenler, komünistler, casuslar, suikastçılar, siyasî şüpheliler, hudut harici edilenler, eşya ve nakid, nakil vasıtaları, müessese, otel ve hamamlar, memlekete girmesi yasak edilen gazete ve mecmualar, mektepler, radyolar, matbaalar, gazete ve mecmuaların ve kitapçıların kaydına mahsus defter, ilim ve din evlerine ait defter, müskirat imalâthaneleri, fabrikalar, ticarethaneler, ameleler, umumhaneler, film ve tiyatro, artistler, silâh yapan ve satanlarla tamir edenler, silâh taşımalarına müsaade olunalar ait defter, vesaiti nakliye, deniz nakliye vasıtalarına ait defter, itfaiye teşkilat kadrosu, yangın muslukları, kuyular, su depoları ve çeşmeler başlıklarında oluşturulan kayıtlar üzerinden suç ve düzensizliğe sebep olanlardan başka, kamusal kaynaklar tümüyle polis tarafından denetim ve kontrol altına alınmıştır.

Karakol defterlerinin başlıklarından da anlaşılacağı üzere Türkiye'de polis, adlî konulara ilişkin kişiler hakkında kayıtlar tuttuğu gibi, karakol mıntıkası dahilindeki siyasî, sosyal ve ekonomik manada topluma etki edebilecek her türlü unsuru kayıt altında tutarak yerel kaynakları kontrol altında tuttuğu gibi, hükümetin makro politikalarını inşa etmesinde de aracı bir vazife rolü göstermektedir.

[139] Gelen evrakın yazıldığı defter.
[140] Çıkan evrakın yazıldığı defter.
[141] Mahkemeye hazırlama veya gelmeyenlerin zorla getirilmesine dair defter.
[142] Sanık.
[143] Tanınmış kişilerin bulunduğu defter.
[144] Suçların işlendiği defter.
[145] Yabancı uyruklu kimselerin kayıt altına alındığı defter.
[146] Emniyet personelinin silahlarının ve silahlarının kondisyonunun kayıt altına alındığı defter. Ayrıca bu dönemde polis silahlarının yerli bir marka olması hususuna da dikkat çekilmektedir (DVEUM, 1937: 127): Gümüşhane polis Teşkilatından "memurlardan 8 numaralı Ömer, 6 numaralı Üral ile 1 numaralı Nizamettin'in tabancaları millî tabancalardan değildir."

4. BÖLÜM

BİR SİYASÎ ARAÇ OLARAK POLİS

4.1. Tek Parti Döneminde Siyasal Muhalefetin Gelişimi

M. Kemal önderliğinde oluşmaya başlayan ve ileride "Tek Parti Dönemi" olarak adlandırılacak iktidara karşı erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren muhalif hareketler ortaya çıkmıştır.[147] Yeni Türkiye'nin inşasında alınan kararlarda söz sahibi olmak isteyen ve M. Kemal ve arkadaşlarının otoriter yönetim anlayışına karşı olan kesimlerin örgütlü siyasal oluşumları çoğaltmıştır. Siyasî örgütlerin yanı sıra yeni rejime aleyhtar halk hareketleri ile yükselen muhalefete karşı tek parti iktidarı elinde bulundurduğu güç tekelini kullanarak savuşturmaya çalışmıştır.[148]

[147] II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan yeni siyasal hareketler, I. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan süreçte Anadolu'da kurulan yeni mecliste kısmen konsolide olmuştur. İstiklal Savaşı sırasında Gazi M. Kemal'in önderliğinde hareket eden BMM üyeleri temelde ülkenin kurtarılması yönünde ortak hareket etseler de kanuni düzenlemelerde fikri ayrılıklara düşmüştür. Bu durum erken Cumhuriyet Dönemi itibariyle ortaya çıkacak siyasal hareketleri canlandıracaktır. Gazi'nin siyasî motivasyonunda hareket edecek Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG)'nun kurulması ile meclis içerisindeki örgütlü ayrışma irili ufaklı grupların oluşmaya devam etmesiyle kendini belli etmeye başlamıştır. Gazi'nin önderliğini mutlak biçimde kabul edenlerin oluşturduğu A-RMHG'nun dışında kalan muhalif isimler ise "İkinci Grup" olarak adlandırılan bir siyasal oluşuma gitmiştir. Kısa süre sonra iktidarı ve meclis çoğunluğunu elinde bulunduran A-RMHG, Halk Fırkası adı altında örgütlü hareketini güçlendirerek yapılan ilk seçimlerde İkinci Grubu meclis dışına itmiş ve yeni rejimi oluşturacak kadroları meclis çatısı altında tutmayı başarmıştır (Demirel, 1994: 229-230; Tunçay, 2005: 34-52; Akın, 2008: 52-64). Ayrıca, TBMM'nin Birinci Dönem mebuslarının temel ideolojik ayrışmaları "inkılapçılar ve muhakazakârlar" olarak sınıflandırılan gruplardan başka ortaya çıkan milliyetçi ve sosyalist hareketler için (Bkz. Akın, 2008: 53-56).

[148] Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasal hayat ülkedeki parti sistemi üzerinden netlik kazanır. Bir ülkenin siyasî istikrarını, o ülkedeki parti sistemine bakarak analiz eden siyaset bilimcilerden hareketle (Powell, 1990: 101), Türkiye'de siyasal hayat üzerinde tek partinin belirleyiciliği anlam kazanır. Üstelik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında geçirdiği tecrübeleri ve özgün koşulları olağanüstü bir dönem olarak değerlendirilmelidir. Toraine'nin tanımıyla büyük kargaşaların yaşandığı yerlerde demokrasiden söz edilmesi pek mümkün değildir (Touraine, 2011: 44). Bu ölçekte Türkiye'de yeni rejim, tek parti sistemi tarafından inşa edilecektir. Tek parti sistemi, siyasal iktidarın tek bir parti hegemonyasında bütünleştiği ve bu gücün devredilmesine hiçbir surette müsaade edilmediği gerçek anlamda bir tek parti sistemidir. Ayrıca Tek parti sistemlerini sınıflandıran Sartori; gerçek, hegemonyacı ve baskın partinin olduğu iki ayrı tek parti sisteminden bahseder. Buna göre, siyasî gücü merkezileştiren ve diğer partilerin varlığına müsaade etmeyen partiye gerçek anlamda "tek parti"dir. Siyasal sistem içerisinde başka partilerin varlığına kendini ast parti hüviyetiyle kabul etmesi koşuluyla müsaade ettiği parti sistemi ise "hegemonyacı tek parti sistemi" olarak tanımlanır (Sartori, 2005: 112). Bu tanımlamadan hareketle, Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçene kadar geçen süreç Sartori'nin kavramsallaştırmasına göre gerçek anlamda ya da hegemonyacı tek parti sistemi olarak tanımlanabilir. Parti sayısının artış gösteremediği bu sistemlerde iktidar ile muhalefet arasında kutuplaştırıcı bir siyaset tarzı oraya çıkmaktadır. Tek parti tiplerini totaliter, otoriter ve pragmatik şekilde çözümleyen Sartori'den hareketle Tunçay (2010: 5, 16), Türkiye'de tek parti deneyiminin "totaliter" değil, belki "otoriter" ile "pragmatik" türler arasında bir yer aldığını ifade etmekle birliktir ve ekler "CHP'nin 1923-145 dönemindeki tek-parti yönetiminin bir diktatörlük olduğuna kuşku yoktur."

Cumhuriyeti kuran asker ve sivil bürokratlar ile bir kısım aydınlardan oluşan seçkinlerin devleti ve toplumsal formasyonların tümünü yeniden inşasında izleyeceği Batılılaşma yönelimlerinde ve politikalarında ciddi bir tehditle karşılaşmamak için konumlarını sağlamlaştırmalıydılar. Bunun için önce meclis üyeleri ve bürokratlar arasında tasfiyeler yapılarak kendisini Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal'in etraflıca tanımlanmış modernleşme programının temsilcileri olarak görenlerden oluşan bir kadroya gereksinim duyulmuştur (Heper, 2015: 93). İktidarı oluşturacak kadroları belirlemek ve yeni rejime karşı gelenleri cezalandırmak kanuni düzenlemeler ve kurumlar ihdas edilmiştir. Bu doğrultuda, *öteki* olarak konumlandırılanlara karşı İstiklal Mahkemeleri üzerinden bir dizi yargılama süreçleri başlayacaktır (Turan, 2012: 145).

İstiklal Savaşı Dönemi'nde ulusal davaya karşı gelenlerin yargılandığı İstiklal Mahkemeleri, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun rehberliğinde cumhuriyetin kuruluşundan sonra da siyasî tasfiyelerin yapılmasında işlevsel bir araç olmuştur.[149] Yeni rejimin kurulduğu olağanüstü dönemin şartlarına göre oluşturulmuş kanunların yürütücü kurumlarından İstiklal Mahkemeleri, Türk Devrimi'nin bir parçası olarak (Aybars, 1975: 42) merkezi otoritenin güçlendirilmesinde ve siyasî iktidarın belirlenmesinde mühim bir rol oynadığı gibi siyasal muhalefetin kaderini de tayin etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanının ardından İstiklal Savaşı kahramanı paşalar ve sivillerin oluşturduğu TBMM'de rejimin karakteristiğini belirleyen önemli kanunlara imza atılsa da henüz radikal kararların alınması için gereken oydaşmanın sağlandığı söylenemezdi. Nitekim çok geçmeden M. Kemal'in yakın gelecekte planladığı siyasal, sosyal ve toplumsal değişimleri bilen ya da sezen muhalifler örgütlü bir muhalefete giderek 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nı kurmuştu (Koçak, 2002: 97-98). Muhalifler, Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal ve arkadaşlarının otoriter yönetim anlayışından tedirgindi ve Batılılaşma eksenli radikal reformlara karşı çıkarak geleneksel değerleri içerisinde barındıran bir ıslahattan yana tavır gösteriyorlardı. Gazi ise, yeni partinin

[149] Meclisin kurulmasının hemen ardından çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri'nin en etkili ceza yöntemi olan idam kararlarına kadar geniş bir yetki alanı tanıyordu. 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ilk maddesinde "Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine kalkışma mahiyetindeki sözle, fiil veya yazılı olarak muhalefet yapanlar ve fitne çıkaranlar vatan haini sayılır." hükmü dahilinde değerlendirilen kişilerin cezası idam olarak belirlenmişti. İlgili kanunda 1923 yılında yapılan düzenleme ile saltanatın ilgasına ve TBMM'nin meşruiyetine muhalefet etmek; 1925 yılında ise dini ve dini değerleri siyasî amaçlara alet etmek için cemiyet kuranlar da vatana ihanet kapsamına alınmıştır.

programında açık biçimde kendisine yönelen diktatörlükle ilgili dokundurmalara da işaret ederek yeni partiye kesinlikle cephe almıştı. Ayrıca TCF'nin programında yer alan fikirler ve partinin bilhassa doğu illerinde teşkilatlanmaya başlaması ise hükümeti tedirgin etmişti (Tunçay, 1999: 108-113).

Cumhuriyet tarihinin ilk örgütlü muhalefet partisi TCF'nin varlığı, doğu illerinde çıkan ve kontrol altına alınması kolay olmayan Şeyh Sait İsyanı ile son bulacaktı. Tek parti iktidarının güvenlikçi politikalarla ülke siyasetinde gücünü kesin biçimde merkezileştireceği bu isyan hareketinin çıkmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile yeniden İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş ve TCF Programı'nın 6. maddesinde geçen "Fırka, efkâr ve itikad-ı diniyyeye hürmetkârdır" ifadesi gerekçe gösterilerek tek muhalefet partisi olan TCF kapatıldı.[150] Bu hadise sonrası yeni rejimin güvenlik politikalarında irtica konusu kendine yer edinecek ve TCF'nin dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılması hadisesinde görüldüğü gibi din bayrağı altında hükümet politikalarına karşı yükselen itirazlar (Atatürk, 2015: 662-663)[151] toplumsal alandan sökülüp atılmaya çalışılacaktı. Bu doğrultuda, Kemalist rejimin medenileştirme projesine yönelik yapılan reformlara karşı toplumsal tepkisinin gözlemlenmesi polis aracılığıyla olacaktır. Bu bakımdan da polisin ülke genelinde daha güçlü şekilde teşkilatlanmasına ayrıca önem verilmiştir (Ergut, 2015: 328).

Tek partinin müesses nizamını tesis ettiği bu süreç, 1925 ve 1927 Tevkifatlarıyla kendini ortaya koydu. Tevkifatlar çok geçmeden komünist hareketin tümünü de içine alacak ve Türkiye'de komünist hareketlerin ulusal bir tehdit olarak algılandığı ilan edilecekti.[152]

---

[150] Dinî içerikli bir ayaklanma olarak kabul edilen Şeyh Sait İsyanı sonrası Hıynet-i Vataniye Kanunu'na eklenen dinin siyasî amaçlara alet edilmesinin vatan hainliği kapsamına alınmasının ardından TCF programının 6. maddesi geriye dönük bir hukuki işlemle suç kabul edilmiştir. Partiye bağlı vekillerin büyük çoğunluğu bir sonraki dönemde meclise girememiş ve bu vekillerden altısı İzmir Suikast Girişimi sonrası idam edilmiştir (Tunçay, 1999: 113-114).

[151] Gazi'nin TCF'nin kurulmasından sonra verdiği bir beyanatta TCF programında geçen ilgili madde hakkında "Efkar ve itikad-ı diniyyeye hürmetkar olmak öteden beri tabii ve umumi bir telakkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur (Hakimiyet-i Milliye, 11 Aralık 1924)." görüşünü belirtmişse de Şeyh Sait İsyanı'nın ve batılılaşma projesinin etkisiyle bu konu hakkındaki tutumu radikal bir değişim gösterecektir. Nitekim yine 1925 yılında çıkarılan "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" ile Gazi'nin Kastamonu'da verdiği nutuk, irtica ile mücadelede yol gösterici olacaktır (İmece, 1959: 215): "Bugün ilmin, fennin, bütün genişliğiyle medeniyetin alevi karşısında filân veya falan şeyhin yol göstermesiyle maddî ve manevî mutluluk arayacak kadar ilkel insanların Türkiye topluluğunda varlığını asla kabul etmiyorum. Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en gerçek tarikat, medeniyet tarikatıdır." Gazi, büyük nutkunda da bu konudaki kararlılığını tekrarlayacaktır (Bkz. Atatürk, 2015: 665).

[152] Gazi Mustafa Kemal'in 6 Ağustos 1929'da Eskişehir'deki söylevi, resmî ideolojinin komünizmi devlet güvenliği açısından bir tehdit gördüğünün göstergesi olarak iddia edilir. Atatürk'e ait olduğu iddia edilen "Türk Milleti'nin içtimâi nizamını ihlale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkûmdur." cümleleriyle başlayan ve

Türkiye'de sol hareketin temsilcileri, İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmalarının ardından ya yurt dışına kaçmak zorunda kalacak ya da Kemalist kadrolara dahil olmak için yeni bir söylem içerisine girecektir.[153] Sol hareketlerin tekrar görünür biçimde faaliyete geçmeleri ancak çok partili hayata geçişle birlikte mümkün olacaktı.

TCF'nin kapatılmasının ardından iktidarda bulunan tek partiye muhalif bir parti kurma emri Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal tarafından Ali Fethi (Okyar)'a verilmişti. Gazi, tek parti iktidarındaki halkın hoşnutsuzluklarını belli bir yöne yönlendirmek ve rehavet içindeki CHF'yi harekete geçirmek gibi çifte bir amaçla sadık bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik edecekti. Böylece, bir vesayet demokrasi denemesi olarak 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulacaktı (Zürcher, 2004: 259-260). [154]

SCF'nin yeni kurucu kadrosu partinin tanıtımı için yurt gezisine çıkmış ve ilk olarak İzmir'e gitme kararı almışlardı. SCF'yi İzmir rıhtımında 40 bin kişi karşılamıştı (Cumhuriyet, 5 Eylül 1930).[155] Bu sırada CHF'li ve SCF'li gruplar arasında bir arbede yaşanmış ve tartışmayı engellemek isteyen polis kalabalığın üzerine ateş ederek 14 yaşındaki Necati adlı bir çocuğun ölümüne ve 4 kişinin de ağır yaralanmasına sebep olmuştu (Cumhuriyet, 7 Eylül 1930). Bu durum Türkiye'de toplumsal hoşnutsuzluğun dikkat çekici bir göstergesiydi. Üstelik, 6 Eylül'de yapılan mitinge 50 bin kişinin katılması (Cumhuriyet,

"Bu memleketteki komünistler, yalnız bizim tevkif ettiklerimiz ve hapsettiklerimizden ibâret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alâkadar olacağım. Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her göründüğü yerde ezilmeli!.." emriyle devam eden söz ile alakalı olarak Tevetoğlu (1967: 429, 430, 437) ertesi gün yayınlanan Cumhuriyet, Milliyet ve İkdam Gazetelerini kaynak gösterdiği gibi, Gazi'nin lise son sınıf tarih kitabı üzerinde düzeltme yaparken kitabın 752. sayfasına bu sözleri el yazısıyla yazdığını da iddia eder. Lakin Gazi'nin Eskişehir'deki söylevinde komünizm hakkındaki pasaja 7 Ağustos 1929 tarihli gazetelerde rastlanmamıştır. Tarih kitabındaki iddia olunan el yazısı ise, ilk defa Millet Dergisi'nin 15 Mayıs 1947 tarihli 67. sayısının kapağında yayınlanmıştır. Tevetoğlu gibi, Sayılgan (2009: 458-459) da Gazi'nin komünizm hakkındaki sözlerinin doğruluğundan emindir. Üstelik Gazi'nin komünizmin ezilmesi gerektiğine dair emrine karşı Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin verdiği cevap niteliğindeki bildirgeyi de paylaşır. Sayılgan'ın bu bildirgeye ilişkin kaynağı ise "Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını" fasikülüdür. Nitekim 1965 ve 1966 yılları arasında Ankara'da Ayyıldız Matbaasında basılan bu fasiküllerin kapağında "Şurası unutulmamalıdır ki, Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmeli! Atatürk" ifadesi yer alıyordu.

[153] Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası üyesi olmaları ve partinin yayın organları kabul edilen Orak Çekiç ve Aydınlık'ta yazılar yazan Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya gibi Türk aydınları siyasî düşüncelerinden dolayı yargılanmalarının ardından fikri bir dönüşüme gidecekler ve Kadro Hareketi'ni oluşturarak Kemalizm'e yeni bir bakış açısı kazandırmak isteyeceklerdir. Ancak sol hareketin eski temsilcilerinin geçmiş siyasî kimlikleri peşlerini bırakmayacak ve Kemalizm'in çekirdek kadrosu tarafından bir biçimde şüpheyle karışılacaklardır (bkz. Turna: 2019).

[154] Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan başka yeni kurulan Ahali Cumhuriyet Fırkası da 1930 belediye seçimlerine girmek için kurulmuştu.

[155] SCF'ye yönelik ilgiyi gören İzmir Valisi, ertesi gün Fethi Bey'in vereceği nutku ertesi güne ertelediğini bildirmişti. Fethi Bey bu durumu Gazi'ye bildirmiş ve Gazi'den güçlü bir destek almıştır (Okyar ve Seyitoğlu, 2006: 177).

8 Eylül 1930) hükümeti ürkütecektir. 1930 yılında yapılan Belediye Seçimlerinde toplamda CHF 35.934, SCF ise 12.813 oy almıştı (Vakit, 20 Ekim 1930). Seçim sonuçlarında yolsuzluk yapıldığını düşünen Fethi Bey, bu konuyu Meclis'e taşıdı (Vakit, 16 Kasım 1930). 15 Kasım 1930 tarihli Meclis oturumunda söz alan Fethi Bey, seçimi kazanmalarına rağmen İçişleri Bakanı Şükrü Bey ve idaresindeki kolluk güçlerinin marifetiyle resmiyette seçimi kaybetmiş gibi gösterildiği iddia etmişti (Yetkin, 2004: 267-273). Seçimlerin ardından Gazi ile Soyak arasında geçen görüşme, SCF'nin iddialarının boş olmadığını gösteriyordu (Soyak, : 436):

> "…Hemen hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın lehine olarak gelen seçim haberlerini arz ettiğim sırada bana, 'Hangi Fırka kazanıyor?...' diye sormuş; 'Tabi bizim Fırka Paşam' cevabını vermiştim de gülmüş; 'Hayır efendim; hiç de öyle değil!.. Hangi Fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim; kazanan İdare Fırkasıdır çocuk!.. Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler… Bunu bilesin' buyurmuştu."[156]

Fethi Bey'in seçim yolsuzluğu iddiaları, tek parti için vatana ihanet olarak düşünüldü ve Fethi Bey 16 Kasım 1930'da partiyi kapatmak zorunda kalacaktı (Zürcher, 2005: 261). 1930 seçimlerinin ardından yaşanan tartışmalar ve olaylar neticesinde seçimlerin üzerinden geçen bir ayın ardından SCF'nin kapanmasıyla ilk çok partili hayat tecrübesinin ömrü kısa süreli olacaktı.[157]

1930'lu yıllar tek parti hükümeti tarafından örgütlü siyasal muhalefete son verildiği gibi, gelecekte oluşabilecek siyasî yapıların mutlak biçimde önünün alındığı bir dönemdir. Tek partinin Batı tipi modernleşme çabalarına dönük politikalarına rağmen net bir ideolojik

---

[156] Soyak'ın anılarında geçen bu hadise, dönemin polis-siyaset ilişkisine dair bir fikir vermesi bakımından önemli olduğu gibi, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde valilerin emri ile sonraki seçimlerde de kolluğun seçim sonuçlarına etki ettiğine yönelik örnek ve iddialara değinilecektir.

[157] Halk Fırkalılar, seçimlerde SBF'nın halk tarafından gördüğü rağbeti ve hükümete yönelik eleştirilerini sadece kendilerine değil rejime karşı da oluşan bir tehlike olarak gördüler. Gazi Mustafa Kemal'in de desteğini alan Halk Partililer karşısında direnemeyen SBF kendini kapatırken, aynı aylarda açılmış diğer küçük partiler de hükümet tarafından kapatıldı (Zürcher, 2004. 261). Bu dönemin siyasî muhalefetine ilişkin bir diğer tutum örneği ise Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması hadisesidir. SCF'nin kapatılmasından hemen sonra, Abdülkadir Kemali Öğütçü tarafından Adana'da kurulan Ahali Cumhuriyet Fırkası henüz örgütlenmesini tamamlayamadan 29 Eylül 1930 tarihinde kurulmasından birkaç ay sonra hükümet emriyle kapatılmıştır. Fırka'nın kurulmasından kısa süre sonra gerçekleşen Menemen Olayı'nın ardından İstiklal Mahkemesi'nde yargılanma endişesi taşıyan Abdülkadir Kemali Bey, yurt dışına firar etmekte çareyi görmüştür. Nitekim, Abdülkadir Kemali Bey'in firarının ertesinde iktidar yanlısı basının Menemen Olayı'nda SCF ile birlikte Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın etkisinin olduğuna yönelik söylemler, Abdülkadir Kemali Bey'in endişelerini haklı çıkaracaktır (Yılmaz, 2019: 112-125).

kimliğe sahip olduğu söylenemezdi. Faşizmin ve komünizmin totaliter fikirleri bazen içeriye sızıyordu fakat Gazi bu fikirlerin ülkeyi etkisi altına almasına izin vermiyordu. Türkiye, muhalefeti olmayan, pragmatik bir hükümetin yönetimi altındaki disiplin bir ülkeydi (Mango, 2000: 462).

Ülke dışından gelen fikirlere ön almak ve sistemli bir ideolojik ilerleme kaydetmek isteyen Gazi, politik söyleme dair ne varsa Parti'nin kontrolünde olmasını arzu ediyordu. Parti-devlet bütünleşmesinin sağlandığı bu dönemde Gazi M. Kemal, ülke içindeki bütün milliyetçi ve devletçi unsurların ortak bir gaye yolunda birleşmesi gerektiğini belirtti (Vakit, 25 Mart 1931: 1). Gazi'nin bu açıklamasıyla ülkedeki bütün örgütlerin CHF içinde bütünleşeceğinin habercisiydi. Tek parti ile aynı idealleri paylaşan ve CHF'nin bir kültür şubesi gibi hareket eden Türk Ocakları, Gazi tarafından artık bütünüyle CHF idaresine teslim edilecekti. Parti, Türk Ocakları üzerindeki denetimini halihazırda tamamen kurmuş olmasına rağmen bu göreli özerkliğin de ortadan kalkmasını istiyordu. Nitekim 19 Nisan 1931'de Türk Ocakları başkanı muhalefet etse de örgüt fesh edilerek malları CHF'ye devredildi. Yine benzer şekilde inkılâpların kitlelere benimsetilmesi için 1924 yılında kurulan Türk Kadınlar Birliği de henüz Dünya Kadınlar Birliği toplantısına ev sahipliği yaptığı ve basında haklarında sıkça olumlu haberlerin yapıldığı 1935 yılında kendini fesh etme kararı alacaktır. Cumhuriyet rejiminin medenileştirme projesinin parçaları olan bu iki örgütten başka Türk Mason Locaları, Talebe Birliği ve Türk Spor Kurumu ya fesh edildi ya da CHF'ye bağlanmıştır (Demirel, 2014: 138-141). 1935'te ise CHP'nin[158] Dördüncü Büyük Kurultay'ında "Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatını, birbirini tamamlayan bir birlik tanır (1935 Tüzüğü, 95. Madde)" ifadesiyle parti-devlet bütünleşmesi ilan edildi ve 1946 yılında ilgili madde kaldırılıncaya kadar İçişleri Bakanı ve valiler merkez ve taşra örgütlerinin idaresinden sorumlu oldular.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında rejime karşı gösterilen direnç, İstiklâl Mahkemesi'nin yargılamaları ile katı güvenlik politikalarıyla cevap bulmuştu. 1933 ve 1938 tarihli Af Kanunları hoşgörülü bir politik düzene geçileceği ümidini uyandırmıştı. Siyasî suçlulukların affedilmesiyle birlikte demokratik hak ve taleplerin kabulüne yönelik beklentiler artmıştı. Fakat iktidar polis marifetiyle muhalif isimleri yakın takipte tutmaya decvam ediyordu. Örneğin, İzmir Suikastı Davası'nda gıyaben yargılanan Rauf Bey (Orbay), 26.10.1933 tarihli

[158] Bu tarihte toplanan kurultayda "Fırka" kelimesi "Parti"ye dönüştürüldü.

Af Kanunu ile Türkiye'ye dönmüştü. Hakkında verilen ceza kararı kaldırılmış olsa bile, eski bir siyasî mahkûm olarak tehdit görülen Rauf Orbay'ı polis adeta bir gölge gibi takip ediyordu. Orbay, polisin yakın takibinden ancak Cumhurbaşkanlığına yaptığı ricası ile kurtulabilmişti.[159] Yine, 1938 tarihli 3527 sayılı yasa ile affedilen 150'liklerden yurda dönmeyenler dahi polis tarafından takip edilmekteydi.[160]

İsmet İnönü'nün Milli Şef ilan edilerek devlet idaresini ele almasından sonra muhalefete karşı baskı politikaları ise açıktan şiddetlenmişti. Bir baskı düzeninin şiddetli biçimde arttığından dem vuran Sertel (2001: 196)'e göre "bir polis devleti kurulmuştu. Bunun iktidardakilere verdiği rahata alışmışlardı, hürriyet ve demokrasiye bir türlü yanaşamıyorlardı. Gazeteler üstündeki baskı da artırılmıştı." Üstelik İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte polis devleti anlayışı daha da güç kazanmış ve bu doğrultuda da emniyet teşkilatı kuvvetlendirilip genişletilmişti. Siyaseten tehlikeli görünen herkesi polis yakından takip etmeye devam ediyordu. Polis takibinden nasibini alanlardan biri de Celal Bayar'dı. Bayar, başbakanlıktan ayrıldıktan sonra sürekli polis takibi altında kalmasından şikâyetçidir. Bayar, polis sisteminden duyduğu rahatsızlığı belirtirken Sertel'e[161] ilginç bir olayı anlatır:

> "Bir gün Ankara Palas Oteli'nde bir müşterinin şikayetini dinlemiş. Bu adam polis müdürlüğüne sattığı kunduraların parasını bir türlü alamıyormuş. Adam laf arasında Ankara Palas'ta müdürden aşçıya kadar herkesin polis olduğunu söylemiş. "Nerden

[159] Orbay, polis tarafından takip edilmekten siyasî rica üzerine kurtulacaktır (Akt. Sertel, 2001: 195-196."Beni buraya çağırırlar, sonra da arkama polis takarlar. Bu ne iştir? Yoksa beni tuzağa mı düşürmek istiyorlar? Polis Müdürlüğü'ne gittim, arkama koydukları polisi kaldırmalarını söyledim. Müdür, iki kolunu iki yana açarak: 'Vallahi haberim yok' dedi. Çıktım, polis yine arkamdaydı. Doğru İçişleri Bakanlığı'na gittim. Şikâyet ettim. Bakan hayret içinde: 'Vallahi haberim yok. Bu, polisin bir marifeti olacak, emrederim kaldırırlar' diye teminat verdi. Çıktım. Polis gene gölgem gibi arkamda. Eve geldim, kapının karşısında bir polis bekliyor. Sinirlendim. Doğru Başbakanlığa gittim. Başbakan özür diledi ve aynı teminatı tekrarladı. Çıktım, fakat polis gene arkamda. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı'na telefon ettim ve arkama takılan polisi kaldırmazlarsa, ilk karşılaştığım anda öldüreceğimi bildirdim. Ancak bu tehditten sonra polis arkamda görünmez oldu."

[160] 1943 yılında ait istihbarat raporunda 150'likler hakkında ulaşılan bilgilere yer verildiği görülmektedir. Buna göre (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943); "150'liklerden olup şimdiye kadar yurda dönmemiş olan Bahriyeli Miralay Ali Sami, 2/2/1943 tarihinde Atina'da sefalet ve açlıktan ölmüştür. (…) Aftan sonra yurda dönmeyen bir diğer 150'lik Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüseyin Hüsnü ölmüştür." şeklindeki bilgiler rapor edilmektedir.

[161] Bayar, maruz kaldığı polis takibinden şikâyetçiydi. Bu yüzden, iktidara tekrar gelirse ilk işinin "vatandaşın hürriyetine yapılan bu haksız tecavüzü kaldırmak, adamların arkasına polis takılmasını yasak etmek" olacağını söylüyordu. Ancak polisin her iktidar için vazgeçilmez bir araçsal olduğu gerçeğinden olacak ki, Sertel (2001: 208-209)'in aktardığına göre Bayar, polisiye tedbirlerle ilgili vaatlerinin tersi biçimde hareket etmişti: "Oysa, kendisi Demokrat Parti başkanı olarak tekrar iktidara geldiği zaman ilk yaptığı iş benim arkama polis koydurmak olmuştu. Evimin karşısında polis bekler, sokağa çıksam gölge gibi arkamdan polis gelirdi."

bildin?" demişler. "Hepsinin ayağında benim emniyete sattığım kunduralar var; cevabını vermiş."

Milli Şef İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde çok partili hayata geçişi ilan[162] etmesi ve 1 Kasım 1945'te TBMM açılış konuşmasındaki "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır (Öztürk, 1969: 379)" sözleriyle birlikte, Türkiye siyasal hayatında yeni bir sürece girilmiş ve görece demokrasinin gelişmesi yolunda adımlar atılmaya başlanmıştı. Tek partinin içinden Demokrat Parti doğmuş ve Milli Kalkınma Partisi de o sırada kurulmuştu. 5 Haziran 1946 tarihli Cemiyetler Kanunu[163] ile siyasal alanın önü tüm siyasî hareketler için açılmıştı. Yeraltına çekilmek zorunda kalan sol hareketler bile yeni Cemiyetler Kanunu'nun dernek kurma özgürlüğünü serbest kılmasıyla ardı ardına parti ve sendikalar kurulmaya başlamıştı.[164]

Görece artan siyasî özgürlüklerin ardından siyasî örgütlenmelerini en yoğun biçimde sergileyenler, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yeraltı faaliyetleriyle hareket etmek zorunda kalan sol gruplar olmuştur. 1945 yılında parti gayesi sosyalist prensipler çerçevesinde şekillenen Sosyalist Adalet Partisi'nden başka,1946 yılında Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türk Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile 1948 senesinde Müstekil Türk Sosyalist Partisi kurulmuştu (Akkerman, 1950: 44-53).[165] Ancak sol hareket

[162] İnönü'nün, "Memleketimizin siyasî idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir (Toker, 1990: 56)." sözleriyle çok partili hayata geçişin önü açılmıştır. Ancak, İnönü için bu kararı vermenin zorluğu Toker (1990: 57)'in aktardığı şu sözlerden anlaşılmaktadır: "Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama, sonunu düşünüyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz."

[163] 1939 yılında kabul edilen CHP Programı'nın 66, 68, 69 ve 70. maddelerinde cemiyetler hakkında baskıcı birtakım kaideler getirilmişti (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 102). Bu ölçüde de halihazırdaki 1938 tarihli 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, cemiyetleri kurulmadan önce izne tabi tutuyor ve cemiyetin gerektiğinde kapatılabilmesini olanak sağlıyordu. Baskıcı bir anlayışa dayalı olan 1938 tarihli kanunun yerine, serbestlik ilkesine göre yeniden tesis edilen 5 Haziran 1946 tarihli 4919 sayılı Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir (Akın, 2011: 479).

[164] 10 Mayıs 1946 günkü Olağanüstü Kurultay'da Milli Şef, "Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Bu maddenin kaldırılmasını, tetkik edeceksiniz. Biz, kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan, sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere, kanun yolu ile mâni olmayacağız (Ayın Tarihi, Mayıs 1946)." sözleriyle çok partili hayat yolundaki kararlılığını tekrar vurgulamıştı. Milli Şef'in bu vaadinden yalnızca dört gün sonra 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu.

[165] 1946 yılında Demokrat Parti'den başka kurulan diğer partiler şunlardı: Liberal Demokrat Parti, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslâm Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi; 1947 yılında İdealist Parti ve Türk Muhafakâr Partisi, Serbest Demokrat Partisi; 1948 yılında Türkiye Yükselme Partisi, Millet Partisi, Öz Demokratlar Partisi; 1949 yılında Toprak-Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ile 1950 genel seçimlerinden hemen evvel Müsakiller Birliği kurulmuştur (Akkerman, 1950: 46, 53-

için demokrasi henüz gelmemişti ve polis daha önce olduğu gibi düzenli olarak kayıtlarını tutmaya ve gündelik hayat içerisindeki faaliyetlerini takip etmeye devam edecekti.

Tek parti döneminde Türk Polis Teşkilatı, muhalif hareketler içerisinde en üretken ve hızlı örgütlenme kapasitesine sahip başta sol hareketler olmak üzere, muhalif her hareketi rapor etmekteydi. Tek parti valilerinin emrinde toplumsal alanı da tümüyle gözetim altında tutan polis, siyasî emniyet rolüyle zaman zaman siyasal muhalefeti bastırmakla da görevlendirildiği örneklere rastlanmaktadır.

4.2. Polisin Siyasal Alanı Kontrol Altında Tutmada Yükselen Rolü: Önemli İşler Müdürlüğü

Türkiye'de polisin siyasal süreç içerisindeki dahil olmasının polisin saldırgan bir istihbarat faaliyetinde bulunmasıyla gerçekleştiği savı, bu tezin varsayımlarından birisidir. Tek partinin totaliter devletçi yaklaşımı ile Türkiye'de demokratik teamüller içerisinde rekabetçi bir siyasal sistemin yeterince gelişmemiş olması bu varsayımı güçlendiren olgulardır. Devlet aygıtlarını elinde bulunduran tek parti, siyasal alanı tahakküm altına almış ve kaçınılmaz olarak birçok siyasal hareketi yeraltına itmiştir. Muhalefet, ister görünür isterse yeraltında olsun, müesses nizamın işaret ettiği her siyasal olanı keşfetme ve takip etme rolü istihbarat birimlerine verilmiştir. Güvenlik tehdidi olarak görülen bu hareketlerin yeraltına inmesi, polisi de saldırgan istihbarat operasyonlarına yöneltmiştir. Bu yönüyle polis, siyasal hareketlere yönelik bastırma/caydırmaya dönük bir faaliyetlerden başka, Neocleuas'un (2006) ileri sürdüğü şekliyle siyasal süreçleri 'inşa edici' bir toplumsal role sahip olur. Bu bağlamda Türk Polis Teşkilatının yeniden yapılandırılmasında istihbarat birimini tesis etmek, iktidarın bilgi gücünü ve kontrol mekanizmalarını arttırmak için işlevsel bir vazife görecektir.

Gleizal, Domenach ve Journes (2000: 65-67)'a göre bütün hükümetler kamuoyunu denetimi altında bulundurabilen ve basın, siyasî partiler, şirket ve derneklerin sıkı bir gözetimini sağlayabilen bir polisi oluşturmaya özen göstermişlerdir. Bu ihtiyaca bir cevap olarak da ortaya çıkan siyasî polis, kurulu düzenin hizmetindedir ve toplumu her şeyden önce tehlikeli olarak sayılan unsurlara karşı korumaktadır. Bu durumun bir uzantısı olarak

63). Liberalizm, Atatürkçülük ve muhafazakârlık esaslarına dayalı gaye ve prensiplere bağlı olan partiler, tek parti iktidarının son döneminde kurulmuş partilerdi. Lakin, bu partilerden hemen hepsi örgütlenmesini tamamlayamaması veya Sıkıyönetim kurulunca kapatılmaları sebebiyle genel seçimlere katılamamıştır.

siyasî polisin meşruiyet ve verimlilik adına bu gözetleme görevi gizlidir ve tamamen kontrol dışıdır. Bilgi ihtiyacı ise özel ajanların, muhbir ve ispiyoncuların kullanılması gibi çeşitli yöntemlerle sağlanır. Şüpheli kişilerin ve tehlikeli olarak sayılan grupların sıkı denetimini, bilgi toplama araçlarının kullanılmasını ve hatta partiler ile siyasal topluluklara sızmayı veyahut provokasyonu ve jurnalciliği içerir. Sınırları belirsiz biçimde müdahale imkânına sahip siyasî polis, bizatihi siyasal rejimin toplumsal alanı kontrol altına alma gayretinin bir uzantısı olarak ortaya çıkar ve muhalif güçlere karşı ne denli tahakküm kurulacağının ölçüsü oranında güçlenir. Türkiye'de de benzer şekilde siyasî polis, kamuoyunu denetim ihtiyacına bir cevap olarak kurulmuş ve başarısı nispetince güçlenmiştir.

Türk Polis Teşkilatı, Osmanlı'dan itibaren çeşitli adlandırmalar altında oluşmuş istihbarat birimlerine ve tecrübesine sahiptir. Cumhuriyet Devri'nde de istihbarat polisi merkez ve taşrada örgütlenmişse de hukuki bir statü ve teşkilat yapısına ilişkin bir netliğe nihayet Önemli İşler Müdürlüğünün kurulmasıyla kavuşulmuştur. Emniyet Umum Müdürlüğüne bağlı bir istihbarat birimi, 1937 tarihli Emniyet Teşkilat Kanunu'nun 16. maddesinde "Önemli İşler Müdürlüğü" adıyla kuruldu. Merkezi bir birim olarak yapılanan Önemli İşler Müdürlüğünün taşra birimleri bulunmamaktaydı. Taşrada istihbarat işleri "Siyasî Kısım" olarak adlandırılan bir birim tarafından takip ediliyordu. Siyasî Kısım'dan gelen bilgiler Önemli İşler Müdürlüğüne iletilmekteydi. Birinci Şube Müdürlüğü olarak da ifade edilen bu birim, devlet güvenliğini tehdit eden "suikastçılar, anarşistler, siyasî mahkûm ve maznunlar, firariler ve maznunlar, tabiiyetten düşürülenler, sınır harici edilenler, casuslar, komünistler, siyasî şüpheliler ve azınlıklar" gibi pek çok unsuru araştırmaktaydı.

Önemli İşler Müdürlüğü kurulduğu sırada Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde duran en büyük dış sorun, Atatürk'ün işaret ettiği Hatay meselesiydi. Atatürk, Hatay meselesinin önemini 1 Kasım 1936 tarihindeki nutkunda şu sözlerle vurguluyordu (1945: 337):

> "Milletimizi gece gündüz meşgul eden büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan (İskenderun-Antakya) ve çevresinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddîyet ve kesinlikle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimîyetini iyi anlar ve tabiî görürler."

Türkiye Cumhuriyeti, Hatay'ın anavatana bağlanması için Gazi'nin önderliğinde diplomatik girişimlerde bulunmuş ve İskenderun Sancağı adı altında özerk bir Türk yönetimi kurulmasını başarmıştı (Shields, 2011: 20). Ancak Hatay'ın elde edilmesi için bölgedeki farklı etnik ve mezhepleri bir arada hareket geçirmek gerekliydi. Bu sebeple diplomatik girişimlerden başka siyasî ve kültürel politikalara dayalı bir strateji benimsenmiştir. Bu stratejiyi sahada uygulamak için ise Önemli İşler Müdürlüğüne de kritik bir rol verilmişti. Bu görev ile Önemli İşler Müdürlüğü, ilk büyük sınavını verecektir.

Hatay meselesi Önemli İşler Müdürlüğünün resmî olarak kurulmasından henüz önce başlamıştı. Ancak Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne bağlı istihbarat şubesine Hatay'daki faaliyetlerine yönelik ek bir bütçe verilmişti. 1935-1936 yılları bütçesinde Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün istihbarat işlerinde gerekli 18500 liralık tahsisat yapılmıştı. Bu miktara ek olarak, Hatay meselesi için gereken faaliyetler için ek bütçeye gidilmiş ve istihbarat işleri için ayrılan bütçe 251.044,29 liraya çıkarılmıştı (BCA, 1937: 30-10-0-0 / 68-451-10). Bu miktara ek olarak, 1 Haziran 1938'den 12 Temmuz 1938 tarihine kadar Hatay'daki istihbarat işleri için verilen 100.000 liralık döviz ödeneğinin hangi faaliyetlerde kullanıldığını gösteren bir tablo Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekâlete sunulmuştu. Rapora göre (BCA, 1938: 30-18-1-2 / 84-73-1), Hatay'ın Türk topraklarına kazandırılması için Sadri Ertem üzerinden[166] radyo, matbuat, cemiyetler üzerinden propaganda faaliyetleri yürütülmekteydi. Bölge halkına sigara vb. hediyeler gönderildiği gibi yerel ajan ve tercümanlara ödenek ayrılmıştı. Hatay'daki istihbarat faaliyetleri daha ziyade bölgede yaşayan Eti Türkleri'ne[167] yönelikti. Bunun için Eti Türkleri arasında çalışmak üzere Fuat Diplan ve Ankara'dan Eti Türkü Şeyh Abdülhamit Feyyati görevlendirilmişti.

Hatay'da ilk büyük vazifesini yerine getiren Önemli İşler Müdürlüğü, siyasî polisin bir ders kitabında belirtildiği şekliyle hazarda ve dahilde siyasî istihbarat faaliyetlerine

[166] Daha sonra Ankara Polis Enstitüsü Öğretmeni olacak Sadri Ertem de propaganda faaliyeti yapmak üzere Hatay'da görevlendirilenler arasındadır. Ertem, Hatay'daki görevinin ardından "Propaganda" adındaki üç ciltten oluşan kitapları yayımlayacaktır (Bkz. Ertem, 1941; Ertem: 1942).

[167] Fransa'nın bilhassa Lazkiye'de yaşayan Alevi halkına ne Arap ve ne de Türk olduklarına yönelik bir faaliyette bulunduğunun belirtilmesi üzerine Atatürk, "*Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir*." ifadesini kullanmış ve bundan sonra bölgede yaşayan bu halk kitlesi için resmi dilde bu adlandırmaya gidilerek, bu duruma göre politikalar uygulanmıştır (Sökmen, 1992: 96-97). Ayını zamanda "Eti Türkleri" olarak isimlendirilen halka yönelik CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda "Türkçe dilinin kısa bir zamanda yayılması için Maarif ve Parti cephelerinden acil hareketler ve faaliyetlere geçilmesi" çağrısı yapılmıştır (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 162).

devam edecekti. Siyasî polisin hariçten gelebilecek "casus, gizli siyasî teşekkül, terörizm ve propaganda vasıtasıyla hareket eden Komünizm, Nazizm ve Faşizm yanlısı" oluşumlarla beraber, dahildeki "muhalefet cereyanlarından irticaî ve fikrî rejim aleyhtarlığı ile fırkacılık zihniyeti ve iktidar yanlısı gibi görünen politikacılar" (Serim, 1940a: 27, 30) istihbarat faaliyetini tevcih edeceği sahaları oluşturmaktadır.

4.3. Polis İstihbarat Raporları Üzerinden Tek Partinin Muhalefetle Mücadelesini Okumak

Türkiye'nin dış politikada yapacağı tercihler ülke içindeki politikaların da belirleyicisi olması bakımından mühim bir yol ayrımını ihtiva edecekti. II. Dünya Savaşı sırasında Komünizm ile aynı anda Türkçüler ve Turancılar ile de mücadeleye girişilmesi tam da bu politik atmosferin neticesinde cereyan ediyordu. Tek parti, ülkedeki tek sesliliği[168] her dönemde muhafaza etmeye gayret gösterse de zamanın koşullarına göre değişen çizgide politikalar üretebiliyordu. Nitekim tek parti döneminde yaşanan politik değişimlerde kültür politikaları, ideolojik dönüşümün sağlayıcısı iken baskı aygıtları ise iknaya zorlayıcı bir role sahip oluyordu. Bu sebeple tek parti politikaları değişim gösterdikçe yalnızca buna hızla uyum sağlayanlar "makbul vatandaş"[169] olarak kabul edilmeye devam ediyordu. Bir başka ifadeyle, egemenin iktidarını yeniden biçimlendirmesinde gerekli olan "zorlama, disipline etme ve polis" formülü (Debrix, 1999: 212) uygulanıyordu. Bu formülle baskı aygıtları ile öznelerin yanlış tutum ve davranışları sürekli Panoptikon'daki[170] gibi gözetim ve denetim

[168] Tek seslilik ile kastedilen, devletin ideolojisi olarak ihdas edilen Kemalizm'dir. Ancak genç cumhuriyetin ideolojisi olacak Kemalizm'in sınırları, Atatürk dönemi ve sonrasında tekraren çizilmeye çalışmış ve yeniden üretilmişti (Bkz. Alp, 1936; Safa, 1938; Bozkurt, 1940). Aydınların müteaddit defalar Kemalizm'e yön verme ve ideolog olma çabaları devlet elitlerinin müsaadesi ölçütünde gerçekleşmiş ve son bulmuştur. Nitekim Kemalizm'e yön verme çabası içerisinde bulunan Kadro Hareketi'ne dönemin İçişleri Bakanı Recep Peker tarafından şu sözlerle son veriliyordu: (Karaosmanoğlu, 1967: 26): "Parti namına neşriyatta bulunmak hakkını kimden alıyorsunuz? Bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse onu ancak biz çıkarırız ve zaten çıkarmak üzereyiz de... Hem, avant-garde, avnt-garde diye bir laf söyleyip duruyorsunuz. Bu da ne demek? Bizden daha ileri avant-garde mi olur?"

[169] Üstel'e göre (2016: 326); "Cumhuriyet'in 50'li yıllara kadar süren resmi yurttaş profili, özel alan ile kamusal alan arasında ayrımın yokluğu anlamında holistik bir yurttaşlık anlayışına dayanmaktadır. Bu yurttaşlığın temelinde etnik/kültürel bir aidiyet duygusu yatmaktadır. Söz konusu yurttaş, refleksleri açısından sivil değil, ama militan yurttaştır. Yurttaşlar arasındaki sosyal bağların belirli bir iyi yaşam anlayışına ve ortak yararı paylaşmaya dayanması nedeniyle toplulukçu bir yurttaşlıktır. Devletleştirilen bu yurttaşlık, veri kurum ve kurallarla ve bürokratik bir milliyetçilikle uyum içinde yaşamak anlamında apolitiktir. Zira, devlet tarafından kurgulanan kamusal alan nötr ve steril bir alandır."

[170] J. Bentham tarafından 1785 yılında tasarlanan hapishane modeli Panoptikon adıyla anılır. "Panoptikon kelimesi ''pan'' ve ''opticon'' olarak bilinen iki farklı sözcükten türetilmiştir. Pan kelimesi bütün anlamına gelirken, opticon kelimesi ise gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı yerine getireceği göreve uygun olarak ''Bütünü Gözetlemek'' anlamına gelen Panoptikon adını alır." Betham bu yapıtı: "Tasarımı yapılan Panoptikon'da en önemli temel ihtiyaç karşılayan yan, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının amaçlandığı binalar marifetiyle, çevrelenemeyecek ya da denetlenemeyecek kadar geniş mekâna sahip

altında tutulacak, kurallara uymayanlar cezalandırılacaktı. Nitekim tek parti yönetimi, muhalefetin ifadesiyle "yumruk kuvveti ve polis teşkilatı"[171] ile siyasî iktidarını koruyordu.

Polisin siyasal iktidarla kurduğu bu ilişki, tek parti döneminin hâkim ideolojik algısının polis üzerine sirayet etmesiyle ilgilidir. Siyasî polis eğitiminde kullanılan bir ders kitabındaki şu sözler tek parti ile polisi yakınlaştıran bu ilişkiyi ortaya koymaktadır (Serim, 1940a: 5): "(Siyasî polisin) gayesi Halk Partisi prensiplerine istinat eden 'Türk Cumhuriyeti'ne hariçten ve dahilden vuku bulacak her nevi tecavüzleri daha tasavvur halinde iken bertaraf edebilmek; mevkii fiile çıkmış olanı varsa onların tevessü ve sirayetine ve bir daha tekerrürüne mâni olmaktır."

Polisin bilgi ile elde ettiği güce değinen Koca (2013: 42, 43), "polislik, bir güç ve mücadele alanında geçer. Polisler, 'önemli konumdakiler'in sırlarını bilen, topluma kapalı yaşamların içine girebilen ve bu sayede sahip oldukları (sırlı bilgiden) güç alan insanlar" şeklindeki yorumuyla ve polislerin perde arkasında olan biteni bilme gücünün insanların mahrem hayatını bilme merakıyla kuvvetlendiğini iddia eder. Polisi "sırlı bilgi"ye eriştiren güç ise polisin gerektiğinde gizliliğe bürünebilme maharetidir. "Gizlilik kişiye olağanüstü bir pozisyon sağlar; prensipte içeriğinden tamamen bağımsız olan ama doğal olarak sahip olunan özel sırrın anlamının ve kapsamının arttığı ölçüde derecesi yükselen, tamamen sosyal bir türevin uyaranı görevini görür (Simmel, 2017: 26)." Bu bakımdan gerçekten de bu izahın hakkını verecek şekilde polisin toplumsal hayatın geniş tabakalarına kadar sirayet edebilme kudretinin giderek arttığı ulaşılabilen istihbarat raporlarından anlaşılmaktadır.

Önemli İşler Müdürlüğünün kurulmasıyla birlikte istihbarat faaliyetlerinde görece profesyonelleşen polis, kanuna aykırı faaliyetlerde bulunanların izlerini sürmesinden başka "kanunun verdiği haklardan faydalanmak suretiyle yurdumuzda teşekkül etmekte olan siyasî parti ve sendikalar"[172] ile bilhassa "aşırı komünist" olarak tanımlanan kişileri takip altında tutarak, bu kişiler hakkında fişlemeler yapmakta mahirleşmeye başlamıştı.

---

olmayan, istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir olduğu kabul edilecektir." şeklinde tasvir etmektedir (Özdel, 2012: 23).

[171] Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in 31 Temmuz 1945'te, tek parti iktidarına karşı birleşmiş ve tek çatı altında toplanmış bir muhalefet oluşturmak için hazırladığı İleri Demokrat Cephesi'nin programında, hükümetin polis ile despotik biçimde iktidarını sürdürdüğü suçlamasında bulunur (Sayılgan, 2009: 219-223).

[172] Vurgusu yapılan bu cümle, "Solcu Partiler ve Sendikalar Hakkında" başlığıyla hazırlanan bir istihbarat raporunun mahiyetiyle ile İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in tanımından alıntılanmıştır. Bahsi geçen rapor ile Birinci Şube Müdürü K. Baykal imzalı Önemli İşler Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1943 senesine ait

İstihbarat eğitimi ders kitabında fişleme veya bir kişi hakkında istihbarî dosya hazırlama safhalarının ve bu bilgilerin ne şekilde temin edilerek değerlendirileceğine ilişkin yönetim şu şekildeydi (Selışık, 1950):

> "Siyasî olaylar günler ve saatlerle takip edilecek şey değildir. Neticeler ancak sabıkalıların uzun bir müddet zarfında dosyalarında birikmiş olan malumatın toptan ortaya koyduğu manzara gibidir. Bu sebepledir ki ya sürekli veyahut da çeşitli zaman devrelerinde sondajlar yaparak bir adamın hayat ve faaliyeti şekillendirilebilir. Bu takipler kişinin dosyasında tafsilatlı bir tercüme-i hal şeklini alır ve neticesinde itibarıyla muhtelif zamanlara ait idantite bilgileri, düşünce faaliyetleri ve eserleri dosyaya birikmiş bulunur. Vakit vakit yoklanan dosya bu kişi hakkında nasıl bir karar almak gerektiğini aşağı yukarı göz önüne kor. Konulara gelince: Konular büyük ölçüde yurtiçinde tesir veya zararları görülecek hal alırlar. Bunlar birçok ahvalde elle tutulmayan, gözle görülmeyen fakat insanı düşündüren netice ve ihtimaller halinde belirirler. Bunlar bazen kişilerin faaliyetlerine sebep olurlar. Bazen de bunları kişilerin faaliyetlerinden sezeriz. Konular neticesi itibariyle ya büyük şebekelere karşı takibe geçilmek neticesini verir veyahut devleti idari ve kanunî yönden kararlar almaya sevk eder. İşte bunların neticesi olarak fişler kişi takiplerinin anahtarıdır. Bu dosya fihristleri de konu takiplerinin anahtarıdır. Bundan muvaffak olmanın yolu her şeyi dosyalara aksettirmektir."

1940'lı yıllarda Emniyet Genel Müdürlüğü Birinci Şube (Siyasî Şube)'de görev yapan bir polisin anılarında, rejime karşıt kişilerin durum ve faaliyetlerinden haberdar olabilmek için fişlemelerin yapıldığını belirtir. Polis tarafından yapılan fişlemelerden elde edilen bilgiler, o yıllarda çıkan "Fiş Talimatnamesi"ne göre değerlendiriliyordu (Yiğit, 1997: 5-6):

> "Gizli olan bu talimatnameye göre İçişleri Bakanı'nın başkanlığında, Emniyet Genel Müdürü ve Jandarma Genel Komutanı'nın üye olduğu bir Merkez Fiş Komisyonu illerde de valilerin başkanlığında İl Fiş Komisyonları kurulmuştu. Rejim için bir tehlike oluşturabileceği şüphesi olan kişiler Bakan'ın onayı ile devamlı olarak kontrol altına alınmışlardı. Bunlardan daha önce olanlar (A) fişine, daha önemsiz

"tespit hadiselerin hulâsaları"na ilişkin istihbarat raporlarına yapılacak atıflarda kaynakça olarak "EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943" ifadesi kullanılacaktır.

kişiler (B) fişine kaydolurlardı. Fişe alınan kişiler devamlı takip edilir ve temasları tespit olunurdu. (A) fişinde olanlar hakkında ayda bir, (B) fişinde olanlar hakkında altı ayda bir il fiş komisyonlarında rapor tanzim edilir ve bu raporlar Merkez Fiş Komisyonu'na gönderilirdi. Komisyonca da kişilerin ya fişten çıkarılmasına veya durumların devamına karar verilirdi."

İktidarın rejim aleyhtarı olarak işaret ettiği her siyasî hareketin takibatı aynıyla diğer rejim karşıtı tehditler için de geçerliydi. Bu dönemde polisin istihbarat faaliyetlerindeki temel amacı yabancı görüşlerin gizli emellerini yerini getirmeye çabalayan oluşumların önünü almaktı. Zira siyasî iktidara göre bu teşekküllerin faaliyetleri kamu düzenini bozmaya yönelik her türlü tehdidi barındırmaktaydı. Bu sebeple, en büyük yakın tehdit olarak görülen başta komünizm olmak üzere, faşizm ve Nazizm gibi yabancı fikir akımlarının da Türkiye'deki oluşumları ve faaliyetleri gözetlenmekteydi. İdeolojik hareketlerden başka, üç ana başlık altında toparlayabileceğimiz bir sınıflandırma ile istihbarat operasyonlarının yapıldığı görülmektedir (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943);

1. Rejime, hükümete, devlet büyüklerine, orduya, kanunlara[173], bayrağa ve Türklüğe dil uzatmak,

2. Tarikatçılık ve tarikat âyini, üfürükçülük, falcılık, nüshacılık, dervişlik, gizli ya da kaçak olarak hacca gitmek, dinî nikâh, dinî propaganda, izinsiz vaizlik, dinî hissiyatı tahrik, maneviyatı sarsacak söz söylemek ve Arapça tekbir, kamet ya da ezan, Arapça tedrisat,

3. Yabancı devletler adına çalışan ajanlar ile Nazizm, Faşizm ve Komünizm faaliyetleridir.

4.3.1. Polisin Komünizmle Mücadelesi

Türkiye'de polisin komünizmle mücadelesi, neredeyse modern anlamda Türk Polis Teşkilatının kurulmasının ilk yıllarından itibaren başlayan ve Cumhuriyet Dönemi içerisinde giderek uzmanlaşılan bir dizi faaliyeti temsil etmektedir. Türkiye'de sol hareketin ilk örneği

[173] Kanunlara dil uzatmak başlığı altında hazırlanan raporlarda ayrı bir başlık olarak görülen suçlar ise, başta Türk Harf İnkılabının Kabulü Hakkındaki Kanunu, Kisve Kanunu ve Şapka Kanunu gibi yeni rejime şekil veren kanunlara muhalefet şeklindedir.

olan Ameleperver Cemiyeti, 1871 yılında kurulmasıyla birlikte, işçi grevlerinin öncüsü olmuş ve bu sebeple 1845 tarihli Polis Nizamnemesi'nin 12. maddesi[174] uyarınca kapatılmıştır. 1895'de ise Osmanlı Amele Cemiyeti kurulmuş, ancak bir yıl sonra kapatılarak kurucuları tutuklanmıştı. Sol cemiyet hareketleri 1910 yılında parti faaliyetini dönüşmüş ve nihayet Türk sosyalizm tarihinde ilk siyasî parti görünse de ideolojik olarak sosyalist bir mahiyet taşıyan Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştu. Fırka, mütareke dönemine kadar herhangi bir faaliyette bulunamamış, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da canlanmaya çalışsa da başarılı olmamıştı. Ancak bu tarihten itibaren tek parti dönemi süresince Türkiye'de sol hareketin öncüsü olacak isimlerin ve siyasî teşekküllerinin temellerinin atıldığı görülecektir (EGM, 49-51).

1919 yılından itibaren Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in[175] faaliyetleriyle başlayan sol örgütlenme, 10 Eylül 1920 yılında Türkiye Komünist Partisi (TKP)'ne dönüşmüştür. Dr. Şefik Hüsnü, TKP'nin illegal faaliyetlerinin yanısıra legal dernek çalışmalarına da önem vermiş, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın paralelinde Türkiye İşçi Derneği ile birlikte çeşitli adlarda derneklerin kurulmasını sağlamıştı. Bu derneklerden gençlere yönelik olarak illegal Türkiye Komünist Gençlik Birliği'ni teşekkül etti. TKP ve onun illegal kolu olan TKGB'nin, 1923 yılının 1 Mayıs'ını kutlama eylemleri yapmak üzere hazırladığı bildirilerin, öteden beri kendilerini takip eden İstanbul polisi tarafından yakalanması ile başlayan operasyon sonrası başta Şefik Hüsnü olmak üzere 121 TKP mensubu yakalanacak ve 18 kişi tutuklanacaktı. 1923 Tevkifatı ile bastırılan TKP, Cumhuriyet Dönemi'ne "Aydınlık" adlı bir derginin çevresinde hücreleşerek ve İstabul'un dışında Edirne'den Adana'ya kadar yayılarak girecekti (EGM, 51-54).

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk geniş çaplı siyasî amaçlı tutuklamaları sol hareketler üzerine olmuştur. "1925 ve 1927 Tevkifatları" şeklinde literatüre geçen bu tutuklamalarla

[174] Madde-12: "İşini ve gücünü terk ve işlerin durdurulması amacında olan amele/işçi topluluklarının cemiyet ve kalabalıklarının ve gerek buna benzer kamu asayişini ihlal edecek her türlü fitne ve fesat cemiyetlerinin yasaklanarak yok edilmesiyle ihtilal hadisesinin önünün alınması vasıtalarına başvurmak ve bununla sürekli olarak uğraşmak."

[175] EGM'nin bir eğitim kitabında Dr. Ş. H. Değmer ile ilgili şu bilgiler verilmektedir (EGM, 52): "1887 yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Yahudi dönmesi hukukçu ve müteahhit Hüsnü Bey'dir. Türkiye'de orta öğretimini tamamladıktan sonra 1912 yılında Ruh ve Sinir Hastalıkları Mütehassısı olarak Türkiye'ye döndü. Fransa'da tahsil yaptığı sırada Fransız Sosyalistlerin altında kalan Dr. Şefik Hüsnü 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı kurdu ve bu partinin altında bir dergi çıkarıyordu. 20 Eylül 1919'da yayınlanmaya başlayan Kurtuluş dergisi Marksist ideoloji doğrultusunda yazılar neşrediyordu. İstanbul'un işgalini müteakip işgal kuvvetleri tarafından parti kapatılınca 1921'de Aydınlık adlı dergiyi çıkardı. Dr. Ş. H. Değmer İstanbul'da Komünist faaliyetleri sürdürürken Mustafa Suphi de Komintern'in (III. Enternastonel 1919) güdümünde yurtdışında faaliyetlerini sürdürüyordu."

Türkiye'de sol ideolojiye sahip gruplar hem bölecek hem de 1940'lı yıllara kadar, tek parti döneminde iktidarın örgütlü muhalefete müsaade göstermediği diğer siyasî ve dinî gruplar gibi yalnızca yeraltı olarak ifade olunan gizli oluşumlar üzerinden faaliyetlerini sürdürebilecekti.

Siyasal hareketler içerisinde faaliyetlerine ya da varoluşuna müsaade edilmeyen örgütler için gizliliğin korunaklı bir yönü bulunmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'de sol hareketler, yeraltı faaliyetleri olarak da kabul edeceğimiz türde gelişim içerisinde bulunan örgütlerle gizliliğini sağlayarak örgütlenmesini sürdürmeye devam etmiştir. Simmel, yeraltı örgütleri şeklinde organize olan bu gibi oluşumları siyasî örgütler ve dini cemaatler üzerinden örnekler vererek izah eder. Alman siyasal hayatı üzerinden bir örnek veren Simmel (2017: 33)'e göre, "merkezi hükümetlerin artan gücü karşısında Alman komünal ilişkilere bakı yapılmaya başlanınca, bu örgütlerin içinde çok geniş kapsamlı bir gizli hayat gelişti. Gizli toplantı ve konferanslar, gizli yasa uygulaması ve şiddetle karakterize ediyorlardı." Simmel'in siyasal hareketlerin yeraltında örgütlenmesinin ve faaliyetlerde bulunmasına benzer bir başka örneğinde ise, dinî toplulukların devlet tarafından zulme uğradığı sürece toplantılarını, ibadetlerini, bütün varlıklarını göz önünden kaldırmak zorunda kalarak, gizliliğe dayalı benzer bir savunma mekanizması geliştirdiklerini belirtir. Gerçekten de gizli toplum, dünyanın her yerinde despotluk ve otoriter bir polis kontrolünün sonucu olarak ortaya çıkar. Çünkü gizlilik, merkezi basıya karşı hem savunma hem de saldırı koruması görevini görür. Bu bakımdan siyasî ya da dini yeraltı örgütlerinin tarih boyunca gizliliğin korunmasına başvurmuşlardır. Burada belirtmek gerekir ki yeraltı hareketleri, gizliliğin güvencesi altında olsalar da yine gizliliğin sonucu olarak bir gerileyiş sürecine girme ikilemini beraberinde taşır. Fakat bu gizlilik hâli her ne kadar bir yok oluş tehdidini içinde barındırsa da aslında bu bir yeni gelişim sürecini başlatan bir sıçrayışın beklentisini de güçlendirmesi potansiyelini içerisinde taşır. Bu sebeple, siyasal ve sosyal hayatı kontrol altında tutmak isteyen erk için yeraltı örgütleri, kimi zaman aktif siyasal hayat içerisinde bulunan örgütlerden çok daha yakıcı bir tehdit olarak görülmektedir. Öyle ki Türkiye'de sol hareketlerin takibine verilen önem, ülke genelinde siyasî polisin güçlenmesindeki en önemli ivmelerden biridir. Siyasî polise ilişkin raporlarda da görüleceği üzere neredeyse her ilk Teşkilatında en sık adı geçen rapor komünistlere mahsus fişlemelerdi (Bkz. DVEUM, 1937; 1938).

Türkiye'de sol hareketleri polisin yakın takibe almasındaki en mühim sebeplerden biri de yeraltında olsa dahi propaganda kabiliyetlerine ilişkin haklı başarılarıdır. İstikal Harbi'nin ilk yıllarından itibaren sol grupların ait çeşitli yayın organları üzerinden propaganda faaliyetinde bulunma becerisi Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir.[176] TKP'nin Aydınlık dergisi etrafında örgütlenerek oluşması örneğinde görüldüğü gibi, 1921 yılından itibaren yarı gizli olarak Şevket Süreyya Aydemir tarafından çıkarılan Orak-Çekiç Dergisi üzerinden de müstear isimlerle TKP'nin yayın politikası takip edilmiştir. Şeyh Sait İsyanı sonrasında çıkarılan 578 sayılı Takriri Sükûn Kanunu gereğince bu yayınlar kapatıldığı gibi TKP üyeleri İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak 10-15 yıl arasında değişen hapis cezaları almıştı. 1925 Tevkifatı sonrası yurtdışına kaçanlar ise TKP'nin faaliyetlerini yurtdışında yönetmeye devam edecekti. Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları yurtdışından partiyi idare ederken, Türkiye'de Vedat Nedim Tör'ün genel sekreterliğinde Ş. Süreyya Aydemir ve Hikmet Kıvılcımlı gibi isimlerle Türkiye genelinde TKP örgütlenmeye başlamıştı. Fakat çok geçmeden fikir ayrılıkları yüzünden bölünen parti mensuplarından V. N. Tör, o sırada gizlice İstanbul'a gelen Dr. Şefik Hüsnü'yü polise ihbar edecektir. Siyasî Kısım Komiseri Şinasi Bey'e yapılan şikâyet neticesinde yapılan operasyonda Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları tutuklanmıştır. Bu olay sonrasında bölünen sol hareket, Dr. Şefik Hüsnü'nün legal neşriyata faaliyetlerini başlattığı 1942 yılına kadar sessiz kalacaktı (EGM, 54-57).

1942 yılında "Yurt ve Dünya"[177], "Adımlar" dergileri ile günlük bir gazete olan "Tan" ile TKP yeniden görünür olmuştu. 1943 yılında toplanan parti mensupları, Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa girmesi için anti-faşist cephe programı uygulamaya başlamış ve Türkçülük ve Turancılık hareketlerine karşı broşürler basmıştı. 1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte TKP, legal bir parti denemelerine girişerek bir ay arayla Türkiye Sosyalist Partisi ile Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (EGM, 57), ardından da partinin uzantısı şeklinde hareket edecek çok sayıda dernek ve sendikayı teşkil edecekti.

[176] 1919 yılından 1925 yılındaki tevkifata kadar "Vazife, Haber, İdrak, Kurtuluş, Yeni Dünya, Ziya, Aydınlık, İkaz, Emek, Kızıl Gazete, Yeni Hayat, Kızıl Şark, Taarruz, Orak Çekiç, Kaplan (Tamer Torun, 2014: 245)" isimlerinde sol neşriyatlar yayımlanmıştır.

[177] 1940'lı yıllarda sol görüşlü akademik-entelektüel çevrelerin yayımladığı tek muhalif dergi olan "Yurt ve Dünya" çıkarılmıştır. Dergide, ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmeler analiz edilerek ziyadesiyle aşırı sağ karşıtlığı üzerinden komünizm, köycülük, sosyoloji tahlilleri, antifaşizm ve Alman karşıtlığı gibi birçok konu tartışılmıştır. Dergi, Vekiller Heyeti'nin 16 Mayıs 1944 tarihli kararıyla Matbuat Kanunu'nun 50. maddesince kapatılmıştır (Kaynar ve Ak, 2017).

Çok partili hayata geçişle birlikte, sol hareketlerin ülke genelinde yaygınlaşmasının ardından gelebilecek eylemlere yönelik polis tedbirlerini aynı hızla alacaktı. Halihazırda devlet kayıtlarında sicili kabarık bulunan sol hareketlere yönelik olarak takibat devam edecekti.[178]

1946-1947 yılları arasında Recep Peker Hükümeti'nin İçişleri Bakanı olarak görev yapan Şükrü Sökmensüer tarafından Genel Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği bir yazıda (EGM Siyasî Şube Raporu B-4), yeni kurulan sol parti ve sendikaların "temiz ve saf vatandaşlar üzerinde rejim aleyhtarı, zehirleyici propagandaları yaymalarına mâni olucu tedbirler" alınmasını emrediyordu. Ayrıca sol hareketlerin kurucu kadro ve üyelerinin temasları ve faaliyetleri hakkında bilgilendirme yapılması isteniyordu. Sökmensüer'in takip altında tutulmasını emrettiği "aşırı komünistler" olarak tanımlanan şu isim, parti, neşriyat ve sendikalardan oluşuyordu: Dr. Şefik Hüsnü Deymer tarafından kurulan ve hemen bütün tanınmış komünistlerin toplandığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi; Ferit Kalmuk tarafından kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği; idealist bir Marksist olarak tanınan Avukat Adil Müstecaplıoğlu tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisi ve partiye bağlı hareket eden Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası ile Türk Sosyalist Partisi Yayınları; Gün, Çağdaş, Söz, Sendika ve Ses adlarındaki gazete ve mecmualar; Cemil Alpay tarafından kurulan ve henüz tehlikesiz bulunan Türkiye Sosyal Demokrat Partisi; Ethem Rehi Balkan tarafından kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi; Sabit Şevki Şeren tarafından kurulmuş olan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi.

[178] Sosyalist düşünceye sahip kişiler polis tarafından sürekli takip edildiğinin farkındaydı. Etrafındaki herkese şüphe ile yaklaşıyor ve çoğu zaman da peşlerine takılan polisi fark ediyordu. Sertel'in anılarında geçen bir hadiseden polisin nasıl çalıştığını gösteren ilginç bir örnektir (2001: 209-210): "Bizim arkadaşların da arkalarına takılan polislere hoş oyunlar oynadıkları olurdu. Örneğin arkadaşlarımızdan biri bir gün İstanbul yakasında bir dostuna giderken sivil polisin peşine takıldığını görür. Hemen geçen tramvaya atlar, polis de arkasın dan. Polis Müdürlüğü önüne gelince tramvaydan iner, polis de iner. Bunun üzerine arkadaşımız hemen polisin koluna girer, "Müdüriyete gidiyoruz, değil mi?" der ve onu sürükleyerek Polis Müdürlüğü'ne sokar. Birlikte Polis Müdürü'nün yanına çıkarlar. Arkadaş, müdüre kanunun yasaklamasına bakmayarak, polis takibine uğratılmasından şikâyet eder. Müdür şaşırır. "Böyle bir şey olamaz. Biz vatandaşların hürriyetine dokunamayız," der. Bunun üzerine arkadaş beraberinde getirdiği polisi öne sürer.
- Buyurun, der. Bu adam beni takip ediyor, sizin polisiniz değil mi?

Müdür, büsbütün şaşırır. Bu defa polise dönüp sorar. - Sen polis misin? - Evet. - Kim sana bu vatandaşı takip emrini verdi?
- Birinci Şube Müdürü. . .
Birinci Şube Müdürü çağrılır, o da karşısında sivil polisi görünce tanır, o vakit sinirlenerek arkadaşın önünde adama çıkışır:
- Ben sana bu işi gizli yap, sezdirme demedim mi?"

İçişleri Bakanı Sökmensüer tarafından hazırlanan liste o sırada Türkiye'de faaliyet gösteren tüm sol hareketleri içermekteydi. Özellikle Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin hem kendi teşkilatını genişlettiği hem de muhtelif illerde 16 sendika teşkil ettiği belirtilerek bu hareketin gayesi hakkında "müsait bir anda parti ile müştereken sabotaj ve grevler yapmak suretiyle hükümeti müşkil bir durumda bırakmak taktiği güttüğü öğrenilmiştir" uyarısı yapılıyordu.[179] Bu parti ve sendikaları teşkil edenlerin "ekserisinin fişli oldukları" vurgusu yapılarak, "memleket içi ve dışı seyahatleriyle yakinen ilgilenerek temiz ve saf vatandaşlar üzerinde rejim aleyhtarı, zehirleyici fikir propagandaları yaymalarına mâni olucu tedbirler" alınması gerektiği belirtiliyordu.

İçişleri Bakanı Ş. Sökmensüer'in belirttiği "işçi kütleleri ve münevver zümreleri Marksist fikirlerle zehirleyebilecek" siyasîler hakkında hazırlanan fişleme dosyası, o dönemki polis istihbarat birimlerinin çalışma yöntemi hususunda fikir vermektedir. Önemli İşler Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan fişleme dosyası iki kısımdan oluşmaktaydı (EGM Siyasî Şube Raporu B-4):

1. Sosyalist Partilerin Listesi: Bu kısımda sol siyasî partilerin tüzüğünde geçen gayeleri ve kurucu isimlerinin haklarındaki malumat[180] yer almaktadır.

2. Sendikalar: Bu kısımda ise sendikaların kuruluş amaçları ve kurucuları ile faaliyetleri hakkında polis tarafından getirilen kanaatlere yer verilmiştir.

Polisin sol hareketlere yönelik istihbarat faaliyeti, TKP'den itibaren başlayan tartışmaları daha da kuvvetlendirmiş ve parti içinde ayrı hiziplerin oluşmasına sebep olmuştur. 1946 teşkilatlanmasının hatalarından dolayı legal ve illegal yapılanmaların içine

[179] Bu dönemde grev ve lokavt gibi sendikal faaliyetler komünizm propaganda aracı olarak görüldüğünden, herhangi bir işçi hareketi olduğunda durumun ahvali hakkında polis derhal tahkikatını yaparak Önemli İşler Şube Müdürlüğü'ne haber veriyordu (EGM Siyasî Şube Raporu B-4): "2 Mayıs 1943 günü İzmit'te, Klor fabrikası amelesinden bir kısmının çalışmak istemedikleri haber alınması üzerine, mahallinde yapılan tahkikatta bu hareketlerin fena bir maksada matuf olmayıp asfalt yol müteahhidinin iki lira yevmiye ve bir ekmek vermek suretiyle amele istihdam edeceğini ilân etmiş olmasından kendilerine verilen 180 kuruş yevmiyenin azlığından çalışmak istemedikleri anlaşılmış ve bilahare işlerine devam ettikleri görülmüştür."

[180] Parti kurucuları hakkında verilen bilgilerde, kişilerin biyografisi ile haklarında açılan davalar ve yargılama kararları yer almaktadır. Bu fişlemelerde dikkat çeken husus ise kişiler hakkında yapılan sübjektif değerlendirmelerdir. Polis tarafından yapılan tahkikata göre, her fişleme bilgisinin sonunda "menfi ruhlu", "karaktersiz bir kimse", "menfaati için zararlı ve yabancı teşekküller hesabına alet olabilecek düşük bir karakter sahibi", fırsat bulursa menfaati için fenalık yapacak bir kimse" gibi ifadelerle siyasîler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

çok sayıda polis ajanın[181] sızmış olması, Dr. Ş. H. Değmer'in partiden çekilmesine ve Zeki Baştımar ile Mihri Belli arasında liderlik kavgası yaşanmasına neden olacaktı (EGM, 58). 1927 Tevkifatı'na sebep olan ihbar hadisesinin ardından polisin sol hareketlerin içine sızmayı da başarması, sol gelenekte devamlı surette görülecek ajan endişesini doğuracaktır. Bu durumun bir yansıma olarak polisin sol hareketin içine sızdığına yönelik şüphe ile TKP Teşkilat Prensipleri'ne "polis ajanlarıyla mücadele ve onları demaske etmek" maddesini eklemişti (TBMMGTD, 1951: 27).

Komünizmle mücadelede doğrudan örgütler ve şahıslarla ilgili polisiye tedbirler uygulandığı gibi, komünistlik propagandası yapıldığı ya da hükümetin eleştirildiğine yönelik intiba uyandıran neşriyatlar da takipte tutulmaktadır. Komünist fikirlerden Türk gençliğinin korunması için İçişleri Bakanlığı'nın 30.09.1939 tarihli yazısında, komünizmi telkin eden yazılarla bilhassa lise son sınıf ve üniversite talebelerini hedef alındığı hususunda Maarif Vekilliğine uyarıda bulunulmaktadır (BCA, 1939: 30-10-0-0 / 209-425-19).

Basın ve yayın faaliyetlerinin propaganda gücünün ehemmiyeti, daha profesyonel denetleme yapabilecek bir örgütü gerekli kılmıştır. Daha önce 1934 yılında PVSK'nin kabulü sırasında TBMM oturumunda bu yayımlara dikkat çekilmiş ve CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda da bu yayımların halkın ahlakını ve karakterini bozmayacak, tam tersine bir terbiye vasıtası olarak kullanılması hususunda denetim ve sansür faaliyetlerinde bulunulması kararı alınmıştı (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 21). Bu bağlamda ortaya çıkabilecek tehditleri takip edecek yeterlilikte bir kurum ihtiyacı hasıl olmuştur. Böylece polis; basın, yayın, tiyatro ve sinema üzerine olan denetim yetkisini artık bu işte uzmanlaşacak bir teşkilata bırakacaktır. 1943 tarihli 4475 sayılı kanunla günün ihtiyaçlarına daha iyi cevap verecek şekilde kurulan yeni "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü" bütünüyle yayın organlarını denetimi altına almıştır (İskit, 1943: 372).

Hükümete muhalif fikirler içeren neşriyatların takibini yapmak üzere kurulan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, düzenli olarak yayımlanan yazıları şerh ederek raporlar

[181] T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı As. Mahkemesi'nin 1953/17 esaslı, 1954/33 kararına atıfta bulunan Sayılgan (2009:241), sol hareket içerisinde polis tarafından sızdırılan ajanların isimlerini verir: "Ankara teşkilatına siyasî polisin 1946'da Necdet Günçakın'ı, 1948 tarihinde Sabahattin Özbay isimli ajanları soktuğunu biliyoruz. Keza siyasî polisin, TKP'nin İzmir il teşkilatına 1944'te Yusuf Etik'i 1946'da Şükrü Dinsel'i, 1948'de de İbrahim Turan ile Behçet Şener'i sızdırdığı da meydana çıkmış hakikatlerdendir." EGM'nin hizmete özel eğitim kitabında da 1948'den sonraki dönemde polisin TKP'nin İstanbul, İzmir ve Ankara teşkilatlarına önemli ajanlar soktuğu belirtilmektedir (EGM, 59).

hazırlamakla görevliydi.[182] "Adımlar" mecmuasının 10. sayısı hakkında yazılan Selim Sarper[183] imzalı raporda, "koyu komünizme yakın bir temayül gösteren" ifadesiyle dergide yer alan yazıların mahiyetinin komünizmle ilgili pasajlarına atıfta bulunulduğu görülmektedir. Raporda dikkat çeken önemli bir husus da yazarlar hakkındaki yorumlardır: Yazarlardan Halil Aytekin için "kültürsüz ve bir köy öğretmeni olan, kulaktan dolma solculuk yapan" bir kişi tanımlaması yapılmaktadır. Ayrıca mecmuanın "Ulus" gazetesinin birinci sayfasında ve üstelik de başlığın yanında olacak şekilde reklam verdiğine dikkat çekecek şekilde ayrıntılı raporlar sunulmaktadır (BCA, 1948: 30-10-0-0 / 85-561-8). Basım ve Yayım Umum Müdürlüğü, yayınevleri tarafından çıkarılan kitapları satır satır değerlendirerek rejim karşıtı kabul edilen dini ya da komünist propagandası yapıldığına kanaat getirilen kitapların toplatılması ve satışının gerekli Bakanlar kurulu kararı alınmasına yönelik Başbakanlığa raporlar sunmaktaydı.[184]

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün neşriyat takibi görevi yalnızca ülke içinde sınırlı kalmayıp, zararlı olduğu düşünülen yayınların yurda henüz girmeden tespitinin yapılmasını da içeriyordu. Reisicumhur İsmet İnönü imzasıyla yayınlanan 1939 yılında Moskova'da Çek lisanıyla basılmış "Komünist Bolşevik Partisi'nin Umumi Tarihi" adlı komünist propagandasını içeren kitabın yurda sokulması ve dağıtılmasının yasak edilmesi hakkındaki kararnameler çıkarılıyordu (BCA, 1941: 30-18-1-2 / 95-64-15).

Neşriyat takibinde gözden kaçan bir husus olması durumunda ise, bizzat CHP Genel Sekreterliği tarafından bu takibatın yerine getirildiği anlaşılmaktadır. CHP Genel

---

[182] 1925 Tarihli takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. maddesinin "İrticaa, isyana ve memleketin nizam-ı içtimaîsini ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve tahrikât ve teşrikat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reis-i Cumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur" uyarınca ve 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun içerik sınırına uygun olmaması durumunda, hükümet yargı kararı olmaksızın neşriyatları kapatabiliyordu. Bu sayede tek parti döneminde basın bütünüyle siyasî otoritesinin baskısı ve mutlak kontrolü altında kalmıştı. Ayrıca, 1938 yılında kurulan Basın Birliği ile gazetecilik yapabilmek için hükümet denetimi altındaki Basın Birliği'ne üye olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu sayede basının denetlenmesinden ziyade, basın ve yayın organları ile basın mensupları üzerinde tek yönlü propaganda yapabilme olanağı sağlanmıştır (Öztürk, 1994: 141).

[183] 1940 yılında Basın Yayın Genel Müdürü olarak atanan Selim Rauf Sarper, daha öncesinde hariciyede önemli görevlerde bulunmuş bir diplomattır. Bu görevinin ardından da 1944'de Moskova Büyükelçisi olarak başlamak hariciyenin önemli kademelerinde görev alacaktır. Detaylı bilgi için (Bkz. http://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa).

[184] Cahit Saffet Irgat tarafından yazılan "Rüzgarlarım Konuşuyor" adlı şiir kitabı hakkında tanzim edilen ve kitabın Türk gençliği için zararlı olduğuna yönelik şerh düşülen rapor için bkz. (BCA, 1946: 30-10-0-0 / 87-576-1). Cahit Saffet Irgat hakkında daha önce de yazdığı bir şiirden dolayı, kendisi ile şiirin yayımlandığı Servetifünun-Uyanış Mecmuası'nın yazı işleri müdürü ve aynı zamanda ordu mensubu olan mecmuanın sahibi hakkında takibat yapılması isteniyordu (BCA, 1940: 30-10-0-0 / 9-52-17). "Kemalizm'in aldı umdesinden biri olan laikliğin zıddı bir mana taşıyan" ve "din duygularını harekete geçirerek okuyanların zihninde rejime karşı antipatiler doğurabilecek" bir başka yayım hakkındaki rapor için bkz. (BCA, 1944: 30-10-0-0 / 86-571-8).

Sekreterliği'nin Başbakan Hasan Saka'ya gönderdiği 11 Mayıs 1948 tarihli telgrafta, gazetelerin Mart ve Nisan sayılarında çıkan yazılarda yer alan komünizm faaliyetleri tespit edilerek, bu konuda savcıların daha uyanık olmaları gerekliliği vurgulanıyordu.[185] Nitekim ilgili yazı Başbakan tarafından Adalet Bakanı Şinasi Devrin'e yazının bir sureti gönderilerek, yazıda işaret edilen makaleler hakkında inceleme başlatılması talep edilmişti (BCA, 1948: 30-1-0-0 / 42-252-1).

Komünist propagandaların doğrudan yapıldığı gazete ve dergiler kadar, "kitap, risale veya roman tarzında neşriyat içine saklanarak gizlice ve hissedilmeksizin muhataba aşılanması" gayesi güttüğü düşünülen yayınların da takibi yapılmaktaydı.[186] Nitekim bu isnatla Kemal Tahir hakkında bir tahkikatta bulunularak temasta bulunduğu askeri personelin listesi çıkarılmış ve kardeşi telsiz Üst. Çvş. Nuri Tahir üzerinden orduya komünist fikirlerinin empoze edilmeye çalışıldığının tespiti yapılmıştı. Kemal Tahir'in Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı[187] gibi isimlerle temasta bulunmasının yanı sıra evinde yapılan aramalarda komünizm ile alakalı yayınların da ele geçirilmesi sebebiyle 15 yıl ağır hapis cezasıyla cezalandırılmıştır (BCA, 194: 30-10-0-0 / 209-426-6).

Tek parti döneminde yayın organlarının büyük kısmının iktidar yanlısı olduğu halde, sınırlı sayıdaki muhalif neşriyata tahammül gösterilmemiş ve bir biçimde güvenlik gerekçesiyle yayın hayatı durdurulmuştur. Bu durum, çok partili hayata geçişle birlikte değişime girmeye başlayacak, hatta "Akbaba" gibi iktidar yanlısı dergiler ilgi görmeyerek kapanmak zorunda kalacaktır. Buna karşın, tek partiye karşı çıkan haftalık mizah gazetesi "Markopaşa" ise halkın ve aydın çevrelerin desteğiyle çok büyük bir ilgi ve satış gücü

[185] Bahsi geçen yazılar haftalık siyasî mizah gazeteleri Lalapaşa ve Geveze'de yer almaktadır.

[186] 1938 yılından itibaren başlayan İnönü dönemi ile birlikte Tek Parti'nin daha muhafazakâr bir görünüme bürünmesi, politik sahaya da sirayet etmiştir. Bu dönemde, hiciv ve taşlama üzerinden yapılan eleştirel karikatürlere bile son verilmiştir. Her ne kadar bu muhalefetin önüne geçecek bir kanuni düzenleme yapılmamışsa da siyasal ortamda hâkim olan disiplin anlayışı, mizahçıların baskıyla karşılaşmaktan alıkoymuştur. Bu sebeple 1939-1945 yılları arasında mizah hikâyesi yayını yapılamamıştır. Bununla birlikte, dünyada gelişen savaşa ve faşizme karşı karikatür geleneğinin Türkiye'de de sürdürüldüğü görülmektedir. Alman ordusunun Edirne sınırına dayandığı günlerde, *Cumhuriyet* gazetesinde çizen Cemal Nadir'in Hitler'e karşı çıkan ve halkı yüreklendirmesi bu akımın bir örneğidir (Öngören, 1983: 1433-1434).

[187] Kemal Tahir ile aynı davada yargılanacak olan Hikmet Kıvılcımlı hakkında mahkeme heyeti şu tespiti yaparak 15 sene müddetle ağır hapis cezasını uygun görmüştür: "Eski bir komünist olması ve cezasını çektikten sonra dahi bu vadide çalışmakta taannüt gösterip faaliyetini neşriyat ve propaganda sahasına intikal ettirmesi hususunu donanmanın disiplinin sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir zarar ve tehlike irat eden fiillerden olması…"

kazanmıştır (Öngören, 1983: 1436-1437). Toplumsal muhalefetin kendini bulduğu her oluşum genişlemeye, genişleyen muhalefeti ise iktidar baskılayarak sindirmeye çalışacaktır.

4.3.2. Polisin Casuslarla Mücadelesi

İstihbarat arşiv kayıtlarında görüleceği üzere, rejimin kontrolünün dışında bulunan ve toplumsal alana nüfuz edebilme kabiliyetine sahip her oluşum iktidar için güvenlik kaygısı taşımaktaydı. 1943 senesine ait bir istihbarat raporundan (EUM Siyasî Şube Raporu B-I) anlaşıldığı üzere, polisin en fazla mesai harcadığı istihbarî görev uluslararası casuslara yönelikti. Casusluk faaliyetinde bulunanlar başlığında genellikle sınır bölgelerinde gezinirken yakalanıp sorgulanan kişiler bulunmaktadır. Yakalanan ya da takip altına alınan casuslar ile ilgili Anadolu'nun neredeyse her bölgesinde faaliyette bulunduğuna dair tespitler yapılmaktaydı. Tespit edilen casuslar dış ülkelere hizmet veren T.C. vatandaşlarından başka, başta Sovyet, Alman, İngiliz, İtalyan, Yunan ve Fransız tebaasından olmak üzere çeşitli ülkelere mensup kimselerden oluşuyordu. Casuslar kimi zaman Sovyetler hesabına çalışan Yüksekovalı bir esnaf veya Zonguldak'ta çalışan bir mühendis, kimi zamansa İtalyanlara haber taşıyan İskenderunlu bir ambar çalışanı olabiliyordu. Tespit edilen ajanların ekseriyeti Almanlar hesabına çalışanlardı. Alman ajanlarına, Van'ın köylerinden Yunanistan sınırına; Samsun'un Lâdik kazasından Hatay'a kadar çeşitli vilayet ve kazalarda rastlanıyordu.[188] Türkiye'de faaliyetlerde bulunan Sovyet ajanları, casusluk kurslarından geçirilerek telsiz cihazı ile teçhiz edilmiş Türk vatandaşlarından oluşuyordu. Diğer casusluk şebekeleri gibi Sovyet ajanlarının da Türkiye'deki muhtelif iller ve askerî yığınaklar hakkında bilgi toplamakla birlikte, Sovyetlerin Türkiye'ye büyük bir taarruzda bulunabileceği yönünde heyecan ve telaş uyandırıcı propagandalar yaptığı polis kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Casusluğuna kanaat getirilen kişiler sorgulanmak üzere bölgeye en yakın Emniyet Müfettişliğine gönderiliyordu. Sorgusu tamamlandıktan sonra casusluğu tespit edilen kişiler mensubiyetlerine göre ülkelerine iade edildiği gibi, idama veya başta ağır müebbet olmak üzere çeşitli sürelerde hapse mahkûm edilebiliyordu. Casusluğundan şüphelenilenlere

[188] 1943 yılının Ocak ayına ait istihbarat raporunda, ülke geneline yayılmış bir Alman casusluk şebekesi tespit edilmişti. Buna göre, İstanbul'da Yedek Subay Remzi A, Sait. A., Alim. Ö. ve Akil. Ö., Ladik'te yaşayan Hatice Ö. ve Hasan B. ile Merzifon'da yaşayan Ziya B. isimli aile ve akraba fertlerinden oluşan bir şebeke yakalanarak yargılanmak üzere askerî mahkemeye sevk edilmişti (EUM Siyasî Şube Raporu B-I).

yönelik takibat devam ettirilmekle birlikte, uygulanan tedbirlerden biri de bu şahısların bulundukları illerden uzaktaki illere sürgüne gönderilmeleridir.[189]

Polis, siyasî parti mensubiyeti olan ya da ajanlık şüphesi taşıyanlarla beraber gündelik hayat içerisindeki sohbetlere kadar keskin bir şüphe ile toplumsal alanı takipte tutuyordu. Bir ülke adına ajanlık yapılmasa dahi, yabancı bir devlet lehine propaganda yaptığı tespit edilen vatandaşlar, tıpkı bir casus gibi takip altına alınmakta ve sorgulanmaktaydı. Örneğin, Eskişehir'de seyyar fotoğrafçılık yapan A. S. 17.11.1943 akşamı sarhoş olduğu halde Edirne lokantasında müşterilere hitaben "Rus Bolşevik, Orak Çekiç gelecek zengin fakir bir yapacak siz yiyin için o zaman görürsünüz" dediği tespit edilerek tevkif edilmişti. Bir başka olayda; Hamidiye Köy Enstitüsü eski dikiş öğretmeni A. Ö.'nün telkinle birkaç öğrenciye komünizme ait eserler okuttuğu öğrenilmiş ve bu kişiler hakkında takibata geçildiği belirtilmektedir (EUM Siyasî Şube Raporu B-I).

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı atmosfer altında tedbirli olmak gerektiğine dair CHP Genel Sekreterliği tarafından parti organlarına ve Dâhiliye Vekâletine gönderilen bir tamimde ecnebi propagandasına dikkat çekilmektedir. Buna göre, ülke birliğini bozmak amacıyla "ecnebi propagandalar bilmediğimiz deliklerden, görmediğimiz yollardan yurda girmek isteyebilir ve hatta girebilir" uyarısı yapılmaktadır. Buna karşı olarak zabıta tedbirlerinden ziyade Türk toplumunun da uyanık kalması bekleniyordu. Çünkü memleketlerin içine giren bozguncu ve gizli "beşinci kol" adı verilen teşkilatlar bulunmaktadır. Bu örgütler "bir memleketin hudutlarına orduların tecavüzünden evvel, içine propaganda ve casus teşkilatıyla girip kendini idare edenlere karşı halkın emniyetini sarsmaktır." Bu yüzden iki kişiden başlayarak her toplu yerde düzen bozucu her konuşmanın derhal Parti ve Hükümet mercilerine haber verilmesinin bir vatan borcu olarak topluma yüklenmektedir (CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1940: 208, 235).

[189] Casusluğundan şüphe edilen ve yurdun dahili emniyeti aleyhindeki faaliyetleri tespit edilenlerin bir kısmı farklı illere sürgün edildiği gibi, yurtdışına çıkarılması kararı da verilmektedir. Örneğin, Doğubayazıt'ta Sovyetlere casusluk yaptığından şüphelenilen Kaso ve Mustafa İ., Budur'a; Muratlı'da ikamet eden Mustafa ise, Kırşehir'e sürülmüştür. Aynı şekilde Edirne'de Bulgar ve Almanlar namına casusluk yaptığından şüphelenilen bir grup Bilecek, Bursa, Eskişehir, İzmir, Kırşehir ve Kütahya'ya sürülmüştür. Sürgün edilen bu casuslar gittikleri yerin Emniyet Teşkilatı tarafından izlenmeye de devam edilmiştir. Yine, yabancı devletler hesabına çalıştıklarından şüphe edilen Ruth Sello, Klaro Sello ve Vlademir Vaganof adlarındaki yabancıların Tokat'ta; İstanbul'da faaliyetlerinden şüphelenilen Bulgar Hiristo Tinka Eskişehir'de, İsveçli Anna Tiessemier ise Bilecik'te ikamete mecbur tutulmasına karar verilmiştir (EUM Siyasî Şube Raporu B-I).

4.3.3. Polisin Nazizm ve Faşizm Hareketlerini Takibi

II. Dünya Savaşı, Türkiye'nin de iç ve dış siyasetini etkilemesine paralel biçimde istihbarat faaliyetlerine de yön veriyordu. Tek parti iktidarı savaştan uzak kalmaya gayret etmekte iken bir yandan İngilizler ve Amerikalılar, diğer taraftan Almanlar Türkiye'yi yanına çekecek hamlelerde bulunuyordu.[190] Bu noktada Türkiye'nin alacağı karar güvenlikçi politikalara da yön verecekti. Zira ülke idaresine yön veren İnönü için iç ve dış politika kesin çizgiyle ayrılmıyordu (Toker, 1990: 19-20).

1941 yılının ilk yarısı, Almanya'nın Balkan Yarımadası'nın tamamını kontrolüne geçirerek Türkiye hududuna dayandığı ve Türkiye için en tehlikeli günlerin yaşandığı bir dönem oldu (Gürün, 2000: 347) Nazilerin Yunansitan'ı işgal etmesi ve ardından Bulgaristan ile müttefik olması II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği ve Nazi Almanyası'nın sınırlarının Trakya'ya kadar uzanarak Türkiye ile komşu olduğu bir dönemde Türkiye'nin mihver devletlerle ilişkisinin ne ölçüde olacağına karar vermesi gerekiyordu. Bu durum karşısında 15 Mart 1941 yılında CHP Genel Sekreterliği'nin tüm parti teşkilatları ve Valiliklere gönderdiği tamimde, olası bir savaşa hazırlıklı olunması uyarısı yapılıyordu. İlgili tamimde halkı bir vesileyle toplayarak 25 Mart 1941'den 15 Nisan 1941 tarihine kadar konferanslarla uyarılması ve bilgilendirmesi talimatı verilmişti. İlgili konferanslarda harp başlamadan evvel İngiltere ile anlaşmakta ne denli haklı olunduğu vurgusu yapılmıştır. İngiltere ile olan ittifakımızla alakalı en önemli atıf ise Milli Şef İsmet İnönü'nün 29 Mayıs 1939 yılında yapılan CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nın açılış nutku idi.[191] Bu doğrultuda İngiltere'nin müttefiki olarak savaş pozisyonu alındığına dair vurgu 7 Mayıs 1941 tarihli tamimde yeniden dile getirilmiştir. İngiltere'nin savaşa hazırlıksız yakalandığı için henüz müdafaa halinde olduğu, zengin kaynakları sayesinde yakında savaştaki üstünlüğü sağlayacağına dair vatandaşların müşahede etmesi hususu tekrarlanmıştır. "Yurtta sulh, cihanda sulh" esasında olunmasına rağmen, bir saldırı karşında müdafaada bulunulmaya her an hazır olunduğu

[190] II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen evvel Almanlar, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı anlaşmaları geçersiz kılmak için Türkler aleyhine çalışmalarına başlamıştı. Emniyet Umum Müdürlüğü, Türkiye'nin Alman Büyükelçisi von Papen'in Cenevre'de Türkiye aleyhine "muhalif bir cereyan ve bilhassa komünizm cereyanı yaratmak" için bir milyon İngiliz poundu harcayacağı istihbaratını almıştı (BCA, 1939: 30-10-0-0/231-560-12).

[191] 29 Mayıs 1939'da başlayan CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı, az sonra başlamak üzere olan İkinci Dünya Savaşı'nın öncesindeki güvenlik buhranının gölgesinde gerçekleşmiştir. Kurultayın açılış konuşmasını yapan İnönü, "Türk-İngiliz ittifakı, hiçbir tecavüz fikri beslemeyen fakat kendi emniyetlerimiz ve müşterek sulh ve insanlık ideali için alınmış bir taahhüttür." sözleriyle muhtemel bir savaş karşısında Türkiye'nin ne tarafta duracağını ilan etmiştir (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 21).

vurgusu yapılmaktadır. Mihver devletlerin sahip olduğu teknolojik üstünlük ve silahlı teçhizata karşı ordu bakımında sayıca üstünlük sahibi olunduğumuzun vurgusu yapılmıştır. Topyekûn bir seferberliğe girildiğinin açık olduğu bu tamimde vatandaşlara da birtakım vazifeler yüklenmiştir. Buna göre; vatandaşlar "bir harp nizamı kabul edip fert fert, aile aile devletin emir ve direktifleri içinde kendi inisiyatiflerini de kullanarak" yardımcı olması gerektiği vurgulanmıştı (CHP Teşkilatına Umum Tebligatı, 1941: 186-190, 217).

Bu dönemde hükümet, İngilizlerden yana bir savaş politikası benimsese de Almanların savaştaki üstünlüğü karşısında bir denge siyasetini gütmeyi elden bırakmamıştır. 5 Ağustos 1942 yılında CHP Genel Başkan Vekili Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun hükümetin iç ve dış politikasını izah ettiği nutkunda, Türkiye'nin dış politikasının İngiltere ile ittifakla olduğu gibi Almanya ile de karşılıklı anlayış ve dostluk dahilinde hareket etmek olduğunu şu sözlerle ifade olunmaktadır (CHP Teşkilatına Umum Tebligatı, 1944: 374):

> "İngiltere ile olan ittifak muahedemiz her iki tarafın nef'ine olarak vazife görmekte devam edecektir. Türkiye-İngiltere ittifakı realitenin ifadesi ve biraz evvel arz ettiğim politik sistemin esaslı bir rüknüdür. Gene o politikanın bariz ve samimi bir tezahürünü de Türkiye ile Almanya arasındaki karşılıklı anlayış ve dostluğu yeniden tevsik eden Türk-Alman Anlaşmasında görüyoruz."

Nazilerin Avrupa'yı önlenemez şekilde istila etmesi sebebiyle Saraçoğlu'nun verdiği işaretle 1942 yılında daha da geliştirilen ikili ilişki neredeyse müttefiklik düzeyine doğru ilerlemişti.[192] Naziler'in Stalingrad Muharebesi'nin kaybetmesiyle II. Dünya Savaşı'nın seyri değiştiği gibi, Alman-Türk ilişkileri de değişmeye başlayacak ve bu tarihten itibaren Nazilerin Türkiye içindeki faaliyetleri daha sıkı takip edilmeye devam edilecektir.[193]

---

[192] Savaş sonrası Almanya'dan ele geçirilen belgelerde dönemin Türk-Alman yakınlaşmasını ortaya koyan önemli bir kaynak olan "Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)" başlıklı kitapta, bilhassa 1942 sonrasından 1943 senesinin başlarına kadar Türkiye'ye yoğun biçimde silah ve teçhizat sevkiyatı yaptığı anlaşılmaktadır. Alman ve Türk diplomatları arasında geçen ortak çıkara yönelik mutabakatlar, dostluk ilişkileri, çeşitli yardımlar ve Hitler ile yapılan görüşmeler için bkz. (S.S.C.B. Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, 1977).

[193] Stalingrad Muharebesi'nin bir dönüm noktası olduğunun bir başka kanıtı bu tarihlerde müttefik diplomatlarıyla daha ilişkilerin sıklaştırılmasında da anlaşılmaktadır. Nitekim Nazilerin Stalingrad'da aldığı mağlubiyetin hemen ardından, 1943 yılının Nisan ayında "İstanbul, Ankara, İzmir, İçel, Seyhan ve Hatay'da Alman akanlarının çoğaldığı ve Türkiye'ye daha sık ziyarete gelen müttefiklere mensup devlet adamlarından kuşkulanarak ziyaretlerini araştırdıkları" yönünde istihbarî bilgi polis kayıtlarına düşülmüştü (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943).

Nazi propagandasının önüne geçilmesine yönelik öteden beri adımlar atılıyordu.[194] Ayrıca istihbarat raporlarında her aya özel Nazi casusları ve organizasyonlarına yönelik "Nazizm Faaliyetleri" başlığında bir bölüme yer veriliyordu. Bu raporlarda (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943), Türkiye'deki Nazi Teşkilatı mensubiyetinden ve bu maksada hizmet ettiklerinden şüphe edilenlerin durum ve temasları ile yurt içindeki gezileri takip kontrol altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde çok sayıda Alman ve Almanlar hesabına çalışan Türk casuslarının faaliyetleri polis marifetiyle tespit edilmişti. Raporlara göre, Gestapo elemanları, Türkiye'de çeşitli meslek grupları görünümünde kamufle olmuş şekilde casusluk ediyordu. Ayrıca, Alman Konsolosluklarının düzenlediği organizasyonlarda çeşitli propaganda faaliyetleri yapılıyordu: Polis istihbarat raporlarında (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943), Trabzon Alman Konsolosluğu'nun yaptığı bir faaliyete ilişkin kayıtta; 9/1/1943 pazar gecesi saat 20.30'da başlayıp 23.30'da biten Alman-Rus harbine ait bir film gösterisi yapıldığı ve bazı vatandaşların da bu gösterime katıldığı tespiti yapılmıştı. Ayrıca, Türk istihbaratı tarafından Alman Elçilik ya da Başkonsoluğu'ndaki toplantılarda konuşulanlar ve yapılan faaliyetler hakkında da bilgi toplandığı görülmektedir: "İzmir Alman Başkonsolosu Walter Holstein 19/2/943 günü Buca'daki ikametgahında çalışan aşçısı Türk tebaalı Salih ile yaptığı konuşmada; 'Salih, görüyor musun Türkiye bugün harbe girerse üç günde kaybedecektir. Çünkü ellerinde ne kömür ve ne de iaşe maddesi kalmamıştır.' diye sözler sarf ettiği" şeklinde bir bilgi polis istihbaratı tarafından kayıt altında alınmıştır. Türkiye'deki Nazi mensupları, aynı zamanda Türk vatandaşlarından seçtiği kimselere de eğitimler vererek casusluk ağını güçlendirmeye devam ediyordu: Mart 1943'te "Adapazarı'nın Harmantepe köyünün eski muhtarı M.'nin, Harmantepe köyünden K. adında birinin delaletiyle İstanbul'daki Alman konsoloshanesinde açılan kursa gittiğini, bu kursa Kafkasya içerlerinde casuslu ve muhabere etmek usullerinin öğrenildiği, buraya devam edenlere para verildiğini ve K.'nın buradan çok para aldığını" Türk istihbaratı deşifre ediyordu.

Türkiye'de faaliyet gösteren Naziler kadar, mihver devletlerden İtalya'nın Faşizm Teşkilatı da polis tarafından izlenmekteydi. II. Dünya Savaşı devam ederken İtalyan istihbarat elemanlarının Türkiye'nin Ege kıyılarında bulunan yerlerde keşif yapıyor oluşu Türk istihbaratının Faşist yayılmacılığa karşı dikkat kesilmesini zorunlu kılmıştır. İstihbarat raporlarındaki "Faşizm Faaliyeti" başlığında, Faşist casusları ile Türk ajanlarının karşı

[194] Almanların propaganda mecmuası Signal'in satıştan men'i isteği üzerine bkz. (BCA, 1940: 30-10-0-0/252-561-17).

istihbarat hareketleri hakkında edilen bilgilere yer veriliyordu.[195] İstanbul ve İzmir merkezli Faşist teşkilatlarınca düzenlenen organizasyonlar Türk istihbaratı tarafından yakın takibe alınmıştı. Zira Türk istihbaratına göre İtalyan görevliler, propaganda kabiliyeti en kudretli kişilerden seçiliyordu.[196] Nitekim bu kişilerin telkini ile Türkiye'deki İtalyan faşistlerinin gücü Mussolini'nin ölümüne rağmen kırılmamıştı. II. Dünya Savaşı'ında mağlup olan Mussolini iktidarının böylece yıkılmış olmasına rağmen, bilhassa İzmir'deki İtalyanların çoğunluğunun Faşizm mücadelesinden vazgeçmediği ve Türkiye'deki İtalyan gençlerinin Alman Konsolosluğu'na yönlendirilerek Nazi ordusuna destek vermeğe çağrıldığı uyarısıyla Türk istihbaratı, başta İstanbul ve İzmir Faşist Teşkilatı reisleri Macello Kampener ile E. Mainetti'nin faaliyetlerini yakından takibini sürdürmeye devam edecektir (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943).

4.3.4. Polisin Taassup Hareketleriyle Mücadelesi

3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılmasının ardından sekülerleşmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştı. Bu tarihten itibaren sistemli bir hukuk reformuna girişilmiş ve devletle birlikte toplumun da laikleşmesi amaçlandı. Aynı yıl Şer'iye mahkemeleri kaldırıldı ve İsviçre Medeni Kanunu, Türk ihtiyaçlarına göre adapte edilmeye başlandı. Özellikle idare, ticaret, ceza hukuku alanlarında şeriat zımnen kaldırılması gibi reformlara girişildi. Fakat bu reformlara karşı Sait adlı bir şeyhin önderliğinde Hilâfet yanlısı Kürt ayaklanması başladı. Bunun üzerine tekkeler kapatılarak, ayinler ve dinî kıyafetler yasaklanarak dervişlere karşı harekete geçildi (Lewis, 1970: 266, 271).

1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'a "Alelümum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gayıptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve

[195] Polisin elde ettiği bilgilerden biri o dönemin hayli tartışmalı bir uygulaması olan Varlık Vergisi hakkındaki bir toplantıyla alakalıdır (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943): "7/1/943 günü saat 2/30'da Beyoğlu'nda ve eski İtalyan Sefarethanesinde Anakara'dan İstanbul'a giden İtalyan Sefiri'nin riyasetinde bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya İstanbul İtalyan Başkonsolosu, Viskonsolos, İstanbul faşist Teşkilatı reisi, İtalyan ticaret ateşesi, İtalyan sigorta şirketi müdürü ve daha bazı İtalyanlar iştirak etmiştir. İki saat devam eden bu toplantının Varlık Vergisi ile ilgili bulunması haber alınmışsa da daha fazla tafsilat alınması imkân hasıl olamamıştır."

[196] İtalyan konsolos ve memurlaıyla, muallim, papaz ve bu gibi meslek ve ticaret erbabı hakkında uyarı için (Bkz. BCA, 1939: 490-1-0-0/605-96-5).

iktisası memnudur.” şeklinde getirilen hüküm ile tekke, zaviye ve türbelerde yapılan faaliyetler ile buralarda kullanılan unvanlar yasaklanmıştı. Bu yasağın bir rejim meselesi olduğu hususunda Gazi Mustafa Kemal’in Nutuk’taki ifadeleri de dinî hayat üzerindeki politikaların takibini kuvvetlendirmişti.[197]

Türkiye’de sekülerleşirtme hareketine yeni kanunî düzenlemelerle devam edildi. Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda 1928 yılında yapılan düzenleme ile “Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır” ifadesi kaldırılıp, yerine 1937 yılında “laiklik” ilkesi ve “Hiçbir kimse mensub olduğu felsefî içtihad, din ve mezhebden dolayı muahaze edilemez. Asayiş ve umumî muaşeret âdabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dinî âyinler yapılması serbesttir.” maddesi eklenmişti. Ayrıca 1934 yılında 2596 sayılı “Bazı Kisvelerin (Kıyafetlerin) Giyilemeyeceğine Dair Kanun” kabul edilerek “cehalet, gaflet ve taassubun ve ilerleme ve medeniyet düşmanlığının alameti farikası (Atatürk, 2015: 644)” olan tüm semboller sökülüp atılmıştı.

Cumhuriyet rejiminin temel esaslarının belirginleştiği bu dönemde, kültürcü politikalarla biçimlenen toplumsal hayattan sert tepkiler yükseliyordu. SCF’nin kapatılmasından hemen evvel 20 Haziran’da Ağrı’da başlayan isyana karşı ordu harekâtı gerçekleştirilerek isyan nihayet 13 Temmuz’da bastırıldı (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1930). Doğu’da çıkan isyanın ardından İzmir’de şaşırtıcı biçimde gereçekleşen irticaî bir eylem olan “Menemen Olayı” gerçekleşmişti. 23 Aralık 1930’da Menemen’de çıkan olaylarda Nakşbendi Şeyhi Derviş Mehmet, Cumhuriyet rejimi ve inkılap karşıtlığı propagandasıyla etrafında topladığı müritlerle gizli tekke faaliyet yürütmüş ve nihayet isyan etmiştir. “Şeriat isteriz” diye bağıran Derviş Mehmet’e müdahale eden Zabit Kubilay’ı vurmuş ve başını kesmişti. Olay sonrası jandarma ile çıkan çatışmada Derviş Mehmet ile iki müridi öldürülmüş üç mürit ise ağır yaralanmıştı. Olay üzerine yapılan tahkikatla 25 kişi tevkif edilmiş, 13 kişi de yakalanmıştı (Cumhuriyet, 25 Aralık 1930). Benzer şekilde, 1931 yılında Bursa’da Arapça ezan ve kamet hususunda ısrarcı olan vatandaşlar protestoda bulunarak valilik binasına yürümüştü. Polis tarafından kansız şekilde müdahil olunan olayların ardından Bursa’ya gelen Gazi Mustafa Kemal, yaşanan hadisenin muhtevasına yönelik dinin siyasete alet edilmesine işaret etmişti. Zira Gazi’ye göre “meselenin mahiyeti din değil,

[197] “Efendiler, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık vb. gibi birtakım unvanların yasaklanması ve ilgası da Takriri Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu hususstaki icraat ve tatbikat, toplumumuzun hurafeperest, ilkel bir kavim olmadığını göstermek bakımından ne kadar elzem idi, bu, takdir olunur (Nutuk, 2015: 665).”

dildir. Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır (Vakit, 6 Şubat 1933: 1)." Ancak rejimin aceleci hamlelerine karşı "cahil halkın"[198] tepkisi giderek yükselecekti.

1930'lu yıllar, devrime karşı hareket edenlerin kanlı isyan girişimleriyle başlamıştı. Ancak askeri müdahaleyle nihayete eren bu hareketleri bastırmak yerine, sorunu oluşmadan önlemek gerekliydi. Bu sebeple her vilayette teşkilatlanan siyasî polis, kitlesel hareketlerin temeli olan bireylere daha fazla temas edecekti. Nitekim 1932 yılında Mersin polisi, Mısır'dan Maraşlı bir aileye gönderilen bir mektubu inceleyerek, rejim aleyhine gelişebilecek bir olayı henüz başlamadan önünü alıyor ve krize sebep olabilecek muhtemel ele başlarını erkenden deşifre ediyordu. Mısır'dan Maraş'a gönderilen bir mektup, Mersin Posta İdaresince polise bildirilmişti. Maraş eşrafından Kısakürekzade Mustafa Efendi'nin oğulları Veysi, Ali ve Sıddık efendilere gönderilmiş postayı açan Mersin siyasî polisi, Kahire'de çıkan Elbelağ Gazetesi'nin 26/8/932 tarihli bir sayısı ile bir mektup ve üç ilan varakası görmüştü. Hasıl olan şüphe üzerine mektubu okuyan polis, (Reisi Cumhur Mustafa Kemal hazretlerini kast olunduğu zannedilen) Kemal isimli bir zat hakkında kötü sözleri tespit etmişti. Metinde ayrıca Ermeni komitelerinin merkezinin Bursa olduğundan bahsediliyordu. Mektubun altında Şeyh Alemullah (Mehmet) Şükrü'nün[199] imzası bulunuyordu. Postadan çıkan ilan varakaları ise, Muallim Ahmet'e ait eski ve yeni İslamiyet ve şeriat hakkında Ahmediye Mektebi'nde verilecek bir konferans davetiyesiydi. Bu tuhaf postanın muhatapları hakkında Maraş siyasî polisinden tahkikat yapılması isteniyordu. Aralık 1932'de tahkikatı tamamlayan Maraş polisi, mektubu yazan Alemullah Şükrü'nün aslen Maraşlı olup koyu bir İttihatçı olduğunu ve yirmi sene evvel Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan görünerek Mısır'a gittiği belirtiliyordu. Alemullah Şükrü'nün, uzun süredir anavatana dönmek istediği, ancak müracaatının kabul edilmemesinden dolayı psikolojisinin bozulduğu bildiriliyordu (EUM Arşivi, 1932: 31443/12212-18).

Cumhuriyet rejiminin tesis ettiği kanunları koruma görevi polisin sorumluluğundaydı. Polisin ders kitabında bu önemli görev; Türkleri körü körüne mutaassıp dinci hâle getiren tarikatçılığın halkın taassubunu arttırmasına ve devlet işlerinde nüfuz kazanmasına engel olmaktı. Tarikatçılar, dini alet edenler, büyücüler, okuyucular,

[198] Polis Enstitüsünde okutulan bir ders kitabında (Okyay, 1946: 252), rejim devrimlerini anlayamayan ve direnç gösteren cahil halkın karşısında polisin duracağını ifade eder.
[199] İkinci Şube Müdürlüğü'nün verdiği bilgide Kısakürekzade Mehmet Efendi'nin üç seneden beri memlekete avdet edebilmek için beyanname verdiği belirtiliyordu.

üfürükçüler yeniliklere aleyhtarlık etmekteydiler. Rejimin getirdiği kurallara uymayan bu kimselerin gizli dershaneler açarak Arapça ve dinî tedrisatta bulunmasına, şapka giymemesine, mevlit okutarak cenazelerde şer'i merasim yapmasına karşı polis gayet hassas olması lazımdı (Serim, 1941: 33). Bu sebeple polis, dil devrimine ve laikliğe aykırı harekette bulunan her dil ve din mensubunun faaliyetlerini de takip etmekteydi. Örneğin Edirne Polisi, Edirne İtalyan Konsolosluğu'nda bazı çocuklara Papaz Ugo Polani tarafından ders verdiği tespit edilmiş ve bu gizli faaliyetin fotoğrafları çekilerek merkeze bildirilmişti (EK-14). 1939 yılına ait bir istihbarat raporunda ise Yahudice gizli tedrisat yapıldığı tespit edilmişti (EK-15): "İzmir'de iki çeşmelik birinci asmalı mescit sokakta oturan Yahudi soyundan Salamon Oğlu Danyal ile kızı Aron karısı Perla, küçük yaştaki çocuklara gizli Yahudice, Türkçe ve Fransızca okurken suçüstü yakalanarak adliyeye verilmişlerdir."

Yabancı dil kadar, yabancı din yayılmacılığının tehlikesine karşı tedbir alınması da polisin vazifeleri arasındadır. Misyonerlik faaliyeti olarak ifade olunan ve Hıristiyanlık dininin yaygınlaştırılması esasına dayalı hareketler, polis tarafından Osmanlı Devri'nden itibaren takibe alınmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde de aynı kararlılıkla devam ettirilmiştir. Osmanlı'nın dağılma sürecinde azınlıklara yönelik kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmak üzere örgütlenen misyoner gruplar, yeni rejim tarafından da tehdit olarak algılanmıştır. Misyoner örgütlerden "Genç Hıristiyanlar Cemiyeti (Young Men's Christian Association)"[200] ve "Baybil Havz" adlı cemiyetler, polis tarafından takibe alınanlar arasında öne çıkmaktadır. İstanbul merkezli misyonerlik cemiyetlerinin Anadolu'da da yoğun faaliyetlerinin bulunmakta olduğu polis istihbarat raporlarından anlaşılmaktadır. Öyle ki Türkiye genelinde Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'nin toplamda 126 gizli şubesi olduğu iddia ediliyordu. Bu örgütlere yönelik takiplerde, cemiyet üyeleri ile faaliyetlerine dahil olanlar, bağlantılı kuruluşlar ve cemiyet yayınları kayıt altına alınmıştır (Solgun, 2010: 128-131).

[200] Avrupa'da ortaya çıkan ve kökleri 17. yüzyıla kadar uzanan Genç Hıristiyanlar Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli vilayetlerinde faaliyetlerde bulunan misyoner grupların merkezi haline gelecek şekilde Türkiye'de ilk defa 1863 yılında İstanbul merkezli olarak Robert Koleji'nin himayesinde teşkilatlanmış ve bilhassa Amerikan Kolejleri vasıtasıyla ülke genelinde örgütlenmiştir. Başlarda Cemiyet faaliyetleri uzun süre Osmanlı yönetimi tarafından sakıncalı bulunmamıştır. Öyle ki, 1909 yılında kurulan Dersaadet Polis Mektebi (İstanbul Polis Okulu)'nun sportif faaliyetleri "Genç Hıristiyanlar Cemiyeti" tarafından gerçekleştirmekteydi. Ancak kısa süre sonra cemiyetin misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı bakiyesinde yer alan azınlar üzerinde yaptığı çalışmalar sakıncalı görülmeye başlanmıştır. İstiklal Savaşı'nın ardından yönetici ve üye sayısı kayda değer şekilde eriyen cemiyet, Türk Hükümetince Amerikan Kolejlerinden sekizinin kapatılmasıyla güç kaynaklarından mahrum kalmıştır. Cumhuriyet yöneticileri tarafından sakıncalı bulunmasına rağmen uluslararası destek ve himayeler neticesinde faaliyetlerini sürdürebilen cemiyet, Batı kamuoyunun II. D. S.'nın tehdidine odaklandığı sırada, 1939 yılında kapatılmıştır (Özer, 2020: 136-151).

Yurt genelinde sadece kolluk gücüyle irticaî faaliyetleri engelleyemeyeceğini gören CHP Genel Sekreteri Faik Aç Barutcu, dinî cereyanların girdiği bölgelerde "uyarma ve aydınlatma, köylü ve halkın anlayabileceği bir dille ve tedricî surette fakat düzenli ve programlı olarak yapılmalı ve devam ettirilmelidir. Halkevleri ve Odaları, bu yönden en münasip ve elverişli yerler" olduğuna işaret ediyordu (BCA, 1945: 490-1-0-0 / 6-28-1).

Medenileşme projesinin öncüsü olacak Halkevleri ve Halkodaları, bir yetişkin eğitim merkezi olarak 1931 yılında kurulmuştu. Recep Peker (1982: 6-8)'in 1933 yılında verdiği nutkunda Halkevleri'nin amacı, ulus çapında yeni bir davranış kalıbı geliştirmek ve ortak bir ideale bağlı halk kütlesi halinde toplumu dönüştürmekti. Bu doğrultuda CHP'nin bir uzantısı olan Halkevleri ve Halkodaları[201], ülke genelinde işlev gören siyasî ve sosyal kültür hareketidir. Halkevlerinde okutulacak kitap, gazete ve dergiler CHP tarafından belirlenerek abone yapılmaktaydı. CHP Genel Sekreterliği'nin yazışmalarında Halkevi Reisliğine ve Halkodası Reisliğine hitabının kullanılırken, Halkevi ve Halkodalarının açılışında okunan şiir ve nutuklarda da Milli Şefin önderliğinde kenetlenen bir inkılap hareketi olduğu ifade ediliyordu (Bkz. CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1941: 44, 53-4, 120). Bu kitlesel eğitim hareketine rejim tüm gücüyle sarılacak ve kültürel bir seferberlik ilan edecekti. Bu seferberliğin öncüsü, başta profesörler ve öğretmenlerle birlikte rejim değerlerinin öncüsü olacak tüm devlet memurlarının göreviydi. Halkevlerinde profesörlerin ve öğretmenlerin çalışması gerektiğine dair tamimi desteklemek için Hasan Ali Yücel, İsmet İnönü'nün şu sözüne atıf yapmaktadır (CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1940: 110): "Halkevleri bütün vatandaşların müşterek malıdır. Halkevlerimizin temiz, feyizli ve ilerler bir halde olması; bütün devlet memurlarının, vatandaki bütün entellektüel sınıfın, bütün ilerlemek isteyen unsurların müşterek malı, müşterek vasıtasıdır. Halkevlerinin herhangi bir muvaffakiyetsizliğinden doğacak herhangi bir mesuliyet hepsinin, hepsinin boynundadır."[202]

[201] Köyleri de içine alacak şekilde genişleyen bu hareketin 1940'lı yıllara gelindiğinde hala yeterince donatılamadığı ve faaliyetlerini harekete geçirmekte maddi güçlükler çektiği açıktır. 1941 yılında kadar 940 olan Halkevleri ve Halkodalarına ek olarak aynı yıl 63 kaza, nahiye ve köyde daha açılmıştır. Halkevlerinde eğitimler adli ve idari memurları, belediye yetkilileri ve öğretmenler tarafından verilmektedir. Sosyal, hukuki ve ekonomik hayata yönelik konferansın yanı sıra ve meslek edindirme eğitimlerine dek pek çok eğitim faaliyeti bulunmaktadır (CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1941: 39, 40, 47). Örnek bir Halkevi çalışma programı için Bkz. (CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1941: 79- 100).

[202] Milli Şef'in işareti doğrultusunda bir devlet seferberliği şeklinde Halkevleri ve Halkodalarında görevlendirilenler arasında yargı mensupları yönetici olarak görevlendiriliyordu. Hâkim ve Cumhuriyet Savcıları, Halkevi ve Halkodaları reisliklerine seçilmesi o kadar yaygınlaşmıştı ki, CHP Genel Sekreteri Dr. A. G. Tuzer, Esas Teşkilat Kanunu'nun 57. maddesine atıf yaparak hâkim ve cumhuriyet savcılarının başka

Tek partinin yasal düzenlemelerle birlikte, eğitim ve propaganda aygıtlarıyla kültürel bir devrim yapma gayreti sürerken, inkılabın başarısı ve devrimlere karşı çıkışlar polis üzerinden takip altına alınıyordu. Polis, cumhuriyet devrimlerinin ışığında şeriat mensuplarına karşı yeni cemiyet hayatının güvencesi idi. 1935 yılına gelindiğinde Malatya'da yalnızca bir kişi Arapça ezan okuma suçu işlenmiş ve faili tutuklanarak adliyeye verişmişti. Polisin kanaatine göre irticai vukuatın azalmasının sebebi, inkılaplarla cehaletin azalmasından ve eski adetlerini terk etmesinden dolayı cumhuriyet kanunlarına itaat etmesinden ileri gelmekteydi (DVEUM, 1937: 263).

Bazı kentlerde devrim kanunlarına karşı hala dirençler vardı. Bilhassa doğu illerinde Kisve Kanununun[203] tatbikatı esasında kasabanın işlek bir mevkiinde başı sarıklı imamların dolaştığı görülüyordu. Bu halin tekerrür etmemesi için polisin ciddi tedbir alınması üzerine polis müfettişleri uyarılarda bulunuyordu (DVEUM, 1937: 15). Polisin irticai hareketlerle mücadele edebilmesi için mevcut kadroların arttırılması gerektiğine yönelik polis müfettişlerin uyarıları, polisin taassup hareketlerle mücadeleye verdiği önemin göstergelerinden biridir. Polis müfettişleri, 1937 yılında henüz Niğde vilayetine bağlı bulunan Nevşehir kazasında "kesif bir hoca kütlesi ve bilhassa tarikatçılıkla melûf kimselerin çokluğu hasebiyle" karakol mevcudunu tam kapasitede şekilde arttırılmasının gerekliliğine dikkat çekiliyordu (DVEUM, 1938: 135).

1940'lı yıllara gelindiğinde hâlâ dini faaliyetlerde bulunanlar yurdun dört bir yanında tevkif ediliyordu. II. Dünya Savaşı'nın koşulları içerisinde polis, Anadolu'da artış gösteren yabancı istihbarat örgütleri ve uzantılarıyla da mücadele ediyordu. Türkiye'nin yakın tarihi içerisinde yaşadığı bölgesel ve siyasal sorunlar hâlâ gündemdeydi ve rejim karşıtı teşebbüslere karşı istihbarî faaliyetlerine öncelik veriliyordu. "Taassup Hareketleri" başlığı altında irticaî hadiselere ve Kürt ayrılıkçı hareketler İstihbarat raporlarında geçmeye devam ediyordu. İstihbarat raporlarında (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943), başta yurdun

bir vazifede bulunmamaları gerektiğini belirtmiştir. Yargı mensuplarının bu ilgisi her ne kadar Parti tarafından olumlu karşılansa da mesleklerinde aksaklığa sebebiyet vermemeleri için görevlerini sakıncası bulunmayan kimselere devretmeleri istenmektedir (CHP Teşkilatına Umum Tebligatı, 1944: 136).

[203] 18/2/1935 Tarihli Bazı Kisvelerin Giyilemiyeceğine Dair Kanunun Tatbik Suretini Gösterir Nizamname.

genelinde görülen taassup hareketlerinin[204] aylık olarak sayıları paylaşılmakta, ardından da o ay görülen daha mühim irticaî eylemlere yer verilmekteydi.

İslami kural ve kaidelerin yorumlanmasına bağlı olarak Selçuklular devrinden itibaren Anadolu'da pek çok tarikat ortaya çıkmıştı. Tarikatların ve faaliyet merkezi olan tekkelerin toplumu sapkın inanışlara sevk etmemesi için Osmanlı döneminde de Meclis-i Meşayih denetleyici mekanizmalar kurulmuştu (Aydın, 1998). Ancak Cumhuriyet Dönemi ile laik bir rejimin inşa edilme gayreti ve Şeyh Sait İsyanı'ndaki gibi yerel bir güç merkezinin sebep olabileceği rejim karşıtı faaliyetlerine ön alınması için bu dini grupların ortadan kaldırılması kanuni düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, medenileştirme projesi dahilinde inşa edilen yeni bir toplum içerisinde geleneksel yaşam biçimini sürdüren bu tip oluşumlara karşı Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tavrı açıktı. Fakat Cumhuriyet Dönemi'nde yasaklara rağmen tarikatlar varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Bu sebeple polis, tarikat faaliyetlerini takip edecekti. Tarikatların bir kısmı geleneksel ibadet hayatı kadar toplumsal bir düzen hedefi dahilinde hareket etmeleri bakımından rejimin laik politikalarına karşı muhalefet, propaganda ve isyan gibi tutumlar sergilemişti. Halifeliği kurmak için başlayan Şeyh Sait İsyanı (1925), mehdilik iddiasıyla Eruh'ta Şeyh Halid İsyanı (1935), şeriat talebiyle Çorum'da Ahmet Kalaycı İsyanı (1936) gibi silahları kalkışmaları içeren irticai hadiseler yaşanmıştı (Çağatay, 1972: 35-36; Nebiler, 1994: 27).

İrticai eylemler yalnızca isyan hareketi olarak değil, propaganda faaliyet şeklinde de tezahür ediyordu. Bu şekilde hareket ederek rejim karşıtı söylemleri polis tarafından düzenli olarak kayıt altına alınanların başında etkili bir Nakşibendi hareketi olan "Nurculuk" ve bu grubun lideri Saidi Nursi ya da polis istihbarat raporlarında geçtiği haliyle Saidi Kürdi gelmektedir. 1935 yılında talebeleriyle birlikte tutuklanan Saidi Nursi tutuklandıktan sonra Kastamonu'ya sürülmüş (Bkz. Nebiler, 1994: 26-30) ve polis tarafından takibi düzenli olarak devam edilmiştir. Nitekim, 1943 Eylül'ünün "mühim irticaî hadisesi, Çivril'in Homa nahiyesinde meydana çıkarılan ve Saidi Kürdi'nin tahrik eseri olduğu anlaşılan tarikat faaliyetleridir." cümlesiyle başlayan bir istihbarat raporunda; Saidi Kürdî'nin detaylı biyografisi ile Osmanlı'nın son dönemlerinden 1943 senesine kadarki siyasî ve dini faaliyetlerine yer veriliyordu. Raporda, Saidi Kürdî'nin defalarca yargılanıp yurdun muhtelif

[204] "Tarikat ayini, üfürükçülük, falcılık, nüshacılık dinî nikâh, dini propaganda, izinsiz vaizlik, gizli ya da kaçak olarak hacca gitmek, maneviyatı sarsacak söz söylemek ve Arapça tekbir, kamet ya da ezan" gibi iktidarın yasakladığı dini faaliyetlerdir.

vilayetlerine sürülmesine rağmen gizli faaliyetlerine devam ederek kendine pek çok mürit ve taraftar edindiği uyarısı yapılarak bu kişilerin tevkif edildiği bilgisi de verilmiştir. Bu hadise istihbarat raporunda "mühim ve zikre şayan" görülerek raporun sonunda bir kere daha tekrar edilmiştir (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943).

İrticaî faaliyette bulunduğu tespit edilen bu kişiler tahkikatlarının ardından yaşadıkları şehirlerden başka yerlere sürgün ediliyordu. İrticaî faaliyette bulunan bir vatandaş hakkında "Uzun müddetten beri İstanbul'da oturan M. oğlu S. C., Nakşibendi tarikatı faaliyetinden ötürü 18/10/1943 günü Örfî İdare Komutanlığı'nın kararıyla mıntıka haricine çıkarıldığı (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943)" haberi veriliyordu. Yine benzer bir raporda, "Malatya bölgesinde, tarikat faaliyeti sarf ettiklerinden ötürü O. N. Ö. ve eski müftülerden A. H. T. ile köylüler üzerinde nüfuz tesisiyle tagallüp ve tahakküm ötürü H. E. ve M. G. 16/9/943 gün ve 21691 sayılı Vekiller Hey'eti kararıyla Malatya bölgesinden kaldırılmışlardır." bilgisi verilir.

Tek parti döneminde dini hareketlerin takibinden sorumlu olan Türk Polis Teşkilatı, ülke içindeki dini hareketlerin yurtdışı uzantılarının faaliyetlerini izliyordu. Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Dairesi tarafından 2 Temmuz 1947 tarihinde hazırlanan bir raporda, Suriye'de Türk taraftarlığıyla itham olunan ve başında hükümete muhaliflerden eski mebus Rüşdü Kahya ile Maraşlı bir Türk olan Hacı Fatih'in bulunduğu "Halk Cephesi" veya "Hizbulahrar" adlarıyla anılan partinin Türkiye'deki dini hareketlerden memnun olduğu belirtilmektedir (BCA, 1947: 30-1-0-0 / 65-406-13).

İstihbarat raporlarında yer edinen önemli dosyalardan biri de "Kürtlük istiklali için propaganda yapanlara" ilişkindi. Zira cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu uğurda birtakım isyanlar ortaya çıkmış, bu isyanlarda yabancı istihbarat elemanlarının da desteğinin tespitinin de yapıldığı örneklere rastlanmıştır. Örneğin Dersim'e ilişkin bir raporda, Kürtlük hükümeti teşkil etmek için Fransa'nın destek olacağına ilişkin aşiretler arasında propaganda faaliyetlerinin kimler tarafından yapıldığı detaylıca belirtiliyordu (BCA, 1938: 30-10-0-0/115-801-10).[205] Halihazırda ayrılıkçı Kürtlük faaliyetlerine ilişkin yapılan ve bilhassa Suriye üzerinde yoğunlaşan bu hiziplerin yayımlarının toplatılması ve yurda sokulmamasına

[205] Rejime karşı sürdürülen propaganda faaliyetlerine ilişkin veriler merkezde derlenerek, önleyici tedbirler alınmasına ilişkin gerekli bilgiler Dahiliye Vekili üzerinden bölgedeki mülkî amirlere gönderiliyordu (BCA, 1937: 30-10-0-0/111-743-18).

ilişkin düzenli olarak kararnameler çıkarılmaktaydı.[206] Bu sebeple yurt içinde Kürtlük hareketinde bulunan vatandaşlarla birlikte yurtdışından kışkırtıcı birtakım faaliyetlerde bulunanlar da polis tarafından tespit edilmekteydi.[207]

Rejimin dinin toplumsal hayattaki görünümüne yönelik son derece baskıcı tavrı çok partili siyasetin getirilmesinden sonra değişim göstermeye başlamıştır[208]. Demokrat Parti ile başlayan seçim rekabeti karşısında oy kaygısı sebebiyle hükümetin de dine olan tavrı değişmeye başlamıştır. CHP'nin 1947 tarihindeki yedinci büyük kurultayında dine hoşgörü gösterir olmuştu.[209] Artık okullarda seçimlik din dersleri yeniden konulmuş ve vaiz yetiştirme kurları açılmıştı. Ankara Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve 1949'da türbeleri yeniden açılmasına izin verilmişti. Bununla birlikte hükümet, TCK'ya koyduğu 163. madde[210] ile dinî propagandanın önüne geçecek tedbiri de almıştır (Zürcher, 2004: 338-339; Başgil, 2011: 213-214).

---

[206] Kürtlük propagandası yapmak üzere yazılmış ve yazılacak olanların yurda sokulmaması ve varsa bu neşriyatların toplatılması üzerine bazı kararnameler için Bkz. (BCA, 1934: 30-18-1-2/47-54-16; 1936: 30-18-1-2/65-46-12; 1936: 30-18-1-2/68-74-1; 1948: 30-18-1-2/121-84-1; 1948: 30-18-1-2/117-75-16; 1948: 30-18-1-2/117-75-13; 1949: 30-18-1-2/121-84-2; 1950: 30-18-2/123-71-18).

[207] İstihbarat raporlarında (EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943), Ağrı İsyanı elebaşlarından firari Yüzbaşı Bitlisli İhsan Nuri'nin hudut civarında; Baytar Nuri'nin ise Kürt Dağı'na (Hatay'ın güneyinde ve Suriye topraklarında bulunan bir dağlık bölge) gidip geldiği ve bir Kürt birliği vücuda getirme maksadıyla Kürtlük propagandası yaptıkları belirtilir.

[208] DP'nin kuruluş aşamasında Bayar ve İnönü'nün Çankaya'da gerçekleştirdiği görüşmede, İnönü'nün din konusundaki hassasiyeti devam ediyordu. İnönü, yeni partinin din ile alakalı tavrını Bayar'dan öğrenerek DP'nin kurulmasına müsaade vermişti (Toker, 1970: 112-113):

"*İnönü:*
-Terakkiperverlerde olduğu gibi 'İtikad-ı diniyyeye biz riayetkarız' diye madde var mı?"
Bayar:
-Hayır, Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var.
İnönü:
- Ziyanı yok. (..) O halde, tamam."

[209] Kurultayda, topluda artık laikliğin benimsenerek hurefelerin önüne geçildiği vurgusu yapılarak artık toplumun cenazeleri bile defnedecek bilgiye sahip olamadığından din hizmetlerinin yaygınlaştırılarak din adamlarının yetiştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bu sebeple çocuklara dinin öğretilmesi için ilkokullarda din dersinin okutulması önerilmiştir. Din eğitimi ile amaçlanan hem toplumun manevi ihtiyaçlarına cevap vermek hem de toplum içerisinde ahlaka uygun olmayan kötü davranış ve alışkanlıkların önüne geçilebilmesiydi. Ayrıca, bir güvenlik meselesi olarak dini hayat yerine komünizmle mücadeleye odaklanması gerekliliği vurgulanmıştır (CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, 1948: 448-451).

[210] TCK 163. maddede "lâikliğe aykırı olarak, devletin sosyal veya ekonomik veya siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasî amaçla veya siyasî menfaat temin ve tesis eylemek, maksadıyla dini veya dinî hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet etmek" suç sayılmıştır. İlgili madde esasen Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda geçen dini siyasî amaçlara alet etmenin suç sayıldığı hükmün cezai süresini kapsayan bir içeriğe sahiptir.

4.3.5. Ara Dönem Tevkifatı: 1944 Milliyetçiler ve Turancılar Davası:

Polisin siyaset ile münasebeti belirli bir ideolojiyi içeren bir hassasiyetin tepkisi olarak güvenlik politikalarına yansımaz. Polis için asıl olan egemenin iradesinin düşman olarak ilan ettiğini bertaraf etmektir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni rejimin müsaade etmediği tüm siyasî oluşumlar bu zor gücü ile bir biçimde bastırılacak ve nihayet 1925 Tevkifatı ile başlayan süreç, başta komünizm olmak üzere ideolojik hareketleri yeraltı örgütlenmesine geçmek zorunda bırakmıştı. Buna rağmen tek parti döneminin ilk yıllarından itibaren Türkçülük fikri açık biçimde kendine ifade zemini bulabiliyordu.

1911 yılından itibaren aralıklarla yayımlanan başta "Türk Yurdu" olmak üzere, 1933 ve 1943 yıllarında iki defa açılan ancak bir yıl kadar bir süre yayım hayatı süren Nihal Atsız'ın "Orhun" dergisi, Reha Oğuz Türkkan'ın "Ergenekon", "Gökbörü" ve "Bozkurt-I" dergileri, Orhon Seyfi Orhon'ın "Çınaraltı" dergisi, Rıza Nur'un "Tanrıdağı", 1933 yılında çıkarılmaya başlanan Hıfzı Oğuz Bekata'nın "Çığır" dergisi, 1942-1943 yılları arasında Ahmet Caferoğlu'nın çıkardığı "Türk Amacı" dergisi, 1942'de Tahir Akın Karauğuz tarafından çıkarılan "Doğu" dergisi (Sefercioğlu, 2008) gibi dergiler bilhassa 1942 yılından itibaren öne çıkmış ve Türkçü-Turancı olarak isimlendirilen entelektüel çevrelerin Türkçü fikirleri yaymak ve bu zaviyeden politik ve sosyal gelişmelerin tartışılması amacıyla çıkarılmıştır. Fakat tek parti iktidarı, Türkçü fikirlerin geniş çevrelere ulaştırılmasına kısa süre sonra müsaade etmeyecektir. II. Dünya Savaşı'nın sonucunun belirginlik kazanmaya başladığı süreçte, Türkiye'nin dış politikası ve bu durumun bir yansıması olarak iç politikası da değişim göstermişti. Artık ülkede, dünyada olduğu gibi Mihver devletlerinin aşırıya kaçmış milliyetçi söylemlerine yer yoktu. Bu siyaset yaklaşımının yansıması ise "1944 Milliyetçiler ve Turancılar Tevkifatı"nın başlamasına sebep olmuştur.

Savaşın neticesinin belirginleşmeye başladığı süreçte, Turancılara yönelik başlatılan sindirme politikası neticesinde, Saraçoğlu Hükümeti ile Hüseyin Nihal Atsız'ın sembolik liderliğinde görünen Turancı hareket arasında yaşanan tartışmalar ve eylemeler Irkçılık-Turancılık Davası olarak da literatüre geçen tevkifatı başlatmıştı.[211] 18 Mayıs 1944 yılında yayınlanan resmi tebliğ, iktidarın Turancı hareketi düşman olarak karar kıldığının göstergesiydi. Tebliğde; ırkçılık ve Turancılık gayesi güden, rejime aykırı, gizli bir örgütlenmesi bulunan bir yapılanmadan bahsediliyordu (Ayın Tarihi, Mayıs, 1944: 21).

[211] Irkçılık-Turancılık Davası'na giden süreç ve yargılamaların neticesi için (Bkz. Bütüner, 2012)

Tebliğin yayınlanmasından bir gün sonra Cumhurbaşkanı tarafından Turancılar hakkında söylediği sözler, Turancıların rejimin soğuk yüzüyle tanışacağının işaretiydi. İnönü, 19 Mayıs 1944 yılındaki "Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız." sözleriyle başlayan nutkunda, Turancılık fikrini "zararlı ve hastalıklı" gördüğünü ifade ediyordu. İnönü, "Cumhuriyet'in bütün tedbirlerini" Turancılar üzerinde kullanacaktı (Ayın Tarihi, Mayıs, 1944: 27-29).

Tutuklanan siviller İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu eski Sansaryan Han'a, asker olanlar ise Askerî Cezaevine getirilmişti. Sansaryan Han, hem Turancılar hem de komünistler için ortak anlama sahip bir yer olarak anlam kazanacaktı. Zira 1924 Tevkifatı'nda itibaren göz altına alınan komünistlerin karakol nezarethanesinde yaşadıklarıyla Turancılar yüzleşecekti.[212]

Tek parti döneminde polis, egemenin işaret ettiği hedefi bertaraf etmek üzerine kurgulanmıştı. İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir bu durumu ifade örneklerden biridir. Emniyet Müdürü Ahmet Demir, hem "1944 Milliyetçiler ve Turancılar Tevkifatı" sırasında gözaltına alınan milliyetçilerin[213], hem de TKP tevkifatında gözaltına alınan komünistlerin ve solcuların "işkenceci bir emniyet müdürü" olarak tanıdığı biridir (Bali, 2011: 14).

Rıfat N. Bali, "Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdürü (2011)" kitabında polisin 1940'lı yıllarda uyguladığı işkenceleri derinlikli şekilde çalışmıştır. Bali'ye göre polisin uyguladığı şiddetten dönemin Yahudileri de nasibini almıştır. Yahudilerin sistematik biçimde doğrudan polis tarafından işkenceye uğradığına dair bir kanıt olmasa da dönemin Yahudileri, Nazilerinki gibi insan yakma fırınlarının kendileri için Türkiye'de de inşa edildiğine dair yaygın bir inancı vardı. Öyle ki Türkiye Yahudilerinin düşüncesinde,

[212] 1924 yılında gözaltına alınan Zekeriya Sertel'in karakolda yaptığı gözlemler, dönemin polislik uygulamalarına ve teşkilatın sahip olduğu imkânları betimlemektedir. Ankara'da gözaltında tutulan Zekeriya Sertel, Ankara Polis Müdürlüğü'nde yaşadıklarını bir cehenneme benzetir ve siyasî suçlu olmasından dolayı arkadaşları olan Polis Müdürü ve milletvekillerinin herhangi bir yardımda bulunmaktan çekindiğini belirtir. Sertel, bir bodrum katında bulunan nezarethaneyi gözü patlamış, dişleri sökülmüş biçimde feryat eden hırsızlar ve serserilerle paylaşıyordu (Sertel, 2001: 126-127).

[213] Gözaltına alınanların anılarında yapılan işkenceler ayrıntılı olarak ifade edilmektedir. 1944 Milliyetçi Tevkifatı sırasında gözaltına alınan ve işkenceye uğrayanlardan biri de genç subay Alparslan Türkeş'tir. Tabutluklardaki işkencelerin üzerinden geçen 16 yılın ardından Türkeş, kendisine işkence yapan idare amiriyle yeniden karşılaşacaktır. Üstelik o sırada Başvekâlet Müsteşarı olan Türkeş, bu kişinin vali olarak atanmasına bir beis görmeyecektir. Bu zatın geçmişteki yaptıklarını hatırlatanlara da şu cevabı verecektir (Uluç ve Özdağ, 1965: 7): "Gayretli ve ehliyetli bir zat olduğu söyleniyor, hizmetine mâni olunmamalıdır. 1944 çok geride kaldı, ben bağışladım." Ayrıca, Türkeş'in tabutluklara ilişkin röportajı için (bkz. Alparslan Türkeş'in Gözaltı Günleri (1944), https://www.youtube.com/watch?v=ZtKvimXkAUM).

dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Nihat Haluk Pepeyi ve Emniyet Umum Müdürlüğü Dördüncü Şube Müdür Salahattin Korkud'un 1943 yılında Almanya'ya yaptıkları ziyaretin amacının "Nazilerin Türkiye'yi işgal ettikleri her ülkede uyguladıkları Yahudileri temerküz kamplarında toplama ve yok etme politikasının bir parçası olan insan yakma fırınlarının Türkiye'de inşa edilmesiydi (Bali, 2011: 19)." Ayrıca 1944 Milliyetçiler Tevkifatı sırasında gözaltına alınan ve işkenceye uğrayanların iddiasına göre Emniyet Müdür Pepeyi'nin Almanya'yı ziyareti ile Gestapo'nun uyguladığı işkence yöntemleri öğrenilmiş ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından da tatbik edilmeye başlanmıştır (Bali, 2011: 20).

Bu dönemde polislerin sorgulamalarda istedikleri cevapları alabilmek için gözaltında bulunanları şiddet uyguladığı ve bir dizi işkenceden geçirdiği dönemin tanıklarının anlatılarında sıkça rastlanmaktadır. Kolluk şiddetine maruz kalmak için vatandaşların gözaltına alınmasına gerek yoktu. Hürriyet Partisi'nin ilk genel başkanı F. L. Karaosmanoğlu'nun tek parti rejiminin köylüyü nasıl ezdiğini, bürokrasinin köylüye reva gördüğü eziyeti ve jandarma dayağını hep hatırladığı ve hatırlattığını nakleder (Demirel, 2015: 353). Despotik sistemlerin tümünde karşılaşan bir baskı ve sorgu yöntemi olan işkence, bilhassa mahrem bir yapı içerisinde önleyici mekanizmalar geliştirmiş örgütlü hareketlerin taşıdığı gizliliğe duyulan öfkenin yansımasıdır.[214]

Siyasî suçlardan gözaltına alınan için ise "tabutluklar" adı verilen özel olarak tasarlanmış işkence odaları dahi inşa edilmişti. Tabutluklar, 1940'lı yılların en korkunç polisiye uygulamalarından biridir. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde bulunan, eni ve boyu tabut kadar dar bir alana sahip betondan hücreler "tabutluk" olarak anılacaktır. Sebahattin Ali'nin notları arasında bulunan İstanbul 1. nolu Sıkı Yönetim Mahkemesi Başkanlığına yazılan dilekçede, "Emniyet Müdürlüğünde mevkufiyet ve isticvap şartlarını misaller" girizgâhıyla "tabutluklar" şu şekilde tasvir edilmektedir (Ali, 2018: 40):

> "Birinci şube emrinde mevkufların ihtilaftan men edilerek içine kapatıldıkları 35 adet hücre bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesinin küçük pencereleri vardır ve biraz hava

[214] Yeraltı örgütleri gibi gizliliğin esas olduğu topluluklardan devamlılığın sağlanması için gizliliği teşvik edecek birtakım yöntemler geliştirebilmektedir. Bu yöntemlerden en pratiği yemin ve ceza tehditleridir. Ayrıca, çözülmenin ya da gammazlığın önüne geçmek için sessizlik sanatının öğrenilmesine ihtiyaç duyulur (Simmel, 2017: 34, 35). Örgütlerin direnç ve tedbirlerine karşılık olarak polis, etkili bir savunma mekanizması olarak düşünebileceğimiz sessizliği aşmanın yöntemlerini arar. Şüpheli sorgulamasının her polisin kendi kişisel beceresiyle alakalı ve güç kullanmanın gerekli olduğuna dair inanç, çoğu zaman en kestirme yoldan sessizlik duvarını aşacak olan güç kullanımına sevk eder. Bir başka ifadeyle, en ilkel yöntem olan işkenceye bu sessizlik duvarını aşmak için başvurulur.

> alır. Bunlar 2, 3, 4, 6,12, 14 nolu hücrelerdir. Diğer hücrelerin, -ikisi müstesna- eni takriben 1.20 m., uzunluğu 1.90 m., yüksekliği de ortalama 2.10 m. dir. Bu hücrelerde pencere yoktur. Hatta bazılarının pis havalı bir koridora bakan birkaç santim enindeki hava delikleri de bulunmamaktadır. Binaenaleyh bu yerlerde teneffüs ve hayat imkânı yoktur demek mübalağa sayılmaz. 19 ve 20 nolu hücrelere "tabut" adı verilmektedir.[215] Tabutların eni takriben 0.60 m. derinliği 0.40 m. yüksekliği de 1.80 metredir. Tabutlarda işkence görenlere ekmek ve su verilmez. Burada yatanlar uykudan mahrum, aç ve susuzdurlar."

Turancılar Davası ile tabutluklarla tanışan ve Türkçü entelektüellerin başında gelen Reha Oğuz Türkkan da Sabahattin Ali'nin betimlemesine benzer biçimde Tabutluklar bir insanı alacak kadar yapılmış beton duvarlardan oluşan, demir kapılı ve insan boyutunda bulunan dar bir odaydı. Boyutları tabut kadar olduğu için bu hücrelere tabutluk denmişti. Tabutluklara konulmuş kişiler, ayakta demir prangalara kilitlenmiş ve başlarında üçer adet 500 mumluk bir lamba sürekli yanmaktaydı. İnsani temel ihtiyaçların giderilmesine müsaade edilmeyen bu yerlerde gözaltında bulunanlara tuvalete gitme izni dahi verilmiyordu. Bu halde hücrede bekleyen gözaltındakiler uzun süreler çeşitli işkencelerle sorgulanmışlardı. Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan, 23 Turancı tutuklu ile birlikte İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde maruz kaldığı işkenceleri "Tabutluktan Gurbete (1975)" adlı otobiyografik kitabında anlatır.

Tek parti döneminin kanunsuz uygulamalarından şikâyet ederek iktidara gelen Demokrat Parti döneminde de tabutlukların varlığı sürdürülmeye devam edilmiştir. Bu sebeple, İstanbul Emniyeti'nin ilk katında Siyasî Şube'nin, zemin katında ise Adlî Şube'nin

[215] Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ile birlikte "tabutluk" günlerini konuştuğu 1975 yılına ait ses kaydında da emniyet müdürlüğünde bulunan hücrelerden 19. ve 20. hücrelerin tabutluk olduğunu belirtmektedir (bkz. https://www.youtube.com/watch?v=74OV8ij-pXg). Tabutluklarda işkence gören Reha Oğuz Türkkan, bu hücrelerde Gestapo'nun acı verici sorgu tekniklerinden yüksek voltajlı bir ampulün başının üzerinde sürekli açık kaldığını ve ellerinden tavana prangalı halde odada asılı kaldığını belirtmektedir. Türkkan, bu işkence tekniğinin Emniyet Müdürü Nihat Haluk Pepeyi tarafından Almanya'dan ithal ettiğini de iddia etmektedir (bkz. https://www.youtube.com/watch?v=4E5Nt9X66_I). Britanya arşivine göre de Emniyet Müdürü Pepeyi, Almanya ziyareti sırasında Gestapo'nun çalışma yöntemlerini gözlemlemiştir (Bali, 2011: 42). Pepeyi'nin Gestapo'nun sorgulama tekniklerini Türkiye'de uyguladığını kesin biçimde doğrulamak güçtür. Sonraları soruşturmaya konu olacak olan "tabukluklar"ın müsebbibinin kim olduğunun ve CHP hükümetinin tabutlukların oluşumunda haberinin olup olmadığına dair bir cevap Bali'nin (2011) hacimli çalışmasında da verilememiştir. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'ın da dâhil olacağı "tabutluklar" soruşturmasında iddialar resmi makamlar tarafından kabul edilmemiş ve tabutlukların varlığına dair resmi bir belge de bulunamamıştır (Bkz. Uran, 1959).

hücrelerinde işkenceye maruz kalanların feryatları işitilmeye devam edecekti (Sayılgan, 2009: 299).[216]

Bu olumsuz örneklere rağmen polisin sorumsuzca şiddet uygulama yetkisine sahip olduğu da söylenemez. 1940 yılına ait bir belgede vatandaşa şiddet uyguladığı belirtilen bir polis memurunun şahsı dövdüğü iddiası sabit bulunarak lüzumu muhakemesine karar verilmiştir (EGM APK, 2002: 425). Yine "Senirkent Olayı/Faciası" olarak isimlendirilen olaylar sırasında güvenlik güçleri tarafından çeşitli işkencelere maruz bırakılan kişilerin 1947 yılında yapmış olduğu şikâyeti sonucu kamuoyunda büyük bir infial uyanmış ve yapılan yargılama sonucunda şiddet uyguladığı tespit edilen memurlara çeşitli sürelerde hapis ve görevden uzaklaştırma cezaları verilmişti (Seren, 1947: 65).

4.4. Çok Partili Hayat Seçimlerinde Polisin Rolü

İsmet İnönü'nün ve diğer CHP önderlerinin anayasa ilkelerine bağlığının, parti sadakatine ağır basması neticesinde Türkiye'de çok partili hayata geçilmesine izin verildiğini belirten Moore'a göre, bu durumu teşvik edici unsurun II. Dünya Savaşı'nı müttefiklerin kazanmış olmasına bağlar. Şayet tersi bir durum olsaydı Başbakan Recep Peker'in İnönü'nün çok partili hayat fikrine sıcak bakması mümkün değildi (Akt. Tunçay, 2010: 12). İnönü'nün 1945'te TBMM'yi (VII. dönemin 3. yılı) Açış Konuşmasında, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen devrimlerin uzun tartışmalar neticesinde kabul ettirilmesinin beklenemeyeceğini ifade ettikten sonra, yine de bu devrimlerin diktatörlük rejimin bir ürünü olmadığını ve demokratik karakterin bütün

[216] 1944 Olaylarında gözaltına alınan Reha Oğuz Türkkan, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ndeki Siyasî Şube'nin hücresinde ve tabutluklarında bir buçuk ay kalmıştı. Tabutluklarda 2000 mumluk helezoni ışık altında kollarından kolları asılı şekilde tutulduğunu bir dergide yayımlanmış resim (EK-16) üzerinden tasvir eder (Türkkan, 1975: 49-51).
1952 Komünist Tevkifatı sırasında tabutluklarda 67 gün geçiren Sayılgan (2009: 286), İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde yaşadıklarını şu sözlerle anlatır: "Bu işkence sahnelerini tasvire kalkışmayacağım. Burada, o feci hayatı hayalen olsun tekrar yaşamaya tahammül edemeyecek olanlar ve belki de yüzü kızaracaklar bulunur. Yalnız şunu söyleyeceğim ki, uğradığım ve aylarca devam eden maddi ve bedeni işkenceler, ancak işkence konusu olmak kabiliyetini bedenen tamamiyle kaybettikten sonra, doktorun müdahalesi ile sona erdi ve doktor işkencelerin ağır sonuçlarını ve izlerini dokuz aylık bir tedaviden sonra ancak giderebildi. Manevi işkencelerden bahsetmeyeceğim. Çıldıranların, intihara teşebbüs edenlerin sayısı malumunuzdur. On bir ay gazete okumaktan, kaleme kâğıda dokunmaktan mahrum edilmiş, siyasî bir tutuklu ve iki sene çığlıklar, feryadlar, iniltiler ortasında her an işkence odasına çağrılmayı bekleyen bir insan tasavvur ediniz. Ve sonra kanunen kimsenin yirmi dört saatten fazla tutulamayacağı bir yerde ve yirmi dört saatten fazla kalınamayacak şekilde yapılmış bir hücrede, iki sene havadan, sudan, ışıktan mahrum nasıl yaşanabileceğini düşünürseniz, işkencenin ölçüsü hakkında az çok bir fikir edinebilirsiniz. Bizi bedenen ve manen işe yaramaz hale getirmek için her şeyi yaptılar ve itiraf etmek lazım ki, kısmen de başarı elde ettiler."

cumhuriyet devri boyunca muhafaza edildiğini savunarak "tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir partinin bulunmamasıdır" diyordu (TBMMTD, Cilt 20, 1945: 7).

Çok partili hayata geçişle birlikte Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştı. Tek partiden başka farkı siyasî propagandaların yapılabildiği, ülke politikalarına yönelik eleştirilerin sesinin daha çok yükseldiği bir döneme girilmiş oldu. Demokratik koşulların nispeten güçlendiği bu süreçte, siyasal muhalefete karşı güvenlikçi bakış aynıyla korunuyordu. Nitekim az sonra yeni kurulan sol partiler kapatılacak ve muhalefetin seçimlerde devletin gücünün iktidar partisinden yana tavır aldığına yönelik suçlamaları başlayacaktı.

26 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleştirilecek olan yerel seçimlerin ikinci defa çok partili bir katılımla yapılacak olması bakımından Türk siyasal hayatında oldukça önemli bir yeri vardır. Henüz yeni kurularak çok partili hayata dahil olan Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti ile iktidarı elinde tutan tek parti yerel seçimlerde yarışacaktı. Muhalefet partileri seçimler başlamadan seçim güvenliğine yönelik kaygılarını dile getirmeye başlamıştı.[217] Seçim güvenliğine yönelik eleştirileri daha önce ilk çok partili seçim tecrübesinde SCF lideri Fethi Bey meclis kürsüsünde dile getirmiş ve iktidar partisini büyük çaplı usulsüzlükler ve seçimlerde hile yapmakla suçlamıştı (Zürcher, 2004: 261). Nitekim 1946 Belediye Seçimleri, muhalefetin endişelerini haklı çıkaracak biçimde yerel seçimlerin tarihinin 1946 senesinin Ekim ayından Mayıs ayına çekilerek yapıldı.

İkinci çok partili yerel seçimler, seçim güvenliği endişeleri doğrutulsunda katılım oranı çok düşük şekilde gerçekleşti. Seçimlerle ilgili daha önceden de kaygılarını belirten Nuri Demirağ, seçimlerde hile yapıldığını ifade ederek Milli Kalkınma Partisi'ni seçimlerden geri çekti (Karpat, 2010: 243-344).

1946 Belediye Seçimlerinin açık oy gizli tasnif gibi bir usule dayalı olması, seçmenlerin sandığa gitmekten alıkoyduğu gibi, seçim sonuçlarının güvenilirliğine gölge

[217] Milli Kalkınma Partisi Umumi Reisi Nuri Demirağ, yerel seçimlerinden önce 15 Mayıs 1946 tarihin Başbakan Ş. Saraçoğlu'na gönderdiği bir telgrafta "demokratik seçimlere engel olabilecek bilimum mevzuatın mümkün olan süratle kaldırılması hususumda gereken her teşebbüste bulunulmasını hükümetten saygı ile temenni ve rica" ediyordu. Ş. Saraçoğlu ise, Milli kalınma Partisi'nin belediye seçimlerine katılım göstermesinden memnuniyet duyduğunu belirterek, Demirağ'ın endişelerini giderek biçimde, seçimler hususunda "engel olabilecek mevzuatı değiştirme teşebbüsleri"ne hak vererek kendilerinin de bunu arzu ettiğini belirtmiştir bildirilmektedir (BCA, 1946: 30-1-0-0 / 48-285-3).

düşürmüştü. Seçimlerden sonra Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, belediye seçiminde yapılan yolsuzluklar hakkında İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a soru önergesi vermiştir. Bayur'un iddialarına göre, seçimden bir gün önce polisler kapı kapı dolaşmış ve herkesin seçim yerine gitmesi gerektiğini bildirmişler, ardından da seçime katılım göstermeyenleri seçim günü evlerine giderek oy kullanmaları için ikaz etmişlerdir. Polis korkusu ile hükümetin baskısını hisseden vatandaşların özgürce oy kullanamadığına yönelik Bayur'un eleştirilerine Aydın Milletvekili Adnan Menderes de destek çıkmıştır. Menderes'e göre yurttaşlar günlük hayatta daima tesiri altında yaşadığı polis, jandarma ve her sınıftan idari amir ve memurlarının elinden geçerek açık bir biçimde oy kullanmaya zorlanmıştı. Menderes'e göre kaymakamlar ve bucak müdürlerinin tazyikiyle DP seçmenleri polis tarafından dövülmüştü (TBMMTD, Cilt: 1, 1946: 204; Cilt 23, 1946: 239, 248, 249). Demokrat Partililer, tek parti valilerinin kendilerine yönelik muamelesinden ve idaresinde bulunan sandık memurlarından şikayetçiydi.

1946 seçimleri sonrası DP'lilerin bilhassa valilere yönelik söylemi, dönemin parti-devlet ilişkisinden kaynaklıydı. Tek parti döneminin valileri, CHP'nin il sorumlusu gibi davranarak çok partili hayatın rekabetine müdahale ediyordu. Valilerin siyasal alana bu denli dahil olması, 1935 yılında parti devlet bütünleşmesinin sonucuydu (Ahmad, 2007: 82). Esasen 1939 yılındaki CHP'nin beşinci büyük kurultayında Genel Sekreterlikle Dahiliye Vekaleti'nin, Valiliklerden de CHP İl Başkanlıklarının ayrılmasına karar verilmişti (CHP Beşinci Büyük Kurultayı, 1939: 30). Ancak parti-devlet ilişkisinin en net örneği olan bu uygulamadan vazgeçilmesi, demokratikleşme ya da kurumsallaşmadan ziyade CHP'nin kamu idaresindeki denetim ve yaptırım gücünü dolaylı yoldan kontrol altına almasının bir gayretiydi. Kurultayda valilerin bu siyasî görevi farklı biçimde eleştiriliyordu. Manisa Delegesi Haşim Gür, Vali'nin CHP İl Başkanı olmasının parti ile hükümet arasında ayrımı kaldırdığı için halkın partiye ilgisinin kalmadığını ve sorunlarını halletmek için yalnızca Valiliğe başvurduğunu belirtmekteydi. Gür'e göre vatandaşlar, kamuyla ilgili bir sorunu olduğunda, bu sorunu aşmak için partiye uğramaya gerek görmüyorlardı, zira bütün devlet memurları partici olduğundan[218] dolayı "kimi kime şikâyet edeceğiz?" çekincesi

[218] 1926 tarihli 336 sayılı kanuna göre, "Memurların siyasî cemiyet ve klüplere intisap ve devamları, her nevi intihabata müdahaleleri ve siyasî neşriyat ve beyanatta bulunmaları memnu ve bilmuhakeme sübutu halinde tartlarım muciptir. Vekillerin mezun kılacakları memurlar ile valiler ve onların salâhiyet verecekleri memurlar beyanatta bulunabilirler." Yani memurların siyasetle meşgul olması yasaktı. Ancak, Memurin Kanunu'nu yapılırken kanun encümeninde yer alan Sırrı İçöz, memurun siyasetle iştigal edememesine muhalefet ederek, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümeti olduğu için memur da partinin memuru olarak kabul edilmelidir" diyordu (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 37).

içindeydiler. Gür'e göre, CHP'nin herhangi bir inisiyatif alamamasından dolayı kamuya yönelik şikayetlerin onda dokuzunda bir netice alınamamasından şikayetçi oluyordu (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939: 35-36). Kurultay'daki parti-devlet ayrışmasının altında yatan gerekçe aslında partinin hem halk nezdinde hem de devlet otoritesinin de üzerinde bir güç olarak konumlanmasına yönelik beklentiydi. Bir başka ifadeyle toplumu da devleti de bizatihi tek partinin elit bürosu yönetmeliydi.

1939 yılında alınan karara rağmen, valilerin hem mülki idare amiri hem de partinin il başkanı olması sıfatıyla çift başlı vazifeleri zımni biçimde devam ediyordu. Bir başka ifadeyle "Vali" olarak Dâhiliye Vekâleti'ne, "Parti Valisi" sıfatıyla da CHP Genel Sekreterliği'ne bağlıydı (Bkz**.** CHP Teşkilatına Umum Tebligat, 1940: 11). Nitekim devlet arşivlerindeki pek çok yazışmada kurumların CHP Genel Sekreterliği'ni de ilgi tutması bu durumun en net göstergesiydi.

Valilerin CHP ile olan organik bağının devam ettiği çok partili hayatta 21 Temmuz'da milletvekili seçimine gidilmişti. Seçim erkene alındığı için henüz hazırlıksız olan Demokrat Parti, yine de seçim mitinglerinde coşkulu kalabalıkları kendine çekiyordu. Tek parti haricinde siyasal alana bu denli temas eden bir oluşum rejimi tedirgin etmiş ve güvenlik politikalarını devreye sokmuştu.

Dönemin Konya'nın Hadim ilçesi Kaymakamı olan Vefik Kitapçıgil, kendisinin de içinde bulunduğu devlet ricalinin Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde takındığı tavrı şu sözlerle açıklar (Kitapçıgil, 1993: 76):

> "Vilayetten aldığım özel talimat üzerine, yeni parti teşkilatını ilçede kurmak isteyenlere engel olmak için bazı yersiz teşebbüslerde bulunduk. Ama faydası olmadı, Demokrat Parti ilçede kuruldu. Bu sebepten vilayetçe adeta suçlandık. Yeni partinin müteşebbis idare heyetine ilçede iyi gözle bakılmıyordu. Bir kısım görevliler ve zabıta bunları izliyor, sözlerini ve hareketlerini zaman zaman rapor ediyorlardı. Gün geçtikçe yeni partinin ilçe merkezinde bucak ve köylerde taraftarlarının çoğaldığı haberini alıyorduk. Bu haberler nedense biz idarecileri ve diğer görevlileri huzursuz ediyordu. Tek parti idaresine, o kadar alışmış ve o kadar bağlanmıştık ki ona karşı bir kuruluşu kabullenmek zorumuza gidiyordu. Hele bu yeni hareketi Atatürk'ün partisine ve onun ilkelerine karşı gösterenlerin propagandaları,

> endişelerimizi daha da arttırıyordu. Aradan geçen bu kadar yıldan sonra, o günleri şimdi hatırlayarak, yaptıklarımdan büyük pişmanlık duyuyorum."

Vali Kitapçıgil'in 1946 yılına ilişkin anıları, parti-devlet ilişkisine açık biçimde ışık tutar. Uzun tek parti dönemi, bir biçimde kendi elit kadrolarını yaratmış ve gerekirse kendi çıkardığı kanunları rejim uğruna hiçe saymıştı. Bu doğrultuda hareket eden mülki idare amirleri, ellerinde bulunan polis marifetiyle 1946 seçimleri öncesi Demokrat Partililerin yöneticilerinin gezi, toplantı ve konuşmaları zapta geçiriliyordu.[219] Tek parti hariç ülkede seçim propagandası yapılmasına müsaade edilmemesine gayret ediliyordu. Demokrat Parti'nin meşhur "Yeter! Söz Milletindir!" yazılı afişleri, hükümete hakaret olarak yorumlanarak toplatılıyor ve afişleri asanlar tutuklanıyordu (Kitapçıgil, 1993: 77).

Devletin muhalefete yönelik tutumu propaganda süreciyle sınırlı kalmayacaktı. Tek parti devletinin vurucu müdahalesi 1946 Milletvekili Seçimleri sonuçlarını seçim yapılmadan garanti altına almakla sağlanacaktı. 1946 Seçimlerini tek partinin kazanması için gerçekleştirilen seçim yolsuzluğuna ilişkin Vefik Kitapçıgil şu itiraflarda bulunur (1993: 77-78):

> "Seçimlere 8-10 gün kala ilimizin son derece sert ve otoriter valisi İzzettin Çağpar, üst üste şifreler gönderiyor ve bize değişik konularda talimat veriyordu. Şifrelerin hepsinin altında 'Okunduktan sonra yakılacaktır." notu vardı. Memuriyet disiplini, emre itaat alışkanlığı ile şifreleri okur ve derhal yakardık. Birer ibret vesikası olarak, bunlardan birkaç tanesini muhafaza etmek ne kadar yerinde olurdu. (…) Valimiz bu şifrede, seçimlerin iktidar partisi CHP lehine neticelenmesini sağlayıp, sağlayamayacağımızı soruyor, bunu temin edemeyecek kaymakamların yerine ilden bir kaymakam vekili gönderileceğini bildiriyordu. Ve acele cevap verilmesini istiyordu. Bu isteğe nasıl cevap verilebilirdi? 'Evet' demek mümkün değildi. 'Hayır' demek, acaba yeni başladığımız meslek hayatımızın sonu mu olurdu? (…) Cevabım şu mealde oldu: 'Önceden kesin bir söz vermem mümkün olmamakla beraber istenilen neticenin alınması için gereken gayreti göstereceğim. Buna rağmen ilçede

[219] Kitapçıgil'in sözünü ettiği kayıtlar, partililerin arasında karışan siyasî polisler tarafından tutuluyordu (Bkz. EK-9; EK-12). Bu Siyasî veya gizli polisler, cumhuriyet devrinin toplumsal alanın her safhasına yayılmış bir teşkilatlanma ağıyla faaliyetlerini yürütüyordu. Devletin gizli gözü ve kulağı olan bu polis birimi, Serim'in (1939: 17) ifadesiyle "şahısların hürriyetlerini ihlâl etmiş duygusunu vermeden" işini yapıyordu.

> kalıp kalmamam hususunu takdirlerinize arz ederim.' Bu şifreme, Vali: 'Sana güveniyorum. Başarılar dilerim.' cevabını verdi."

1946 Seçimleri'nin akıbeti yalnızca kaymakamların maharitine bırakılmamış, sandık başkanları da tek partinin seçimi kazanması için sigorta vazifesi görmüştü. Birçok yerde oy pusulaları değiştirilmiş, çalınmış ya da seçmen sayısından fazla oranda doldurulmuştu (Kitapçıgil, 1993: 79). Çok partili siyasal hayat, dönemin ruhunu yansıtan vesayet demokrasisi içerisinde tecrübe edilmişti.

1946 Seçimleri'ndeki yolsuzluklar, yalnızca İzzettin Çağpar'ın idaresindeki Konya'da gerçekleşmemişti. Seçimler sonrasında Demokrat Partililer, pek çok vilayetten seçim yolsuzluklarına yönelik şikayetler yükselerek protesto mitingleri düzenlenmişti (Toker, 1990: 127).

Türkiye'de çok partili hayata geçilmiş olsa da iktidar hala tek partinin elindeydi ve geçen yirmi üç sene içerisinde devlet üzerindeki partizan hâkimiyetini mutlak surette tesis etmişti. Bu şartlar altında girilen seçim, muhalefet ile iktidar arsındaki gerilimi tırmandıracak şekilde sonuçlanmıştı. Seçimin ardından DP kurucularından Refik Koraltan'ın şu ifadeleri kullanıyordu (EK-8):

> "Adaletle yapılmayan bir seçim sonunda seçimi kazandıkları sahte zabıtlarla iddia edilerek millet meclisine gönderilen kimseleri milletin kendi arzusu ile seçtiği milletvekilleri olarak tanımamıza imkân var mıdır? Bu gibi eşhastan meydana gelen bir millet meclisinin içinden doğacak yarınki Hükümet acaba nereden kuvvet alarak icraat yapacaktır? Biz böyle bir hükümeti tanımayacağız. Ve böyle bir millet meclisini de asla meşru bir meclis saymayacağız."

Bundan sonraki iktidar-muhalefet ilişkisinin seyrini de belirleyecek bu sert suçlamalar, DP'nin taşra örgütleri tarafından halka duyuruluyordu.[220] Bu doğrultuda DP Maraş İl İdare

[220] DP Maraş İl Başkanlığı 20 Ağustos 1947 tarihli toplantısında İl Başkanı Hüdaioğlu seçimlere hile karıştığı suçlamasını tekrar ediyordu (EK-12): "Arkadaşlar biz Recep Peker Hükümeti'nin halihazır hareketlerinden memnun değiliz. Bunların yapmış oldukları haksızlıkları gözle gördük. Köy muhtar seçimlerinde Nahiye Müdürlerinin ve jandarmaların tazyikiyle Halk Partisi mensuplarına muhtarlık kazandırdılar. Gerek bunları ve gerekse millet vekili seçimlerini kabul etmiyoruz." 21 Aralık 1947 yılına ait bir başka toplantıda ise, bir önceki seçimlerde polis ve jandarma marifetiyle seçimlerde yapılan yolsuzluklara ilişkin ifadeler sürdürülmüştür (Bkz. EK-13).

Kurulu Başkanı Selahattin Hüdaioğlu imzasıyla yayımlanan "Seçime Fesat Karıştı" başlıklı beyannamenin (EK-8), "halkı itaatsizliğe sevk eder mahiyette" ifadeler barındırdığı için toplatılmasına karar verilmişti (EK-9). Toplantılara katılan gizli polisler, hükümete yöneltilen eleştiriler ile Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine ilişkin vaatlerini kayıt altına almıştı.[221]

1946 seçimlerinin ardından DP lideri Bayar, yurt gezisine çıkmış ve seçimlerde zafer kazandığı belediyeleri ziyareti sırasında seçimler sırasında mülki idarenin baskısı neticesinde yaşanan hadiselerin izleriyle karşılaşmıştı. Bayar'ın bu gezisi sırasında uğradığı Isparta'nın Senirkent Beldesi, Demokrat Partililer için sembolik bir öneme sahipti. "Senirkent Olayı"nın[222] yaşandığı bir dönemde Senirkent'te yapılan bir muhalefet gezisi sırasında DP'lilerin yaptıkları propagandalar CHP'lilerin alışkın olmadığı bir manzaraydı. Demokrat Postası Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı Ziya Tansu[223], İnönü'nün Demokrat Parti'nin faaliyetlerine karşı kayıtsız kalmasına CHP'li vekillerin şaşkın olduklarını ifade ediyordu. Tansu (1947: 15)'nun CHP'li bir vekilden edindiği bilgiye göre DP'nin yurdun muhtelif bölgelerinde idari güçlükler yarattığına dair İnönü'ye şikâyetler gitmekteydi. İnönü ise, 1950 seçiminden sonra bu kaygıların boşa olduğunun ispatlanacağını öne sürerek, DP'nin faaliyetlerinin tabi karşılanmasını buyuruyordu. Ancak, DP'nin faaliyetleri sürekli bir denetim altında tutulmaya devam ediyordu.

1948 yılında çıkan yeni seçim kanununa yönelik yükselen muhalefete karşı CHP Genel Sekreterliği'nin taşradaki örgütlerini uyarısı birkaç ay evvel gerçekleşmişti. Bu gergin ortam içerisinde Celal Bayar'ın ziyaretlerini takip etmekle sorumlu olduğu anlaşılan Isparta Valisi Asım Türeli'nin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor, tek parti iktidarının toplum üzerinde uyguladığı otorite biçimini ve kolluk kuvvetinin bu ilişki içerisindeki rolünü göstermesi bakımından önemliydi. Vali Asım Türeli'nin raporu, merkezi hükümetin uzantısı

[221] İstihbarat raporunun tamamı için bkz. (EK-12; EK-13).

[222] Jandarmanın Senirkent'te yaşayan bazı vatandaşlara işkencede bulunduğuna dair yapılan ihbar neticesinde ortaya çıkan şiddet olayları "Senirkent Olayı" adıyla Türk siyasal hayatında kendine yer bulmuştur. Karakolda sistematik işkenceden geçirilen on üç kişinin iddiaları üzerinden başlatılan soruşturmada, işkence suçuna dahil olanlar çeşitli sürelerde tutukluluk ve memuriyetten uzaklaştırma cezalarına çarptırılmıştır. Jandarmanın kötü muamelesine sebep olarak 1946 seçimleri sırasında Senirkent halkının büyük oranda DP'yi desteklemesi gösterilmişti (Bkz. Seren, 1947; Atalay, 1954; Kıran, 1976).

[223] Eski bir ordu mensubu olan Tansu, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra kurulan yeni darbe yönetimini desteklemek için Öncü Gazetesi'ni kurmuş, gazetede birlikte çalışan Altan Öymen'in ifadesine göre Milli Birlik Komistesi'nden 14'ler grubunun tasfiye edilmesiyle birlikte gazeteyi devretmek zorunda kalmıştır (Gürses ve Arısoy, 2005: 21-23). Ayrıca Tansu'nun hayatı için bkz. (Işık, 2009).

olan bir valinin güvenlik kaygılarının dönemin koşullarını yansıtması ile toplumsal alanın şikâyetlerini konu etmesi bakımında da dolaylı olarak gündelik hayatta devlet otoritesinin toplum üzerinde hangi şekillerde cereyan etmesini göstermesi bakımından iki mühim çıkarım sunar. Bu rapora göre (BCA, 1948: 30-0-0-0 / 66-410-3) Bayar, Senirkent faciasında yapılanları mezalim olarak değerlendirmiş ve "kabahatsiz kimsenin zabıtaca rahatsız edilemeyeceğini" ifade etmişti. Bayar'a refakat eden Demokrat Parti Mebusu Refik Koraltan ise nutkunda, "evvelki seçimler hakiki bir seçim olmayıp zabıta seçimi olduğu" belirtiyordu. Nuri adındaki Vali'nin[224] DP teşkilatını dağıtma gayreti içerisinde olduğu; iktidarın muktedirliğini göstermek için elinde bulundurduğu kolluk gücünü kullanarak Türk vatandaşlarını dövdürdüğünü iddia ediyordu.[225]

Isparta Valiliği yaptığı sırada DP teşkilatını dağıtma gayreti içerisinde olduğuna yönelik Koraltan'ın suçlamalarda bulunduğu Vali Nuri Atay, Maraş Valiliği sırasında Demokrat Partilileri yakından takip etmekteydi. Vali Nuri Atay, Demokrat Partisi toplantılarına bir sivil polis göndererek, toplantılarda konuşulanlar hakkında hazırlanan istihbarat raporlarını düzenli olarak İçişleri Bakanlığı'na gönderiyordu (Bkz. EK-10 ve EK-11).

CHP'ye karşı önemli muhalif isimlerden olan ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Genelkurmay Başkanlığı yapan Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın siyasete girmesinin ardından takip altına alınmış ve bazı Demokrat Parti üyeleri ile temasları hakkında detaylı istihbarat raporları tutulmuştu.[226] Ali Birinci (2019:187)'nin ifadesiyle Fevzi Çakmak Paşa hakkında tutulan jurnaller, "siyaset meydanında nasıl tehlikeli bir rakip olarak görüldüğünün şahidi niteliğindedir. F. Çakmak Paşa, bilhassa 1946 yılı Milletvekili seçimleri sürecinde ve sonrasında an be an polis tarafından takip ediliyordu. Paşa'nın temas kurduğu isimler,

[224] R. Koraltan'ın "İktidar Valisi Nuri" olarak bahsettiği kişi, Senirkent Olayı sırasında Isparta Valisi olan ancak o sırada Maraş Valiliği yapan Nuri Atay'dır. Vali Atay, Senirkent Olayı sırasında işkenceye maruz kalan vatandaşlar ile ilgili şu açıklamayı yapmıştı (Seren, 1947: 72): "Henüz resmî olmamakla beraber, işittiklerimiz doğru ise jandarmalar, halktan sarhoşluk eden birkaç kimseye tokat atmışlar. Diğerinde mübalâğa vardır."

[225] Bahsi geçen raporda; Koraltan'dan başka DP Gelendost Bucak Başkanı Süleyman da "milletin jandarma süngüsü altında inlediğini (…) valilerin kendilerini beğendirmek için haksızlıklar yaptıklarını ve seçimde birçok reylerinin çalınıp yırtıldığını" iddia ediyordu. Ayrıca, Bayar ve Koraltan'ın hitap ettiği kalabalık arasında "esir ve zalim idarecilerden neler çektik" yazılı bir pankartın asılı olduğu bilgisi de rapora not edilmişti.

[226] Ali Birinci ve Yusuf Turan Günaydın'ın Mareşal Fevzi Çakmak'ın süreli yayınlarda kalan hatırlarını kitaplaştırdıkları "Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-II (2019)" kitabında "Arşiv Belgeleriyle Mareşal Fevzi Çakmak (1923-1964)" başlığı altında Mareşal Fevzi Çakmak hakkındaki Cumhurbaşkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Türk Tarih Kurumu arşivlerinde bulunan vesikalar paylaşılmıştır (Bkz. Çakmak, 2019: 195-372).

verdiği demeçler ve hakkında atılan sloganlar dakikasına kadar not alınarak o ilin Valisi, Emniyet Müdürü veya Önemli İşler Müdürü tarafından bir rapor haline getiriliyordu. Polis takibatı o kadar sıkıydı ki F. Çakmak Paşa ve ailesinin, kendilerini takip eden sivil polisler hakkındaki sitemleri, İstanbul Emniyet Müdürü A. Demir'in imzasıyla çıkan 16/7/1946 yılına ait rapora yansımaktadır (Çakmak, 2019: 295-296).

Polis takibatına rağmen F. Çakmak Paşa, tek parti iktidarına karşı muhalefetini sürdürmeye devam ediyordu. Yurtiçi gezilerinde halka "bu memlekette hürriyet yoktur" gibi ifadeler kullanıyordu (Tansu, 1947: 19). F. Çakmak Paşa, 13 Mart 1947 günü Ziya Tansu'ya verdiği mülakatta, halkın hükümetten bıktığını ve -başta İnönü'yü kastederek- hükümetin batı demokrasilerinde olduğu gibi iktidarı bırakıp gitmelerini, aksi durumda çok kötü neticeler doğurabileceğini belirtmektedir. Çakmak, "hükümet hakikaten baskı ve zorba hareketler yapıyor" sözlerini şu ifadelerle örneklendirir (Tansu, 1947: 23-24):

> "Bir ilkmektep yapılacaktır. Köylünün arsası bilahesap işgal edilir. Bu köy ki altıyüz haneden üçyüze inmiştir. Sıtma, bataklık bu köyün canına okumuştur. Fakat kaymakam emri almıştır. Bu mektep yapılacaktır. 60-70 bin lira sarfedilir. Mektep yaptırılır. Fakat hoca (bu mektepten adımımı bile içeri atamam) der. Çünkü ahır gibi yerde yatan ve sıtmadan kıvranan bir bananın cılız çocuğu bu mektebe girmeyecektir. Vicdan mesuliyetini kullanan kaymakam istifaya mecbur kalmıştır**."**

F. Çakmak Paşa hakkındaki arşiv belgelerinde, dönemin siyasî takip faaliyetini bizatihi polislerin değil, muhalif partilerin içine yerleştirilmiş sivil ajanlar aracılığıyla yaptığı anlaşılmaktadır. Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasındaki faaliyetleri ve parti stratejisine ilişkin bilgiler ile başta F. Çakmak Paşa olmak üzere Demokrat Parti saflarında yer alabilecek her siyasî figür hakkında kayıtlar tutulmuştu (Çakmak, 2019: 237-262). Bu bilgiler, doğrudan doğruya CHP'ne ve siyasî polise aktarılıyordu.[227]

[227] Türk Tarih Kurumu Arşivi, CHP, 1, 31 kayıt nolu belgede yer alan Mareşal Fevzi Çakmak Paşa ve Demokrat Parti yönetimi hakkındaki jurnal varakalarının Adnan Menderes ile Tevfik Rüştü Aras'ın yeğeni Mehmet Özdemir Evliyazade olma ihtimali değerlendirilebilir. Zira Demokrat Parti'nin ilk toplantısından itibaren partililerle samimi dostluğunu sürdüren Mehmet Özdemir Evliyazde, 1945 yılından beri polis muhbiri olduğunu 1961 yılındaki Yassıada Mahkemelerinde itiraf etmişti (Sertel, 2002: 233). Ayrıca, Evliyazde'nin F. Çakmak Paşa'ya ithaf ettiği "Onları Anlatıyorum" isimli kitabında, TTK arşivindeki jurnallere benzer ifadeler kullanması ve "anlattıklarımın vesikaları devlet arşivinde bulunduğu gibi, bunlar ve İkinci Dünya Harbi'nde yaptığım hizmetler; sevgi ve teveccühlerini şerefle taşıdığım İsmet İnönü'ye sorulabilir (Evliyazade, 1960: 7)" sözleri, bu şüpheyi destekler mahiyette olduğu anlaşılmaktadır.

1946 yılı seçimlerinin devlet aygıtlarının gözetimi altında gerçekleşmesi neticesinde muhalefet partilerinin seçimde usulsüzlük yapıldığına dair iddiaları gündeme getirmişti (Bkz. EK-9). Tek parti iktidarının gözetimi altında açık oy kullanmak zorunda bırakılan yurttaşlar seçimlere düşük oradan katılmıştı. İlk seçim tecrübesinde DP'liler kolluğun seçim sürecine olan etkisini tatbik etmişti. Bu sebeple kolluğun seçimlere olan etkisini nispeten engellemek ve demokratik katılımın arttırılmasını sağlamak için polis mevzuatında bir değişim talebinde bulundular. İktidarın polis üzerinden kurduğu baskıya son vermek için 1947 yılında hazırladıkları kanun tasarısı ile 2559 sayılı PVSK'nin meşhur 18. maddesinin değiştirilmesini önerdiler. Zira ilgili madde, mülki amirin herhangi bir şüpheyi gerekçe göstererek dilediği süre zarfında vatandaşların hürriyetlerinin kısıtlanmasına imkân tanıyordu. DP'lilerin bu önerisi basında yankı bulmuştu. İktidara yakın bir isim olan Hüseyin Cahit Yalçın (1947: 1), demokratik taleplerin genişletilmesi bakımından öneriyi makul bulduğunu belirtmişti. Malum Paşa Gazetesi (8 Eylül 1947: 3) ise, PVSK'da yapılacak düzenlemede uzun gözaltı sürelerinden polisin vatandaşlara uyguladığı fiziki şiddete dikkat çekmiştir. Gazete, dayak korkusu yüzünden vatandaşların işlemediği suçları kabul etmek ve yalan beyan vermek zorunda kaldığı yorumunda bulunarak bu duruma bir son verilmesi gerektiği belirtmiştir. Nihayet 18 Şubat 1948 tarihinde hükümet tarafından hazırlanan kanun tasarısına göre, 1934 yılında neşredilip yürürlüğe girmiş bulunan 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 18. maddesinin mülkiye âmirlerine tanınmış olduğu yetkinin; bugünkü şartlara ve duruma göre devam etmesine ve tatbik mevkiinde kalmasına lüzum olmadığı gibi mevcut kanuni mevzuatın devlet emniyetini teminat altında bulundurması böyle istisnai salâhiyetlere halen ihtiyaç hissettirmediği neticesine varılmış (TBMMTD, Cilt 10, 1948) ve tasarı tümü itibariyle kabul olunarak ilgili kanun maddesinin çıkarılması teklif edilerek kaldırılmıştır.[228]

PVSK 18. maddenin kaldırılmasından sonra yaşanan bir diğer önemli gelişme ise yine geçmiş seçim tecrübesinden hareketle, muhalefetin ısrarlı tutumu sonucu yeni bir seçim

[228] PVSK 18. madde üzerinden tanınan geniş yetkiler karşısında vatandaşların savunmasızlığı hususunda Tongur şu değerlendirmeyi yapmaktadır (1948: 56-57): "Nezaret altına almayı gerektirecek fevkalâde hali ve devletin emniyetini ve selâmetini ve içtimaî nizamı tehdit ve ihlâl kabiliyetini haiz vaziyeti takdir edecek olan, yerin en büyük mülkiye âmiridir. Kezalik nezaret altına alma süresi de kanunla belirtilmemiş, takdire bırakılmıştır. Nihayet dikkati çeken bir cihet de fert hürriyetine dokunucu böyle bir tedbire karşı vatandaşları tatmin edecek mahiyette bir itiraz yolu ve merciinin tanınmamış olmasıdır. Yapılan işin İçişleri Bakanlığı'na bildirilmesinin ve bu makamdan alınacak emre göre hareket edilmesinin nezaret altına alman kimse için kâfi teminat olduğu hiç şüphesiz ki iddia edilemez. İşte bu cihetlerden dolayı, polis vazife ve salâhiyet 'kanununun bahsettiğimiz 18 inci maddesi günden güne şikâyetlere ve tenkitlere konu olmuş ve nihayet başlıca noksan hususatın giderilmesi dahi düşünülmeyerek bu madde 5188 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır."

kanunun yapılması zorunlu hale gelmişti. Bu doğrultuda 14 Temmuz 1948 tarihli 6957 sayılı kanunla seçim kanununda değişikliklere gidilmiştir. Yeni seçim kanunu ile yapılan en dikkat çekici değişiklik gizli oy açık sayım uygulamasına son verilmesiydi. Bu önemli gelişmeyi CHP Genel Sekreteri T. Fikret Sılay parti teşkilatına bir genelge ile duyurarak muhalefetin yeni seçim kanunu hakkında olumsuz propaganda yapmasının önüne geçmek üzere, partililer vasıtasıyla kanunun "gizli oy, açık tasnif ve adli teminat noktasından ne kadar iyi ve güzel hazırlanmış olduğunu partililere ve geniş halk kitlesine anlatılmasını (BCA, 1948: 490-01-9-45 / 7-1-9; 490-01-9 / 45-5-1)" rica ediyordu.[229]

Tek parti iktidarı 1950 genel seçimlerini kazanmak için 1949 yılından itibaren daha sıkı biçimde tedbirlerini almaya başlamıştı. 1949 yılında bazı il, ilçe ve bucaklarda yapılan seçimlerde "karşı partiler" olarak ifade edilen muhalefet partilerinin dini alet ederek propaganda yaptıklarına ve hatta eli bıçaklılardan istifade imkânları aradıklarına dikkat çeken bir uyarı metni CHP Genel Sekreterliği tarafından partinin il idare kurullarına sevk edilmişti. Buna göre, gelecek seçimlerde muhalefetin dini istismar etmelerinin önüne geçmek için asayiş ve kanun hükümlerinin muhafaza ve temini için girişimlerde bulunulması emrediliyordu anlatılmasını (BCA, 1949: 490-1-0-0 / 48-3-1).

14 Mayıs 1950 yapılacak genel seçimler, 1946 seçimlerinde yaşanan hadiselerinin kaygısı ile gerçekleşecekti. Fakat 1948 yılında değiştirilen Seçim Kanunu ile halk hiç değilse gizli oy kullanarak fişlenmekten çekinmeyecekti. Rejimin karakterini belirlemiş ve inkılaplarla birlikte halk ile bütünleşmiş olduğunu düşünen tek partililer iktidarlarının devam edeceğinden emindi. Nitekim seçimden on gün önce İnönü kazananın demokrasi olmasını isteyerek şu açıklamayı yapıyordu (Cumhuriyet, 4 Mayıs 1950):

> "İktidarda iken bütün tenkidlerinize tahammül ediyorum. Hele bir karşınıza geçeyim de görün bakayım. Ben bu mevkie yumuşak koltuktan gelmedim. Hep mücadele ede ede geldim. Bu dâvada tutacağım yol şudur: Hesabsız bir sabır, hiçbir güçlük karşısında eğilmeyen sebat. Seçimi kaybedersek, 'Gördünüz!' diyeceğim, bu şeref de benim, bir daha benim kadar sabırlısını bulamazsınız. Bir daha elinize bu fırsat geçmez."

[229] CHP il ve ilçe örgütlerinin yeni seçim kanunu anlatmasında yardımcı olacak "Yenin Seçim Kanunu'nun Sağladığı Seçim Emniyeti" başlıklı broşür için bkz. (BCA, 1948: 30-1-0-0 / 42-252-28).

1950 seçimi sonuçları, Türk siyasal hayatında yeni bir dönemi başlatacaktı. Tek parti iktidarıyla bütünleşmiş devlet kadrolarının ve bilhassa rejimin sert yüzü olan polisin yeni siyasal sisteme intibakı, polis siyaset ilişkisinde de yeni bir süreci ihtiva edecektir.[230]

[230] Lewis, polisin yeni siyasal bir siyasal iktidar altında nasıl hareket edeceği kısa bir süre sonra belirginlik kazandığını şöyle anlatır (1970: 317): "Seçimden hemen sonra atmosfer adeta bir muamma idi. Ankara'da Tacüddin camiinde bir vaiz Cuma namazında, Türkiye'yi Allahsız Halk Partisi'nin idaresinden kurtardığı için Allah'a şükretti. Bursa yakınında bazı köylüler büyük mülkleri bölmeye başladılar ve ne yaptıkları sorulduğunda 'şimdi demokrasi var!' karşılığını verdiler. İstanbul taksi şoförleri polislere burun kıvırdılar ve emirlerine uymayı reddettiler ve polislerin kendileri bile, ellerinde hâlâ ne gibi yetki kaldığı konusunda biraz şüpheye düşmüş göründüler. Bir zamanlar İnönü'nün portresinin bulunduğu sayısız duvarlar üzerinde parçalanmış ve lekelenmiş kâğıt parçaları görünüyordu; seyyar satıcılar sokaklarda 'Demokrat limonata' satıyorlardı ve tanınmış bir Türk tarihçisi seçimler hakkında 'Türk tarihinin en büyük devrimi kansız.... ve, ilerlemeye başka bir engel bırakmaksızın gerçekleşti' diye yazıyordu. (…) Fakat çok geçmeden anlaşıldı ki, bu devrim de yine bin yıllık bir mutluluk devri değildi. Köylüler, taksi şoförleri ve demokrasiyi yorumlamalarında fazla gayretkeşlik gösteren başkaları, siyasî ilimlerde esaslı bir ders aldılar. Polis tekrar canlandı ve copunu eskisi gibi şevkle salladı."

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk polisinin modernleşme sürecinde önemli bir dönemeç olan 1937 yılından tek parti rejiminin sona erdiği 1950 yılına kadar geçen süreyi merkezine alarak siyasal iktidarla ilişkisi incelenmektedir. Bir diğer deyişle, Tarihsel süreç içeresinde edindiği tecrübe ve gelişim sürekliliği içerisinde bulunan Türk Polis Teşkilatının, Cumhuriyet rejiminin tesis edilmeye çalışıldığı, tek partinin egemen olduğu olağanüstü bir dönemin kendine özgü koşulları içerisinde yeni bir hüviyete bürüneceği bir reform süreci analiz edilmiştir. Bu sürecin içerisinde, egemen güç tarafından polise yüklenen vasıflar ve bu doğrultuda Türk Polis Teşkilatının modernleşmesi, değişimi ve dönüşümü ele alınmıştır.

Türkiye'de polis kavramının biçimlenmesi, esasen modern anlamda polisin ortaya çıkmasına denk düşen bir süreç içerisinde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerle birlikte devlet formasyonunun değişimine ayak uydurmasını temsil eder. Bilhassa Cumhuriyet rejiminin devlet inşa sürecinde yüklendiği yeni görevlerle Türk Polis Teşkilatı, siyasal süreçler ekseninde kurumsallaşmış ve kendi içerisinde evrilmiş denilebilir. Bu evrilme sürecinde polise atfedilen rol, siyasi iktidarın idealize ettiği yeni bir toplumsal düzenin sağlanmasında ve merkezi devlet anlayışının kurgulanması ve devamlılığına ilişkin araçsal bir figürdür.

Türk Polis Teşkilatı, ele alınan dönem içerisinde modern devletin içerisinden çıkan modern polis hüviyetine bürünmüştür. Bu sebeple modern polis kavramının anlamına ulaşmak için, kavramın kelime kökeninin tarihine, felsefi temellerinden tarihsel süreç içerinde geçirdiği dönüşümüne ve ilk örneklerinin görüldüğü Batı demokrasilerindeki işlevine kadar karşılaştırmalı yöntemle polis teşkilatlarının modern devlet tanımının içeriğine özgü biçimde dönüşümü açıklanmıştır.

Latince bir kelime kökenine sahip "polis" kelimesi, her dilde farklı şekilde telaffuz edilmekle birlikte, anlam bakımından ortak bir içeriğe sahiptir. Polis, içerik olarak bir otorite tarafından idare olunan toplumdan, bilhassa ulus devletle birlikte politik bir iktidarın emrindeki devlet aygıtına dönüşüm sürecini takip eden bir tarihsel sürecin ürünüdür. Bu bağlamda polisin tarihi, devlet kavramının içeriğinin şehir, imparatorluk ve ulus devlet formasyonları üzerinden geçirdiği değişimin okunmasında farklı bir bakış açısı sunar.

Toplum sözleşmecilerinden itibaren modern devletin varlığına dair üretilen fikirler, devletin amacının ve ortaya çıkış nedeninin temelinde yer alan güvenlik endişesini görürler. Devletin insanların özgürlüğünün bir kısmından feragat etmesinin sonucunda ortaya çıktığına dair felsefi çözümlemeler, devlete atfedilen egemenlik yetkisinin sınırlarını da peşinen belirlemenin bir gayretidir. Bu bakışa göre modern devlet, imtiyazların lağvedilmesi ve hakların ön plana çıkarılması üzerine kurulmuştur. Zira geleneksel devlet formasyonundan modern devleti farklı kılan en önemli unsur, bir kişi veya zümreyi değil toplumun tümünü temsil etmesidir. Bu sebeple devlet, geniş egemenlik yetkisini temsil eden, yetki ve sorumlulukları yasalarca belirlenmiş kurumları üzerinden bir arada yaşamanın ve düzenin gayesini yerine getirmekle mükelleftir. Modern devlete şeklini veren yasalar, temel hak ve özgürlükler ile devlet mekanizmalarını işleten yasama, yürütme ve yargı aygıtlarını belirleyerek devletin rolüne ilişkin bir mutabakat sunmuştur.

Modern devletin yürütme gücüne bağlı olarak teşkilatlandırılan polis, hukuksal bir araç olarak son şeklini aldığı 19. yüzyılda devleti ve toplumu tehditlere karşı korumakla birlikte, belirli bir düzenin sağlanması sorumluluğunca hareket eden bir kuruma dönüşmüştür. Böylece polis ilkinde kanun, ikincisinde ise hükümet görevlisi olarak vazifelendirilmiştir. Bu tarihten itibaren polis, görevini işletebilmek için profesyonelleşmesini sürdürmüş ve yüz elli yıl içerisinde farklı ülke tecrübelerine göre şekil alarak oluşumu tamamlamıştır.

Modern devletin oluşumu ile birlikte polis, modern devlete şekil veren hukuk sistemi içerisinde belirli bir göreve ve hukuk kuralları ile meşruiyet kazanarak biçimlenen bir kamu kurumu şeklini almıştır. Bu aşamada modern bir hüviyete bürünen polis, genel asayiş ve emniyeti sağlamaya çalışan bir güvenlik aygıtından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Hukuksal bir araç olmasının yanında polis, mülkiyetin korunması kadar, devletin inşa sürecinde de vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur.

Modernleşme ile büyüyen nüfusun beraberinde getirdiği kent hayatı, devletin sembolik ve maddi bir yansıması olarak polisin önemini perçinlemiştir. Şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan sorunlar ile sosyal ve politik çatışmalara karşı müdahalede bulunabilecek uzmanlaşmış bir kurum ihtiyacına cevap olarak polisin yeniden yapılanmasına ve kurumsallaşmasına da güç kazandırmıştır. Kentlerin büyümesiyle birlikte toplumun çehresini belirleyen ekonomik ve sosyal farklılıklar belirginleşmesi neticesinde

ortaya çıkan güvensizlik de polise duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Ayrıca, kentlerin nüfus oranıyla birlikte genişleyen yapısı itibariyle, devletin toplumsal sahayı kontrol altında tutmasını güç kılmıştır. Bu sorun üzerine uzmanlaşan polis, coğrafi ve demografik farklılıklara uygun biçimde şekillenir. Her ülkenin kendi özgün koşulları içerisinde farklı görev tanımları ile donatılan polis Teşkilatları, ülkelerin hukuk sistemiyle ilişkili olarak biçimlenmiştir. Polis, Fransa ve İtalya gibi ulus devletlerde merkeziyetçilik, Anglo-sakson ve federal yapıdaki ülkelerde ise ademi merkeziyetçiliğe dayalı şekilde teşkilatlanmakla birlikte, hukukun üstlüğünün kabul edildiği demokratik devlet yapılarında benzer içerikleri ihtiva eder. Çağın koşullarına göre sürekli şekilde artan görev tanımlarıyla beraber en basit şekliyle polisin görevi; suçla mücadele etmek, kamu düzeninin devamlılığını sağlamak ve yardıma ihtiyaç olanlara destek olmaktır.

Polisliği diğer kamusal hizmetlerden farklı kılan en belirgin özelliği ise egemen güç tarafından donatılmış zor kullanımı araçlarıdır. Polisin sahip olduğu şiddet gücü, polisin cezai bir aygıt olarak çeldirici bir unsur yaptığı gibi, pek çok dezavantajı da beraberinde getirir. Devletin meşruiyetinin temel dayanağı olan toplumsal rıza kavramına dayalı olarak üretildiği düşünülen yasaların uygulandığı alan, polislik mesleğinin en çetrefilli yönüdür. Sıradan yurttaşların görmek dahi istemeyeceği alanlarda görevini yapan polis, genellikle düzen karşıtı kişilerle mücadele ederek mesleğini icra ederken polisliğin konusunun muhtevasından kaynaklı ikilemlerle de baş çıkmaya çalışır. Zira polis, temel hakların kullanımında bir güvence sağlarken aynı zamanda devlet adına kişisel hakların sınırlandırılmasının sahadaki yansıması olur. Bu durum, polis teşkilatlarının her şart ve koşula göre değişken polislik uygulamalarını işletebilme kapasitesini gerekli kılar.

Çeşitli ülke örneklerindeki polisin görev tanımlarında olduğu gibi, polislik faaliyetlerinin mahiyeti ve şekli de değişkenlik göstermektedir. Ülke rejimlerinin ve demokrasi anlayışlarının polis üzerindeki doğrudan etkisi, kanunlara, ceza soruşturmalarına ve yargılama süreçlerine kadar uzanır. Bu durum, en nihayetinde egemen gücün istihdam ettiği bir kamu görevlisi olarak polisin kanunla ilişkisi kadar siyasal olanla mutlak bağının da bir göstergesidir. Egemen gücün fiziki bir yansıması olan polis, rejimin ilan ettiği hukuk kurallarını tatbik ederken, toplumsal rızanın ya da meşruiyetin bizatihi sarsıcı gücü olarak çelişebilme riskini de taşır. Zira kamu çıkarı kadar, egemenin varlığını güçlendirmek ya da politik kararını uygulamak için girişeceği yeniden inşa süreçlerinde polis, güvenliğin teknik imkânlarını elinde bulundurması bakımından iktidarın sağlanması ve elde tutulmasında

büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu sebeple, otoriter/totaliter sistemlerde polis, siyasal iktidar açısından çok daha işlevsel bir role bürünecektir.

Merkeziyetçi bir anlayışla teşkilatlanan Türk Polis Teşkilatının, diğer ulusal polis teşkilatlarının biçimlenişindeki gibi modern polisliğin ortaya çıktığı Batı demokrasilerindeki polisle benzeşen ve ayrışan yönleri bulunmaktadır. Nitekim Türkiye'de sistemsel sorunların ortadan kaldırılması için gerekli görülen Batılılaşma hareketinin sonuçlarından biri olarak yeniden inşa edilen Türk Polis Teşkilatı, Batı eksenli bir rol-model tecrübesiyle gelişim gösterdiği gibi, kurucu iktidarın felsefesine göre siyasal süreçlere göre de biçimlenmiştir.

Türk Polis Teşkilatı, modern polis kurumlarını örnek alarak örgütlenmiş ve kurumsal gelişimi ile dönüşümünü gene bu çizgide devam ettirmiştir. Ancak polisliğin yapılış biçimi ya da polislik tercihleri olarak ifade edilen faaliyetler, her ülkenin kendi özgün koşullarına dayalı olduğu gibi Türk siyasal hayatının etkisi altında ve dönemin şartları içerisinde belirlenmiştir. Bu yüzden Türk Polis Teşkilatının kurumsal gelişimini ve faaliyetlerini Batı demokrasilerindeki polisten ayıran ve benzer kılan pek çok unsur söz konusudur.

Günümüzde dahi üzerinde uzlaşılan bir polislik biçimi mevcut değildir. Ülkelerin sahip oldukları farklı hukuk sistemleri ve siyasî yönetim biçimleri, dünyanın geneli için kaideleri belirlenmiş bir polisliğin oluşmasını mümkün kılmaz. Bununla birlikte ülkelerin ortak çatısı altında toplandığı uluslararası örgütlerin ortaya koyduğu hukuki metinler ve ilkeler, polisin oluşumunda ve dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda polisliğin evrensel standartlarına uygun biçimde Türkiye'de polisin ortaya çıkıp çıkmadığını ifade etmek güçtür. Nitekim polisin vazifesi dünyanın her yerinde benzer olsa da polisliğin hukuki, siyasî ve sosyal vb. unsurlara ve tarihsel tecrübeye dayalı biçimde oluşması, polislik yöntemlerini her ülke özelinde farklı kılmaktadır. Bu farklılıklar ise ülkenin hukuki ve siyasal sistemi içerisinde polisin gücünü ve rolüne dayalıdır.

Türkiye'de devletin modernleşme süreci içerisinde polisin idari ve hukuki bağlamda değişime uğraması, modern devlet kavramının gerekliliklerinin bir sonucudur. Tarihsel süreç içerisinde devlet formasyonunun modernizasyonuna engel olan gelişmeler, ayniyle Türkiye'de polisin kurumsallaşmasının önüne geçmiştir. Bu süreçte, önce siyasal iktidarın önderliğinde yeni bir devlet teşekkül edilmiş, ardında da buna uygun biçimde polisin inşası izlenmiştir.

Türk Polis Teşkilatı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet rejimine geçiş sırasındaki tarihsel süreklilik içinde bir kopuş geçirerek bugünkü formasyonunu almıştır. Türk Polis Teşkilatının köklü geçmişiyle, yüzyıllar içerisinde farklı adlarla ve görevlerle bir gelişim çizgisi içerisindedir. Osmanlı'da merkezi idarede, maliyede, orduda, adliyede ve taşra yönetiminde olduğu gibi Türk Polis Teşkilatında da köklü düzenlemelere gidilmiştir.

Osmanlı'nın son döneminden itibaren Batı tipi bir modernleşmenin ürünü olarak ortaya çıkan Türk Polis Teşkilatı, uzun tarihsel süreçte çeşitli deneyimler kazanmış ve modern bir polis kurumuna dönüşmüştür. Kurulduğu 1845 yılından itibaren önce Osmanlı'da yaşanan siyasî gelişmeler ve ardından Cumhuriyet ile birlikte yeni bir devletin kurulması Türk Polis Teşkilatının gelişime sekte vurmuş, fakat siyasal hayattaki dönüşüm aynı zamanda yeni bir ivme de kazandırmıştır. Türk Polis Teşkilatı esas itibariyle Cumhuriyet ile birlikte modern devlet formasyonunun izlerini taşımaya başlamıştır. Bu dönemde polisin görev tanımı genişletilmiş ve polis devletin toplumsal hayat içerisinde daha fazla görünen bir uzantısına dönüşmüştür.

Cumhuriyet modernleşmesini içerisinde polisin yeni mevzuat ve sorumluluklarla donatılarak ülke genelinde teşkilatlandırılması 1930'lu yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Türk Polis Teşkilatı bu döneme kadar 1907 ve 1913 tarihli Polis Nizamnameleri ile muhtelif tarihlerde yayınlanan mevzuatlar çerçevesinde vazifesini sürdürmüştür. Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet devrinde de polisin modernleşmesi için Avrupa'dan uzmanlar getirilmiş ve bu uzmanların tespitleri de göz önünde bulundurularak çağın gerekleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak 1932 tarihinde "2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu" yürürlüğe konulmuş, ardından 1934 yılında çıkarılan "2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu" ile polisin teşkilatlanması ve görev tanımı genişletilmiştir.

Türk Polis Teşkilatının yeni bir hüviyete bürüneceği ve günümüze kadar temel esaslarının hâkim kılınacağı reform süreci 1937 yılına tesadüf etmiştir. Türk Polis Teşkilatı, 1937 tarihinde yürürlüğe konan "3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu" ile günümüze kadar yürürlükle kalacak modern bir kanuna kavuşmuştur. 1937 tarihli ETK ile cumhuriyet rejiminin güçlü bir figürü olan Türk Polis Teşkilatı yeniden inşa olmuştur. Bu dönemde Türk Polis Teşkilatı, ülke genelinde teşkilatlanmasını arttırarak polis birimlerinde fiziki ve teknik iyileştirmelere gitmiştir. Ayrıca modernleşen Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni

görev tanımlamalarına sahip olmaya başladığı gibi kendi yönetici kadrosunu yetişebileceği Polis Koleji ve Polis Enstitüsünden oluşan yeni eğitim kurumlarına da sahip olmuştur. Bu tarihten itibaren Türk Polis Teşkilatı uzmanlaşmış bir iç güvenlik birimi olma yolunda tarihi boyunca hiç olmadığı kadar hızlı bir gelişim süreci kat etmiştir.

Polis, muhtevası gereği şehre özgü bir olgudur. Bu bakımdan Türk Polis Teşkilatı, cumhuriyetin ilk yıllarında şehirlerle paralellik arz edecek şekilde gelişimii sürdürmüştür. Osmanlı Dönemi'nde beklenen düzeyde sanayileşmesini gerçekleştiremeyen Türkiye, imkânsızlıklar sebebiyle Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında da kentleri genişletecek bir ekonomik atılım yapamamıştır. Cumhuriyet ile birlikte şehirlerin büyümeye başlamasıyla birlikte Türk Polis Teşkilatı bürokrasi ve toplumsal hayat içerisinde daha fazla görünürleşmiştir. Karmaşık kent hayatı içerisinde toplumsal ihtiyaçlar ile suç oranlarının çoğalması, asayiş hizmetlerine duyulan ihtiyacı da artmıştır. Bu sebeple ülke genelinde polis teşkilatlarının her il merkezinde kurulması sağlandığı gibi kazalarda da polis birimleri teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu dönemde polis, halihazırdaki polis merkezlerinin durumunun oldukça yetersiz olması, yeterince personelin bulunmaması ve mevcut kadroların mesleki bilgi düzeyindeki eksiklikler gibi pek çok olumsuz etmenle beraber kamu hizmetini fedakârlıkla yerine getirmeye gayret etmiştir.

Türk kolluk tarihindeki farklı iç güvenlik tecrübelerinden sonra polisten başka jandarma da ihdas edilmiştir. Uzun bir süre birlikte asayiş hizmeti veren bu iki kurum, zamanla şehir merkezleri ile kırsal nüfusa hizmet verecek şekilde bir görev bölüşümüne gittiği gibi, kimi zaman da yetersizlikler nedeniyle aynı mahal içerisinde iş birliğine gitmiştir. Kırsal nüfusun yoğunlukta olduğu dönemin Türkiyesi'nde, jandarmanın daha yoğunluklu olarak teşkilatlandığı ve hizmet verdiği görülecektir. Jandarmanın ülke genelindeki yaygınlığı ve Türk Polis Teşkilatının henüz yeterince örgütlenememesi dolayısıyla kent merkezlerinde de jandarma uzun yıllar hizmet vermek durumunda kalmıştır. Ancak askeri bir iç güvenlik birimi olan jandarma personelinin askerî unsurlardan teşkil olması ve kurumda hâkim olan militarist kültür sebebiyle, toplumsal olaylardaki müdahaleleri düzen yerine kargaşaya sebep olabilecek örnekleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim "Menemen Olayı" sırasında jandarmanın kriz yönetimini sağlayamaması gibi nedenlerle uzmanlaşmış bir polis birimine ilişkin tartışmalar hızlanmış ve modern bir polis Teşkilatına duyulan ihtiyaç daha fazla belirginleşmiştir. Ayrıca jandarmanın şiddete veren müdahale yöntemlerinin dönemin sık rastlanan bir miti olması da profesyonel bir iç güvenlik birimine

duyulan ihtiyacın bir başka bahanesi olmuştur. Gerçekten de modern polisi uzmanlaşmış bir iç güvenlik birimi kılan en önemli unsur, tarihsel süreç içerisinde, içerisinden doğduğu ordudan ayrışabilmesidir. Modern polislik için gerekli olan bu şart, Türk Polis Teşkilatının gelişim sürecindeki en önemli süreci teşkil eder.

Türk polis tarihi, polisin ordudan ayrışarak müstakil bir kurum olmasının da tarihidir. Türk Polis Teşkilatı, içerisinden doğduğu ordudan münezzeh yarı sivil bir bürokratik yapı olarak inşa olmuştur. Ancak ordunun Türk Polis Teşkilatı üzerindeki etkisi uzun yıllar sürmeye devam etmiştir. Bu durumun birkaç sebebi bulunur: Birincisi cumhuriyetin kurucu kadrosu içerisinde bulunan ordu mensubu bürokratların güvenlik politikalarına ve siyasal hayata etkisi; ikincisi İstikal Savaşı'nı kazanmış ordunun karizmatik etkisi bağlamında silahlı bir unsur olan polis tarafından örnek teşkil etmesi; üçüncüsü Türk Polis Teşkilatının uzun yıllar ihtiyaç duyduğu düzeyde eğitim kurumlarına sahip olmaması sebebiyle kendi personelini yetiştirememesi ve asker kökenli kimseleri istihdam etmesi; dördüncüsü ordudan başkaca bir silahlı kuvvet olması bakımından, iç ve dış güvenlik ayrışması zaviyesinden polisin anlamlandırılması ve son olarak askeri nizama benzer biçimde dizayn edilmiş eğitim sistemi, hiyerarşik yapısı ve disiplin yönetmelikleridir. Türk Polis Teşkilatının yarı-militer yapısını sürdüren bu etmenlere rağmen modern hayatın bir gereği olarak iç güvenliğin sağlanmasında ihtiyaç duyulan uzmanlaşma polisin askeri kültürden uzaklaşmasını güçlendirmiştir.

Türk Polis Teşkilatında içkin olan askeri kültür, siyasal süreçlere ilişkin polislik uygulamalarında kendini yıkıcı biçimde gösterebilmektedir. Türk polisi, iç ordu motivasyonuyla devletin "iç düşmanı" olarak belirlenenleri bastıracaktır. "İç düşman" da hiç şüphesiz modernleşen siyasal hayatta süreklilik ve çeşitlilik göstererek egemen tarafından belirlenecektir. "İç düşman" algısı, polisin otoriter biçimde toplumsal alana hakimiyet kurmasına sebep olacaktır.

Türk Polis Teşkilatının karakteristiğini belirleyen bir diğer unsur, kurucu felsefesinin ortaya koyduğu politik düzenle ilintilidir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun fikirlerinin temerküz ettiği devrimlerle birlikte modernleşen Türkiye'de sosyal ve siyasî hayattaki değişim kaçınılmaz olmuştur. Tek parti iktidarının medenileştirme projesi olarak gördüğü devrimler, geleneksel hayatın toplum ve devlet üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırarak ulus-devleti inşa etmek üzerine kuruluydu. Devlet eliyle girişilen bu projede topluma yeni

bir kimlik kazandırılması elzemdi. Bu sebeple yeni rejimin hedeflediği ölçüde; halkın yeterli olgunluğa eriştirilmesi için giyimine, konuşmasına ve davranış biçimlerine yönelik düzenlemelere gidilmiş, hukuk kurallarının yanı sıra idealize edilmiş toplumsal davranış biçimleri devletin sağlayacağı düzenin içerisinde yer almıştır. Bu aşamada polise verilen rol, modern polisin de konusu olan devlet otoritesinin verdiği kararın sahadaki tatbik ediciliğidir. Bu aşamada polis, devrimlerin kanun sayıldığı bir siyasal iklimin etkisiyle iktidarın topluma verdiği ödevlerin tatbik edilmesinde ödül ve ceza fonksiyonu vazifesi görmüştür.

Tek parti dönemi boyunca polis, iktidarın medenileştirme projesi doğrultusunda yaptığı devrimlerin toplumsal hayata tatbikine dâhil olmuştur. Toplumsal hayatı yeniden inşa eden devrim kanunlarının ve kültür politikaların gündelik hayatta işleyişinin denetleyicisi olan polis, bu görevini yaparken kimi zaman hesap verme endişesi duymadan da yetkilerini kullanabilmiştir. Gündelik hayatın sıradanlığı içerisinde yaşayan bireylerin rutinleri, asayiş ve istihbarat raporlarında birer devlet güvenliği meselesine dönüşebilmiştir.

Tek parti iktidarının kamu bürokrasisi üzerinden siyasî otoritesini tesisine ilişkin elde edilen arşiv belgelerinde tezin muhtevasıyla alakalı husus, polisin siyasal hareketler üzerine yoğunlaşması ve gözetimi altında tuttuğu siyasal oluşumlarla alakalı ayrıntılı kayıtlar tutmasıdır. Bu dönemde, tek parti döneminin parti-devlet bütünleşmesinin etkisiyle mülkî idare, emri altındaki polise de başvurarak siyasal süreçlere aktif olarak katılmış ve güvenlik politikalarını da bu zaviyeden yönlendirebilmiştir. Zira tek parti, kısmen çok partili hayata kadar iç ve dış politikaya etki edebilecek herhangi bir siyasal harekete müsaade etmeme gayreti içerisinde olmuştur. Yeni rejimin inşa edildiği süreçte, siyasal iktidarın politikalarına itiraz edenlere karşı amansız bir mücadeleye girişilmiştir. Tek parti dönemi boyunca sağ ya da sol ideoloji ayrımı yapmaksızın iktidarın müsaade etmediği her siyasal hareketi bastırmada polis, önemli bir role sahip olmuştur. Bir başka ifadeyle, bu dönemde polisin caydırıcılığı üzerinden önleyici ve bastırıcı tedbirlerle toplum üzerindeki düzenleyici varlığı ortaya konulmuştur. Ancak burada önemli olan husus, modern polise içkin olan devletin düzenleyici aygıt vazifesinin, polisin varlığının aksine, siyasal iktidarın politik uygulamalarının bir aracı haline gelmiş olmasıdır.

Tek parti döneminde siyasî hareketleri yakın takibe alan polis, kişiler hakkındaki detaylı istihbarat raporlarıyla düzenli olarak mülkî idareyi bilgilendirmiştir. Bu dönemde polis, siyasileri gözetim altında tutarak adeta polis devletini andıran bir baskı kurmuştur.

Siyasetten el çekseler dahi polisin enselerinden ayrılmadığının farkına varanlar ise ancak hükümet üyeleriyle kurdukları yakın ilişkilerle özgürlüklerini güvence altına almaya çalışmak zorunda kalmıştır.

Polisin ideolojik baskı aygıtı rolünün çok partili hayata geçiş sürecinde de devam ettiği, arşiv kayıtları, gazete haberleri ve meclis tutanakları üzerinden açık biçimde izlenebilmektedir. Çok partili hayata geçişle birlikte ülke genelinde teşkilatlanan muhalefete karşı tek parti hükümeti, kontrolündeki güç aygıtlarıyla sistematik bir mücadele politikası benimsenmiştir. İçişleri Bakanlığı ve uzantısı olan mülkî idare vasıtasıyla ülke genelindeki siyasî faaliyetleri polis aracılığıyla kayıt altına almaya devam etmiştir. Valilerin talimatıyla polisin, muhalefetin propagandalarını ve toplantılarını kayıt altına aldığı, istihbarat raporlarından ve dönemin tanıklarının anılarından gözlemlenmektedir. Bu kayıtlar vasıtasıyla hükümetin muhalefetle mücadelesinde elinin güçlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Polisin muhalefete karşı zor ve bilgi gücüne dayalı müdahalesi, çok partili seçimler sürecinde açık şekilde kendini belli etmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın katıldığı seçimlerden itibaren polis, seçim süreçlerinde siyasal iktidardan yana muhalif seçmenler üzerinde baskı ve şiddet uygulamakla itham edilerek muhalefetin açık eleştirilerine maruz kalmıştır. Çok partili seçimlerde muhalefet, meclis gündeminde mülkî idarecilerin ve emirlerindeki polisin, "İdare Fırkası"ndan yana yolsuzluk yaptığına ilişkin iddialarda bulunmuştur. Seçimlerin hakikatte "zabıta seçimi" olduğuna yönelik eleştirilerle polisin şiddete dayalı otoriter uygulamaları kamuoyu üzerindeki tartışılmaya başlanmıştır. Bu sebeple Demokrat Parti'nin meclise girmesinin ardından gündeme getirdiği konuların başında, polis mevzuatlarında keyfi uygulamalara yol açan hükümlerin kaldırılmasını teklif etmek olmuştur. Nitekim bu dönemde polisin keyfi uygulamalarına kaynaklık eden 2559 sayılı PVSK'nın 18. maddesi, Demokrat Parti'nin yoğun muhalefeti neticesinde kaldırılmıştır.

Bu çalışmada, Türk Polis Teşkilatının kurumsallaşma süreci incelenirken Türk siyasal hayatına farklı bir perspektiften gözlem imkânı sunmasına gayret edilmiştir. Zira Kemalist rejimin medenileştirme projesine yönelik yapılan reformlara karşı toplumsal tepkisinin gözlemlenmesi polis aracılığıyla olmuş ve tek partinin Türk siyasal hayat üzerindeki otoriter yönelimi polislik uygulamalarıyla değerlendirilme fırsatı sunmuştur.

Ayrıca bürokrasideki partizanlaşmanın siyasal sistemlerle doğrudan ilişkisine yönelik yapılan bu değerlendirmede, bürokrasinin partizanlaşmasının çok sesli siyasetin ve muhalefetin önemli bir engelleyicisi olduğuna dikkat çekilmiştir.

Tek partinin totaliter devletçi yaklaşımı ile Türkiye'de demokratik teamüller içerisinde rekabetçi bir siyasal sistemin yeterince gelişmemiş olması, Türkiye'de polisin siyasal süreç içerisinde dâhil olmasında ivme kazandırmıştır. Polis, siyasal olanın çağrısına saldırgan bir istihbarat faaliyetinde bulunmak suretiyle cevap vererek, Türk siyasal hayatının gelişiminde önemli bir söz sahibi olmuştur. Bu dönemde polis, kimi zaman işkenceye varan çeşitli zor aygıtlarıyla sindirilen muhalefeti tahakküm altına almış ve kaçınılmaz olarak birçok siyasal hareketin yer altında itilmesini ya da ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada, siyasal iktidarların siyaseti dizayn etmek için polisi bir araç olarak kullanabildiği tezi doğrulanmaya çalışılmıştır. Nitekim tek parti dönemi iktidar-polis ilişkisi bürokratik bir hiyerarşiden ziyade, idarenin siyasîleşmesinin bir yansımasını da temsil ettiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda polis, iktidarın kendini meşrulaştırmak ve iktidarını elde tutmak için araç olarak kullanılabilmiştir. Polisin iktidarın hedef gösterdiği muhaliflere karşı tavrı, bir dönem özelinden bürokratik vesayeti de doğru anlamada fikir sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Agamben, G. (2008). *Olağanüstü Hal*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Varlık Yayınları.

Ahlf, E. H. (2007). Polis Yönetiminde Etik, Çev. Mehmet Öztürk, Ankara: EGM Basımevi.

Ahmad, Feroz (2007). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. 6. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akdoğan, S. (1945). *Polisin Ceza Tatbikatı*. İzmir: Meşhur Basımevi.

Akın, İ . (2011). "Dernek Kurma Özgürlüğü". *Journal of Istanbul University Law Faculty* , 32 (2-4) , 474-486 .

Akın, R. (2008). *TBMM Devleti (1920-1923); Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akkerman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara: Ulus Basımevi.

Ali, Sabahattin (2018). *Mahkemelerde*. (Haz. Nüket Esen ve Nezihe Seyhan), 10. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alp, T. (1936). *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.

Althusser, L. (2000). *Özeleştiri Ögeleri*, (Çev. Levent Targu), 2. Baskı, İstanbul: Belge Uluslarası Yayıncılık.

Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2004). *John Lewis'e Cevap*, (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.

Alyot, H. (2008). *Türkiye'de Zabıta*. Ankara: Kozan Ofset.

Atalay, M. (1954). *Aslanköy Faciası*. Ankara: Güven Basımevi.

Atatürk, M. K. (1945). *Atatürk' ün Söylev ve Demeçleri –I*, (Der. Nimet Unan), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Aybars, E. (1975). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Aydın, B. (1998). "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislamlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi". *İstanbul Araştırmaları*, no.7, 93-109.

Ayın Tarihi, Sayı: 126, Mayıs 1944. Ankara: Basım ve Yayım Umum Müdürlüğü.

Ayın Tarihi, Sayı: 150, Mayıs 1946. Ankara: Basım ve Yayım Umum Müdürlüğü.

Badiou, A. (2012). *Sonsuz Düşünce*, (Çev. Işık Ergüden, Tuncay Birkan), 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Bali, R. N. (2011). *Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdürü*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Barker, T.. Carter D (1994). "Police Lies and Perjury: A Motivation-Based Taxonomy." T. Barker and D. Carter (Ed.) *Police Deviance* içinde, 3. Baskı, OH: Anderson Publishing Co., s. 139-153.

Başer, S. A. (1937). "Polis Enstitüsü", *Polis Dergisi*, Y. 23, Sayı. 311, s. 4188 – 4200.

Başgil, A. F. (2011). *Din ve Laiklik*. 10. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bayley, D. (2006). *Gelecek İçin Polis*. (Çev. Fethullah Eraslan), Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü.

Bayley, D. H. (1975). "The Police and Political Development in Europe", (Ed. C. Tilliy) *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press, s: 328-379.

BCA, 1932: 490-1-0-0/601-79-1-15.

BCA, 1932: 490-1-0-0/601-79-1.

BCA, 1934: 30-18-1-2/47-54-16.

BCA, 1936: 30-10-0-0/88-582-5.

BCA, 1936: 30-10-0-0/88-582-5.

BCA, 1936: 30-10-0-0/88-582-5.

BCA, 1936: 30-18-1-2/65-46-12.

BCA, 1936: 30-18-1-2/68-74-1.

BCA, 1937: 30-10-0-0 / 68-451-10.

BCA, 1937: 30-10-0-0/111-743-18.

BCA, 1937: 30-10-0-0/111-744-4.

BCA, 1938: 30-10-0-0/115-801-10.

BCA, 1938: 30-18-1-2 / 84-73-1.

BCA, 1938: 30-18-1-2 / 84-73-1.

BCA, 1939: 30-10-0-0 / 209-425-19.

BCA, 1939: 30-10-0-0/231-560-12.

BCA, 1939: 490-1-0-0/605-96-5.

BCA, 194: 30-10-0-0 / 209-426-6.

BCA, 1940: 30-10-0-0 / 9-52-17.

BCA, 1940: 30-10-0-0/252-561-17.

BCA, 1941: 30-18-1-2 / 95-64-15.

BCA, 1943: 490-1-0-0 / 604-91-7.

BCA, 1943: 490-1-0-0 / 604-91-7.

BCA, 1944: 30-10-0-0 / 86-571-8.

BCA, 1945: 490-1-0-0 / 6-28-1.

BCA, 1946: 30-1-0-0 / 48-285-3.

BCA, 1946: 30-10-0-0 / 87-576-1.

BCA, 1947: 30-1-0-0 / 407-12-12.

BCA, 1947: 30-1-0-0 / 407-12-12.

BCA, 1947: 30-1-0-0 / 65-406-13.

BCA, 1947: 30-1-0-0 / 65-407-11.

BCA, 1947: 30-1-0-0 / 65-407-13.

BCA, 1948, 490-01-9 / 45-5-1.

BCA, 1948: 30-0-0-0 / 66-410-3.

BCA, 1948: 30-1-0-0 / 42-252-1.

BCA, 1948: 30-1-0-0 / 42-252-28.

BCA, 1948: 30-1-0-0 / 66-408-1.

BCA, 1948: 30-10-0-0 / 85-561-8.

BCA, 1948: 30-18-1-2/117-75-13.

BCA, 1948: 30-18-1-2/117-75-16.

BCA, 1948: 30-18-1-2/121-84-1.

BCA, 1948: 490-01-9-45 / 7-1-9.

BCA, 1949: 30-18-1-2/121-84-2.

BCA, 1949: 490-1-0-0 / 48-3-1.

BCA, 1950: 30-18-2/123-71-18.

Beattie, J. M. (2012). "Dedektifliğin İlk Dönemleri: 18. Yüzyıl Sonu Londra'sında Bow Street Runners". *Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950)* içinde (s. 17-36), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Beccaria, C. *Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecellesi.* (Çev. Muhiddin Göklü), , 2.Baskı, İstanbul: Güven Yayınevi.

Beriş, H. E. (2008). "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 63(1), 55-80.

Beriş, H. E. (2014). *Egemenlik: Bir Kavramın Bugünü, Geçmişi ve Geleceği.* İstanbul: Tezkire Yayınları.

Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Haz. Ahmet Kuyaş), 4. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Besim, T. (1939). *Cümhuriyetimizin Temelleri, 1/4/1939 Tarihinde Polis Enstitüsünde Verilen Konferans.* Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

Birinci, A. (1999). "Türk Polis Teşkilatında İlkler", *Polis Bilimleri Dergisi*, C: 1, S: 3, Nisan, ss. 9-16.

Birinci, A. (2012). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*. 2. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.

Birinci, A. (2019). "Vesikaların Takdimi". (F. Çakmak), (Haz. A. Birinci ve Y. Y. Günaydın), *Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-II* içinde (s. 187-194). Ankara: Kopernik Kitap.

Birinci, İ. (1966). "İlk Polis Okulları", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 3, Nisan 1966, s. 87.

Bittle, S. (2012). *Still Dying For A Living: Corporate Criminal Liability After The Westray Mine Disaster*. Vancouver: UBC Press.

BOA, 1923: HR. İM. /77-16.

BOA, HR.İM. 197-53.

Bodin, J. (1992). *On Sovereignty.* (Ed. J. H. Franklin), Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine: College de France Dersleri (1989- 1992).* (Çev. Aslı Sümer), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozkurt, M. E. (1940). *Atatürk İhtilali.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Brown, H. G. (2012). "İpuçları, Tuzaklar ve Mecazlar: Devrim Sonrası Paris'inde Hırsız Yakalama". (Ed. C. Emsley ve H. Shpayer-Makov) *Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950)* içinde (s. 37-68), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Brown, R. A. ve J. Frank (2005). "Police-citizen encounters and field citations: Do encounter characteristics influence ticketing?". *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 28(3).* 435-454.

Buchanan, J. M. (1991). *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*. (Haz. Aytaç Eker, C. Can Aktan), İzmir: Yayınevi Bilinmiyor.

Bütüner, Z. (2012). "3 Mayıs 1944 Olayları Işığında İç-Dış Politikada Siyasî Dengeler". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (6), s. 91-103.

C. H. P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (1939). Ankara: Ulus Basımevi.

C. H. P. Tüzüğü (1938). Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

Cantek, F. Ş. (2011). *Yaban'lar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.

CHF Nizamnamesi ve Programı (1931). Ankara: T.B.M.M. Matbaası.

CHP Nizamnamesi, (1939). Ankara: Ulus Matbaası.

CHP Program ve Tüzüğü, BCA, 1947: 030. 01/ 42.250.5.

CHP Programı (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

CHP Programı (1943). Ankara: Zerbamat Basımevi.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı (1948). Ankara: Ulus Basımevi.

Crank, J. P. , Payne, B. , & Jackson, S. (1993). "Police Belief Systems And Attitudes Regarding Persistent Police Problems". *Criminal Justice and Behavior*, 20, 199-221.

Crank, J. P. (2004). *Understanding Police Culture*. London: Routlendge.

Cumhuriyet Gazetesi, 31.10.1933

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umum Tebligatı. (1940). İkincikânun 1940'dan 30 Haziran 1940 Tarihine kadar, Cilt 16, Ankara: Zerbamat Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umum Tebligatı. (1941). 1. İkincikânun 1941'den 30 Haziran 1941 Tarihine kadar, Cilt 18, Ankara: Ulus Matbaa.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umum Tebligatı. (1944). 1. İkinci Kânun 1942'den 31 İlk Kânun 1943 Tarihine kadar, Cilt 20, Ankara: Alaeddin Kıral Basımevi.

Cumhuriyet, 14 Temmuz 1930.

Cumhuriyet, 25 Aralık 1930.

Cumhuriyet, 31 Ekim 1933.

Cumhuriyet, 4 Mayıs 1950.

Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.

Çağatay, N. (1972). *Türkiye'de Gerici Eylemler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları.

Çağlar, A. (1999). "Polis ve Polisliğin Ortaya Çıkışı", *Polis Bilimleri Dergisi,* Cilt 1(4).

Çakmak, F. (2019). *Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-II*. (Haz. A. Birinci ve Y. Y. Günaydın), Ankara: Kopernik Kitap.

Çelebi, A. (2008). *Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt'in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Çetin Y. (2004). *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı SCF Olayı*. İstanbul: Otopsi Yayınları.

Çiğdem, A. (2001). *Taşra Epiği: "Türk" İdeolojileri ve İslâmcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Dahiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü (DVEUM). (1937). *1935-1936 Seneleri Polis Teftişleri*. Ankara: Başvekâlet Matbaası.

Dahiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü (DVEUM). (1938). *1937 Senesi Polis Teftişleri.* Ankara: Başvekâlet Matbaası.

Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunların Tadili Hakkında Kanun (1934). Resmi Gazete (Sayı: 2742). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2742.pdf

Dean, M. (1994). *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology*. London: Routlendge.

Dean, M. (2007). *Governing Societies: Political Perspectives On Domestic And International Rule.* Berkshire: McGraw-Hill Education.

Debrix, F. (1999). *Re-Envisioning Peacekeeping: The United Nations and the Mobilization of Ideology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Dedeoğlu, S. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Deflem, M. (2002) *Policing World Society: Historical Foundations of İnternational Police Cooperation*. Oxford: Oxford University Press.

Delarue, J. (2008). *The Gestapo: A History of Horror*. New York: Skyhorse.

Demirbaş, C. (2005). "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı". *Polis Dergisi*, 11 (43), 147-149.

Demirel, A. (1994), *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim

Demirel, A. (2014). *Cumhuriyet Tarihinin Bilinmeyen Gerçekleri*. İstanbul: Ufuk Yayınları.

Demirel, H. (2004). "*Vakayi-i Zabtiye" Gazetesi (1869-1874).* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Demirel, T. (2015). "Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu". (Ed. Mete K. Kaynar), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde (s. 349-354). İstanbul: İletişim Yayınları.

Derbil, S. (1943). "Polis Kavramı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), ss.473-485.

Dikici, A. (2013). "Tarihi Süreçte Türk Polisinin Askerde Özerkleştirilmesi". M. Gül, M. Kandemir (Ed.), *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu* içinde (s. 537-564). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Dölek, Ç. (2019). "Erken Cumhuriyet Ankarası'nda Emeği Zapt Etmek: Altındağ'da Polisin Toplumsal Tarihi". *Mülkiye Dergisi*, 43(1).

Dündar, A. N. (1993). "Osmanlı yönetiminde 78, Cumhuriyet Döneminde 70 Yılı Geride Bırakan Bir Teşkilat: Polis Teşkilatı". *Türk İdare Dergisi,* S.401, ss. 213- 214.

EGM APK (2002). *Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atik-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri*. Ankara: EGM Yayınları.

EGM Siyasi Şube B-4, Solcu Partiler ve Sendikalar Hakkında.

EGM. *Sol Terör Örgütleri*. İDB Yayınları No: 69.

Else ve Garrow (1934). *İz Araştırma Esasları*. (Çev. Yusuf İzzettin).

Emsley, C. (2012). "Sabıkalıdan Uzmana: 19. Yüzyıl Fransa'sında Polis Dedektifi". (Ed. C. Emsley ve H. Shpayer-Makov) *Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950)* içinde (s. 69-88), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Emsley, C., Shpayer-Makov H. (2012). "Polis Dedektifi ve Polis Tarihi". (Ed. C. Emsley ve H. Shpayer-Makov) *Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950)* içinde (s. 1-16), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Eraydın, İ. (1936). *Arsıulusal Cinaî Polis Komisyonunun XII. Toplantısı Hakkında Rapor. T.C. Dahiliye Vekaleti Emniyet İşleri U. Müdürlüğü Neşriyatından: 2*, Ankara: Hapisane Matbaası.

Erdoğdu, T. (2013). "Osmanlı Polis Memurunun İdari Verimliliğini Düşüren Amiller Üzerine Bir Deneme". M. Gül, M. Kandemir (Ed.), *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu* içinde (s. 459-497). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Ergut, F. (2001). "Polis Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve". *Amme İdaresi Dergisi*, 34/1, 59-78.

Ergut, F. (2003). "Avrupa Tarihinde Polisin Bağlamları I: Uluslararası Sistem ve Savaş". *Toplumsal Tarih*, Sayı: 117, 44-49.

Ergut, F. (2003). "Yurttaşlık Haklarının Tetikleyicisi Olarak Polis". *Toplumsal Tarih*, Sayı: 118, 58-63.

Ergut, F. (2015). *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği.* 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğul, C. (2014). *Devlet Nedir?*, İstanbul: Yordam Kitap.

Ertem, S. (1937). "Bir Meslek Kuruluyor". *Polis Dergisi*. S. 311, 4183-4187.

Ertem, S. (1941). *Propaganda. I. Cilt*. Ulusal Matbaa.

Ertem, S. (1942). *Propaganda. II. Cilt*. İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphane.

Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset*. İstanbul: Alfa Yayınları.

EUM Arşivi, 1932: 31443/12212-18.

EUM Siyasî Şube Raporu B-I, 1943.

Evliyazede, M. Ö. (1960). *Onları Anlatıyorum.* İstanbul: Yeni Doğuş Matbaası.

Famega, N. Christine (2005). "Variation in Officer Downtime: A Review Of The Research." *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 28(3).* 388-414.

Findley, C. V. (2016). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. (Çev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.

Fosdick, B. R. (2006). *Avrupa Polis Sistemleri 1914*. (Çev. Feyzullah Eraslan), Ankara: EGM Basımevi.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınevi.

Foucault, M. (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir*. (Çev, Şehsuvar Aktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. 4. Baskı, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar*. (Çev. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak Nüfus: College de France Dersleri (1977-1978).* (Çev. Ferhat Taylan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Glezial, J. J., G. ve Journes, C. (2000). *Batı Demokrasilerinde Polis*. (Çev. Mustafa Kandemir), Ankara: Temiz Yayınları.

Goloğlu, M. (1974*). Milli Şef Dönemi (1939-1945).* Ankara: Kalite Matbaası.

Gören, H. H. (2018). *Birinci Yüzyılda (1839-1938) Türk Polis Teşkilatının Tekamül, Teşkilat ve Kadro Hareketleri.* Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti.

Gürses, G. ve Arısoy M. (2005). "Altan Öymen". (Ed. Süleyman Coşkun), *Duayen Gazeteciler 3* içinde (ss. 14-39), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Gürün, K. (2000). *Savaşan Dünya ve Türkiye: 3, Savaş 1939 – 1945*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar(, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hakimiyet-i Milliye, 11 Aralık 1924.

Hawkins Jr., Carl W. ve Docobo, J. M. (2005). "Police Problem Solving and Its Applicability to Domestic Security". (Der. Q. Thurman and J. D. Jamieson), *Police Problem Solving* içinde (ss.21-29). Abington, OX: Routledge.

Heper, M. (2015). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawm E. (2003). *Devrim Çağı.* (Çev: Bahadır Şina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.

Hobsbawm E., (2003). *Devrim Çağı.* (Çev. Bahadır Şina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.

Huntigton S. P. (2006). *Asker ve Devlet / Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası*. (Çev. Kazım Uğur Kızılaslan), İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Huntington, S. P. (2006). *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası*. (Çev. K. Uğur Kızılaslan), İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Işık, İ. (2009). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 10. Cilt, 2. Baskı, Ankara: Elvan Yayınları.

Ivkovic, S. K. (2005). "This section is expandedPolice (mis)behavior: a cross-cultural study of corruption seriousness". *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 28(3).* 546-565.

İbrahim Feridun (2010). *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-I Meslekiye*. (Haz. M. Karakaya, V. K. Bilgiç), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

İDB Tarihçe (2021). https://www.egm.gov.tr/istihbarat/istihbarat-tarihce. Erişim Tarihi: 04.02.2021.

İmece, M. S. (1959). *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri 1925*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İmece, M. S. (1959). *Atatürk'ün Şapka Devrimi'nde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925).* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını.

İskit, S. (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.

Jandarma Genel Komutanlığı (2002). *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi Cilt 1-2*. Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı.

Johnson, E. (2012). "Geçmişe Yönelik İncelemeler ve Sıradan Almanlarla Yapılan Söyleşilerde Açığa Çıkan Şekliyle: Gestapo İmgesi". (Ed. C. Emsley ve H. Shpayer-Makov)

Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950) içinde (s. 207-218), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1: Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar.* İstanbul: Angora Kitaplığı.

Kanat, C. (2010). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza.* İstanbul: Küre Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1967). *Zoraki Diplomat*. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı-Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Karl, M. (2011). *Kapital*. İstanbul: Yordam Kitap.

Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kâtipzade Nazif (1930). *Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri*. Konya Vilâyet Matbaası.

Kaynar, M. ve Ak, G. (2017). "Niyazi Berkes Ve 1940'lı Yılların Sol Muhalif Dergisi Yurt Ve Dünya Birlikteliği". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16 (33) , 325-372.

Kazancı, M. (2006). "Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Ekim.

Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Sevinç Basımevi.

Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kerr, C., J. T. Dunlop, F. H. Harbison ve C. A. Myers (1967). *Sanayileşme ve Kültür*. (Çev. Atilla Baransel), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 26 (1-4) , 99-115.

Kılıç Ali (2007). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. (Der. Hulisi Turgut), 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kıran, H. (1976). *CHP Zulümlerinden 1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası*. İstanbul: Polemika Yayınları.

Kirman, B., Güven E. (1953). *Kriminalistik*. Ankara: Polis Enstitüsü Neşriyatı.

Kitapçıgil, V. (1993). *Vali Vefik Kitapçıgil'in Anıları*. Ankara: SeriLebib Yalkın Yayımlar ve Basım İşleri A.Ş.

Koca, A. E. (2013). *Polisliğin Kitabını Yazmak: Antropolojik Açıdan Polis Bürokrasisi ve Görünümleri*. Ankara: Atıf Yayınları.

Koçak, C. (2002). *Siyasal Tarih (1923-1950)*. (Ed. Sina Akşin), Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980) içinde, İstanbul: Cem Yayınevi. S. 85-176.

Koçak, C. (2011). *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kreisky, E. ve Marion L. (2013). "Theorizing Transformations of Democracy, State and Gender: Aspects of Theory Work and Theory Research in Political Science". Sembou, Evangelia (ed.), *Political Theory: The State of the Discipline* içinde., Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Küçük, A. (1987). "Münafıklık ve Dönmelik Üzerinde Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1) , 347-359.

Levy-Aksu, N. (2013). "II. Meşrutiyet Döneminde Polis: Bir Profesyonel Kimliğin İnşası". (Ed. M. Gül, M. Kandemir), *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu* içinde (s. 215-234). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Levy, N.. (2008). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*. N. Levy, A. Toumarkine (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Lewis, B. (1970). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Liederbach, J. (2005). "Addressing The "Elephant in The Living Room: An Observational Study Of The Work Of Suburban Police". *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 28(3).* 415-434.

Locke, J. (2006). *An Essay concerning Toleration : And Other Writings on Law and Politics, 1667-1683: And Other Writings on Law and Politics, 1667-1683*. (Ed.) Milton J. R., Philip Milton, Oxford University Press.

Malum Paşa Gazetesi 8 Eylül 1947

Mango, A. (2000). *Atatürk*. (Çev. Füsun Doruker), İstanbul: Sabah Kitapları.

Manyasizade Refik Bey (2013). *Nizamat-ı Zabtiye Yahud Veza'if-i Zabıta*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Metin, İ. (1993). "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 6*, 1637-1654. İstanbul: İletişim Yayınları.

Metin, İ. ve Eraslan F. (1992). *Türkiye'de Polis ve Kişi Hakları*. İstanbul: Letişim Yayınları.

Milliyet, 1 Temmuz 1929.

Moriarty C. C. H. (1946). *İngiliz Polis Teşkilâtı ve İdaresi*. İstanbul: Berksoy Basımevi.

Morris, R. M. (2012). "Suç Kâr Etmez: Metropoliten Polisi'nin İlk Yüzyılındaki Dedektifler Üzerine Yeniden Düşünürken". *Polis Dedektifliğinin Tarihi (1750-1950)* içinde (s. 89-116), (Çev. A. H. Konar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Nebiler, H. (1994). *Türkiye'de Şeriatın Kısa Tarihi*. İstanbul: S. Hasret Gültekin Kültür ve Sanat Ürünleri Yayım ve Pazarlama Kooperatifi.

Neocleous, M. (2000). *The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power*. London: Pluto Press.

Neocleous, M. (2006). *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*. (Çev: Ahmet Bekmen), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Neocleous, M. (2014). *Savaş Erki Polis Erki.* (Çev. Beyza Sumer Aydaş), Ankara: NotaBene Yayınları.

Newman, S. (2016). *Unstable Universalities: Poststructuralism And Radical Politics*. Manchester: Manchester University Press.

Oettmeier, T. N. (2005). "Preparing Supervisors for Effective Problem Solving". Q. Thurman and J. D. Jamieson (Der.), *Police Problem Solving* içinde (ss.67-76). Abington, OX: Routledge.

Okçabol, D. (1939). *Meslek Tarihi*. Ankara: Ankara Polis Müdürlüğü Neşriyatı.

Okçabol, D. (1940a). *Zabıta Tarihi*. 2. Baskı, Ankara: Ankara Polis Enstitüsü.

Okçabol, D. (1940b). *Muaşeret Âdabı ve Resmî Merasim ve Teşrifat Kaideleri*. Ankara Polis Enstitüsü Neşriyetından No. 6.

Okçabol, D. (1941). Devlet Kuvvetlerinin Silah Kullanma Salâhiyeti. Ankara: Ankara Polis Enstitüsü Neşriyatı.

Oktay, E. (1946). *Tarih*. İstanbul: Aydınlık Basımevi.

Okyar, O. (2006). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar'ın Anıları*. İstanbul: İş Bankası Yayınları

Okyay, E. (1946). *Tarih (Polis Enstitüsü Müfredat Programına Göre*. İstanbul: Aydınlık Basımevi.

Orkun, H. N. (1939). "Subaşılarına Dair". *Polis Dergisi*, Sayı 319.

Ortaylı, İ. (1981). *II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Osse, A. (2015). *Polislik Faaliyetlerini Anlamak*, (Çev. Zeynep Başer, Banu Dökmecibaşı, Fatih Gençkal, Zeyneb Gültekin, Nagehan Gürbüz, İlknur Urkun). İstanbul: Bion Matbaacılık Ltd. Şti.

Öngören, F. (1983). "Türk Mizahı ve Karikatürü", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul: İletişim Yayıları.

Öngören, F. (1983). "Türk Mizahı ve Karikatürü", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul.

Özbudun, E. (2012). "Çevirenin Önsözü". (Linz, J. J.) *Totaliter ve Otoriter Rejimler* içinde, (Çev. E. Özbudun), Ankara: Liberte Yayınları.

Özdel, G. (2012). "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ''Panoptikon'' ile "İktidarın Gözü'' Göstergeleri". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*. January 2012 Volume 2 Issue 1, s: 22-29.

Özer, İ. (2020). "Genç Hıristiyanlar Cemiyeti (YMCA) ve Türkiye Misyonu Faaliyetleri. (Ed). Zafer Gölen, *Tarih Biliminde Akademik Çalışmalar* içinde (ss. 136-154). Cetinje: Ivpe.

Öztürk, A . (1994). "Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü". *Marmara İletişim Dergisi*, 5 (5), 137-144.

Öztürk, K. (1969). *Cumhurbaşkanlarının T. Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*. İstanbul Ak Yayınları.

Pamuk, Şevket (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Peker, R. (1982). *Halkevleri Açılış Nutku, Ülkü (Seçmeler)*, (Haz. Zerrin Bayraktar ve Cem Alpar), Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.

Platon (2007). *Yasalar*. 3. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Poggi, G. (2014). *Devlet / Doğası Gelişimi ve Geleceği*. (Çev. Aysun Babacan), 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Poole, L. (2005). "Problem Solving Terrorism Vulnerability". Q. Thurman and J. D. Jamieson (Der.), *Police Problem Solving* içinde (ss.133-143). Abington, OX: Routledge.

Powell, G. B. (1990). *Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar ve Şiddet*. (Çev. M. Turhan), Ankara: S Yayınları.

Rawls, J. (2009). *A Theory of Justice.* Harvard University Press.

Reiner, R. (1985). *The Politics of the Police*. Brighton: Wheatsheaf Books.

Robinson, H. M. (1949). *İlim-Cürüm Savaşı: Modern Dedektifler ve Polis Laboratuvarları Nasıl Çalışırlar?*. (Çev. B. Kirman). Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.

Russel, B. (1990). *İktidar*. (Çev. Mete Ergin). İstanbul: Sabaha Gazetesi Yayınları.

Rutzebeck, S. ve Thurman, Q. C. (2005). "Introduction to Police Problem Solving". Q. Thurman and J. D. Jamieson (Der.), *Police Problem Solving* içinde (ss.3-8). Abington, OX: Routledge.

S.S.C.B. Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü (1977). *Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)*. (Çev. Levent Konyar), İstanbul: Havass Yayınları.

Safa, P. (1938). *Türk İnkılabına Bakışlar*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Sartori, Giovanni (2005). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. UK: ECPR Press.

Sayılgan, A. (2009). *Türkiye'de Sol Hareketler*. 5. Baskı. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Schmitt, C. (2014). *Siyasal Kavramı.* 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Scott, M. (2005). "Problem Solving Disorderly Youth". Q. Thurman and J. D. Jamieson (Der.), *Police Problem Solving* içinde (ss.33-50). Abington, OX: Routledge.

Sefercioğlu, N. (2008). *Türkçü Dergiler.* Ankara: Türkiye Ocakları Ankara Şubesi.

Selışık, Z. (1950). *Siyasî Emniyet ve Haberalma Hakkında Kısa Notlar*.

Seren, Ş. (1947). *Senirkent Faciası*. İstanbul: Çeltut Matbaası.

Serim, N. (1939). *Detektif I: Detektif Hizmeti Hakkında Umumi Malumat*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

Serim, N. (1940a). *Siyasi Polis Hizmeti, İstihbarat: Milli İstihbarat*. Ankara: Alaeddin Kıral Basımevi.

Serim, N. (1949). *Detektif III: İzler ve Deliller*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

Serim, Nazmi (1940b*). Detektif II: Suçlar ve Suçlular*. Ankara: Alâeddin Kıral Basımevi.

Serim. N. (1941). *Siyasi Polis Hizmeti, İstihbarat: İç İstihbarat*. Ankara: Alaeddin Kıral Basımevi.

Sertel, Z. (2001). *Hatırladıklarım*. 5. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Sevig, V. R. (1938). *Türkiye Cumhuriyeti Esas Teşkilat Hukuku*. Ankara: Ulus Basımevi.

Sevig, Vasfi Raşid (1938). Türkiye Cumhuriyeti Esas Teşkilat Hukuku. Ulus Basımevi.

Shields, S. D. (2011) *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*. New York, Oxford University Press.

Simmel, G. (2017). *Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi*. 2. Basım, (Çev. İdil Dündar), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Sokullu-Akıncı R.F. (1990) *Polis: Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları*. İstanbul: Gümüş Basımevi.

Solgun, S. (2010). *Menemen Olayı Sonrasından İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar Cilt-II*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası AŞ.

Sökmen,T. (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: TTK Yay.

Şahin, E. (2001). *1907'den 2000'e Polis Okulları.* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.

Şahin, E. (2004). *Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler.* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü.

Şahin, Eyüp (2001). *1907'den 2000'e Polis Okulları*. Ankara: APK Dairesi Başkanlığı.

Şahin, Eyüp (2004). "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi". *Polis Dergisi*. Sayı 38. ss. 86-189.

Şenel, M., Şenel, A.T. (1969). *Devlet Genel Güvenliği ve Polis*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü (Önemli İşler Müdürlüğü) Yayınları No: 10.

Tamer Torun, A. (2014). "Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkçe Sol Basın". Türkiye'de Karşıt Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazarlıktan Küreselci Değersizleşmeye (Sosyoloji Yıllığı: 23), (Ed. E. Eğribel- U. Özcan- B. Kaçmazoğlu). (s. 237-256). İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tansu, Z. (1947). *İnönü, Çakmak ve Bayar'la Neler Konuştum?*. İstanbul: Duygu Basımevi.

Taşağıl, A. (2017). "Gök Türk Döneminde İç Güvenlik Meselesine Bir Bakış". (Ed. Yücel Yiğit), *Türk Polis Tarihinin Kökenleri* içinde, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

TBMM Gizli Celse Tutanak Dergisi (TBMMGTD). Dönem: IX, Cilt: 10, T: 2, 19.11.1951, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d09/c010/gcz09010006.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2019.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ). Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2, 23 Temmuz 1337 (1921), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002054.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ). Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2, 23 Temmuz 1337 (1921), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002054.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD). Dönem: VII, Cilt: 1, T: O, 26.8.1946, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001008.pdf, Erişim Tarihi: 07.08.2019.

TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD). Dönem: VII, Cilt: 20, T: 3, 1.11.1945, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c020/tbmm07020001.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2019.

TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD). Dönem: VII, Cilt: 23, T: 3, 31.5.1946, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c023/tbmm07023057.pdf, Erişim Tarihi: 07.08.2019.

TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD). Dönem: VIII, Cilt: 10, T: 2, 20.11.1948, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010045.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2019.

TBMM Zabıt Ceridesi (1960). Devre: I, C.1–29, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (1960). Devre: I, C.1–29, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Devre: 3, İçtima: 2, Cilt: 4, 22.12.1928, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c006/tbmm03006016.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Devre: 3, İçtima: 2, Cilt: 9, 04.03.1929, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c009/tbmm03009040.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 13, 01.11.1929, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c013/tbmm03013001.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 17, 20.03.1930, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c017/tbmm03017037.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 19, 26.05.1930

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC). Dönem: IV, Cilt: 23, İ: 3, 4.7.1934, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023077.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2019.

Tepe, C. (2020). "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Polis Kıyafetleri". *Anasay*, (13) s. 17-56.

Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960).* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Tezcan, M . (1985). *Gençlik ve Yabancılaşma* . Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) , 18 (1) , 121-127 .

Thomson, B.(1937) *Skotland Yard'ın Faaliyeti*. T.C. Dahiliye Vekaleti Emniyet İşleri U. Müdürlüğü Neşriyatından, Ankara: Ceza Evi Matbaası.

Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Toker, M. (1990). D*emokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tongur, H. (1946). *Türkiye'de Genel Kolluk: Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*. Ankara: Kanaat Basımevi.

Tongur, H. (1948). "Polis Nezareti Altına Alınma". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3 (3), 44-60.

Toprak, Z. (1985). "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 5*, 1269-1271. İstanbul: İletişim Yayınları.

Touraine, A. (2011). *Demokrasi Nedir?*. (O. Kunal, Çev.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

TTK Arşivi (1947). CHP, 1, 31 kayıt no.lu belge: TTK Arşivinde Mareşal Fevzi Çakmak Hakkındaki Jurnal Varakaları

Tullock, Gordon (2002). "Kamu Tercihi Teorisi". C. Can Aktan (Ed.), *Anayasal İktisat* içinde (s. 77-85). Çev. C. Can Aktan, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunçay, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunçay, Mete (2010). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931.* 5. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turan, İ. (2012). "Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Kemalist Dönem ve Sonrası". (Ed.) B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman, *Türkiye'de Kamu Yönetimi* içinde, Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 139-164.

Turna, Y. (2019). "Şevket Süreyya Aydemır'ın Kadro Hareketı'nde Şekıllenen Devlet Tasavvuru" (Ed.) M. Yiğitoğlu, E. Kapağan, *2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul: Kitabi.

TÜİK (1943). *İstatistik Yıllığı 1940-1941*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

TÜİK (2007). *İstatistik Göstergeler 1923-2006).* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Türk, H. Bahadır (2011). "Türkiye'de Ulus-Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkış Sürecini Habitus Kavramı Üzerinden Okumak", *Bilig*, Bahar 2011 / Sayı: 57, s.201-225.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri: 1923-1960 (1978). Ankara: Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı.

Türkkan, R. O. (1975). *Tabutluktan Gurbete*. İstanbul: Boğaziçi Basım ve Yayınevi.

Ullman, H. R. (1983) "Redefining Security", *International Security*, Vol. 8, No. 1, The MIT Press, pp. 129-153.

Uluç, F. ve M. Özdağ (1965). *Alparslan Türkeş.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Uran, H. (1959). *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Ünaydın, R. E. (1943). *Hatıralar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde, II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi.* 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vakit, 16 Kasım 1930.

Vakit, 20 Ekim 1930.

Vakit, 25 Mart 1931.

Vakit, 6 Şubat 1933.

Villiers, P. (2009). *Police and Policing*. Waterside Press,Hampshire: UK.

Waldo, D. (1952), "Development of Theory of Democratic Administration", The American Political Science Review, Vol. 46, No. 1 (March), ss. 81-103.

Weber, Max (2012) *Ekonomi ve Toplum, I. Cilt.* (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.

Wilson, W. (1961). "Seçme Parçalar". (Çev. Nermin Abadan), *Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi 1*, İstanbul: Yenilik Basımevi.

Yalçın, H. C. (1947). "Polis Vazife ve Salahiyetleri Hakkındaki Kanun", *Tanin Gazetesi,* 16 Temmuz 1947.

Yazman, N. (1930). *Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri*. Konya: Konya Vilayet Matbaası.

Yılmaz, Y. (2019). *Türkiye Siyasi Hayatında Abdulkadir Kemali Öğütçü Hayatı Ve Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yiğit, M. (1997). *Polis ve İstihbarat*. İstanbul: Cem Ofset A.Ş.

Yiğit, Yücel (2021). "Atatürk Dönemi Polis Teşkilatı". *Atatürk Ansiklopedisi.* Atatürk Araştırma Merkezi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr Erişim tarihi: 10 Nisan 2021.

Zedner, L. (2009). *Security*. London and NY: Routledge.

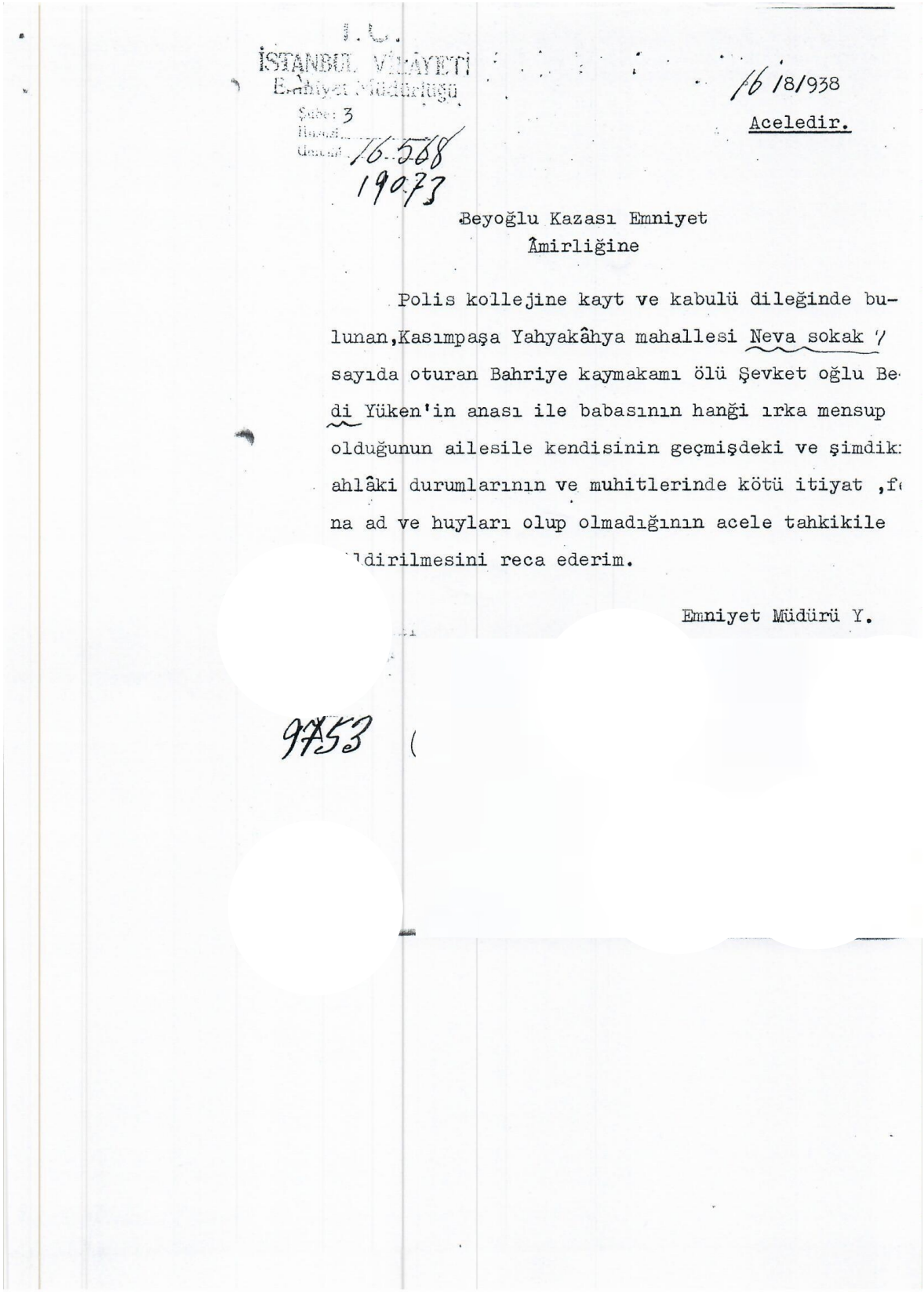
Zurcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen), 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 17. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zwieg, S. (1984). *Bir Politikacının Portresi: Fouhce.* (Çev. Burhan Arpad), İstanul: Say Yayınları.

EKLER

EK-1. Polis Koleji'nin Beyoğlu Kazası Emniyet Amirliğine Yazısı

T. C.
İSTANBUL VİLÂYETİ
Emniyet Müdürlüğü
Şube: 3
Numarası: 16568
Dosya: 19073

16/8/938
Aceledir.

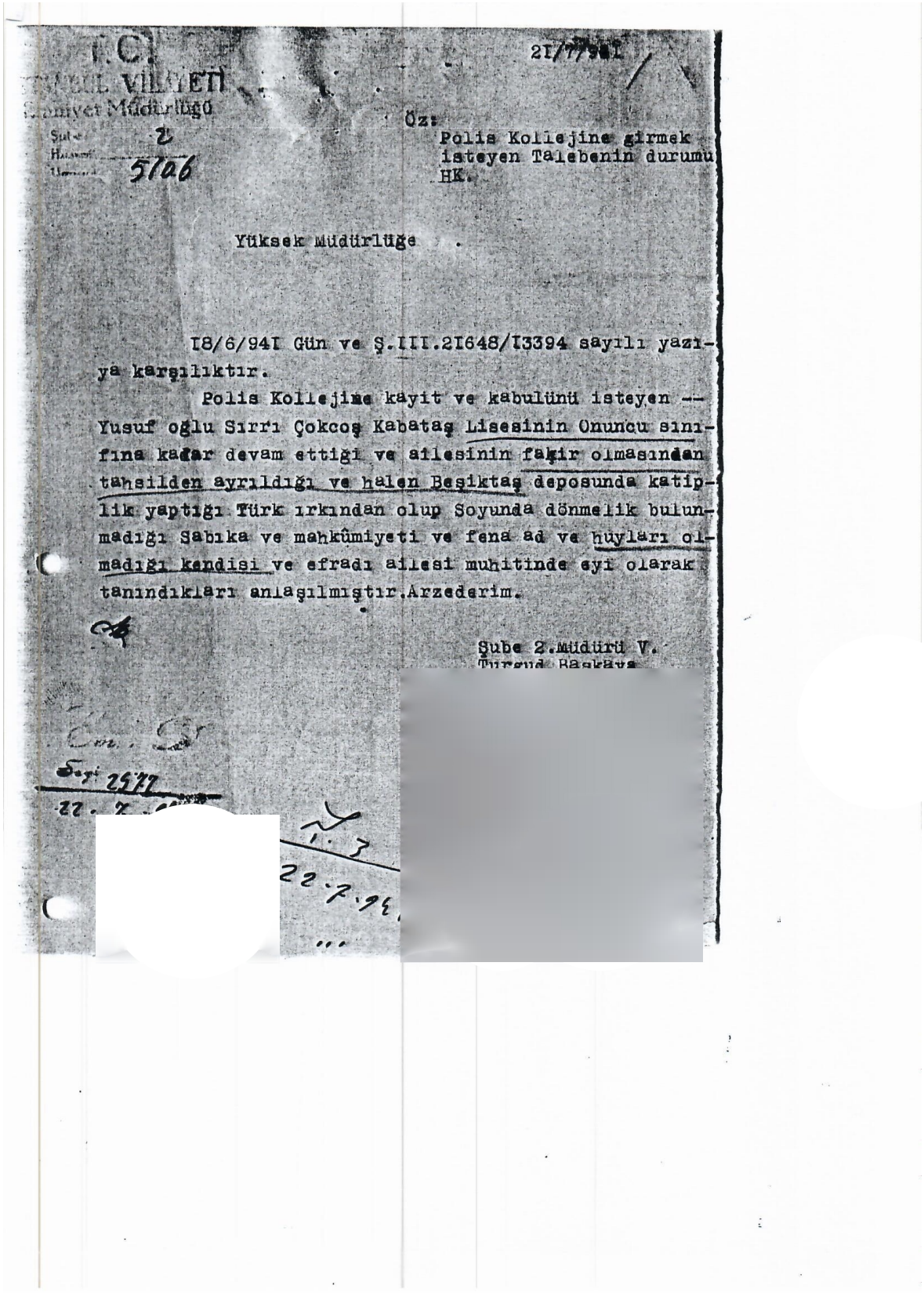
Beyoğlu Kazası Emniyet
Âmirliğine

Polis kollejine kayt ve kabulü dileğinde bulunan, Kasımpaşa Yahyakâhya mahallesi Neva sokak 7 sayıda oturan Bahriye kaymakamı ölü Şevket oğlu Bedi Yüken'in anası ile babasının hangi ırka mensup olduğunun ailesile kendisinin geçmişdeki ve şimdiki ahlâki durumlarının ve muhitlerinde kötü itiyat, fena ad ve huyları olup olmadığının acele tahkikile bildirilmesini reca ederim.

Emniyet Müdürü Y.

9753

EK-2. Polis Koleji'ne Girmek İsteyen Talebenin Durumu Hakkında Yazı

T.C.
[illegible] VİLÂYETİ
[illegible] Müdürlüğü
Şube 2
Hususi
No. 5106

21/7/941

Öz: Polis Kolejine girmek isteyen Talebenin durumu HK.

Yüksek Müdürlüğe

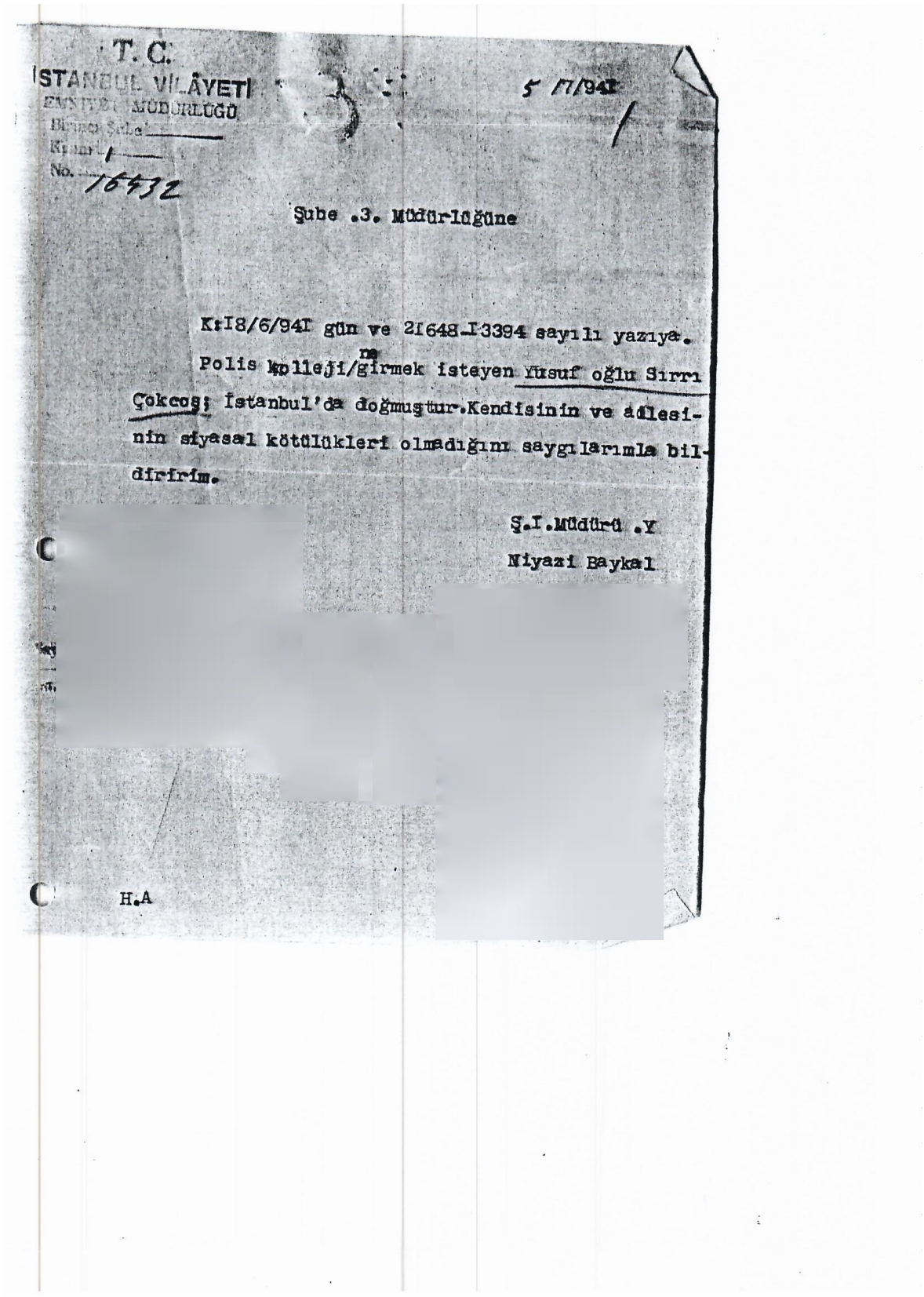
18/6/941 Gün ve Ş.III.21648/13394 sayılı yazıya karşılıktır.

Polis Kolejine kayit ve kabulünü isteyen -- Yusuf oğlu Sırrı Çokcoş Kabataş Lisesinin Onuncu sınıfına kadar devam ettiği ve ailesinin fakir olmasından tahsilden ayrıldığı ve halen Beşiktaş deposunda katiplik yaptığı Türk ırkından olup Soyunda dönmelik bulunmadığı Sabıka ve mahkûmiyeti ve fena ad ve huyları olmadığı kendisi ve efradı ailesi muhitinde eyi olarak tanındıkları anlaşılmıştır.Arzederim.

Şube 2.Müdürü V.
Turgud Başkaya

5.yi 2977
22.7.
1.3
22.7.941

EK-3. Polis Kolejine Girmek İsteyen Öğrenci Hakkında İstihbarat Bilgisi Niteliğinde Yazı

T. C.
İSTANBUL VİLÂYETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Şube
Kısım
No. 16432

5 /7/941

Şube .3. Müdürlüğüne

K:18/6/941 gün ve 21648_13394 sayılı yazıya.

Polis kolleji/ne girmek isteyen Yusuf oğlu Sırrı Çokcoş; İstanbul'da doğmuştur.Kendisinin ve adlesinin siyasal kötülükleri olmadığını saygılarımla bildirirım.

Ş.I.Müdürü .Y
Niyazi Baykal

H.A

EK-4A. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi

Polis stajyerliğine alınacaklara mahsus tahkikat fişi

Sorular	Karşılık cevaplar
I Vilâyeti	İzmit
2 Talibin ve babasının adı soy adı	Ömer kırlı oğlu Nihat kırlı
3 Doğum yer ve tarihi(Yüksek tahsil lilerden yaş haddi aranmaz	İzmit, 1926
4 Oturduğu yer	İzmit çukurbağ mahallesi .Behriye.Cd. 29 e
5 Fiili askerliğini yapmışmıdır ne olarak	..
6 Milliyeti	Türk.
7 Babası,anası,büyük babası ve büyük anasi le onların baba ve anaları ihtida etmek suretilemi Türk camiası içine girmiştir.	Türktür.
8 Milli Hudud haricinde doğmuş ise Bu mahallin adı	
9 Süfli hizmetlerde bulunmuşmudur	bulunmamıştır.
I0 İşret,kokain,eroin,morfin ve müma sili şeyleri kullanmakla ve kumar oynamakla ad lanmışmıdır.	yoktur.
II Sabıkası,Mazuniyet veya majkümiyeti varmıdır? bu cihetler hangi makamdan tahkik edilmiştir.	yoktur.
I2 Talibin Muracaat ettiği mahalden başka yerlerde ikamet etmiş ise Bu yerlerde ne gibi işlerle iştiğal ettiği,O mahallin zabıtasile bi lmuhabere tesbit edilmişmidir.bulunduğu yerlerin adliyesince her h hangi bir Mazuniyet veya mahkumiyeti olup olmadığı tahkik edilmiş midir.	başka yere müracaat etmemiştir. ve başka yerdede bulunmamıştır.
I3 Polis Stajyerliği için başka bir vilâyette muracaat edüp etmediği etmiş ise hangi vilâyete muracaat ettiği	müracaat etemiştir.
I4 ailesinin mazide ve haldeki siyasi ve ictimai ahlâki durumları nasıl dır.	eyidir.
I5Emniyet teşkilâtında vazife isteyen zat,Ecnebi müesseselerde ve ecnebi resmi ve hususi hizmetlerde istihdam edilmişmidir.	edilmemiştir.
I6 Milli amele muhalefeti ve siyasal cemiyetlere intisabı varmıdır.	yoktur.
I7 Sır saklarını temas ettiği kimseler tin ahlâki ve ictimai vaziyeti	eyidi.
I8 Sanat ve meşgalesi	Talebe
I9 Evlimidir evli ise karısının milliyeti,karı tarafından ailesinin siyasi ve ahlâki durumu	evli degildir.
20 Türk veya ecnebi kadınlarla evli gibi yaşarmı veya yaşamışmıdır.	degildir.

EK-4B. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi

2

31 Yakın akrabası içinde karısı ve ya kocası ecnebi kadından olan kimse varmıdır varsa kimlerdir (Yani akrabası içinde ecnebiye varmış kadın veya ecnebi kadınla evlenmiş veya birlikte yaşamakta olan kimseler varmıdır	Yoktur.
32 Memuriyet isteyen zatın kardşi baba ,amca ve annesi ile dayısı Türk kanından olmayan kimselerle evlimidir(yani ecnebi kadınlarla evlimidir.	degildir.
33 Memuriyet isteyen zatın Yurd dişinde akrabası varsa nerelerdedir emlaki ve alakası varsa nerelerde bulunmaktadır.	yoktur.
34 Ana dili olan Tükçeden başka ana dili gibi fasih ve daimi olarak aile arasında konuştuğu dil hangi sidir.(Bu nokta çok mühimdir)	Türkçeden başka lisan bilmez
35 Tahsil derecesi bunu teyit eden vesikaya malikmidir.	Orta mektep mezünü olup şehadenamesi vardır.
36 Yabancı dillere vukufu derecesi	yoktur.
37 Muhitçe aşağı ve kötü sayılan işlerde bulunmuşmudur.	bulunmamışır.
38 Iaçesile mükellef olduğu kimseler	Yoktur.
39 Hakkında tahkikat yapılan talibin imza ve parmak izi(Bu imza ile parmak izi tahkikatı yapan makam ca tastik edilecektir.	
30 Tahkikatı yapan memurun sıfatı memuriyeti ile imzası(Bu imza memurun bağlı bulunduğu amir tarafında tastik edilecektir.	32 yka sayılı polis memuru Rifat erdemli.

Tastik
resmi mu

EK-5. Polis Stajyerliğine Alınacaklar Mahsus Tahkikat Fişi

Kolej 3. sınıf talebesinden I52 sayılı Sırrı Çokcoşun görülen lüzum üzerine alınan ifadesidir. 8/5/944

S:I - 7/5/944 Pazar günü dahilî elbiseniz Enstitü nöbetci komiseri tarafından orta Kolej dershanesindeki sıralar içerisinden alınmış ve bu münasebetle mektepten dışarıya sivil olarak çıktığınız anlaşılmıştır. Niçin sivil elbise giydiniz ve giydiğiniz sivil elbiseyi ne suretle tedarik ettiniz?

C:I- Elbisem çok eskidir ve ayni zamanda şapkam da yoktu. Bu münasebetle dışarıya bir iki haftadanberi çıkameyordum. Bu hafta dışarıda işim bulunması dolayisile dışarıya çıkmak mecburiyetinde kaldım. Ve mezun olduğum zaman giymek üzre diktirtirmiş olduğum sivil elbiseyi giyerek çıktım. Dahilî elbisemi orta kolej dershanesinde bırakmıştım. Geldiğimde elbisemi bıraktığım yerde olmadığını gördüm. Vaziyet bundan ibarettir.

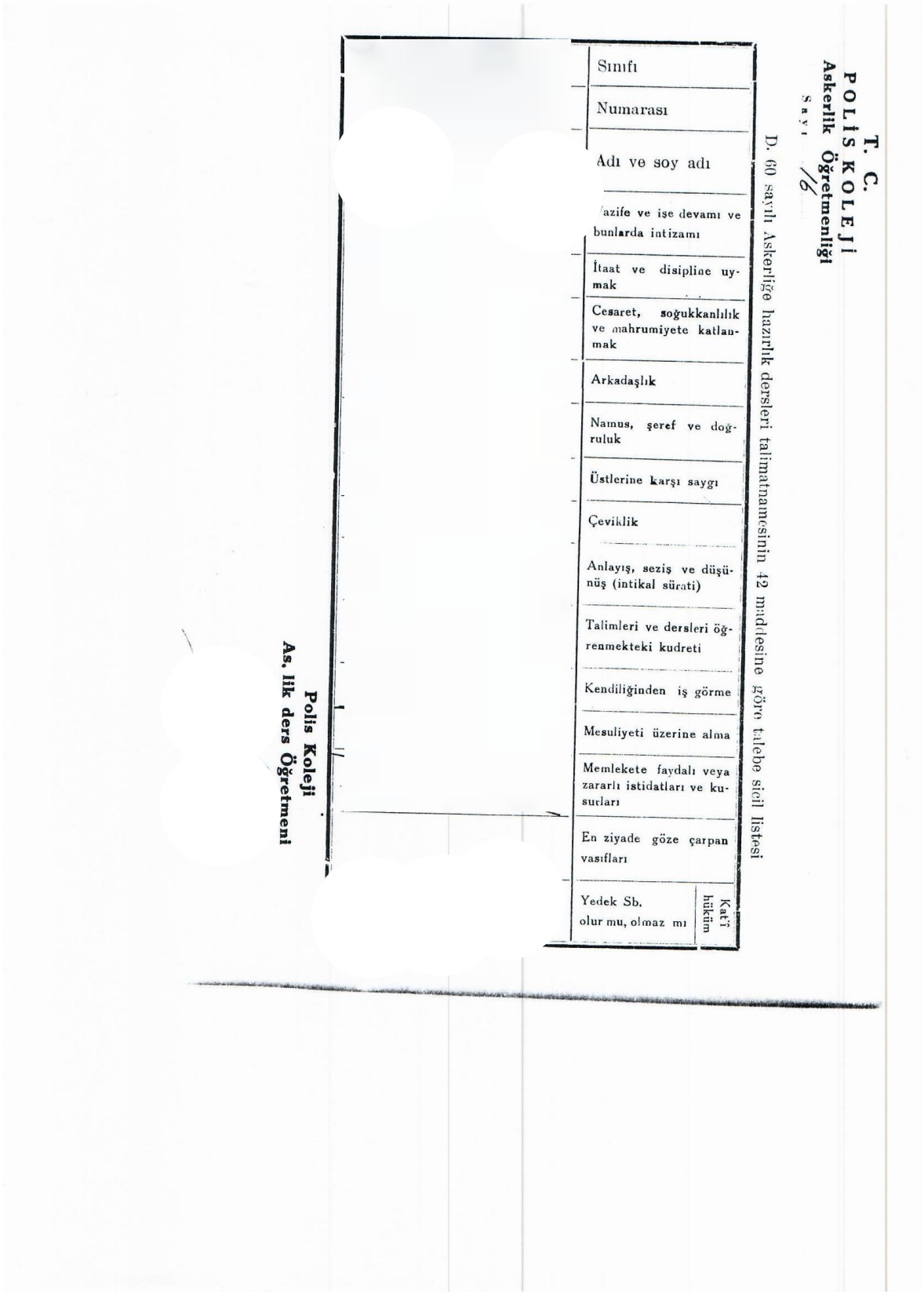
S:2- İfadenizi okuyup imza ediniz?

C:2- İfademi okudum, imza ederim.

Komiser

I52 Sırrı Çokçoş

EK-6. Bir Polis Koleji Öğrencisinin Askerliğe Hazırlık Ders Not Cetveli

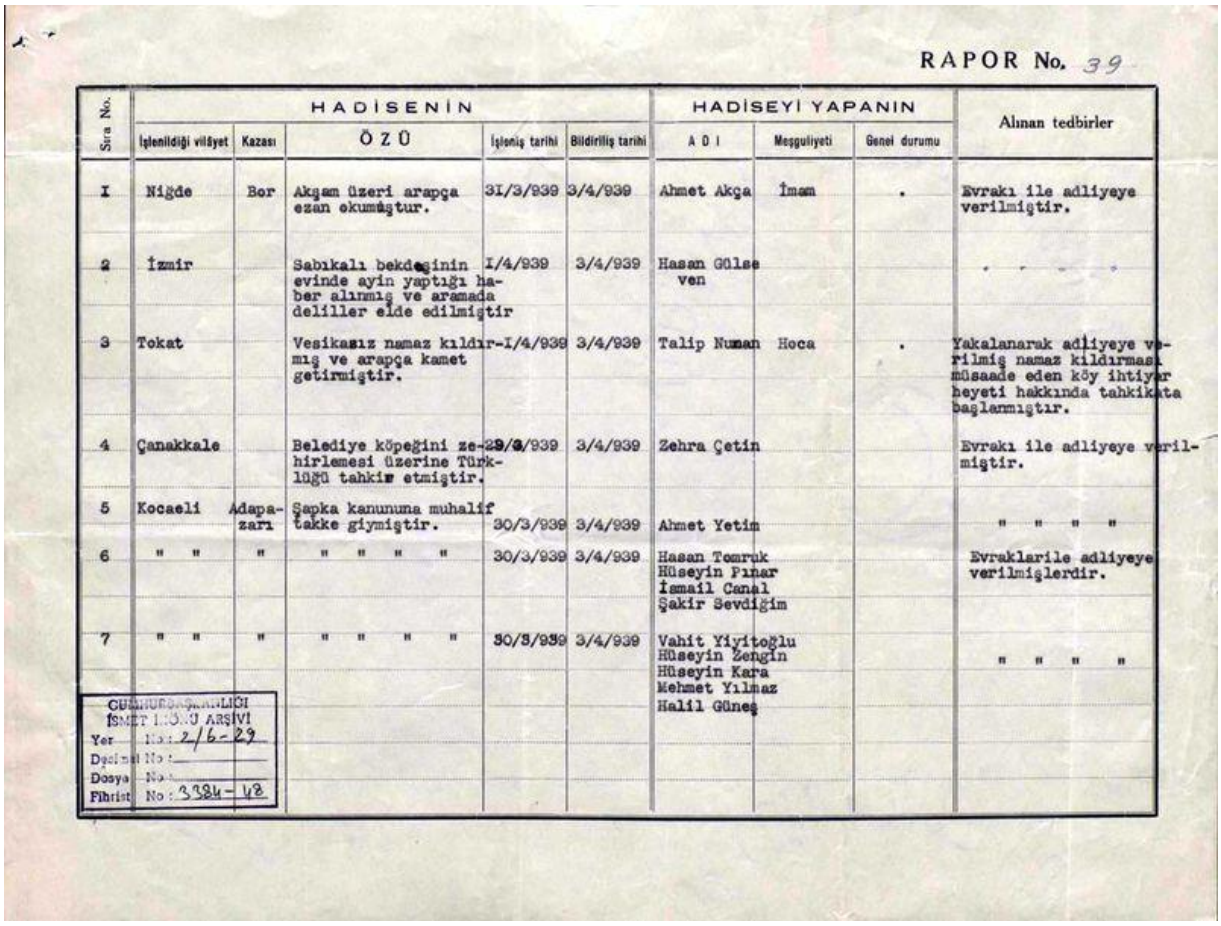
T. C.
POLİS KOLEJİ
Askerlik Öğretmenliği
Sayı : 16

D. 60 sayılı Askerliğe hazırlık dersleri talimatnamesinin 42 maddesine göre talebe sicil listesi

Sınıfı		
Numarası		
Adı ve soy adı		
Vazife ve işe devamı ve bunlarda intizamı		
İtaat ve disipline uymak		
Cesaret, soğukkanlılık ve mahrumiyete katlanmak		
Arkadaşlık		
Namus, şeref ve doğruluk		
Üstlerine karşı saygı		
Çeviklik		
Anlayış, seziş ve düşünüş (intikal sürati)		
Talimleri ve dersleri öğrenmekteki kudreti		
Kendiliğinden iş görme		
Mesuliyeti üzerine alma		
Memlekete faydalı veya zararlı istidatları ve kusurları		
En ziyade göze çarpan vasıfları		
Yedek Sb. olur mu, olmaz mı	Katî hüküm	

Polis Koleji
As. lik ders Öğretmeni

EK-7. Siyasî Suçlara İlişkin Bilgi Notu

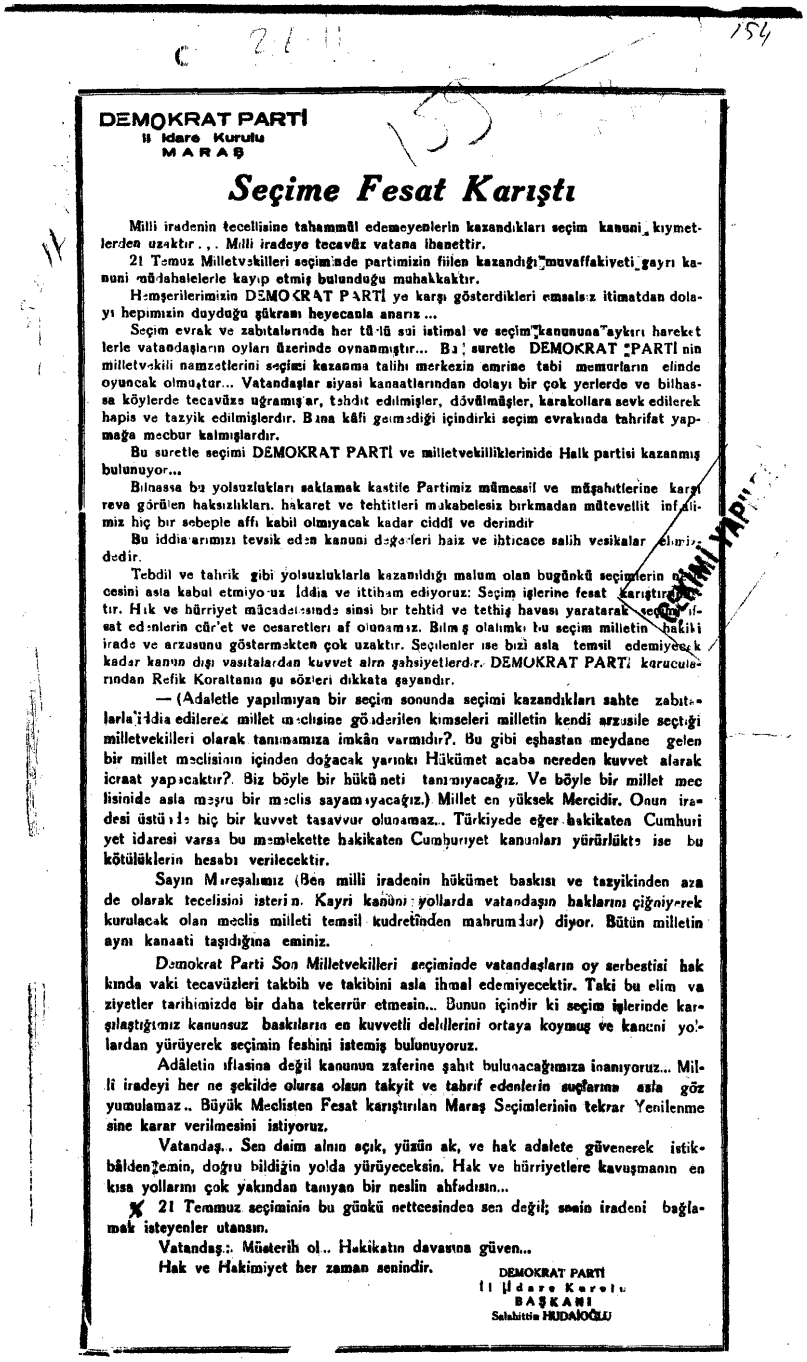

RAPOR No. 39

Sıra No.	HADİSENİN					HADİSEYİ YAPANIN			Alınan tedbirler
	İşlenildiği vilâyet	Kazası	ÖZÜ	İşlenis tarihi	Bildiriliş tarihi	ADI	Meşguliyeti	Genel durumu	
I	Niğde	Bor	Akşam üzeri arapça ezan okumuştur.	31/3/939	3/4/939	Ahmet Akça	İmam	.	Evrakı ile adliyeye verilmiştir.
2	İzmir		Sabıkalı bekdeğinin evinde ayin yaptığı haber alınmış ve aramada deliller elde edilmiştir	I/4/939	3/4/939	Hasan Gülse ven			. . . .
3	Tokat		Vesikasız namaz kıldırmış ve arapça kamet getirmiştir.	I/4/939	3/4/939	Talip Numan	Hoca	.	Yakalanarak adliyeye verilmiş namaz kildirmasi müsaade eden köy ihtiyar heyeti hakkında tahkikata başlanmıştır.
4	Çanakkale		Belediye köpeğini zehirlemesi üzerine Türklüğü tahkir etmiştir.	29/3/939	3/4/939	Zehra Çetin			Evrakı ile adliyeye verilmiştir.
5	Kocaeli	Adapazarı	Şapka kanununa muhalif takke giymiştir.	30/3/939	3/4/939	Ahmet Yetim			" " " "
6	" "	"	" " " "	30/3/939	3/4/939	Hasan Tomruk Hüseyin Pınar İsmail Canal Şakir Sevdiğim			Evraklarile adliyeye verilmişlerdir.
7	" "	"	" " " "	30/3/939	3/4/939	Vahit Yiyitoğlu Hüseyin Zengin Hüseyin Kara Mehmet Yılmaz Halil Güneş			" " " "

CÜMHURİYET BAŞVEKALETİ İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No: 2/6-29
Defter No:
Dosya No:
Fihrist No: 3384-48

EK-8. DP Maraş İl İdare Kurulu Başkanı Selahattin Hüdaioğlu imzasıyla yayımlanan "Seçime Fesat Karıştı" başlıklı beyanname

DEMOKRAT PARTİ
İl İdare Kurulu
MARAŞ

Seçime Fesat Karıştı

Milli iradenin tecellisine tahammül edemeyenlerin kazandıkları seçim kanuni kıymetlerden uzaktır... Milli iradeye tecavüz vatana ihanettir.

21 Temuz Milletvekilleri seçiminde partimizin fiilen kazandığı muvaffakiyeti gayri kanuni müdahalelerle kayıp etmiş bulunduğu muhakkaktır.

Hemşerilerimizin DEMOKRAT PARTİ ye karşı gösterdikleri emsalsiz itimatdan dolayı hepimizin duyduğu şükranı heyecanla anarız...

Seçim evrak ve zabıtalarında her türlü sui istimal ve seçim kanununa aykırı hareketlerle vatandaşların oyları üzerinde oynanmıştır... Bu suretle DEMOKRAT PARTİ nin milletvekili namzetlerini seçimi kazanma talihi merkezin emrine tabi memurların elinde oyuncak olmuştur... Vatandaşlar siyasi kanaatlarından dolayı bir çok yerlerde ve bilhassa köylerde tecavüze uğramışlar, tehdit edilmişler, dövülmüşler, karakollara sevk edilerek hapis ve tazyik edilmişlerdir. Buna kâfi gelmediği içindirki seçim evrakında tahrifat yapmağa mecbur kalmışlardır.

Bu suretle seçimi DEMOKRAT PARTİ ve milletvekilliklerinide Halk partisi kazanmış bulunuyor...

Bilhassa bu yolsuzlukları saklamak kastile Partimiz mümessil ve müşahitlerine karşı reva görülen haksızlıkları, hakaret ve tehditleri mukabelesiz bırkmadan mütevellit infialimiz hiç bir sebeple affı kabil olmıyacak kadar ciddî ve derindir

Bu iddialarımızı tevsik eden kanuni delilleri haiz ve ihticace salih vesikalar elimizdedir.

Tebdil ve tahrik gibi yolsuzluklarla kazanıldığı malum olan bugünkü seçimlerin neticesini asla kabul etmiyoruz: İddia ve ittiham ediyoruz: Seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Hak ve hürriyet mücadelesinde sinsi bir tehdid ve tethiş havası yaratarak seçimi ifsat edenlerin cür'et ve cesaretleri af olunamaz. Bilmiş olalımki bu seçim milletin hakiki irade ve arzusunu göstermekten çok uzaktır. Seçilenler ise bizi asla temsil edemiyecek kadar kanun dışı vasıtalardan kuvvet alan şahsiyetlerdir. DEMOKRAT PARTİ kurucularından Refik Koraltanın şu sözleri dikkata şayandır.

— (Adaletle yapılmıyan bir seçim sonunda seçimi kazandıkları sahte zabıtalarla iddia edilerek millet meclisine gönderilen kimseleri milletin kendi arzusile seçtiği milletvekilleri olarak tanınmamıza imkân varmıdır?. Bu gibi eşhastan meydane gelen bir millet meclisinin içinden doğacak yarınki Hükümet acaba nereden kuvvet alarak icraat yapacaktır?. Biz böyle bir hükümeti tanımıyacağız. Ve böyle bir millet meclisinide asla meşru bir meclis sayamıyacağız.) Millet en yüksek Mercidir. Onun iradesi üstünde hiç bir kuvvet tasavvur olunamaz.. Türkiyede eğer hakikaten Cumhuriyet idaresi varsa bu memlekette hakikaten Cumhuriyet kanunları yürürlükte ise bu kötülüklerin hesabı verilecektir.

Sayın Mareşalımız (Ben milli iradenin hükümet baskısı ve tazyikinden aza de olarak tecellisini isterim. Kayri kanuni yollarda vatandaşın haklarını çiğniyerek kurulacak olan meclis milleti temsil kudretinden mahrumdur) diyor. Bütün milletin aynı kanaati taşıdığına eminiz.

Demokrat Parti Son Milletvekilleri seçiminde vatandaşların oy serbestisi hakkında vaki tecavüzleri takbih ve takibini asla ihmal edemiyecektir. Taki bu elim ve ziyetler tarihimizde bir daha tekerrür etmesin... Bunun içindir ki seçim işlerinde karşılaştığımız kanunsuz baskıların en kuvvetli delillerini ortaya koymuş ve kanuni yollardan yürüyerek seçimin feshini istemiş bulunuyoruz.

Adâletin iflasına değil kanunun zaferine şahit bulunacağımıza inanıyoruz... Milli iradeyi her ne şekilde olursa olsun takyit ve tahrif edenlerin suçlarına asla göz yumulamaz.. Büyük Meclisten Fesat karıştırılan Maraş Seçimlerinin tekrar Yenilenmesine karar verilmesini istiyoruz.

Vatandaş.. Sen daim alnın açık, yüzün ak, ve hak adalete güvenerek istikbâldensemin, doğru bildiğin yolda yürüyeceksin. Hak ve hürriyetlere kavuşmanın en kısa yollarını çok yakından tanıyan bir neslin ahfadısın...

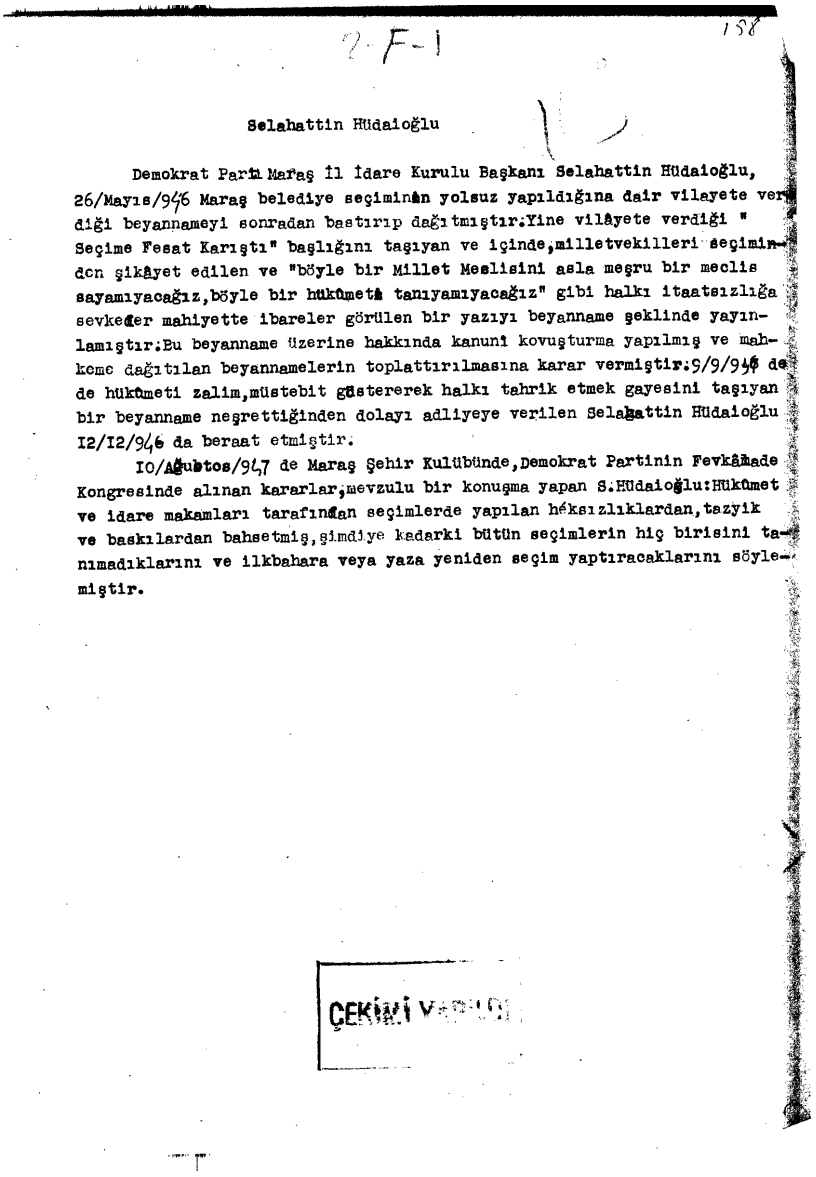
✗ 21 Temmuz seçiminin bu günkü neticesinden sen değil; senin iradeni bağlamak isteyenler utansın.

Vatandaş.. Müsterih ol.. Hakikatin davasına güven...

Hak ve Hakimiyet her zaman senindir.

DEMOKRAT PARTİ
İl İdare Kurulu
BAŞKANI
Selahittin HUDAİOĞLU

EK-9. DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu

?-F-1

158

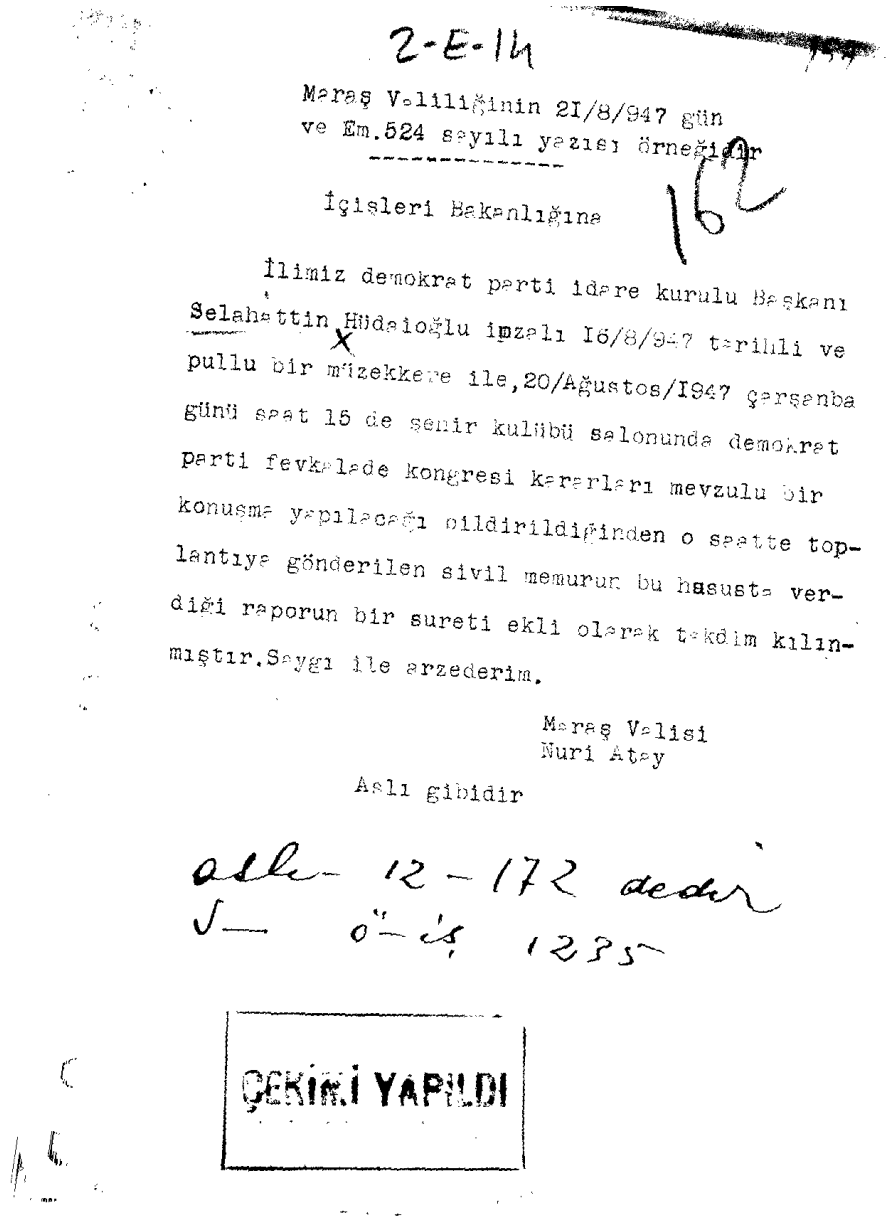
Selahattin Hüdaioğlu

Demokrat Parti Maraş İl İdare Kurulu Başkanı Selahattin Hüdaioğlu, 26/Mayıs/946 Maraş belediye seçiminin yolsuz yapıldığına dair vilayete verdiği beyannameyi sonradan bastırıp dağıtmıştır.Yine vilâyete verdiği " Seçime Fesat Karıştı" başlığını taşıyan ve içinde,milletvekilleri seçiminden şikâyet edilen ve "böyle bir Millet Meclisini asla meşru bir meclis sayamıyacağız,böyle bir hükûmeti tanıyamıyacağız" gibi halkı itaatsızlığa sevkeder mahiyette ibareler görülen bir yazıyı beyanname şeklinde yayınlamıştır.Bu beyanname üzerine hakkında kanuni kovuşturma yapılmış ve mahkeme dağıtılan beyannamelerin toplattırılmasına karar vermiştir.9/9/946 de de hükûmeti zalim,müstebit göstererek halkı tahrik etmek gayesini taşıyan bir beyanname neşrettiğinden dolayı adliyeye verilen Selahattin Hüdaioğlu I2/I2/946 da beraat etmiştir.

IO/Ağustos/947 de Maraş Şehir Kulübünde,Demokrat Partinin Fevkâdade Kongresinde alınan kararlar,mevzulu bir konuşma yapan S.Hüdaioğlu:Hükûmet ve idare makamları tarafından seçimlerde yapılan hâksızlıklardan,tazyik ve baskılardan bahsetmiş,şimdiye kadarki bütün seçimlerin hiç birisini tanımadıklarını ve ilkbahara veya yaza yeniden seçim yaptıracaklarını söylemiştir.

ÇEKİMİ V[illegible]

EK-10. Maraş Valisi Nuri Atay'ın Demokrat Partisi toplantılarına hakkında hazırlanan istihbarat raporu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiğine dair yazı

2-E-14

Maraş Valiliğinin 21/8/947 gün
ve Em.524 sayılı yazısı örneğidir

İçişleri Bakanlığına

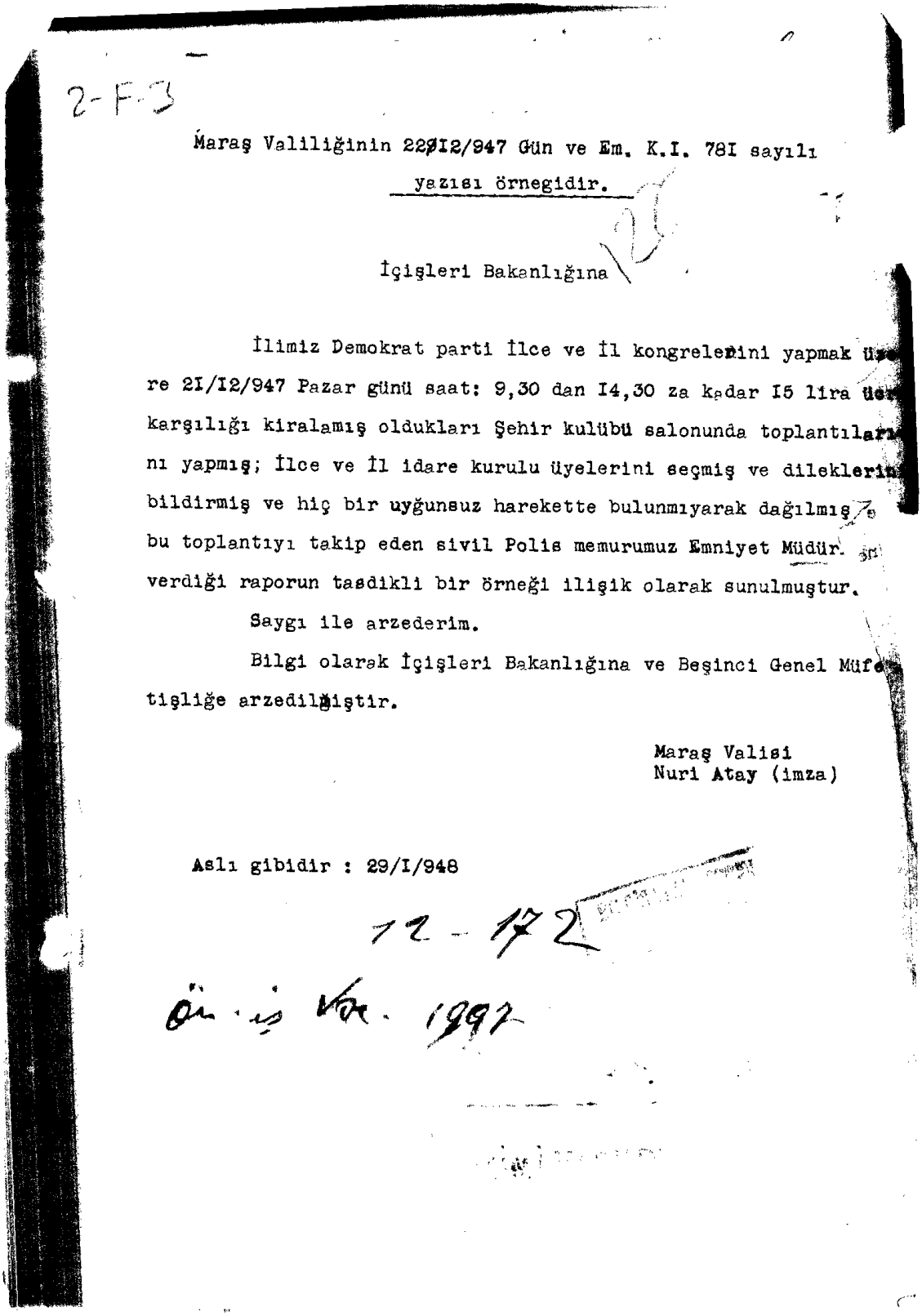
İlimiz demokrat parti idare kurulu Başkanı Selahattin Hüdaioğlu imzalı 16/8/947 tarihli ve pullu bir müzekkere ile,20/Ağustos/1947 çarşamba günü saat 15 de şehir kulübü salonunda demokrat parti fevkalade kongresi kararları mevzulu bir konuşma yapılacağı bildirildiğinden o saatte toplantıya gönderilen sivil memurun bu hususta verdiği raporun bir sureti ekli olarak takdim kılınmıştır.Saygı ile arzederim.

Maraş Valisi
Nuri Atay

Aslı gibidir

ÇEKİMİ YAPILDI

EK-11. Maraş Valisi Nuri Atay'ın Demokrat Partisi toplantılarına hakkında hazırlanan istihbarat raporu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiğine dair bir diğer yazı

2-F-3

Maraş Valiliğinin 22/I2/947 Gün ve Em. K.I. 78I sayılı yazısı örnegidir.

İçişleri Bakanlığına

İlimiz Demokrat parti İlce ve İl kongrelerini yapmak üzere 2I/I2/947 Pazar günü saat: 9,30 dan I4,30 za kadar I5 lira üst karşılığı kiralamış oldukları Şehir kulübü salonunda toplantılarını yapmış; İlce ve İl idare kurulu üyelerini seçmiş ve dileklerini bildirmiş ve hiç bir uygunsuz harekette bulunmıyarak dağılmış. bu toplantıyı takip eden sivil Polis memurumuz Emniyet Müdür. verdiği raporun tasdikli bir örneği ilişik olarak sunulmuştur.

Saygı ile arzederim.

Bilgi olarak İçişleri Bakanlığına ve Beşinci Genel Müfettişliğe arzedilmiştir.

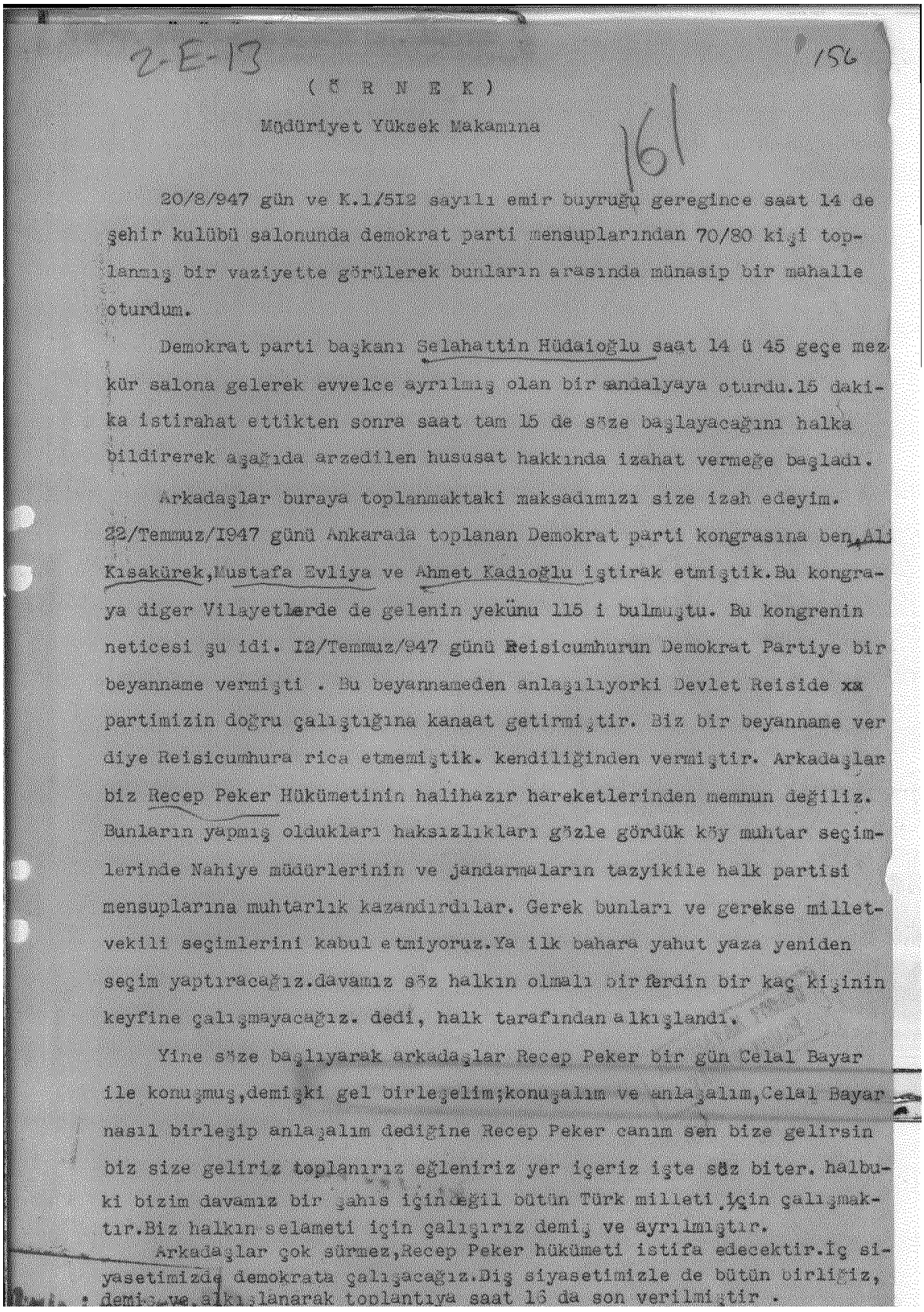
Maraş Valisi
Nuri Atay (imza)

Aslı gibidir : 29/I/948

72 - 172

Öğ. İş Kur. 1997

EK-12. Demokrat Parti Maraş İl Başkanı Selahattin Hüdaioğlu'nun Demokrat Parti Kongresi'ndeki Konuşması

2-E-13

156

(S Ö R N E K)

Müdüriyet Yüksek Makamına

161

20/8/947 gün ve K.1/512 sayılı emir buyruğu geregince saat 14 de şehir kulübü salonunda demokrat parti mensuplarından 70/80 kişi toplanmış bir vaziyette görülerek bunların arasında münasip bir mahalle oturdum.

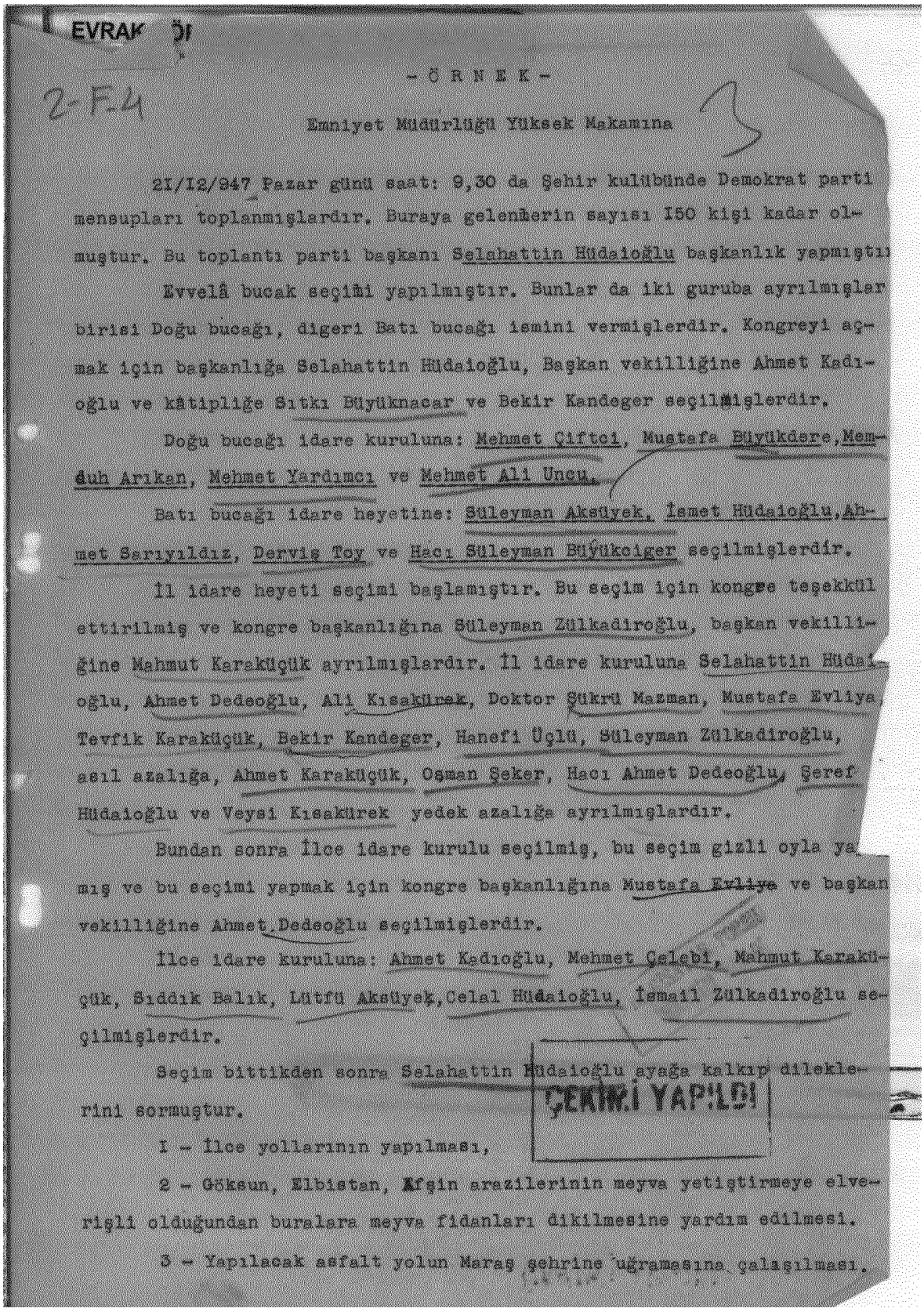
Demokrat parti başkanı Selahattin Hüdaioğlu saat 14 ü 45 geçe mezkür salona gelerek evvelce ayrılmış olan bir sandalyaya oturdu.15 dakika istirahat ettikten sonra saat tam 15 de söze başlayacağını halka bildirerek aşağıda arzedilen hususat hakkında izahat vermeğe başladı.

Arkadaşlar buraya toplanmaktaki maksadımızı size izah edeyim. 22/Temmuz/1947 günü Ankarada toplanan Demokrat parti kongrasına ben,Ali Kısakürek,Mustafa Evliya ve Ahmet Kadıoğlu iştirak etmiştik.Bu kongraya diğer Vilayetlerde de gelenin yekünu 115 i bulmuştu. Bu kongrenin neticesi şu idi. 12/Temmuz/947 günü Reisicumhurun Demokrat Partiye bir beyanname vermişti . Bu beyannameden anlaşılıyorki Devlet Reiside xx partimizin doğru çalıştığına kanaat getirmiştir. Biz bir beyanname verdiye Reisicumhura rica etmemiştik. kendiliğinden vermiştir. Arkadaşlar biz Recep Peker Hükümetinin halihazır hareketlerinden memnun değiliz. Bunların yapmış oldukları haksızlıkları gözle gördük köy muhtar seçimlerinde Nahiye müdürlerinin ve jandarmaların tazyikile halk partisi mensuplarına muhtarlık kazandırdılar. Gerek bunları ve gerekse milletvekili seçimlerini kabul etmiyoruz.Ya ilk bahara yahut yaza yeniden seçim yaptıracağız.davamız söz halkın olmalı bir ferdin bir kaç kişinin keyfine çalışmayacağız. dedi, halk tarafından alkışlandı.

Yine söze başlıyarak arkadaşlar Recep Peker bir gün Celal Bayar ile konuşmuş,demişki gel birleşelim;konuşalım ve anlaşalım,Celal Bayar nasıl birleşip anlaşalım dediğine Recep Peker canım sen bize gelirsin biz size geliriz toplanırız eğleniriz yer içeriz işte söz biter. halbuki bizim davamız bir şahıs için değil bütün Türk milleti için çalışmaktır.Biz halkın selameti için çalışırız demiş ve ayrılmıştır.

Arkadaşlar çok sürmez,Recep Peker hükümeti istifa edecektir.İç siyasetimizde demokrata çalışacağız.Diş siyasetimizle de bütün birliğiz, demiş ve alkışlanarak toplantıya saat 15 de son verilmiştir .

EK-13. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu

EVRAK ÖI

- Ö R N E K -

2-F-24

Emniyet Müdürlüğü Yüksek Makamına

21/12/947 Pazar günü saat: 9,30 da Şehir kulübünde Demokrat parti mensupları toplanmışlardır. Buraya gelenlerin sayısı 150 kişi kadar olmuştur. Bu toplantı parti başkanı Selahattin Hüdaioğlu başkanlık yapmıştır.

Evvelâ bucak seçimi yapılmıştır. Bunlar da iki guruba ayrılmışlar birisi Doğu bucağı, digeri Batı bucağı ismini vermişlerdir. Kongreyi açmak için başkanlığa Selahattin Hüdaioğlu, Başkan vekilliğine Ahmet Kadıoğlu ve kâtipliğe Sıtkı Büyüknacar ve Bekir Kandeger seçilmişlerdir.

Doğu bucağı idare kuruluna: Mehmet Çiftci, Mustafa Büyükdere, Memduh Arıkan, Mehmet Yardımcı ve Mehmet Ali Uncu.

Batı bucağı idare heyetine: Süleyman Aksüyek, İsmet Hüdaioğlu, Ahmet Sarıyıldız, Derviş Toy ve Hacı Süleyman Büyükciger seçilmişlerdir.

İl idare heyeti seçimi başlamıştır. Bu seçim için kongre teşekkül ettirilmiş ve kongre başkanlığına Süleyman Zülkadiroğlu, başkan vekilliğine Mahmut Karaküçük ayrılmışlardır. İl idare kuruluna Selahattin Hüdaioğlu, Ahmet Dedeoğlu, Ali Kısakürek, Doktor Şükrü Mazman, Mustafa Evliya, Tevfik Karaküçük, Bekir Kandeger, Hanefi Üçlü, Süleyman Zülkadiroğlu, asıl azalığa, Ahmet Karaküçük, Osman Şeker, Hacı Ahmet Dedeoğlu, Şeref Hüdaioğlu ve Veysi Kısakürek yedek azalığa ayrılmışlardır.

Bundan sonra İlce idare kurulu seçilmiş, bu seçim gizli oyla yapmış ve bu seçimi yapmak için kongre başkanlığına Mustafa Evliya ve başkan vekilliğine Ahmet Dedeoğlu seçilmişlerdir.

İlce idare kuruluna: Ahmet Kadıoğlu, Mehmet Çelebi, Mahmut Karaküçük, Sıddık Balık, Lütfü Aksüyek, Celal Hüdaioğlu, İsmail Zülkadiroğlu seçilmişlerdir.

Seçim bittikden sonra Selahattin Hüdaioğlu ayağa kalkıp dilekelerini sormuştur.

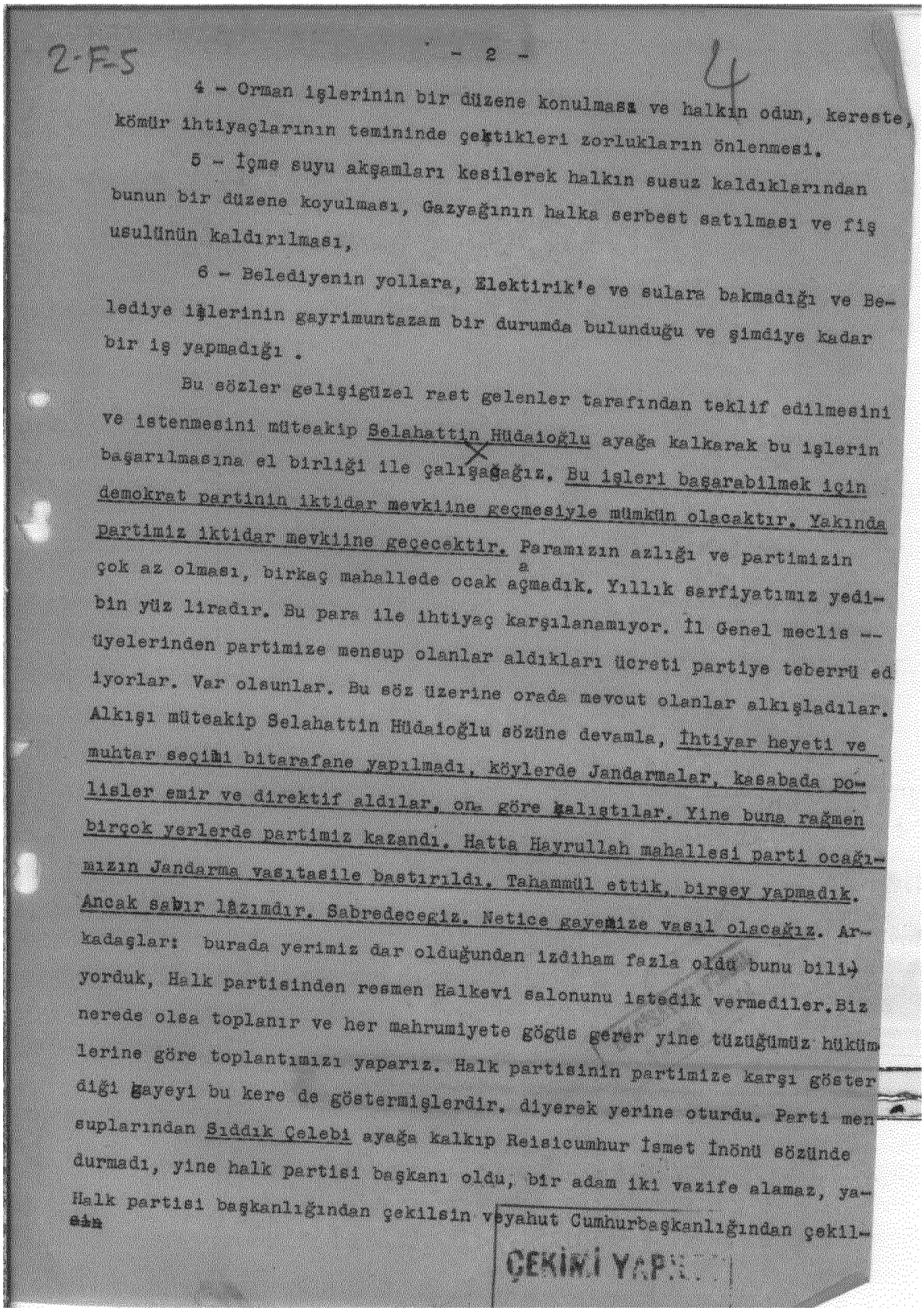
ÇEKİMİ YAPILDI

1 - İlce yollarının yapılması,

2 - Göksun, Elbistan, Afşin arazilerinin meyva yetiştirmeye elverişli olduğundan buralara meyva fidanları dikilmesine yardım edilmesi.

3 - Yapılacak asfalt yolun Maraş şehrine uğramasına çalışılması.

EK-13B. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu

2-F-5

- 2 -

4

4 - Orman işlerinin bir düzene konulması ve halkın odun, kereste, kömür ihtiyaçlarının temininde çektikleri zorlukların önlenmesi,

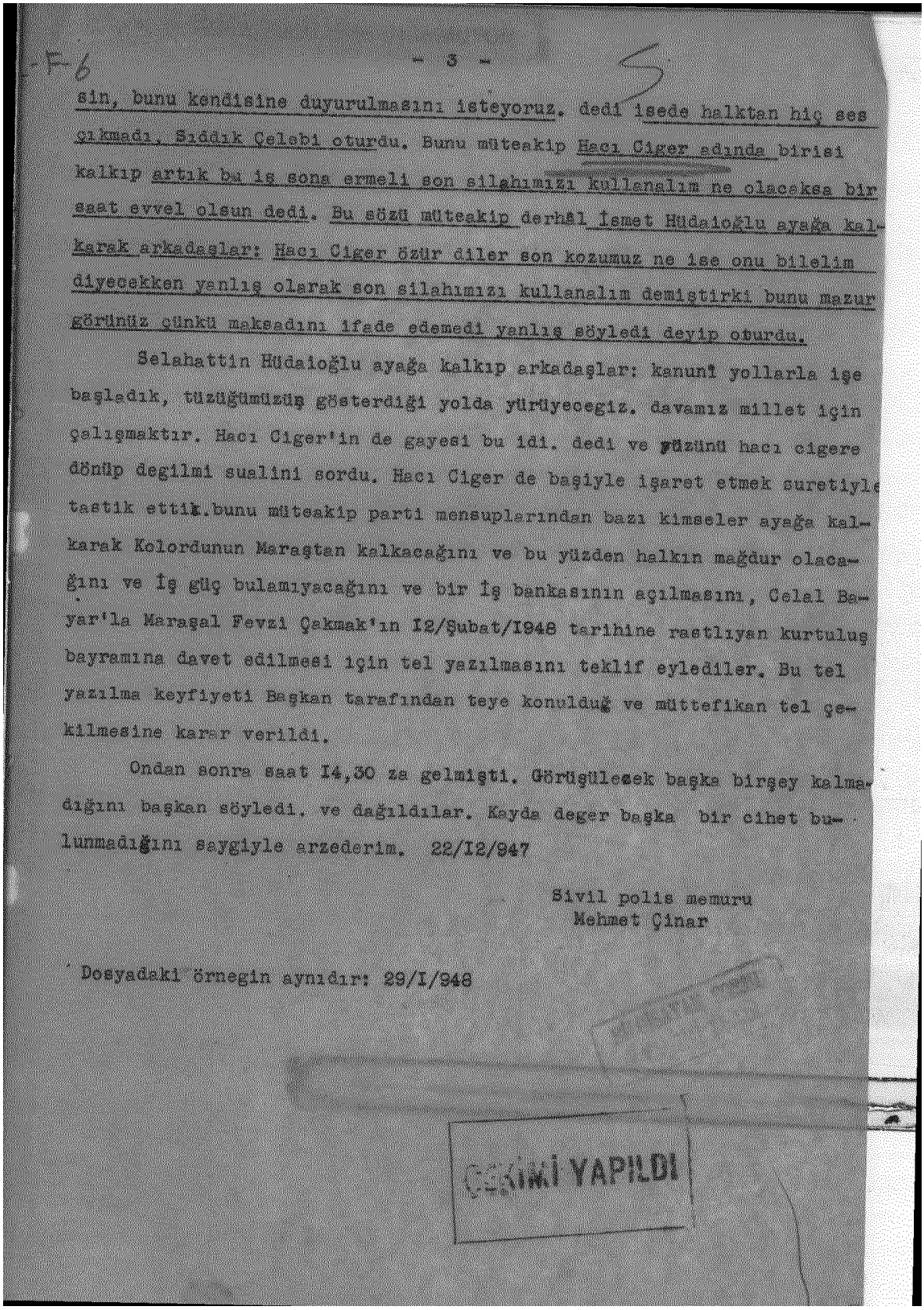
5 - İçme suyu akşamları kesilerek halkın susuz kaldıklarından bunun bir düzene koyulması, Gazyağının halka serbest satılması ve fiş usulünün kaldırılması,

6 - Belediyenin yollara, Elektirik'e ve sulara bakmadığı ve Belediye işlerinin gayrimuntazam bir durumda bulunduğu ve şimdiye kadar bir iş yapmadığı .

Bu sözler gelişigüzel rast gelenler tarafından teklif edilmesini ve istenmesini müteakip Selahattin Hüdaioğlu ayağa kalkarak bu işlerin başarılmasına el birliği ile çalışacağız. Bu işleri başarabilmek için demokrat partinin iktidar mevkiine geçmesiyle mümkün olacaktır. Yakında Partimiz iktidar mevkiine geçecektir. Paramızın azlığı ve partimizin a çok az olması, birkaç mahallede ocak açmadık. Yıllık sarfiyatımız yedi bin yüz liradır. Bu para ile ihtiyaç karşılanamıyor. İl Genel meclis üyelerinden partimize mensup olanlar aldıkları ücreti partiye teberrü ediyorlar. Var olsunlar. Bu söz üzerine orada mevcut olanlar alkışladılar. Alkışı müteakip Selahattin Hüdaioğlu sözüne devamle, İhtiyar heyeti ve muhtar seçimi bitarafane yapılmadı, köylerde Jandarmalar, kasabada polisler emir ve direktif aldılar, ona göre çalıştılar. Yine buna rağmen birçok yerlerde partimiz kazandı, Hatta Hayrullah mahallesi parti ocağımızın Jandarma vasıtasile bastırıldı. Tahammül ettik, birşey yapmadık. Ancak sabır lâzımdır. Sabredeceğiz. Netice gayemize vasıl olacağız. Arkadaşlar: burada yerimiz dar olduğundan izdiham fazla oldu bunu biliyorduk, Halk partisinden resmen Halkevi salonunu istedik vermediler.Biz nerede olsa toplanır ve her mahrumiyete göğüs gerer yine tüzüğümüz hükümlerine göre toplantımızı yaparız. Halk partisinin partimize karşı gösterdiği gayeyi bu kere de göstermişlerdir. diyerek yerine oturdu. Parti mensuplarından Sıddık Çelebi ayağa kalkıp Reisicumhur İsmet İnönü sözünde durmadı, yine halk partisi başkanı oldu, bir adam iki vazife alamaz, ya Halk partisi başkanlığından çekilsin veyahut Cumhurbaşkanlığından çekilsin

ÇEKİNİ YAP[illegible]

EK-13C. 21.12.1947 Tarihli DP Maraş İl İdare Kurulu toplantısına ilişkin istihbarat raporu

F-6 - 3 - S

sin, bunu kendisine duyurulmasını isteyoruz, dedi isede halktan hiç ses çıkmadı, Sıddık Çelebi oturdu. Bunu müteakip Hacı Ciger sdında biriei kalkıp artık bu iş sona ermeli son silahımızı kullanalım ne olacaksa bir saat evvel olsun dedi. Bu sözü müteakip derhal İsmet Hüdaioğlu ayağa kalkarak arkadaşlar: Hacı Ciger özür diler son kozumuz ne ise onu bilelim diyecekken yanlış olarak son silahımızı kullanalım demiştirki bunu mazur görünüz çünkü maksadını ifade edemedi yanlış söyledi deyip oturdu.

Selahattin Hüdaioğlu ayağa kalkıp arkadaşlar: kanuni yollarla işe başladık, tüzüğümüzün gösterdiği yolda yürüyecegiz. davamız millet için çalışmaktır. Hacı Ciger'in de gayesi bu idi. dedi ve yüzünü hacı cigere dönüp degilmi sualini sordu. Hacı Ciger de başiyle işaret etmek suretiyle tastik ettik.bunu müteakip parti mensuplerinden bazı kimseler ayağa kalkarak Kolordunun Maraştan kalkacağını ve bu yüzden halkın mağdur olacağını ve İş güç bulamıyacağını ve bir İş bankasının açılmasını, Celal Bayar'la Maraşal Fevzi Çakmak'ın I2/Şubat/I948 tarihine rastlıyan kurtuluş bayramına davet edilmesi için tel yazılmasını teklif eylediler. Bu tel yazılma keyfiyeti Başkan tarafından teye konulduğ ve müttefikan tel çekilmesine karar verildi.

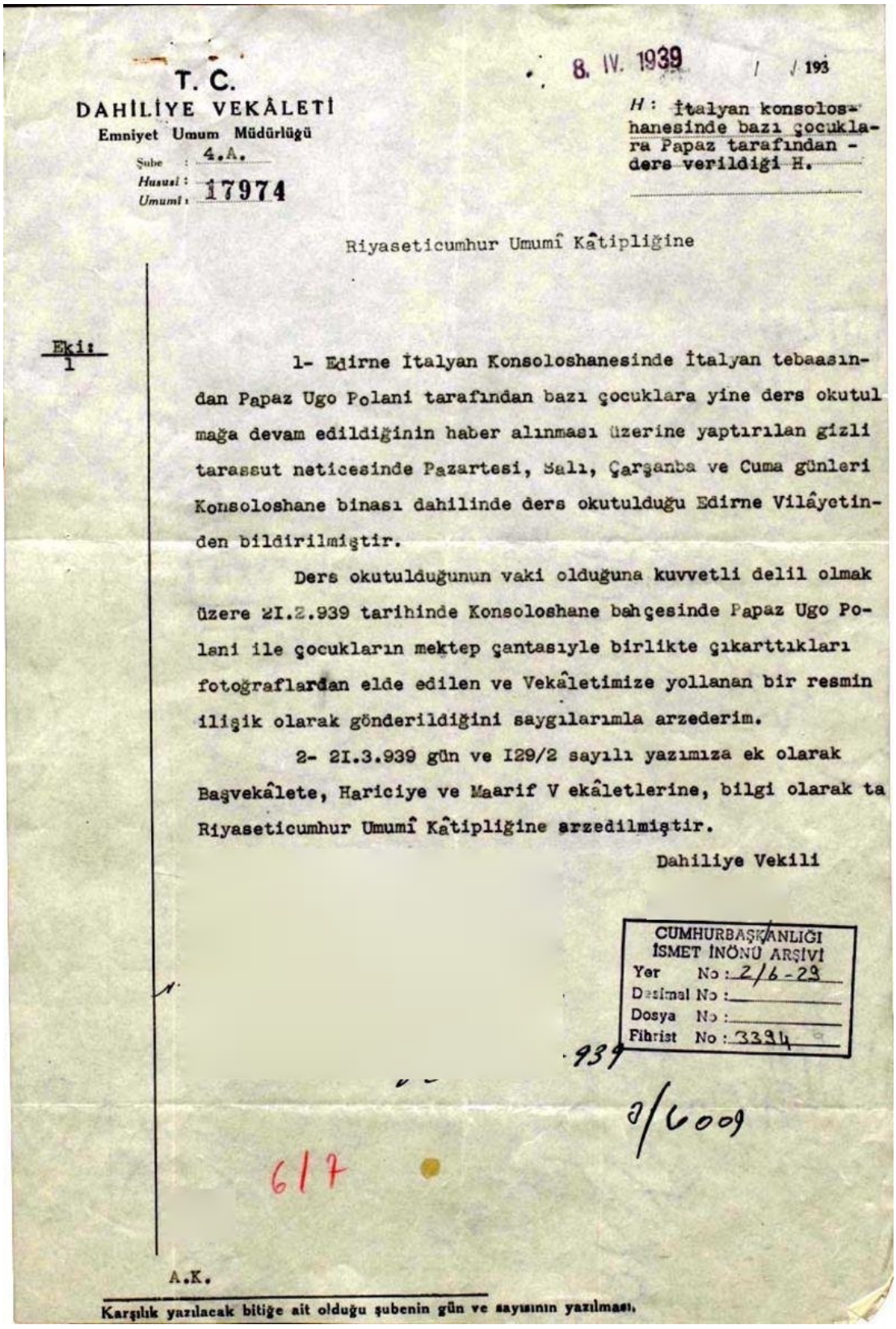
Ondan sonra saat I4,30 za gelmişti. Görüşülecek başka birşey kalmadığını başkan söyledi. ve dağıldılar. Kayda deger başka bir cihet bulunmadığını saygiyle arzederim. 22/I2/947

Sivil polis memuru
Mehmet Çinar

Dosyadaki örnegin aynıdır: 29/I/948

ÇEKİMİ YAPILDI

EK-14. Edirne İtalyan Konsolosluğu'nda bazı çocuklara Papaz Ugo Polani tarafından ders verdiğine ilişkin istihbarat raporu

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube : 4.A.
Hususi :
Umumi : 17974

8. IV. 1939 / / 193

H: İtalyan konsoloshanesinde bazı çocuklara Papaz tarafından ders verildiği H.

Riyaseticumhur Umumî Kâtipliğine

Eki: 1

1- Edirne İtalyan Konsoloshanesinde İtalyan tebaasından Papaz Ugo Polani tarafından bazı çocuklara yine ders okutulmağa devam edildiğinin haber alınması üzerine yaptırılan gizli tarassut neticesinde Pazartesi, Salı, Çarşanba ve Cuma günleri Konsoloshane binası dahilinde ders okutulduğu Edirne Vilâyetinden bildirilmiştir.

Ders okutulduğunun vaki olduğuna kuvvetli delil olmak üzere 2I.3.939 tarihinde Konsoloshane bahçesinde Papaz Ugo Polani ile çocukların mektep çantasıyle birlikte çıkarttıkları fotoğraflardan elde edilen ve Vekâletimize yollanan bir resmin ilişik olarak gönderildiğini saygılarımla arzederim.

2- 2I.3.939 gün ve I29/2 sayılı yazımıza ek olarak Başvekâlete, Hariciye ve Maarif V ekâletlerine, bilgi olarak ta Riyaseticumhur Umumî Kâtipliğine arzedilmiştir.

Dahiliye Vekili

CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No : 2/6-29
Desimal No :
Dosya No :
Fihrist No : 3394

939

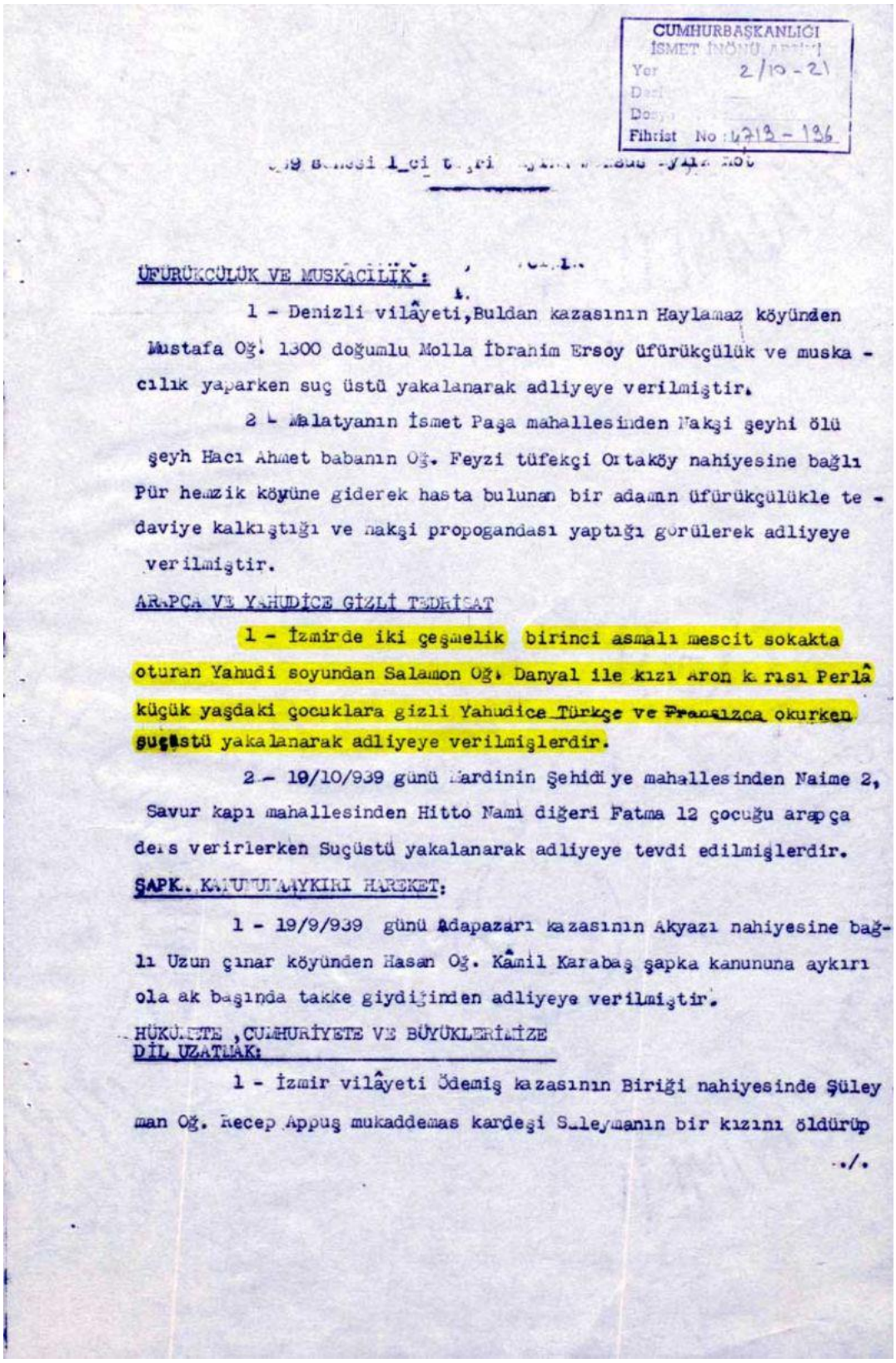
2/6009

617

A.K.

Karşılık yazılacak bitiğe ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

EK-15. Yahudice gizli tedrisat yapıldığı 1939 yılına ait bir istihbarat raporu

CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer 2/10-21
Dosya
Fihrist No: 4713-136

...9 Senesi 1_ci t...ri ...

ÜFÜRÜKÇÜLÜK VE MUSKACİLİK :

1 - Denizli vilâyeti, Buldan kazasının Haylamaz köyünden Mustafa Oğ. 1300 doğumlu Molla İbrahim Ersoy üfürükçülük ve muska - cılık yaparken suç üstü yakalanarak adliyeye verilmiştir.

2 - Malatyanın İsmet Paşa mahallesinden Nakşi şeyhi ölü şeyh Hacı Ahmet babanın Oğ. Feyzi tüfekçi Ortaköy nahiyesine bağlı Pür hemzik köyüne giderek hasta bulunan bir adamın üfürükçülükle te - daviye kalkıştığı ve nakşi propogandası yaptığı görülerek adliyeye verilmiştir.

ARAPÇA VE YAHUDİCE GİZLİ TEDRİSAT

1 - İzmirde iki çeşmelik birinci asmalı mescit sokakta oturan Yahudi soyundan Salamon Oğ. Danyal ile kızı Aron kızı Perlâ küçük yaşdaki çocuklara gizli Yahudice Türkçe ve Fransızca okurken suçüstü yakalanarak adliyeye verilmişlerdir.

2 - 10/10/939 günü Mardinin Şehidiye mahallesinden Naime 2, Savur kapı mahallesinden Hitto Nami diğeri Fatma 12 çocuğu arapça ders verirlerken Suçüstü yakalanarak adliyeye tevdi edilmişlerdir.

ŞAPK. KANUNUNAYKIRI HAREKET:

1 - 19/9/939 günü Adapazarı kazasının Akyazı nahiyesine bağ- lı Uzun çınar köyünden Hasan Oğ. Kâmil Karabaş şapka kanununa aykırı ola ak başında takke giydiğinden adliyeye verilmiştir.

HÜKÜMETE, CUMHURİYETE VE BÜYÜKLERİMİZE DİL UZATMAK:

1 - İzmir vilâyeti Ödemiş kazasının Biriği nahiyesinde Süley man Oğ. Recep Appuş mukaddemas kardeşi Süleymanın bir kızını öldürüp

../.

EK-16. Sansayan Han'daki Tabutlukları tasvir eden bir resim

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...